This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 970,820

MAATSCHAPPIJ

DER

ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN.

UITGAVE Nr 5.

CHRONIJCK

DER

STADT ANTWERPEN

TOEGESCHREVEN AAN DEN

NOTARIS GEERAARD BERTRIJN

UITGEGEVEN DOOR RIDDER GUST. VAN HAVRE

ANTWERPEN.

P. KOCKX, Boekhandelaar der Maatschappij,

Oude Koornmarkt, 28.

—

1879.

MAATSCHAPPIJ

DER

ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN.

UITGAVE Nr 5.

N^r^

Exemplaar voor den handel

DE VOORZITTER,

DE SEKRETARIS,

Antwerpen. — Druk. J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

VOORWOORD.

De *Chronijck* van Antwerpen, gekend onder den naam van notaris Geeraard Bertrijn, bezit eene zekere befaamdheid; bijna al de latere geschiedschrijvers onzer stad hebben haar geraadpleegd, ja menigmaal gansche bladzijden daaraan ontleend.

Tot nu toe eventwel was deze chronijk niet in druk verschenen; dit feit mag als zonderling voorkomen, daar historische schriften van mindere waarde het licht hebben gezien.

De maatschappij der *Antwerpsche Bibliophilen*, op het verslag der heeren ridder Leo de Burbure en P. Génard, besloot, in hare zitting van 22 mei 1878 (1), 't gemeld opstel ter pers te leggen; bezitter van verscheidene handschriften en, onder andere, van Bertrijn's oorspronkelijk manuscript, werden wij uitgenoodigd de uitgaven van het laatste te bewerkstelligen.

(1) Zie het *Bulletijn* der maatschappij, bl. 37, 40 en 63.

391463

Eene grondige studie der chronijk heeft ons tot eene wetenswaardige uitkomst geleid.

Het boek bestaat eigentlijk uit *zes bijeengebrachte stukken* die zich laten verdeelen als volgt :

1° Het gedeelte loopende van het jaar 1041 tot het jaar 1476. (Bl. 1-18) ;

2° De *aenteekening over het clooster der cellebroeders te Antwerpen,* beginnende met het jaar 1341 en eindigende met het jaar 1630, denkelijk uit een register van het klooster overgeschreven. (Bl. 19-23) ;

3° *De Rolle oft memorie van de quay werelt, ende andere geschiedenissen sedert den jaere hier naer volgende, beginnende van den jaere duysent vier hondert ende sessentseventigh tot den jaere anno 1577.* Dit hoogst merkwaardig schrift, 't welk loopt tot aan het jaar 1553, eindigt met de volgende verklaring, die bewijst dat het aan een ander geschiedkundig boek is ontleend :

« *Hier eyndet de quay werelt, ende begint van den oor-* » *loghe van den coninck van Vranckrijck ende andere* » *geschiedenissen, soo van beltstoormerije ende andersints,* » *etc.*[a] » (Bl. 24-40).

4° Het vervolg van het eerste hier boven vermeld gedeelte, beginnende van het jaar 1477 en eindigende met het jaar 1566. (Bl. 41-110).

Dit gedeelte, waarin men den prijs der eetwaren van 1587 doet kennen (bl. 102) werd opgesteld in 1666, als blijkt uit de volgende aanteekening op bl. 89 vermeld :

« *Item, in't selve jaer (1546), quam Paesschen op den*

» *25 dagh april, ende dat is 't hooghste dat het comen can,* » *want doen was Ste Jorisdagh op Goeden Vrijdagh, ende de* » *rest gelijck in dit tegenwoordigh jaer 1666.* »

5° Het hoofdstuk getiteld : *Hier begint de guserije ende predicatie van Luterschen en Calvenisten,* aanvang nemende met het jaar 1566 en eindigende met het jaar 1577. (bl. 111-252).

Dit gedeelte is ontegenzeggelijk ontleend aan het oorspronkelijk handschrift eener chronijk insgelijks geraadpleegd door den opsteller van het *Antwerpsch Chronykje,* toegeschreven aan F. G. U(llens).

Om dit gedeelte meer belang bij te zetten, hebben wij het van eenige aanteekeningen voorzien die de namen van een aantal aangeduide doch niet vermelde personen doen kennen.

6° Uit eene bijlage welke, onder den titel : *Van Brussel,* de volgende aanteekeningen bevat :

« *Nue, op 29 julij 1714, 's avens ten thien ueren, naer het* » *makene van het schoon batiment,* enz.

» *Op den 6 februarij 1716, op Ste Dorotheadach, hebben* » *wij eenen overvloet van waeter gehadt,* enz.

» *Op den 11 october 1717, hebben wij hier den keyser ge-* » *hult op het magnifieckste,* enz. » (bl. 252-253).

7° Uit eene aanteekening aan eene andere chronijk ontleend (bl. 253-254).

Uit deze verschillende verdeelingen blijkt dat notaris Bertrijn, die van 1648 tot 1722 leefde, enkel de *verzamelaar* of *overschrijver* van het groot gedeelte der chronijk

kan geweest zijn. Alleen dat gedeelte 't welk tot 1717 loopt; kan hem toegeschreven worden.

In hun reeds gemeld verslag doen de heeren de Burbure en Génard eenige bijzonderheden over het leven van Bertrijn kennen. Hij was, zeggen zij, zoon van Firmijn en van Anna van Hinsborch en werd te Antwerpen op 22 februari 1648 geboren. Ten jare 1678, werd hij tot openbaar notaris en stoelklerk ter stadssecretarij benoemd, eene bediening die hij tot in het jaar 1722 waarnam. Hij bewoonde het huis *den Coninck David* op de Oude Beurs (1) hetwelk hij, op 13 mei 1690, gezamentlijk met zijne echtgenoote Anna-Maria de Raedt, weduwe van Nikolaas de Fourmestraux, had aangekocht. Zijn eenige zoon, Jan-Geeraard Bertrijn, werd priester, kapelaan van O. L. V. kerk en biechtvader van het klooster van S. Annendale ter Luithagen.

Deze laatste overleed op 22 januari 1725, na, door zijn testament van 14 juni 1723, op denzelfden dag voor notaris meester Michiel-Hendrik van de Velden herkend, al zijne goederen aan zijne eenige halve zuster Anna-Maria de Fourmestraux, beggijn te Antwerpen, te hebben vermaakt.

Bij het eindigen der ons opgelegde taak, achten wij het ten ons plichte onzen welgemeenden dank toe te brengen aan de heeren P. Génard, stadsarchivaris, en Jos. Meulemans, beambte bij het stadsarchief, die ons, bij het overzien der proeven, ter zijde hebben gestaan.

(1) Wijkboek, deel 20, bl. 3.

Anno 1041. — Doen stichtte de grave Lambrecht, (den sone van Henderick die ouden) grave van Loven ende Brussel, ende marckgrave des Heyligh Rijckx, twee canonixdijen, d'een te Brussel ende d'ander te Loven; die te Brussel hiet St Michielsberch, nu ter tijt St Goedelen, die ander te Loven hiet St Peeterskercke.

Anno 1086 oft 1082. — Doen nam dat clooster van Ouwergem eerst sijn begin ende oorspronck.

Anno 1086. — Doen wert het clooster ende abdije van Affligem eerst gefondeert van den grave Godevaert de Buillion metten baerde, ende den iersten abt hiet Fulgentius.

Anno 1097. — Doen soo nam den selven goeden grave ende vroomen prince tot Antwerpen aen die heylige cruysvaert op het heyligh landt, daer veel jonge ridders ende andere van Brabant bijvielen.

Daernaer sondt hij bij sijnen capellaen over in Brabant tot Antwerpen in Onse Lieve Vrouwekercke, daer hij die canonixdije gesticht had, dat heyligh Besnijdenisse Ons Heeren, welcke schoone miraculen dede bij eenen bisschop die't proeven wilde oft het waerachtigh was, ende in de stilte van der missen vont hij drij droppels bloets op den corporael. Ende dit Besnijdenisse genas eene coninginne van Sicilien die ongeneselijck was, ende

noch meer andere miraculen. Ende hierom heeft den paus Eugenius gegeven alle diegheene die tot Antwerpen in de gulde is van de heylige Besnijdenisse, afflaet *a pœnâ et culpâ* van alle sonden eeuwelijck doer duerende, ende oock andere bisschoppen hebben afflaet gegeven alle de gene die dat met eerweerdigheyt aenbeden.

Dit is genomen geweest van eenen ketter genoempt Herman (1) in't jaer 1566, den 20 Augusti.

Anno 1124. — Doen wert tot Antwerpen eerst gefondeert ende getimmert Onser Lieve Vrouwekercke van de gheestelijke clercken van Ste Michielsprochie buyten Antwerpen.

Anno 1125. — Doen wert Ste Michielsprochie, bij consent van den bisschop, verandert in een clooster wesende monincken van der order der Premonstreyt als sij noch sijn; den eersten abt hier aff was heer Waltmannus ende sterft in't jaer 1138, den 15 dagh April oft 17 May.

Anno 1139. — Doen begonst die abdije van Parck bij Loven.

Anno 1134. — Doen is gefondeert het clooster ende abdije van Tongerloo.

Anno 1137. — Doen begonst de abdije te Ninoven.

Int jaer 1140. — Fastraedt, ridder, stichtte een nonneclooster geheeten Postel, gelegen in de Kempen, ende gaf't Gerlant, den derden abt van Floreff, die heer Fastraets dochter daer inne nonne ontfinck, met nogh veel andere joffrouwen, ende sette daer inne eenen prior. Die nonnen waren daer ontrent hondert jaer. Daernaer lietse die abt van Floreff uytsterven, mits 't gebod van

(1) Herman Modet.

de ordre, ende setten daer eenen meester die 't clooster soude regeren ende oock van sijne monicken die de kercke bedienden, ende gaff daer thiende ende ander goedt toe. Alsoo van dien tijdt aff begonste men daer om Godts wille voetgangers te herbergen, ende daernaer peerdenvolck ; aldus is't een gasthuys geworden.

Anno 1236. — Soo wert het clooster van Nasareth bij Lier gesticht.

Anno 1237. — Doen wert het clooster van de Sieckenen buyten Antwerpen gesticht, daer men die lazarussen soude herbergen ofte houden.

Anno 1242. — Doen viel den toren van Ste Michiels tot Antwerpen, onder die hooghmisse.

Anno 1243. — Doen wert het clooster van de predicheeren tot Antwerpen begost, ende drij jaeren daernaer was die kercke gemaeckt ende gewijt van Albertus Magnus, bisschop van Reynsborgh, in de eere van de heylige S^te^ apostel Paulus bekeeringe.

Anno 1249. — Doen wert tot Antwerpen die Borghtkercke eerst tot een parochiekercke gewijt in die eere van Ste Walborgh ende Ste Catharina, ende den hoogen choor van dese kercke wert volmaeckt, ende gewijt van heer Franciscus Zonnius, bisschop van Antwerpen, in't abt jaer 1574.

Anno 1276. — Doen was Brabant interdict van den van Vlierbeecke.

Anno 1288. — Hevet soo hoogen vloet geweest dat het dorp Lillo bij Antwerpen gans onderliep ende verdronck.

Anno 1238. — Kalendis maii, in festo apostolorum Philippi et Jacobi, translatum est hospitale Antverpiense ab atrio Beatæ Virginis Mariæ, ubi prius fuerat ædificatum,

extra oppidum in campum, ubi nunc est : in honorem Beatæ Mariæ Virginis est ædificatum, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen. Ecclesia vero dedicata est die 26 octobris anno 1238 a reverendo domino Guidone, episcopo Camerensi, in honorem Beatæ Mariæ Virginis, Beatæ Elisabethæ et omnium Sanctorum, unde patet quod, ab anno 1238 usque ad annum 1605, in quo hoc scripsi (1), ad Dei honorem intercesserunt anni 367.

Anno 1293. — Doen verbrandde t'Antwerpen ontrent de Mert, ende oock in de Beulinckstraete (die nu heet de Wolstraete) wel 50 huysen op eenen vrijdagh.

Anno 1303. — Doen wert tot Antwerpen gesticht Ste Juliaensgasthuys aen St Janspoort, voor die ghemeyne pelgrims.

In't jaer 1314 wert tot Ghent gegoten die uerclocke genaemt Roelandt, wegende elft duysent pont, ende is genaemt die brantclocke, als't blijckt bij haer opschrifte, te weten :

Ick heete Roelant;
Als men mij slaet, dan is't brant;
Als men mij luyt, is't storm in Vlaenderlant.

In't selve jaer doen was begonst te maecken tot Antwerpen die Kipdorppoorte, St Jorispoorte, ende den toren van de huyvetters op den hooghen dijcke ende werden alle drij affgebrocken in't jaer 1543.

In't jaer 1314. — Quamp tot Ghent een vrouwe uyt Zeelandt die in elcke handt een Hamborgerstonne vol biers droegh ; sij was groot van stature, dat mannen van middelbaer hooghde bij haer schenen kinderen te sijn,

(1) Door deze zinsnede heeft men beweerd dat de chronijk, onder den naam van Bertrijn gekend, in het jaar 1605 werd opgesteld.

nochtans was sij van cleyne ouders geboren, woonende int lant van Schouwen.

Int selve jaer doen wert buyten Antwerpen gesticht opt Kiel het Satroosenclooster ter eeren van Ste Catharina, ende quamen daer woonen anno 1326 ende wert afgebrocken int jaer 1542.

Anno 1327. — Doen was den choor begost te maecken van St Joriskercke tot Antwerpen bij hulpe van den Ouden ✠ Cruysboghe.

Anno 1341. — Dede hertogh Jan, die derde van Brabant, Lillo dat dorp (bij Antwerpen) bedijcken, dat wel 54 jaer toegevloeyt ende verdroncken hadde geweest.

Anno 1342. — In den Mey, op heylige Sacramentsavont, soo verbranden het meestendeel van Mechelen, alsoo dat het sestendeel der huysen nauwe en bleven staen.

In't selve jaer quamen tot Antwerpen eerst die cellebroeders om die crancken te dienen ende dooden te begraeven.

Anno 1387. — Doen wert heer Jan Bode, ridder, tot Antwerpen in de Borghtkercke doodt geslaegen van heer Claes van Wijneghem, oock ridder wesende, ende vluchten op St Loeyautaer, ende vingen hem op den selven autaer.

Anno 1388. — Doen wert heer Everaert t'Serclaes onderwegen Brussel jammerlijcke van den ballieu van Gaesbeke ende van den bastaert van Gaesbeke geslaegen ende gequetst, want sijnen voet was hem affgehouden, ende sijn tonghe halff afgesneden, waeraff hij corts stirff. Doen trocken die van Brussel uyt in de Paesdaghen met haeren amman, ende veel volcx, ende wonnen dat slot van Gaesbeke, ende destruerden't al.

In't selve jaer, doen is buyten Antwerpen Ste Willebrorduscapelle met het kerckhoff geweyt tot een prochiekercke ende wert affgebrocken in't jaer 1542, den 22 augustij, ende die steenen geleyt in't fondeerseel van der nieuwer vesten aen die Roye poorte voor het eerste blockhuys den 24 augustij, op Ste Bartholomeusdagh.

Anno 1391. — Doen wert den hoogen choor gewelft in Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen.

Anno 1397. — Doen verbrande tot Antwerpen in de Sincxenmert drij straeten : het Kipdorp, de Lange Nieustraete ende een deel van de Keysersstraete aff, ende den brant duerde vier daeghen.

Anno 1399. — t' Sondaeghs na Onse Lieve Vrouwen Hemelvaertdagh, in augusto, droegh men tot Antwerpen aldereerst om dat Marienbelt.

Anno 1398. — Soo is gestorven vrouwe Joanna, hertoginne van Brabant.

Anno 1400. — Doen is gestorven tot Roomen heer Michiel Amici, den derden choordeken van Antwerpen, ende zijne gebeenten brocht men van Roomen tot Antwerpen, daer dese gebeenten begraven sijn in den hooghen choor, voor den hooghen autaer. Desen stichtte de canoninxdije tot Turnhout ende die borght met dat slot tot Geyl. Hij fondeerde oock een clooster buyten Turnhout van regulieren te Corsendonck.

Anno 1401. — Doen wert begonst te maecken dat nieuw stadthuys tot Brussel in Brabant.

Anno 1405. — Doen wert tot Antwerpen in Onse Liever Vrouwekercke geseth die schoone metaelen oft latoenen vonte ende is van de geusen omverre geworpen den 21 augustij anno 1566.

Anno 1413. — Doen was tot Antwerpen een steec-

spel beroepen daer hertogh Anthonis met sijn huysvrouwe ende twee kinderen, sijn sonen, mede waren, ende het steckspel was op de Groote Meert, ende hertogh Anthonis stack selver mede. Maer heer Willem Nouts was beroeper, ende daer was een geselschap van der blauwer schuyten ; dat waeren die heerschappen vander stadt van Antwerpen.

In dit selve jaer, daernaer doen schot hertogh Anthonis mede den papegay tot Antwerpen ende had beyde sijne soonen metter handt, te weten Jan ende Philip, die waren jonck ende fray, ende alle beyde de sonen schoten mede naer den papegay, maer men schot den papegay niet aff voor den eten, ende den hertogh Anthonis ginck met de schutters eten op de Groote Merct in den *Arent;* dat was de schutterscamer, ende doen men geten had, doen ginc men den gaey schieten, ende eenen genaempt Vossaert schoot den papegay aff; hertogh Anthonis quamp met sijn sonen in't schuttershoff mede schietende om den wijn, in guldebruers manieren.

Anno 1415. — Doen begonst men tot Antwerpen in't Kipdorp aldereerst St Jacobsgasthuys ende capelle te maecken, ende doen wert het beldt van St Jacob eerst in de capelle gebracht den 25 julij, ende doen wert daer de eerste misse in gecelebreert.

Anno 1416. — In de maent van julij, doen wert tot Antwerpen aldereerst omgedraegen het belt van den H. Jacobus ende is van de geusen gedestrueert int jaer 1566, den 21 augustij.

Item, in't selve jaer 1416, doen wert tot Antwerpen eerst gecasseyt die plaetse voor de Predicheerenkercke, ende hiet de Veemerct.

Anno 1420. — Den 27 April, doen versette hertogh Jan, Anthoni's sone, die weth van Antwerpen, ende mackte eenige staet van raetslieden, ende eenen zegelaer, ende andere officieren, als den heere van Assche met sijnen oudtsten sone, meester Jan Bont, Claes van de Werve ende meer andere, om alle saecken met hem te beraeden ende consulteren.

In't selve jaer, wert Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen gehooght met aerde, ontrent drij voeten, ende dat dede doen Nicolaes Aleyns, kerckmeestere, ende doen begonst men aldereerst den toren te funderen der voors. kercke aen die noortsijde.

Anno eodem. — Doen waren tot Antwerpen eerst besloeten die regularissen van het Faconsclooster aldaer.

Anno 1421. — Doen verbrandde dat dorpe van Assche bij Brussel in den mey.

Int selve jaer, doen werden tot Brussel die eerste raetslieden gemaeckt, ende borgemeesters.

Anno 1422. — Doen werden tot Brussel 14 edellieden oft edelheeren van Brabant gereght, sommige voor noen, ende d'ander naer noen, van der gemeynte, in presentie van den amman van der stadt.

In't selve jaer, doen schoot hertogh Jan van Brabant tot Antwerpen den papegay aff van den Ouden Voetbogegulde.

Ende hierom bedreff men aldaer groote feesten ende den hertogh van Brabant heer Jan betaelde der gulde maeltydt, daer alsdoen verteirt was met alle die guldebroeders 24 lovensche Peeters, waeraff doen elcken peeter doen dede 18 stuyvers brabants : ende dese gaff den hertogh die gulde van den Ouden Cruysboghe tot Antwerpen ten eeuwigen daghen, ende dit moet den

marcgrave der stadt Antwerpen betaelen jaerlijckx, alsoo lanck als het scaepjen gras eten sal (1).

Noch soo schonck hij die gulde schoon privilegien, ende eenen vergulden cop groot ende costelijck, daer sijnen naem op stont; desen kop verbrande anno 1576, doen de Spanjarts der gulden huys aenstaecken in de Spaensche furie.

Anno 1423. — Des s'naghts naer des heyligh Sacraments dagh, soo braecken uyt de gevanckenisse tot Brussel heer Jan van Buren, proost van Aken, met meer andere, ende toghen wegh.

Anno 1424. — Op S[t] Jorisdagh naer Paesschen, doen wert heer Geeraert van der Zype, amman van Brussel, doodt geslaegen op den staenden voet van heer Jan Blondel, daer hij van Tervuren quam.

Anno 1425. — Was daer twist tot Antwerpen, om een hulick wille, die sij gehaelt hadden tegens des hertoghs Philips danck.

Nota : een hulick dat is een schip dat op de Schelde lagh om den tol te ontfangen.

Anno 1430. — Wert tot Antwerpen gefundeert den anderen toren aen die zuytsijde van Onse Lieve Vrouwenkercke.

Anno 1432. — Doen wasser een grooten twist tusschen die van Brussel ende die van Antwerpen, ter eender sijde, tegen die van Mechelen, ter ander sijde, alsoo dat die van Mechelen quamen tot Ruysbroek voor die kercke daer die van Brussel opwaeren; maer die van Mechelen vluchten van daer met schande ende lieten daer 4 of 5 dooden, ende die van Brussel quamen voor die stadt

(1) Ten eeuwigen dage.

Mechelen, brantstichtende, ende dit een duerde maer 2 oft 3 maenden, want hertogh Philps belette dat.

Anno 1430. — Was paus Eugenius den vierden; desen heeft 40 daegen afflaet gegeven alle die gene die, naer de gratie der maeltijt, drincken.

Anno 1433. — In de Sinxsemeert, doen men het heylig Besnijdenisse omgedragen had, brandde Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen aen die zuytsijde, ende dit quam van eender keerse die geseten was aen een houte logie die aen den kelder stont daer men den mortel maecte van der kercke.

In't selve jaer 33, soo wert tot Antwerpen gesticht dat clooster van der Peeter Potsheeren, ende gewijt op Ste Ceciliëndagh, ende die eerste misse gedaen den 25 meert anno 1435; die dit clooster stichte was eenen coopman van Antwerpen genaempt Peeter Pot, wesende groot van middelen.

Anno 1434. — Ontrent St Andriesdagh begonst den grooten cauden winter, want het vroes 15 weken lanck, ende het ijs was vijff vierdendeel dick.

In 't selve jaer, den 25 mey, sterft Mr Peeter Appelmans, metser deser stadt Antwerpen ende meester van de metserije van St Joriskercke, ende die den toren van Onse Lieve Vrouwekercke toeleyde; desen leyt begraven in St Joriskercke int H. Sacramentschoor.

Anno 1435. — Doen was tot Antwerpen grooten twist ende allende, om een hulcke wille liggende op den Hont niet verre van't dorpe Lillo, die sij inhaelden teghens hertogh Philips wille, (1) ende eer sij haeren peys hadden, soo moesten sij gheven tsestig duysent Rijders,

(1) Zie onder het jaar 1425.

ende sij hadden het clooster van Ste Michiels opgeslagen ende opgeloopen ende daer wert er veel aff gebannen, ende die van Antwerpen moesten haer stadsmuren ende poorten coopen om te blijven staen ongeslooten ; dese hulcke hadde hertogh Philips doen leggen om sekeren tol op den harinck te ontfangen, 't welck nieuwelijck geconsenteert was, waer inne d'ander hooftsteden van Brabant belooft hadden Antwerpen te assisteeren, maer sij lieten Antwerpen in de druppen.

Anno 1436. — Soo werden die ijsere poorten ofte deuren gehangen in de poorten der selve stadt Antwerpen.

Item, in dit selve jaer, doen werden aldereerst tot Antwerpen die 12 raetslieden gestelt uyt de ambachten, ende in't selve jaer eenen onderschouteth gecosen geheeten Godevaert de Bossere, die sterft int jaer van 1438

Anno 1438. — Doen wert er eenen anderen gemaeckt ende hiet Jan de Meyere.

Item, in't selve jaer, op St Simon en Judasdach, doen was menich goet man tot Antwerpen in de wapenen om de quade knechten, wil dijt weten, die der heeren huys hadden begrepen.

In't selve jaer 1436, doen weert den heere van Hoorne, drossaert van Brabant, van der gemeynte van Ostende doodt geslaegen.

Item, in't selve jaer, den 6 April, doen sloegen die van Gent haeren opperdeken van de verwers oft wevers, met nogh drij ander, doodt.

Item doen sloegen die van Brugge haeren schouteth oock doodt.

Anno 1437. — Doen sloegen die van Brugge oock doodt haren borgemeestere ende sijnen broeder, met vier kneghten, ende dit geschiedde in april.

Item, in't selve jaer, deden die Bruggelingen de hertoginne van Borgondie groote smaedenisse toen sij uytter stadt rijden soude.

Anno 1439. — In de Sinxsemeert, doen verbrandde tot Antwerpen voor die Werff die drij groote schepen die over de see gecomen waeren.

In dit selve jaer doen werden tot Antwerpen die peysmaecken eerst geordonneert voor die heeren.

Anno 1443. — Doen verbrandde tot Antwerpen het meesten deele van de Hooghstraete.

In dit selve jaer wert tot Antwerpen eerst den nieuwen pant begonst te Predicheeren daer die cooplieden in staen souden.

Anno 1444. — Doen wert de nieuwe steene galge buyten Antwerpen gemaeckt, geheeten *Leeuenbergh*, dier noch stont anno 1586.

In dit selve jaer geschiedent in een dorp bij Eevenbergh dat seer wonderlijck 180 menschen versmoorden, daer sij vergadert waren met vreughden in eender bruyloft.

Item in't selve jaer verbrandde de stadt van Bergen op den Zoom het meestendeel van de stad in de maent van augustij.

Anno 1445. — Doen was tot Antwerpen den Predicheerenpant volmaeckt voor die cooplieden ende kreymers.

In't selve jaer, doen sadt hertogh Philips van Borgondien te Middelborgh te rechte ende hij dede heer Jan Domborch daer onthalsen met noch twee andere.

In dit selve jaer was al te grooten vloot, soo dat het water stont tot Antwerpen op Onsen Lieven Vrouvenkerckhof, op den Palmen Sondagh, welcken was den X^{en} april.

Anno 1446. — Is tot Antwerpen gemaeckt geweest het Minnenbroedersclooster ter plaetsen daer het noch leet, ende toen was die erve een black corenvelt.

Item, in't selve jaer, wert tot Antwerpen weder nieuw opgemaeckt ende verhooght die poorte die men hiet *Verloren Cost*.

Anno 1447. — Doen quamen tot Antwerpen woonen in die Munsterstraete die bernardinen die men heet Peeter Potsbroeders.

Anno 1448. — Doen wert heer Peeter Bode, schepen van Antwerpen, op Onse Lieve Vrouwekerckhoff tot Antwerpen in sijn hooft gesteken, waervan hij corts daernaer is gestorven op den 17 augustij.

Item, in't selve jaer, quamen aldereerst de minnebroeders ofte observanten t'Antwerpen woonen op den Couwenbergh drij jaeren, dat men doen hiet Alderheylighenbergh, tot haer kercke volmaeckt was, daer sij nu nogh staende is.

Anno 1449. — Doen werden te Mechelen die oude minnebroeders uyt haer clooster gesteecken, ende men sette de observanten daer in om te blijven woonen.

In't selve jaer sterff meester Anselmus Fabri, deken van Onse Lieve Vrouwekercke t'Antwerpen, te Roomen in Italien, ende wert van Roomen tot Antwerpen gebracht, ende begraeven in Onse Lieve Vrouwekercke voor den hoogen autaer in de choor.

Anno 1450. — Begonst men tot Loven dat nieuwe stadthuys.

In't selve jaer quamen die minnenbroeders van Antwerpen van haer eerste plaetse, den Couwenbergh, op de selve plaetse daar sij nu woonen ende haer kercke is; anno 50, den 13 der maent julij, wirt het selve clooster geweyt.

Anno 1453. — Wert tot Antwerpen gesticht het dulhuys in de Stoofstraete bij St Janspoorte.

In't selve jaer wert heer Jan Fierkens, abt van St Michiels, bij overgeven van Olanus, den ouden abt.

Anno 1454. — Doen regendent alle daghen seven weecken lanck.

Anno 1457. — Begonst eerst het Clarenclooster tot Antwerpen bij St Jacobskercke, ende anno 1582 van de Calvenisten gedestrueert.

Anno 1458. — Den 4 december werden tot Antwerpen aldereerst voor nieuwe allemosseniers vercoren Gielis van Loenhout, meester Jan de Barbier ende Jan Wilmaer.

In't selve jaer verbrandde Waelhem bijna al.

Item, in't selve jaer, verbrandde oock het meestendeel van de stadt Ziericzee, te weten het Jacopinenclooster ende het Begijnhof, met een groot getal van huysen.

Anno 59. — Doen wert tot Antwerpen gegoten die groote clocke genoempt Gabriel, op Onser Lieve Vrouwekerckhoff.

Anno 1459. — Item, in dit selve jaer, doen wert tot Antwerpen op de Groote Mert gereght Joos de Cot, ende wert gevierendeelt om moort (ende) brant ende wert tot vijff poorten uytgehangen, maer het hooft aen de Royepoorte.

Anno 1460. — Doen geschiedde tot Antwerpen in Crayenwijck eene diergelijcke moort dat een hoere de ander hoere vermoerde, ende sneet haer de armen ende voeten aff, ende 't hooft aff ende stack het doodt lichaem in eenen sack, maer sij wirt op het feyt gevangen ende gedolft op scheyden der Apostelendagh. (1)

(1) 1 mei.

In dit selve jaer is tot Antwerpen abt gemeyteert van Ste Michiels heer Jan Fierkens op den Paesdagh den 13 april, ende was den eersten gemeyterden abt.

In dit selve jaer wert tot Antweipen gemaeckt de nieuwe pant bij Onse Lieve Vrouwekerckhoff voor die cooplieden van boecken, schilderyen, beltsnijderije ende om schrijnwerck te coop te stellen. Daer desen pant plocht te sijn is nu de Pantstraet, daer sij de naem af gehouden heeft.

Item nogh in't selve jaer, doen werden Henrick Wapenhage, ende Meeus Andries van de Werve, cnapen hier van Antwerpen, voor den Steen onthooft, sonder weth oft vonnis, ende op een rat geseth, maer men dedense wederom aff op St Martensavont sachtenoens; het mandement quam uyt den Hove, ende was om eenen doodtslagh daer sij beyde toegekeurt waeren.

In't selve jaer 1460 wert die kercke van het dorp Ordam, gelegen bij Lillo, geweyt tot een prochie.

Anno 61. — Doen was t'Antwerpen brandt voor het Predicheerenclooster, ende vrouwe Claes Heyns huys brandde met nogh 12 ander huysen op den 16 april.

Noch int selve jaer wert tot Antwerpen gemaeckt dat bargiehuys aen Herman Haecxpoort.

In't selve jaer van 61, den 21 Junij, doen wert tot Antwerpen Ste Clarenclooster eerst geweyt, al was't langen tijt begonst geweest, ende die joffvrouwen werden daer in geleyt van den legaet uyt Roomen.

Anno 1462. — In de Bamismeert doen wert tot Antwerpen verbrant een lantsmans wijff; dese hadde in de stadt moort en brant gedaen ende sij waster toegekeurt van eenen die schauteth had geweest ende hij wert der stadts vijandt.

Item in dit jaer wert Jan Costeyn ende Jan de Vyl te Rupelmonde op't slot beyde onthooft omdat sij des hertogen soone vergeven wilden.

Item in't selve jaer, den 20 junij, op H. Sacramentsdagh, soo verbrandde die stadt van s' Hertogenbosch den meestendeel : want daer verbrandde meer dan 2200 huysen, ende soo veel volckx dat het wonder was; de Minnebroersclooster ende kercke verbrandde ganselijck, ende nogh wel 3600 heersteden.

Anno 1463. — Was't graen soo goeden coop dat tot Antwerpen men hadde een veertel rogge om vijff stuyvers, ende een veertel terwe om 8 stuyvers, die boonen om eenen stuyver de mate, de erweten om eenen braspenninck, spelte en gerst naer advenant, etc.

In't selve jaer verbrandde Steenberge, dat doen een rijcke stadt was.

In't selve jaer, den 10 julij, doen naemen die cellebroeders ofte lollaerden tot Antwerpen St Augustijnsregel aen, datse schapulieren draegen souden van swert laecken; dese deden haere professie aen den prior van de Onse Lieve Vrouwenbroeders van Mechelen.

Anno 1464. — Doen verboot men hier uyt dese alle landen de Engelsche lakenen.

Anno 65. — Doen wert tot Brussel den drossaert van Brabant onthooft.

In't selve jaer begonst een halve ure lanck tot Antwerpen t' savonts ten 10 uren eerst te luyden die clocke die men toen hiet de drabbeclocke ofte Diana, ende naermaels die dieffclock oft ruymstraet.

Anno 1467. — Soo stichtte Marten van Hove t'Antwerpen bij de Minnebroeders een godtshuys van seven oude vroukens.

Anno 67. — Doen sterft hertogh Philips van Bourgondien den 15 junij te Brugge, out 73 jaeren, ende dan was t'Antwerpen groot ramoer onder de gemeynte.

In dit selve jaer 1467, als hertogh Carel in Brabant gehult was als hertogh, ende in Vlaendere als grave, soo wert oock tot Mechelen gehult met grooter eere, ende naer dat hij wegh was van Mechelen, soo liep de gemeynte in de wapenen ende beroofden sommige heerenhuysen, ende deden haer grooten overlast, maer als hertogh Carel dat hoorde, was seer verstoort op die stadt, maer die baenroetsen ende edelen van Brabant ende die wethouders van Brussel baden voor die van Mechelen dat sij een groote somme gelts moesten geven ende dedender veel bannen van de dekens ende gesworen, wel CLXXX poorters, omdat sij niet beter toegesien en hadden op de gemeynte.

Item, in't voorleden jaer, te weten 1466, den 26 december, is Michiel Murullus van Constantinopel (die de himno in die heylige kercke gemaeckt heeft,) int water Cirinna verdroncken.

Anno 1468. — Wert heer Blijleven abt van St Bernaerts.

Item, in't selve jaer, den 8 october, doen quamen die ballingen ende quaetwilligen van Luydick geloopen tot Heyntongeren bij nachte, ende vongen heuren bisschop heer Lodewijck van Borbon, met den legaet, ende voerdense te Luyck boven den peys.

In dit selve jaer, den 29 october, doen won den hertogh Carel met den coninck van Vranckerijck die stadt van Luyck, ende setten den bisschop weder daer inne, ende deden het meestendeel door het lant van Luyck alle de muerenvesten vellen. In't destrueren ende ver-

branden van dese stadt Luyck riep den coninck van Vranckrijck seer dickwils met luyder kele : « *vive* » Borgondie, *vive* Borgondie ! »

Anno 1469. — Doen verbrandde te Ziericzee 600 huysen, 't meestendeel van de stadt.

Item doen was den grooten brandt te Hulst op den derthienden avont van blixem, alsoo dat die kercke met den thoren affbrandde.

Anno 1473. — Wert buyten Antwerpen die watermolen gemaeckt aen het bargehuys van Jan Joes, ende aff is gebrocken in't jaer van 1543; dit was den tweeden watermolen.

Anno 1474. — Doen begonst Onse Lieve Vrouwe opt Stocxken tot Antwerpen in de hooftkercke eerst miraculen te doen die men doen eerst openbaerde.

Anno 1475. — Werden tot Antwerpen uyten ambachten ingestelt rentmeesters, accijsmeesters van wijn ende bier.

In het selve jaer doen begost tot Lier aldereerst St Gummaers mirakelen te doen.

In dit selve jaer, den 12 augustij, naer de vesperen, soo quamp tot Antwerpen op het stadthuys Peeter Wijlant met eenen uytgetoegen degen, ende quetste Willem van Riethoven die doen rentmeestere was.

Anno 1476. — Op den 19 januarij doen sterff heer Jan Fierkens, die eerste gemeyterde abt van St Michielsclooster tot Antwerpen, ende in't selve jaer wert heer Andries Aechtenrijck gecoren abt van't selve clooster ende op den 16 december geconsecreert met den abt van Tongerloo.

Aenteekening over het clooster der cellebroeders te Antwerpen.

Anno 1342. — De fondatie van het clooster van de cellebroeders binnen Antwerpen, getrocken uyt de handtschriften ende memorien van den secretaris Philips van Valckenisse.

In't jaer 1342, begonst in de selve stadt de vergaederinge van vele devote mannen de welcke de siecken dienden, de dooden begraefden, ende exerceerden menighvuldige wercken van lieffde aen hunnen evennaesten.

Dese persoonen, gelijck de oude memorien medebrengen, wierden genoemt *matemannen* ende *lollaerts*, ende woonden op diversche plaetsen deser stadt tot dat, int jaer 1345, seker hooghduyts coopman, genoemt Hendederick Suyderman, hen heeft gefundeert een convent, daer nu de Suerstraet is aen de Eyermerct alhier, ende alsoo sij in hun convent waren wonende in diverse plaetsen ende cellen, soo hebben sij toens den naem van *cellebroeders* gecregen, (ende,) naer hunnen patroon St Alexius, dien van *alexani*; ende die cappelle van't selve convent wiert geweyt in het jaer 1393, sonder dat men weet oft can bevinden wie de selve wijdinge gedaen mach hebben; dan die is ontwijffelijck geschiet, oft door den eerweer-

digen heere Andreas van Lutcenborgh, toens ter tijdt bisschop van Camerijck, in persoon, oft heer Peeter Maheurotresi van Antwerpen, in de kercke van Camerijcke bij hunnen commissie, want Antwerpen toens ter tijdt onder dat bisdom ressorteerde. De voornoemde persoonen alsoo bijeen vergadert sijnde, soo hebben twelve van hun in't jaer 1461, volgens het schrijven van pater Carolus Scribani, in sijne *Historie van Antwerpen*, dan volgens mijne hantschriften anno 1463, aengenomen den regel van den heyligen Augustinus, ende hebben de voornoemde plaetse, daer nu de Suerstraete is, ende bij de Eyermerckt blijven woonen tot in't jaer 1546, (eenige hantschriften segghen 1549,) alswanneer hun clooster aldaer is afgebrocken ende de erven aldaer vercoght, ende de voornoemde broeders sijn comen woonen in de nieuw straet die men heet de Cellebruersstraet, daer sij nu tegenwoordigh sijn, ende het selve clooster wirt gewijt 8 julij in't selve jaer.

De redenen van het verhuysen sijn ontwijfelijck geweest: eerst, omdat sij nu veel waeren in't getal, ende het clooster te cleyne was.

Ten tweeden, om voorsien van locht ende hoff, om te vermaecken de broeders die de siecken daghelijckx frequenteerden.

Ten derden, dat het perijckeleus was, dat de broeders die gingen in de sieckte, woonden in't midden van de stadt ende heerste (1) van de stadt, die toens van eene groote menichte, soo van inwoonders als van vreemdelingen, bewoont was. Het selve wort jaerlijckx bevestight, onder andere, bij sekere ordonnantie in date 21 januarij

(1) Neerste (?)

van den jaere 1557, alwaer den pater ende conventualen voors. te kennen gheven aen de magistraet dat sij, mits het metsen ende timmeren van hun nieuw convent in de nieuwe straete die men heet de Cellebroedersstraete, ende dat sij waren belast met swaere schulden, niettegenstaende de uytgevinge ende vercoopinge van de erven van hun out convent, die mits den dieren tijdt qualijck wirden getrocken.

Bovendien soo claeghden sij oock dat hen wirt onttrocken het dragen van de lijcken, soo van de gemeynte als van de ambachten, soo dat sij heure broeders moesten seynden naer andere steden, om aldaer den cost te hebben; oversulckx soo versochten sij dat de heeren van de magistraet daer souden willen versien, ende hun in hunnen noodt ende benautheyt assisteeren.

Op't voors. versoeck wirden gecommitteert meester Claes de Schermere ende meester Jacob Houtappel, schepenen deser stadt ende naer dat hun rapport was gehoort, soo sijn gestatueert dese naervolgende articulen :

1° Dat alle lijcken moeten worden gedraegen ende begraven bij de cellebroeders, alleen uytgenomen die van de ambachten, die malcanderen mogen draegen, ende die van de Meersche, door de oude mannekens woonende op St Nicolaesplaetse, ten ware de aflijvige van de peste gestorven ware.

2° Dat op de uytvaerden niemandt en sal moghen dienen als de cellebroeders, uytgenomen in de voors. ambachten.

3° Dat van kercklijcke te sincken elcken broeder sal hebben 2 stuyvers op de uytvaerden.

4° 3 stuyvers van elck schellijck dat met vier broeders gesoncken wort, voor elck 2 stuyvers ende op de uytvaert 2 stuyvers.

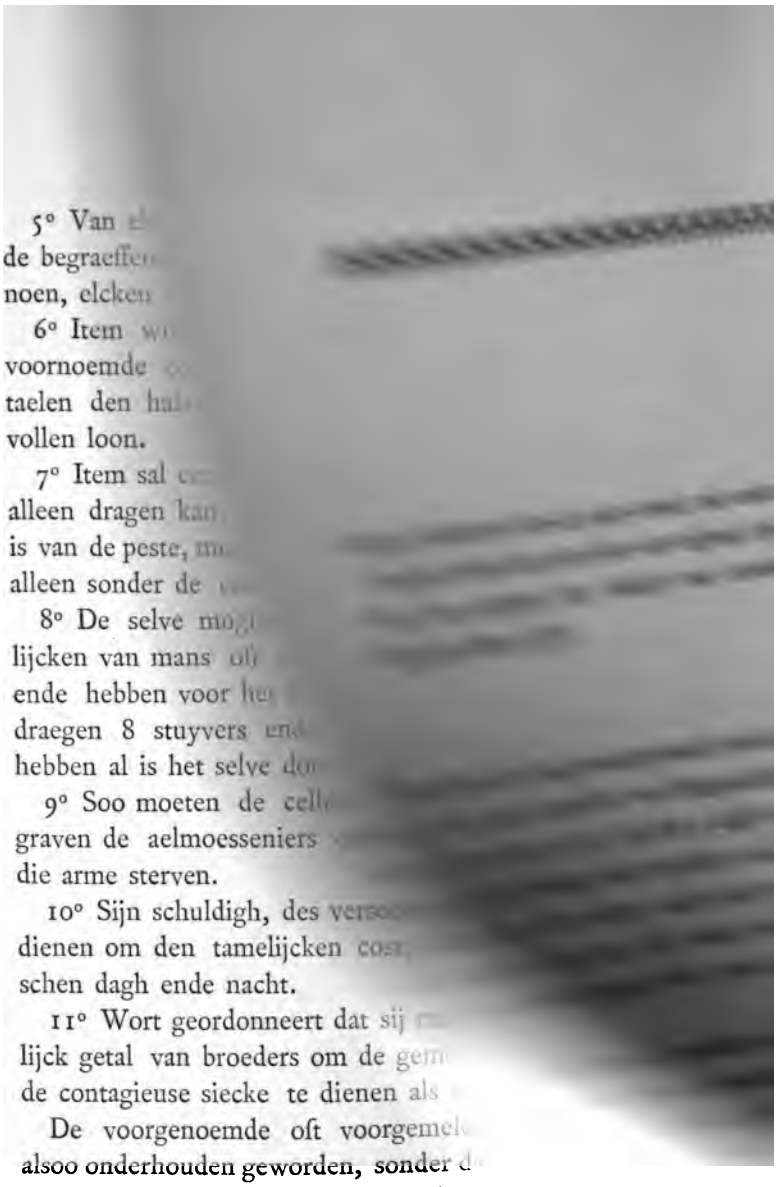

5° Van
de begraeffe
noen, elcken
6° Item w
voornoemde
taelen den ha
vollen loon.
7° Item sal
alleen dragen kan
is van de peste, m
alleen sonder de
8° De selve mo
lijcken van mans o
ende hebben voor he
draegen 8 stuyvers en
hebben al is het selve do
9° Soo moeten de cell
graven de aelmoesseniers
die arme sterven.
10° Sijn schuldigh, des vers
dienen om den tamelijcken cos
schen dagh ende nacht.
11° Wort geordonneert dat sij
lijck getal van broeders om de gem
de contagieuse siecke te dienen als

De voorgenoemde oft voorgemel
alsoo onderhouden geworden, sonder d
vremt duncken den cleynen loon die
tueert, want als men sal considereeren d
soo sal men bevinden dat die toens was
rabel.

In't jaer 1571, soo hebben eenige quaetwilli

broeders met steenen geworpen, de welcke eenige (die) storven van de haestige siecten begroeven op St Joriskerckhoff ende oock voor hun convent, smijtende ende houwende op de poorte om daer in te vallen, soo hebben de heeren van (de) magistraet die voorts geroepen op den 26 april. Ende alsoo hunne cappelle was seer cleyn, soo hebben sij in't selve jaer 1571 begonst eene nieuwe te bouwen, de gheene alnogh hier tegenwoordigh hier is staende, ende den eersten steen wirt geleyt op den 8 junij door heere Gerard Despomereaux, als vader, ende doen broeder Peeter Willemsen als pater, gelijck aenwijst eene venster in de selve capelle gestaen hebbende d'eene sijde van de panden van't selve clooster. Dit clooster is gemaeckt door den eerw. broeder Jan van der Linden, den welcken wesende pater ende overste van't selve clooster, is anno 1630 gereyst naer Jerusalem, ende min als acht maenden heeft de selve reyse voldaen, ende is alhier geluckelijck wederom gekeert.

Rolle oft memorie van de quay werelt, ende andere geschiedenissen sedert den jaere hier naer volgende, beginnende van den jaere duysent vier hondert ende sessentseventigh tot den jaere anno 1577.

Het eerste dat mij goedt gedoecht heeft aen te teeckenen is van den cancelier van Bourgondien, die in den selven jaere anno 1476, op den 4 dagh mey, wert gevangen op sijn bedde, ende mijnheer van Himmercourt, die ontliep't op den selven nacht niet verre van Ghent in een clooster; daer was hij eenen nacht ende dagh, maer die van Ghent vongen hem ende namen hem gevangen.

In't selve jaer, den 8 martij, werden tot Ghent gevangen 7 schiltborgeren, mannen van de wethouders, wesende den eenen blint, ende den 12 der selve maent werden de ses onthooft, ende den sevensten wert eeuwelijck gevangen te moeten blijven, maer corts daernaer wert hij verlost.

In't selve jaer, den 11 meert, soo maeckten die van Brussel een groote vergaederinghe tegen haer heeren, ende vinghen heer Jan van Kerstengaten ende heeren Amelrijck, ridderen, ende meer andere, ende soudense

al doodt geslaegen hebben, en haddet mijnheer van Perwez niet beleth, ende in corte daghen daernaer deden sij onthoofden heeren Amelrijck; ende dit was op den xi meerte, ende de steenhouders begonsten eerst dese beruerte.

In't selve jaer, xv martij, op eenen sondach, quam de gemeynte van Antwerpen ter Merct, groote beruerte oft rumoer maeckende, daer de Meersche 't begin aff was metten Schiplieden, ende des anderen daghs 's nachts vingen de gemeynten haer heeren op den stadthuys, ende som haeldense thuys, te weten : joncker Jan van Ranst, Jan van Mechelen, Hendrick van de Werve, borgemeester, Walraven Draec, Jan Schuyt, Willem van Riethoven, rentmeestere, ende Claes van der Voort, meester Peeter van der Voort, ende worden al gevangen geleyt op de Schiepliedencamer, ende oock op de Meerschecamer. Die vrijwillige lagen op haer camer v oft ses weken lanck, drinckende al sonder de stadts accijse te willen betaelen, ende men moght in langen tijdt in der stadt niet wercken, want die quaetwillige oft de gemeynten was alle dagen in de wapen.

In den selven jaere ende weke, scheyden sij dese gevangenen van een, ende dedense op diverse cameren van de ambachten diese met grooter maght bewaerden.

Item, in de selve maent van meerte, begonste de gemeynte te hooren de reekeninge van Willem van Riethoven, rentmeester, ende meester Peeter ende Claes Vervoort, thresoriers.

In den selven jaere, soo staeken oock insgelijckx die van den Bossche haer op tegens haer heeren, ende vingense sommige, ende wilden haren onderschouth onthoofden.

Item, in't selve jaer, den xvij^{en} martij, quam mijnheer van Perwez t'Antwerpen om de gemeynte te veraccorderen, maer sij en wilden niet hooren.

Item, in den selven jaere ende maende, vinghen die van Lier haer wethouders, te weten : haeren schouteth Jacob Verborght, IJsidijn Plant, meester Gillis Steeck, meester Willem de Winther, Jan de Corte, Jan Baeck, backer, Jan van Brechte, Gommar Verborght d'oude, maer die swoer weder te comen, alsoo lieten sij hem gaen op sijn geloove.

In't selve jaer, den iij april, quam de voors. heere van Perwez t'Antwerpen met sijne ruyters om op de palen te trecken ; doen wert op den selven dagh bij sijnen raede gesloeten dat men des ander daghs innemen soude het slot van Westerloo. Alsoo trocken hondert mannen van Antwerpen derwaerts, ende heer Jan van Immerseel was haere capiteyn, 'twelck sij alsdoen oock innamen.

Item, ten selven daege, welck was Witten Donderdagh, werden den cancelier van Bourgondien ende mijnheer van Himbercourt ende heer Jan van Melle te Gent onthooft.

Anno 1477. — Des woensdaghs in de paesdaegen, wesende x^{en} aprilis, wert bij nachte gevanghen heer Willem van Lier, riddere, tot Antwerpen, met Willem van Riethoven, Willem van Tichelt, Geert van Eycke, Jan Coolgeenesone, Adriaen Stedinck ende Henrick van den Kerckhove, maer dien lieten sij corts uyt ende d'ander bleven lange gevangenen.

In't selve jaer, den xiij^{en} april, wilden de metsers dat Willem van den Bogaerde eedt doen soude, welcken eedt hij niet doen en woude, ende daerom wert hij gequelt van sijnen lijve ende wert op den *Steen* geleyt.

In't selve jaer, den xviij[en] april, werden meester Peeter ende Claes Vervoert geleydt tot Jacob Wijlants, des schouteths' huys, ende meester Peeter wert al te deirlijck daer gepijnight, ende Claes wert oock op de pijnbancke geleyt, maer en peynden hem niet, maer des ander daghs werden sij beyde evenseer gepijnight ende xxi aprilis wert Willem van Riethoven, rentmeester, oock deirlijck gepeynt met Adriaen Stedinck ende Jan Houtbraecken, tot des schouteths huys, omdat de bieraccijse verhooght was.

Item, in't selve jaer, sonden de Crijters totten gevangenen de cluyvers, omdat sij geen geldt en wilden leenen der stadt Antwerpen om te oorlogen op Vranckrijck.

Item, ten selven jaere ende daghe, te weten den 23 aprilis, leyden sij anderwerven Willem van Riethoven ten huyse van voors. schouteth ende wert bijnaer 2 uren lanck gepijnt, ende en seyde anders niet dan hij te vooren geseyt hadde.

In't selve jaer, op S[te] Marcusdagh, versetten Jacob Wijlant ende heer Jan van Halmale, als commissarissen, de Weth hier t'Antwerpen, dwelck de gemeynte hadde vercregen aen die hertoginne van Brabant vrou Maria. Heer Jan van Halmale, buyten-borgemeester; heer Jan Pels, binnen-borgemeestere, deken van de Schippers, (desen hadde noyt schepenen geweest); heer Jan van Immerseel bleef schepenen; meester Willem van der Heyden; heer Jan van Beloys bleef schepenen; meester Willem Pauwels die en wouts niet sijn, ende in sijn steede quam Henderick Vermolen; Cornelis Versijpt en wouts niet sijn, ende in sijn plaets quampt Claes Tappaert; Cornelis *in de Roey Tonne;* Jacob Mannaert;

Wauter Ghijs; Claes Boel, huyvetter; Jan van der Bist; de rentmeesters waren Cornelis van der Zijpe ende Jan Asperen.

In't selve jaer, den 1^{en} mey, quamen meester Peeter ende Claes Vervoort ter Vierscharen daer de Crijters stonden gewapent oft sij in eenen strijt souden hebben gegaen, ende hebben daer gestaen van corts naer den achten voor noen tot naer den 3 uren naer den noen, ende meester Willem Verheyen die gaff die sententie tegen Peeter ende Claes Vervoort, wijsende die totter gemeynte wille, maer niet ter doodt.

Item, in't selve jaer, den 4 mey, quamen de gemeynte t'Antwerpen op haer cameren, aen de Merckt, ende allen de regeerders van de stadt baden voor meester Peeter ende Claes Vervoort ontfermhertelijck om het leven, maer de Crijters hielden de overhandt ende wilden justicie hebben, ende des anderen daghs sloeten sij datse de voors. meester Peeter ende Claes ter doodt wouden hebben ende haer goederen geconfisceert.

Dese 2 broeders moesten sterven omdat de Crijters seyden dat sij hadden willen brecken der stadt van Antwerpen privilegien; dese 2 waren tresoriers.

Item, des anderen daghs, wert de stallagie op de Merckt gemaeckt op eenen wagen ende daer werden jammerlijcken onthooft deese twee gebroeders ende sijn te Predicheeren in de kercke begraeven, ende des avonts werden alle d'ander gevangenen geleyt op den Vischcooperstoren ende des anderen daghs, te weten den 7 mey, wert Willem van Riethoven gewesen civilijck ende niet van den lijve.

Item, in't selve jaer, den ix mey, quam heer Adolff van Cleve t'Antwerpen om de gemeynte te vermorven,

maer en wilde naer hem niet hooren, ende den xvi mey cregen Adriaen van Stedinck ende Jan van Hootbraeken in de Vierschaere haer sentensie, de welcke was civile maer niet criminel.

Item, den 20 mey, cregh Willem van Riethoven een sententie van de gemeynte dat hij comen soude in sijnen lijnen cleede met een wassche kersse St Jacobs in't Kipdorp, ende hij badt soo om vergiffenisse, maer hij moest gaen ende bleef nochtans gevangen op den Steen, al had hij sijn penitentie voldaen; desen had rentmeester geweest ende dat misbruyckt.

In't selve jaer, den 22 mey, wert Atrecht overgegeven bij groote verraderijen.

In't selve jaer, wert Maria van Bourgondien ontfangen ende gehult te Leuven voor hertoginne met grooter feesten.

In't selve jaer, soo luyde men t'Antwerpen storm ende al Brabant door 21 daghen lanck om tegen de Francoysen te trecken.

Item, den lesten mey, quamen Jan van Mechelen ende Godevaert van der Delft ter Vierschaeren en daer wert bevonden dat sij borgers waeren ofte poorters, ende Jan van Ranst metten anderen gevangenen heeren werden uytgestelt ad xv^{am}.

Item, den x^{en} junij, wert de voors. vrouwe Marie van Bourgondien ontfangen tot Brussel voor hertoginne, ende den xix^{en} daernaer t'Antwerpen.

In't selve jaer, werden gevangen te Avennes mijnheer van Perwez ende joncheer van Cuelenborgh ende meer andere edelen, ende de ruyters vochten cloeckelijck ende sloegen meenigen Franchois doodt.

Item, den 27^{en} junij, wert Adolff, die sone van Gelre,

van de Franchoisen doodt geslaegen voor Dornick, ende tirannelijck aen een peert gesleypt, ende binnen Dornick gebracht daer hij begraven leyt; hij wert doodt gesmeten met een lancie.

In't selve jaer, den 16 julij, trocken heer Jan van Halmale ende meester Willem Bode met 40 goede mannen uyt Antwerpen, ende met nogh veel cooplieden, al te peerde, tot Colen om hertoghe Maximiliaen willecom te heeten.

In't selve jaer, 1ª augustij, trocken de capiteynen van Vlaenderen, Henegouw ende Brabant na Sᵗ Amant bij Dornick, ende wonnen't terstont ende roofden't, ende heer Jan van Immerseel was capiteyn van Antwerpen ende hij sont den staendaert van Sᵗ Amant tot Antwerpen.

In't selve jaer, den 9ᵉⁿ augustij, wert Willem Riethoven van den *Steen* gelaten ende ginck naer sijn huys, maer en mocht nergens gaen dan tot de observanten oft minnebroers.

In't selve jaer, den 18ᵉⁿ augustij, quam hertogh Maximiliaen van Oostenrijck te Ghent met menigen edelen man ende met Maria van Bourgondien sijn bruyt, ende werden ontfangen met onuytspreckelijcke feesten ende costelijcke triumphe. Item des anderen daghs, den 19 augustij, trouwde hertogh Maximiliaen vrouw Maria, ende de legaet heer Lucas dede de misse ende trouwdense, ende daer geschiedde uytnemende costelijcke triumphe.

In't selve jaer, den 5 september, quam Jan van Ranst in de Vierschaere, ende daer en quam niemant van de gemeynte tegen dan den schouteth Jacob Wijlant, die kende ende leyde dat hijse niet gevangen en hadde oft gevangen en hielt; des gedroegh hem Jan van Ranst

aen notaris ende getuygen ende daer wert gewesen met eenen gestrecten vonnisse dat de heeren alle die gevangen waeren borghe soude stellen te rechte te comene ende gingen alsoo alle uytten *Steen*, want sijlieden hadden cluyvers in haer huysen, diese bewaerden; dit deden doen die van de Meersche oft Cremersambacht.

In't selve jaer, op St Cosmas en Damiaensdagh, was't seer grooten vloot, soo datter veel schaeden geschiedden, ende den storm van wint duerde 8 uren lanck.

In't selve jaer, den vi^en^ october, wert in de Vierschaere gewesen dat de heeren die gevangenen waren geweest met procureurs dingen souden, ende op den 23 der selve maent weest 't vonnisse dat de gemeynten oock borghe souden setten van te rechte te comene, ende soo bleef de gemeynte achter sonder borghe te stellen, ende oock de heeren.

In't selve jaer, den v^en^ december, wert Pauwels Loenkens, vleeshouder ende muytmaecker, ende capiteyn van Loven te Cruyningen in Zeelant, van mijnheer van Cruyningen onthalst.

In dit selve jaer, den xiiij^en^ januarij, wert hertoge Maximiliaen t'Antwerpen gehult als hertoge van Brabandt.

In dit selve jaer, den 23 januarij, ontsloegh hertogh Maximiliaen, onsen prince, Willem van Riethoven van sijnen eede, ende hij trock te Mechelen woonen.

Item, den 17^n^ januarij, werden gebannen uyt den marckgraeffschap van Antwerpen dese naervolgende persoonen : eerst Henrick van Smaelvoort die men hiet de Cock, meersenier, x jaer lanck ende eenen wegh te doene St Andries in Schotlant, ende Casen Cools, schipman, oock x jaeren lanck ende eenen wegh te doene in Cypres, ende Pauwels van den Eynde, smit,

eenen wegh te doen in Milanen ende Lombardijen, ende daernaer x jaeren uyt te blijven, ende moesten dan nogh de voors. persoonen vercrijgen der stadt ende heeren gemoet eer sij weder in't marckgraeffschap comen mochten.

In't selve jaer, den 1^{en} martij, wert St Jacobscappelle in't Kipdorp geconsacreert metten kerckhove ende een prochie gemaeckt, ende den 15^{n} martij wert de vonte in de Borchtkercke ende den kerckhove gewijt ende oock in St Jacobskercke die vonte.

Anno 1478. — Den 25 martij, wert Pauwels van den Eynde te Mechelen gevangen, want hij geen geley genomen en hadde gelijck ballingen plegen; daerom costent hem wel xl ℔ Brabants.

In't selve jaer, den 28^{n} aprilis, wert t'Antwerpen den peys gemaeckt tusschen de gemeynte ende heeren die gevangen geweest waeren.

In't selve jaer, den 22 junij, wert geboren den 1^{en} sone van hertogh Maximiliaen geheeten Philips, nae den ouden hertoge Philips, ende was omtrent den ij uren naer noen op eenen maendagh.

Item in't selve jaer, den xij^{en} julij, wert bijstant gemaeckt tusschen den hertogh Maximiliaen ende den coninck van Vranckrijck voor een jaer, maer en wert niet gehouden.

In't selve jaer, den vij^{en} october, wert Jans van Dacken wijff levende ontrent der galgen gedolven, omdatse heuren man hadde doen versmoeren, ende des anders daghs wert Aert van Gheele, die rentmeestere was van de Fakens, gesleypt uyt den *Steene* tot voor het stadthuys; daer wert hij onthooft, want hij haer boel was ende 't feyt van de moort hadde doen doen, ende en

wasser niet verre aff; hij wert daernaer buyten op een radt geseth.

In dit jaer, den 26 februarij, wasser een groote rueckelinge te Gent van smeden, lijnewevers, backers ende meer andere ambachten, die wilden die heeren slaen, maer Jan van Deysele, ballie van Gendt, wederstontse vroomelijck ende daer bleven 4 oft 5 van de gemeynte doodt, ende wertter een deel onthooft.

In't selve jaer, den 5 meert, begonst den grooten Raet t'Antwerpen van alle onse princen Maximiliaens landen, ende wert gehouden te Predicheeren tot Antwerpen, ende onsen prince was daer present met menige groote heeren ende bisschoppen, abtten ende prelaeten ende oock de steden van de Luykeners, ende dat duerden vijff weken lanck.

In't selve jaer, den xi meert, wert een backer van Ghendt hier t'Antwerpen voor het stadthuys onthooft in eenen stoel sittende, want hij was te Ghent soo gequelt dat hij niet knielen en coste, ende desen was eenen van de muyterije.

In't selve jaer, den xij april, blevender doodt meer dan xij Geldersse mannen, dwelck die van den Bossche deden met heure ruyters, ende heer Peeter van Vierteyn, riddere ende hooghschouteth, blever doodt van den vrinden handen, want sij hem niet en kenden, mits dat het 's avonts in den donckeren geschiedde.

In't selve jaer, soo trok heer Henderick van Perwez met die van den Bossche in't lant van Gelre, doende daer groote schade, ende wirpen 2 sloeten in den gront aff.

In't selve jaer, den 2 augusti, werttet bestant tusschen die van den Bossche ende Gelre, maer Nimwegen niet.

In't selve jaer, den vij augustij, doen street hertogh Maximiliaen van Oostenrijck eenen staenden strijt tegens des coninck van Vranckerijcks volck bij Arien in Arthois, ende Maximiliaen won den strijt, ende daer bleven doodt meer dan xiiij^{m} Francoisen.

In't selve jaer, den 8 augustij, ginck men t'Antwerpen een al te groote ende devote processie generael, ende daer gincker veel bervoets, wullen ende lijnen, ende te veel plaetsen stonden autaeren.

Anno 1481.—Was 't grooten dieren tijdt in Vranckrijck datter wel hondert duysent persoonen stirven van honger.

In't selve jaer, dede Eduardus, coninck van Engelant, sijnen broeder den hertoghe van Clarencen dooden in malevesije.

In't selve jaer, wert Rhodus gewonnen van den Turck.

In't jaer 1482, wonnen de Franchoisen de stadt van Arien bij Terwanen.

In't selve jaer, wordt den peys gemaeckt tussen Maximiliaen ende de Franchoisen in de stadt Atrecht; dies soude den daulphin Carolus trouwen Margaretham, Maximiliaens dochter.

In't selve jaer, regneerde in Vranckrijck seer de frenesije, soo dat sommige menschen sprongen uyt de vensteren, som in borneputten ende andersints.

In't selve jaer, versloegh heer Willem van Arenbergh den bisschop van Luyck Lodewijck.

Anno 1483.— In julio, sterft den coninck van Vranckrijck Ludovicus den xi^{en} ende sijnen sone Carolus viij succedeerde.

In't selve jaer, wert Margareta, Maximiliaens dochter, geleyt tot Parijs, wesende getrouwt met Carolus den viij^{en}, hoewel sij maer ij oft iij jaer oudt en was.

In't selve jaer was't een wonderlijck jaer van donder ende blixem, reghen, tempeest van winden, hooghe wateren, dieren tyt etc[a], soo dat een vierijsen dede v stuyvers ende eenen gouden gulden lx stuyvers.

In't selve jaer sterft Eduardus, coninck van Engelant, ende Henrick van Richemont den vij wert daernaer coninck.

Anno 1484.— Frederick van Hoorne, des bisschops van Luyck, te weten Lodewijckx, broeder, vinck heer Willem van Arenbergh, ende wert tot Mastricht onthooft.

In't selve jaer stont op een swaer oorloghe tusschen Maximiliaen met de Brabanders teghens Vlaenderen, doende aen beyde zeyde groote schade.

Anno 1485.— Was't groote tempeest van de winden, soo datter veel volckx ende lants verdronck.

In't selve jaer 85 heeft Franciscus, hertoghe van Britagnien, sijn eenige dochter Annam gelooft ten houwelijcke Carolo den viij[en], welcken Franciscus corts daernaer stierff, ende Carolus coninck van Vranckrijck heeft Margaretam Maximiliano, haren vader, t'huys gesonden ende heeft de voors. Anna van Britagnien getrouwt.

Anno 1486. — Trock coninck Maximiliaen met veele Switsers in't hertogdom van Borgoindien om dat te conquesteeren, maer de Switsers werden van de Franchoisen met gelde gecorrumpeert, waerom sy niet en deden.

In't jaer 1491 werdde het vrouwenclooster te Quesnoy van de duyvelen seer gequeelt.

In't jaer 1501 sijn in't lant van Luyck op de vrouwen- ende jonckvrouwen- ende jonge dochtersdoecken gesien geweest wonderlijcke teeckenen van cruysen.

In't selve jaer regneerde in Duytslant die arme pelgrims gaende bloetshooft ende bervoets, draegende in haer

handt een houte cruyce, hebbende nogh sack, nogh male, nogh stock, nogh gelt, drinckende nogh bier, nogh wijn, vastende alle daghen sonder Sondaghs, etende niet dan gruen cruyen ende wortelen.

Anno 1503.— Soo sterft het volck seer van de peste, soo dat in sommige plaetsen het derden deel wel uyt stierff.

In't selve jaer verbrandden tot Hardewijck wel 1500 menschen, ende bleven maer 5 à 6 huysen staen, ende tot Gorcum verbrandden wel 200 huysen, ende tot Belle in Vlaenderen wel 500 huysen.

In't jaer 1504 was hier in dese Nederlanden, op St Bartholomeusavont, groote aertbevinge.

In't jaer 1506 soo en was't geenen winter, want men van gheenen hagel nogh rijm en wist te sprecken.

Anno 1507.— Wonnen de Geldersche Tournhout ende namen daer eenen grooten roof, mitsgaders mannen en vrouwen gevanghen, daer sij grooten schadt aff cregen.

In't selve jaer begonst opgestelt te worden tot Wittenberghe de gemeyn schoole van hertoghe Frederick van Sassen.

Anno 1511.— Wert de stadt Camerijck gemaeckt een hertoghdom, het lant blijvende een graeffschap, ende dat onder Jaques de Croy, bisschop aldaer.

Anno 1517.— Begonst Martinus Luther, bode van Antecrist, sijne vermaledijde leeringe ende fenijn uyt te storten, ende eerst tegen den afflaet, onderstant hebbende van eenen deurtrocken geleerden boeve genaemt Stampitro. (1)

(1) (*Op den bladrand* :) 1517. Hier begint Martinus Luther zijn ketterije.

Anno 1520. —Is een mandement gepubliceert geweest dat men geen kercken, cloosters, godtshuysen oft diergelijcken van doen voortaen geen lant, of sant, of erffgoederen en mochte vercrijgen in eeniger manieren, nogh men mocht alsdoen geen kercken oft cloosters van nieffs fonderen oft doteren.

Anno 1522. — Soo verbrandde de stadt van Valenciennes.

Anno 1525.— Soo trouden Martinus Luther, een uytgeloopen monick van de augustijnen, een nonne; hij was een van de alderquaetste ketters die oyt was.

In't selve jaer soo was te s'Hertogenbossche eenen oploop van de gemeynte.

Anno 1532.— 20 januarij, soo sterft tot Brussel mijnheere van Berghen Joannes.

Anno 1533.— Op St Michielsnacht verbrandde t'Antwerpen een groot deel van Onse Lieve Vrouwekercke, dwelck door teurtsen bijquam, die qualijck uytgedaen waeren geweest.

In't selve jaer sagh men een comete in september ij uren voor den sonnenopganck.

In't selve jaer heeft den paus geconsenteert den keyser te heffen van de gheestelijckheyt de helfft van allen haeren goeden, waerdoor sij seer getravaillieert sijn geweest.

Anno 1534.— Op Ste Marie Magdalenedagh verbrandden tot Breda ontrent duysent huysen.

In't selve jaer soo hebben den Ingelsche de leeringe van Luther ontfaen.

Anno 1535.— Onder den coninck van Engelandt Henricus 8us werdden in Engelandt de cloosters gespolieert, bedorven, ende de monicken ende nonnen verdreven ende verjaeght, ende Guillielmus Roffensis ende Thomas

Morus, cancelier van Engelandt, beyde seer weerdige ende geleerde mannen, sijn door coninckx bevel onthooft geweest, ende (de) chartroisen van Londen diergelijck gejusticeert.

Anno 1536. — Heeft den keyser tot Roomen op den Witten Donderdagh xij armen de voeten gewassen, leckerlijck gespeyst, gevende hunlieden de silvere schotelen ende schalen daer sij uyt geheten ende gedroncken hadden. T'sander daghs, in presentie van den paus, cardinaelen ende legaten van den coninck van Vranckrijck, ontschuldighde hem selven van de oorloghen, die tusschen hem ende den voorschreven coninck d'oorsaecke waren, ende toonde met goede reden dat de voors. coninck d'oorsaecke was, want wat hij geloofde en hiel hij niet, d'welck blijckt ende was, aengesien Maximiliaen keyser in den lesten peys, die tusschen hem ende den coninck gemaeckt werdde, seyde dat het den xi peys was die hij met hem gemaeckt hadde.

In't selve jaer sterfft Erasmus, Rotterdamus, tot Basel.

Anno 1539.— Was tot Uytreght eenen oploop in den welcken twee van de oversten van de stadt gedoodt sijn, dwelck wert corts daernaer gevrocken.

In't selve jaer, den 24 octobris, sterft heer Floris, grave van Buren.

In't selve jaer quam keyser Carolus den v^en^ uyt Spagnien met sommige van sijne state door Vranckrijck ende in de steden seer eerlijck ontfangen ende wert geconvoyeert van't beginsel van Vranckrijck tot Camerijck toe van den Daulphin ende van den hertoge van Orliens ende meer andere princen ende heeren van Vranckrijck, ende arriveerde tot Camerijck den xx januarij anno xv^c^ xl, ende den 29 der selve maent binnen Brussel.

In't selve jaer corts hiernaer is de keyserlijcke majesteyt met properheyt ende met veel volckx gecomen binnen Gent, ende heeftse medallen seer gecastijt ende gehumilieert ende allen haer privilegien ende macht gebrocken oft benomen, ende heeft gesticht een sterck casteel daer de abdije stont van Ste Baeffs, ende de religieusen sijn beseth in St Janskercke binnen der stadt, ende 't vonnis van die van Gent wert uytgesprocken den lesten aprilis in't selve jaer, dwelck gedroegh xiij articulen.

Anno 1542.—Heeft den paus anderwerff geconsenteert der keyserlijcke majesteyt d'helft van allen het gheestelijck goet, ende hebben insgelijckx moeten gheven imposten ende beden.

Anno 1543. — Wert tot Gent onthalst capiteyn Bus; sijnen naem was Nicolaes de Borgue, mits sijne groote verraderijen die hij wel xii jaer lanck gedaen hadde; hij had gelevert de stadt Duren in Gelderlandt in handen van de Cleffschen; oock voor Landrechijs hadde hij het concept van den keyser geadverteert met loose brieven aen den coninck van Vranckrijck door hulp van den abt van Ste Martens tot Camerijck.

In't selve jaer waeren tot Luyck veel verraders, ingesetenen van de stadt, gevangen ende gejustiseert.

Anno 1546. — Omtrent de kersdagen sijn gevangen geweest mevrouw van Beygaerden ende haeren sone ongehout wesende, om sommigen twist die sij gemaeckt hadden in de kercke van Beygaerden tegen den bode van St Huyberecht, soo men seyde.

Anno 1547. — Den 16 februarij is tot Brussel verbrandt Peeter van Halle de welcke rijck was, ende was gehouden voor een van de eerlijckste ende beste van de stadt,

maer, na veel examinatien genomen, heeft men bevonden dat hij eenen morder was, etc[a].

Anno 1548.— Den 5 januarij, sijn tot Vilvoorden onthalst op't slot mevrouw van Beygaerden ende haeren sone, ende dat meer omdat sij haer rebel hadden gemaeckt doen sij gevangen werden.

Anno 1551. — Is tot Brussel geweest een groot genughelijck sot spel, daer veele silvere prijsen mede te winnen werden, ende de sotten die daer quamen van diverse dorpen ende steden hebben hun seer wel gequeeten, Godt weet, etc[a].

In't selve jaer is den grooten Turck gecomen met vele schepen voor de stadt van Tripolis, door begeerte van den coninck van Vranckrijck, ende heeft de stadt gekregen, ende allent volck met hem gevanghen geleyt, uytgenomen de fransche heeren van Rhodes, die hij vrij ende los heeft gelaeten gaen, want sij de stadt ende andere heeren van Rhodes die niet Franchois en waeren in den grooten Turckx handen leverden.

Anno 1552. — Sijn deese Nederlanden gheestelijck ende werelijck, elck naer sijnen staet, getaxeert geweest te leenen den keyser eene somme van penningen een jaer lanck durende, dwelck wel uytbroght vijffthien tonnen gouts.

Hier eyndet de quay werelt, ende begint van den oorloghe van den coninck van Vranckrijck ende andere geschiedenissen, soo van beltstoormerije ende andersints etc[a].

Vervolg der Chronijk van Bertrijn.

Anno 1477.— Op den 4 mey, doen cregh den coninck van Vranckrijck die stadt van Atrecht, ende daer lanck voor gelegen, soo lange dat haer de stadt moest overgeven, ende 80 persoonen tot des coninckx wille om daer mede te doen dat hem beliefde, ende dese waren vleeshouders, huyvetters, lijnewevers, omdat sij die stadt bewaerden teghen die Franchoisen, ende daerom werden dese onthooft.

Op den sesten mey, sloegh men tot Antwerpen storm ende alle Brabant door 21 daeghen lanck, alle daghen 2 poosen, om te trecken teghen die Franchoisen, ende men stack die baniere metter stadtswapen ten heeren huyse uyt, ende oock alle de ambachten staken haer wimpels uyt op de Groote Meert, elck op haerlieden camer.

In dit jaer wert hertogh Adolff weder gevangen te Ghent bij toedoen van hertogh Jan van Cleve, gelijck hij te voren had geweest, maer hij cregh heymelijck vrinden dat hij poorter van Ghent wert ende vrij ambachtsman van de goudtsmeden, bij den welcken sij quamen bij die hertoginne, ende begeerden haeren poorter naer haerder privilegien, ende alsoo quam hij los.

Item, in't selve jaer, doen begonste heer Lucas, legaet van Roomen, tot Antwerpen te quellen den abt van

S[t] Michiels met het clooster, omdat vercregen hadde van den paus dat hij die abdije soude hebben incommende alsoo het boven in de landen is. Maer hij wert wederstaen, soo dat den legaet dat clooster tot sijnen wil niet en cregh, daerom soo werden die religieusen in den ban gedaen van den legaet uyt den naem des paus, soo dat den abt versoghte onderstant van de stadt van Antwerpen ende aen de Staeten van Brabant, soo dat den abt appeleerde in't hoff van Roomen langen tijt, 'twelck menigh hondert guldens coste den convente.

In't selve jaer doen werden die drij prochien gedeylt tot Antwerpen, als die Borght, S[t] Joris ende die van S[t] Jacobs, ende dit vercregh die quaetwillige gemeynte van't cappittel van Onse Lieve Vrouwe, dat sy moesten consenteeren dat dese twee voors. kercken met S[t] Jacobscappelle soude sijn drij prochien, als't geschieden. Nogh cregh de gemeynte van't cappittel dat men moeste hangen in't allemosseniershuys oft cappelle tegen het Lombaerstraetjen (1) over, een clocxken oft schelleken.

In't selve jaer, den 24 april, doen wert de nieuwe straete begonst tot Antwerpen in de Borght, dat den Sack heet, ende wert doen doorgesmeten, ende quam tot aen het Vleeshuys.

Nogh in't selve jaer wert die houten brugge over die Borghtgrachte gemaeckt achter 't Vleeshuys omdat men die Borght daer mede soude krencken ende die stadt van Antwerpen stercken.

Op den 8[n] juny, doen wert der stadswimpel t'Antwerpen ter heerenhuys uytgestecken en des anderen daghs oock den cleynen wimpel.

(1) De kapelle van O.-L.-V. op de Schoenmarkt.

Den 12 junij, doen deden die van Antwerpen monster in Schuttershoff, die in't garnisoen trecken souden.

Den 19 junij, doen wort vrouwe Maria van Bourgondien t'Antwerpen gehult voor hertoginne met groote feeste.

Den 20^{en} der selve maent, doen trocken die van Antwerpen wel 80 uyt, wel toegerust met busschen, tenten ende pavillionen tot Roye opten Dries in de prochie van Berchem, ende des anderen daghs trocken die schutters uyt ende quamen bij de andere te Roye ; daer laghen sij ende droncken ende schoncken ende maeckten goedt bloet ses daghen lanck, ende seyden sij en wouden niet voortstrecken ten waere die edelen met hun trocken, maer ten lesten trocken sij tot Soignie in Henegau tegen den coninck van Vranckrijck.

Item, den 26 julij, begonsten die ruyters van Antwerpen te ruymen van Soignie, ende sprongen som over de muren omdat het hun te lanck was te beyden tot s'ander daghs toe.

Anno 1478. — Op den 19 augustij, bij nachte, werden gevangen vier schippers, poorters van Antwerpen, te weten Peter Biggen, die men hiet Craeyenwijck, Claes Geertsoon, Jan van der Manen ende Jan van Aken, ende doen dese vier gevangen waeren, doen liep Jan de Decker wegh, dwelck oock eenen schipman was, ende hij wert tot Mechelen achterhaelt ende deerlijck gepeynight, alsoo dat hij daer lange gevangen was, maer hij geraeckte daer uyt.

In de selve maent, soo werden dese vier voor het stadthuys tot Antwerpen onthooft, omdat sij geweest hadden de principaelste oproerders van den voorleden jaere, ende meynden die gemeynte daer weder toe te brengen.

Den 13 december, doen sterft heer Andries van Achtenrijt, abt van St Michiels tot Antwerpen.

Den 19 december, doen wert daer gecosen tot abt heer Jan Robijns, pastoir van Ockerseel, ende den 21, op St Thomasdagh, wert hij met grooter eeren geconsecreert.

Anno 1479. — Den 22 januarij, doen verdroncken seven menschen te Heymissche bij Schelle van ons prince Maximiliaens familie. Den 29 februarij t'savonts, recht naer den seven uren, doen quam Thomas van Couwelaer, cuyper, gaende neffens den Gulden Bergh, ende daer wert hij versmoort, ende sijn gelt gevonden in de Spirinckstraete.

'Anno 1478.— Den 12 februarij, op eenen Vrijdagh, is tot Antwerpen in de nieuwe cappelle van Onse Lieve Vrouwe in de voors. kercke aldereerst begonst te singen Onse Lieve Vrouwenloff ende op de orgelen te spelen, oock met de clocken aldereerst te spelen oft te bijarden ende toen begonst aldereerst ons Lieve Vrouwen broederschap oft gulde, daer den eersten fondateur ende meester aff was Laureys van Swaervelde; was meester alleen tot 't jaer 1484.

Anno 1479.—Den 15 januarij, recht te voren in't selve jaer, begonst men t'Antwerpen aldereerst in Onsen Lieve Vrouwenkercke te houden die feeste van den heyligen naem Jesus, welcken feestdagh eenen poorter van Antwerpen, Hipolittus Farrax, met sijn nuysvrouwe, Margarita van Merende, hebben gefondeert met die cappelle aldaer, ende hebbense rijckelijck begift.

Den 18 mey, doen ordineerden die Franchoisen binnen Atrecht een processie generael, ende dat omdat sij sien souden die macht ende menighte van 't volck, ende

doen sij saghen datter soo veel volckx in de stadt waeren, doen hadden sij anchst ende vreese dat die borgers de stadt overgeven souden aen de Bourgoinsche. Daerom ginghen die Franchoisen in de wapen, ende bonden wel xvi^{c} poorters ende ambachtslieden, van de eerlijckste, ende bondense twee en twee gader, en sondense alsoo naer Vranckrijck in.

In't selve jaer 1479, op St Peeters en Pauwels avondt, in junio, doen werden vijff mannen gevangen t'Antwerpen op Onse Lieve Vrouwekerckhoff ende op den *Steen* geleyt want een van hare meysens stack een ander wijff op kerckhoff dat sij daervan stirff, ende als het kerckhoff weder geweyt was, doen broght men de gevangenen weder op't kerckhoff ende werden terstont gebannen.

Nogh in't selve jaer, den 11 julij, doen monsterden hier t'Antwerpen in Schuttershoff voor mijnheer Philips van Cruybecke, merckgrave, 250 mannen ende des anderen daghs soo trocken sij tegen die Francen naer Namen, ende Geert van Eycke was haeren cappiteyn.

Den 6 augustij, doen sterfft heer Philips van Cruybecke, marcgrave van Antwerpen.

Den 14 meert, doen volghden negen mannen van der gemeynte van Brussel onse prince Maximiliaen in Schravenhage in Hollandt omdat men den haren geen beternis doen en woude ende werden daer gevangen.

Op den selven dagh, voor noone, soo wert Peeter de Decker gebannen op eenen wegh te Muysen te St Quirijn, ende eer hij binnen Antwerpen comen mochte moeste hij gheven 40 Bourgoinsche guldens ende nogh doen maecken drij royen muers.

Item, den 24 meert, doen werden in den Haege onthooft Peeter van Meerbeys, vleeshouder, ende Jan Bo-

gaerts, cremer, wesende borghers van Brussel, die daer de muyterije hadden opgestelt; dit dede doen Hertogh Maximiliaen.

In't selve jaer, den 27 april, doen sterft tot Mechelen heer Jan van Bourgondien, bisschop van Camerijck, die een schandelijck leven geleyt hadde, ende naer hem quamp een goet deughdelijck man, heer Henrick van Berghen; heer Jan hadde geregeert 40 jaeren.

In't selve jaer, den 2 mey, doen wert tot Antwerpen den standaert op't stadhuys uytgesteken ende die busschen op de Meert geseth, ende die tenten bereyt omdat mense soude vooren in't lant van Lutsenburgh tegen die Franchoisen.

Den 28 junij, doen trocken die van Antwerpen uyt naer Lutsenborgh met haeren capiteyn heer Jan van Ranst, marcgrave van Antwerpen.

Den 28 julij, doen wonnen die Brabanders tribuyt in't lant van Lutsenborgh daer die Franchoisen in laghen, maer heer Jan van Ranst, marcgrave van Antwerpen, die quamp door 't water, ende was den eersten die de stadt beclom.

Den 6 september, doen quam heer Jan van Ranst voorgenoemt t'huys van Lutsenborgh met sijn volck.

Anno 1480.—Den 17 april, des deynsdaghs na den Palmen Sondagh, doen quam heer Henderick van Berghen, nieuw bisschop van Camerijck, tot Antwerpen, daer alle die gheestelijckheyt hem met processie tegen quam tot aen St Jorispoorte toe, alsoo wirt hij ontfaen met grooter eeren, ende broghten hem in Onse Lieve Vrouwekercke.

Op den 11 augustij, doen en vont men tot Antwerpen geen broodt te coop, ende 't was nu de derde oft 4 reyse.

In de selve maent wert het coren dierder alle saterdaeghen dat het quam op 28 stuyvers de viertel, ende den naesten keer gout 30 stuyvers, oock 44 stuyvers.

Den 10 september, op eenen sondagh, 's avonts, doen wert heer Jan Daysele, ridder, hooghballieu, gequetst tot Antwerpen op de Steenhouwersveste, daer hij aff stirff. Dit dede doen heer Jan Montargy, des grave van Hoorne soone was.

Anno 1482.—Doen vergaderden die Staten van Brabant te Loven, daer niet en geschiedde, ende corts daernaer vergaderdense tot Mechelen, 'twelck vernemende hertogh Maximiliaen, dedense vanghen ende voeren tot Vilvoorden, ende deden die meestendeel onthoofden, daer onder een edel ridder was, geheeten heer Claes van Heetvelde, die bovenal seer beclaght was.

Anno 1483. — In de oostmaent, werden tot Antwerpen drij gebroeders met eenen neve onthooft om een saecke die gedaen hadden tot Ghent, ende, in't selve jaer, wert tot Antwerpen aldaer eerst begonst t' 's avonts te spelen op dat stadthuys het lauweyt van de stadtsspeellieden.

In't selve jaer, doen vinck hertogh Maximiliaen tot Mechelen op een daghvaert den borgemeestere van Antwerpen met eenen secretaris, ende dedense voeren te Vilvoorden op't casteel ende daer werdense onthooft. Daernaer quam hertogh Maximiliaen tot Antwerpen, daer men hem 's avonts met tortsen inhaelde, en doen quamp hij in't clooster van Ste Michiels, ende daer dede hij voor hem comen alle de heeren met de dekens ende gesworen in 't clooster van Ste Michiels ende daer seyde de reden waerom dat sij waeren onthooft.

In't selve jaer van 83, den 10 november, wert Marten Luyter tot Eysleben geboren.

Anno 1484.— Werden tot Antwerpen besloten die susters van den derde orden Sancti Francisci. Ende in St Joriskercke aldaer was doen eenen pastoir die blint was van sijn drij jaeren. Desen was eenen doctor in de godtheyt ende conste seer wel preecken, ende sanck die evangelie ende de passie in die passieweecke; desen was priester gewijt met consent van den paus, om bichte te hooren door sijn geleertheyt.

Nogh in't selve jaer van 84, soo wert gesloten tot Antwerpen dat men voortaen alle jaren St Jorisdagh soude vieren, ende oock sijn beldt soude omdraghen om die victorie wille die die van Antwerpen op dien dagh te Calloo hadden, daer sij dat sterck blockhuys wonnen met 40 groote stucken artilleriebusschen.

In't selve jaer, wert tot Antwerpen (ingestelt) die gulde die men hiet *de gebrocken peesen*, een geswore gulden heetende nu den Jongen Handtboghe; dese cregen oock gasten.

In dit selve jaer te Paesschen, op St Jorisdagh, den 23 april, doen wan heer Jan van Ranst, marcgrave van Antwerpen, dat blockhuys te Calloo op Cloppersdijck, dat die van Ghent ende van Brugge daer gestelt hadden, ende die borghtsaeten die daer op waeren dede hij al hangen, ende het blockhuys dede hij destrueren tot in den gront.

Anno 1485. — Den 14 april, toen verbrandden tot Antwerpen, op den huyvetterstoren, 2 mans ende 3 vrouwen van het buspoeder dat men daer opmaeckte.

In't selve jaer, in mey, doen quam tot Antwerpen eenen roof uyt Vlaenderen van vijff duysent coyen ende twee duysent schapen met drij hondert peerden, die men in St Michielsclooster vercoght van die ruyters, want hertogh Maximiliaen daer gelogeert was.

In't selve jaer, in den somer, wert tot Schelle bij Antwerpen, gevist een groot been van eenen walvis, ende dat been wert gehangen t'Antwerpen op't stadthuys tot een present, 'twelck aldaer gehanghen heeft tot het jaer 1576, doen't stadthuys verbrandde.

Nogh in dit jaer soo is den coophandel tot Brugge beginnen te vergaen om de vlaemsche oorloghen wille ende is tot Antwerpen beginnen te floreren.

Anno 1486. — Wert tot Antwerpen eerst begonst voordaen alle daeghen de elf urenmisse aen St Nicolaesautaer in Onser Lieve Vrouwekercke, ende die fondeerde daer eenen poorter van Antwerpen genoempt Lodewijck Bolois.

In't selve jaer sagh men in den middagh eene sterre bij de nieuwe maene staen.

Item, in't selve jaer, in september, quamp tot Antwerpen, in de bamismert, keyser Frederick van Roomen, dat een oudt man was. Desen sadt in eenen hangenden wagen daer thien schoone witte peerden hencxten in gespannen waeren, ende die ingesetenen der stadt van Antwerpen reden hem teghen buyten aen den drayboom, daer den keyser der stadt seer bedanckte dat sij sijnen sone Maximiliaen hadden gehouden in sijn eere ende getrouwelijck bijgestaen. Hierom dede die stadt over sijnen wagen dragen een gulde pavillioen oft kleedt tot St Michielsclooster toe daer hij was gelogeert, ende die stadt schoncken den keyser ossen ende pijpen wijns, met oock 2 vergulde wijnstoopen ofte platteelen ende 2 silvere schotelen ofte plateelen.

Item, in't selve jaer, heeft den Roomschen coninck ende hertogh van Brabant tot Antwerpen versoeght aen het cappittel van Ons Lieve Vrouwen ende die Weth, dat men

aldaer maecken soude een carmelits- ofte Lieve Vrouwenbroersclooster, ende dat door de begeerte van eenen doctor in der godtheyt der selver orden, maer dat cappittel ende weth hebben't affgeslaegen ende den hertogh geweygert ende daer seer sterck tegen gehouden. Niettemin den hertogh, niet passende op die oppositie, heeft gesonden tot Antwerpen sijnen cancelier op St Andriesdagh doender noch gheen schepenen gecosen en waeren, dat hij 's morgens heel vroegh den eersten steen leggen soude tot een fondament ende beginsel van het carmelitenclooster, het welck den cancelier gedaen heeft present seker getuygen; nochtans is't hun verboden geweest van het capittel ende Weth van Antwerpen.

Anno 1487. — Begonsten tot Antwerpen die ghesellen van de schermersschole onder haerlieden te houden een gulde, ende voorts gelijck die ambachten om te gaen in die drij ommeganghen met twee keerssen oft tortsen alle jaer.

Nogh in't selve jaer, op den Palmen Sondagh, wert eerst begonst tot Antwerpen dat anders gheen en mochte trecken Onsen Heere op den esel sittende, dan die ten heiligen landen geweest hadden.

In't selve jaer was er grooten twist tusschen die van Brussel ende die van Antwerpen, omdat die van Antwerpen niet en wilden laeten vaeren die schepen van Brussel voorbij Antwerpen sonder verbodt, dat sij nochtans vercregen hadden van den Roomschen coninck ende van sijn meeste heeren, in't jaer daer te vooren, om een groote somme van gelde. Maer die stadt van Antwerpen en paste daer niet op, oft wat mandementen dat men haer sont van coninckx wegen, want Antwerpen wilde met fortsen houden haer oude rechten ende stadts pri-

vilegien, meynende dat die Roomsche coninck oft imant macht hadde om haer rechten ende privilegien te brecken oft te nemen sonder der stadts consent, ende hierom moesten die van Brussel hun getroosten.

In't selve jaer begonst het tot Antwerpen seer te sterven in junio van de peste, maer doen die brieffkens van den H. Naem Jesus voor elcke huys bijnaer geseth werden, doen cesseerde terstont de peste oft haestige sieckte met die gratie Godts.

In't selve jaer, in julio, begonst men tot Antwerpen nieuwe munte van den Roomschen coninckx weghe te slaen, dat men noyt en heeft gedaen in dese landen, ende die coninck sloegh selver tot Antwerpen in de Munte geldt met sijn eygen handen op den 21 julij, ende hij wirp meer dan 15 guldens gelt onder het volck.

Nogh in't selve jaer van 87, in julio, terwijlent dat den Roomschen coninck Maximiliaen tot Antwerpen lagh, soo dede hij daer justicie doen over sommige van sijn ruyters, die misdaen hadden in Zeelandt, ende dedense tot Antwerpen voor de Munt, opt straet, haer hooft steken door een leere, ende haere rechte oor nagelen aen de leere, staende soo een poes tijts openbaerlijck, ende daernaer wirdense gebannen uyt dese Nederlanden.

Item, in't selve jaer, in de Sinxemeert, quamen tot Antwerpen uyt Engelandt ontrent 29 duysent Engelsche laeckens.

In't selve jaer, doen dede den Roomschen coninck die witte capruyns van Ghendt vangen die te Boudeloo laegen.

In't selve jaer, wert begonst tot Antwerpen dat men die rentmeesters van die stadt ende accijsmeesters voor-

daen soude kiesen naer S[t] Andriesdagh, die men placht te maecken S[t] Martensmisse.

In't selve jaer, in den winter, gebeurde tot Antwerpen dat eenen backerskneght was geheurt van vrouwen, dathij 's morgens soude gaen moedernackt in die parochiekercke onder het volck, in't sermoon, als die priester preckte, als hij dede, maer hij wert geschut van goede eerbaere vrouwen oft mannen die hem saghen comen in Ons Lieve Vrouwekercke, eer hij onder het volck quam met den preckstoel gedraegen, ende hij beclapte die twee vrouwen die hem hadden geheurt, ende hierom werdense gecorrigeert openbaerlijck van de weth, ende storven al van de peste een jaer daernaer.

Anno 1488.— In de Sinxenmeert, quamen tot Antwerpen uyt Brugge alle die natien liggen, ende oock den cancelier van Brussel quam uyt Brussel t'Antwerpen liggen, omdat die van Brussel met Vlaenderen muyten ende quaet coninckx waren.

Item, in't selve jaer, soo quamen tot Antwerpen soo veele Vlamingen woonen, die vluchten met haeren huysraet uyt die dorpen ende oock uyt die steden van Brugge ende Ghendt, soo dat in geen stede van Brabant soo veele Vlamingen en waren als binnen Antwerpen, ende in augusto soo quam die keyser Frederick uyt Vlaenderen tot Antwerpen ses weken lanck met sijn heeren uyt Vlaenderen, quamp oock tot Antwerpen ende hielt daer met sijn edellieden een daghvaert meer dan een maent lanck, daer alle die prelaeten en ambassaten van alle steden ende landen quamen, die den Roomschen coninck onder hem hadde, sonder die van Ghent ende Brugge met Iperen, die daer niet en wilden comen tot keysers gebode, maer waren rebel, ende deesen raet geschiede te S[t] Michiels.

In't selve jaer van 88, ontrent Alderheyligen, doen begonsten die borgers van Antwerpen t'eerst te varen te water ende te lande sonder tol te gheven.

Nogh in't jaer van 88, in september, werden die van Brussel ende die van Loven, elck met haer quartier, openbaer vijanden van den Roomschen coninck, ende spanden aen met die van Vlaenderen, ende namen in om haer te helpen Franchoisen ende Arenborghsche, die oyt geweest hebben vijanden deser Nederlanden.

Item,op den 16^{en} dagh van december, was't t'Antwerpen ende elders eenen hooghen vloet ende grooten wint die groote schaede dede in West-Vlaenderen, tot Axsel, daer 9 prochien verdroncken.

Nogh in't selve jaer, in den voorwinter, wert den bisschop van Camerijck te Vilvoren gevangen oft gearresteert van des coninckx ruyters, die daer lagen in die stadt ende bewaerdense tegen die Brusseleers, ende men gaff daerom die ruyters 15 duysent guldens.

Anno 1489. — Quamper soo grooten sterffte te Loven ende daer ontrent, maer bovenal te Brussel, soo dat daer dickmael waren op eenen dagh drij hondert lijcken, ende ten minsten 200 somma; daer storven meer dan xxxiij duysent ende ontrent vij^{c} menschen, soo datter veel huysen tot Brussel bleven leegh staen ende tot Loven storven meer dan xx duysent. In dit selve jaer, soo storven tot Ghendt van de peste meer dan xxxx duysent persoonen, soo jonck als out.

In't selve jaer, was tot Antwerpen eenen Westvaleneer gevangen die quaedt gelt geslagen hadde in Westphalen, ende desen wert tot Antwerpen verwesen van die heeren van de cancelerije van Brabant die daer gevlucht waren om de inlantse oorloghen, ende desen man wert ge-

naempt Everardt van Balhuysen, ende wert op den 16en dagh julij tot Antwerpen gesoden in eenen grooten brouketel op den Oever voor de Munte, ende daer en leefde geen mensche die dat oyt gesien hadde tot Antwerpen.

In't selve jaer, soo wert de Colveniers een geswoere gulde in augusto; haeren eersten hooftman was Walraven Draeck.

In't selve jaer sijn, van den paus wegen, in den ban gedaen die van Ghendt, Brugge ende Iperen, ende in october die van Loven ende Brussel, om haere rebellie tegen den coninck.

Nogh in't selve jaer wert tot Antwerpen, in den *rooden Schilt*, eenen coopman ontboden van mijn heer Bossu, die den coopman, genaempt Ferdinando Bornoy, met eenen bal in den mont in een mande weghgevoert soude hebben, maer die gebeuren beletten't.

Anno 1490. — Soo wert tot Antwerpen die Meerebrugge ende die vaert gegraven om soet water te hebben in de stadt.

In dit selve jaer, doen schoten tot Antwerpen eersten die Colveniers haeren papegay op den huyvetterstoren, 'twelck eerst hieten *die langh gesellen*.

Anno 1491. — Doen wert den toren van St Jacobzkercke gefondeert ende begonst te maecken tot Antwerpen.

In't selve jaer, ontrent vastenavont, was tot Antwerpen een steeckspeel, ende den raedt van alle dese landen ende daer was oock een leeuwinne die daer achter straeten liep alleen, want sij was jonck ende tam, maer haeren muyl was gebonden met eenen muylbant, ende hoorde toe die grave van Nassau.

In't selve jaer, 17 junij, sloegen die muytmaeckers van Ghent doodt haeren capiteyn Remeus, ende s'anderdaghs daernaer wert gevangen Jan van Coppenholle ende Franchois van Coppenholle, gebroeders; dese twee gebroeders waren van eender draght; dese werden op een ure geboren, op een ure onthalst ende op een ure begraven.

In't selve jaer, doen wert tot Antwerpen de eerste cappelle met het clooster gemaeckt van de sweertsusters die men alsdoen hiet die *voesteren*.

Anno 1492. — In augusto, was den grooten brandt buyten Antwerpen, in het beggijnhoff, op haeren kermisdagh, voor die hooghmisse, alsoo dat het halff hoff afbrandde ende oock veel huysen voor't hoff ende die poorte in die straete, ende daer wert veel gestolen, ende doen was't oock eenen heeten somer.

In't selve jaer, doen was oock tot Antwerpen eenen grooten vetten osch in die stadt geleyt met ruyspijpe hebbende drij roosen hoeden op sijn hooft, ende doen desen os geslagen was, hadde hij 288 pont ruts in sijn lijff, dat noyt mensch meer gesien en hadde.

In't selve jaer, op St Pauwelsdagh, doen brandde het belfroot tot Brugge van het groot onweder ende blixem.

In't selve jaer, den 11 januarij, doen wert tot Antwerpen eenen herrebergier van over het *Veer* gerecht, omdat men gemiste diverse cooplieden, die men niet en wiste waer sij vervaeren waren, soo dat men quade suspicie hadde op hem, daer dese cooplieden gelogeert hadden, waerop hij gevangen wert ende leet dat hij selver bij nachte versmoort hadde (met hulpe sijnder dinstboden,) x oft xij persoonen, van welcken hij grooten schat vercregen hadde.

Anno 1493. — Doen was't spel van de rhetorickers tot Brussel, daer die van Antwerpen hadden den oppersten prijs van't schoonste incomen in der stadt.

In dit selve jaer, quamen die Lieve Vrouwenbroeders eerst binnen Antwerpen woonen ende haer clooster wert geweyt op St Urselendagh, 's morgens ten 3 uren.

Anno 1494. — Doen wert t'Antwerpen ingestelt dat den rogge accijs geven soude om die stadt t'ontlasten van haere schulden.

In't selve jaer, doen viel den *grooten Mortier* (1) tot Antwerpen op de Groote Mert achter in de ruye, dat menigh hondert jaer gestaen hadde.

In't selve jaer, op den 22 october, 's nachts, was't soo grooten brandt binnen Middelborgh dat het meestendeel van der abdije verbrandde met die schoone liberije ende outste boecken van geheel Zeelandt, ende het clooster van de Bogaerden, dat niet lange getimmert en had geweest, met noch 200 huysen, verbrandden toen ter tijdt al te samen aff.

In't selve jaer van 92, den 26 october, sijn tot Sternbergh, in't hertoghdom van Meckelenborgh, 25 joden verbrant omdat sij dat heyligh Sacrament geschoffiert hadden.

Anno 1493. — Was't geoorlooft in't bisdom van Camerijck in den vasten suyvel te eeten voor alle die wilden, dat veel lieden wonder gaff, omdat men vastenspijse genogh te coop vondt.

In't selve jaer wert die cappelle van die cellebroeders begonst tot Antwerpen; doen wert aldaer oock gemaeckt den H. Naem Jesuscappelle, die de nonnen daernaer cregen.

(1) Het huis *de groote Mortier*.

Item, den 22 junij anno 1495, op der Heyliger Drijvuldigheytdagh, soo was't een seer groot omweer van donder ende blixem, alsoo dat ontrent den vijff uren 's morgens te Brugge eenen drappier van Poperingen opgenomen ende gevoert wert tot in Zeelant, niet wetende hoe hij daer geraeckt was, ende tot hem selven comende, quam weder tot Brugge, maer hij bleeff altoos licht van sinnen.

In't selve jaer van 95, soo was't eenen couden winter, ende het vroos tot Lichtemisse ende doen verginck den vorst en sneeuw, maer daernaer, den 7 februarij, begonst het weder te vriesen soo sterck dat op den 11 der selve maent meer dan lj menschen over het Schelt gingen, maer ten deurde maer een getijde.

Nogh, in't selve jaer, soo quamen 4 monicken uyt Judeen menich daghreysen boven Jerusalem, ende dese waren alle vier Morianen, ende sij hadden boecken, maer die letteren en kende niemant, ende soo wie haer noyde, daer gingen sij eten, maer men cost hun niet verstaen; dan den eenen van de vier cost wat latijn.

Item, in dit selve jaer, soo wonnen die van den Ouden Voetboghe van Antwerpen te Cortrijck 8 silvere prijsen oft schalen ende broghtense tot Antwerpen, ende die nieuwe marcgrave heer Jan van Immerseel reedt hunlieden t'segen met grooten staet ende ontfinckxse eerlijck.

In't selve jaer coght men t'Antwerpen een viertel roghs om 6 stuyvers, ende een viertel terff om 10 stuyvers, maer daer was groot gebreck van gelts.

Anno 1496. — Ontrent den mey, was het spel van rhetorique tot Antwerpen; daer waren 28 cameren daer die vraege ofte materie aff was : *welc die meeste misterie*

ende wonderlijck werk was, dat welck Godt oyt vroeghte tot der menschen saligheyt. Daer die *Ongeleerde* (1) van Liere hadden den oppersten prijs, raeyende : *het bloet Christi* oft, soo sommige seggen : *door de ontfanckenisse der menscherlijcker naturen in Maria.* Den oppersten prijs was twee silvere potten ende schalen ende eenen silveren roosenhoedt, ende alle die ander camers hadden elck prijs.

Anno 1497.— Den 4^{en} dagh novembris, wert verboden alle die geene die van geenen edelen stam oft afcomste en waren te dragen sijde camelotten ende alle fluweel, ende oock stale boghen.

Anno 1498. — Soo wert weder affgeseth ontrent vastelavont tot Antwerpen die accijse van den rogge.

Anno 1499. — Op St Crispijn en Crispiaensnacht, was't soo grooten omweder van donder ende blixem ende wint als't in langen tijt was gesien, soo dat tot Antwerpen den toren van St Michielskercke verbrandde van den blixem seer affgrijsselijck, soo dat de clocken op den thoren smolten; doen was't oock hooghen vloet. In die weke hier naer soo quam den cancelier tot Antwerpen ende woude die poorters doen sweiren dat sij geen haeghmunte ontfangen en hadden, welck die poorters niet doen en wilden. Daernaer wert den cancelier affgeseth, ende die marcgrave met alle t's'heeren cnapen, ende andere nieuw gemaeckt, ende dit seyde men dat was omdat sij geen correctie en hadden gedaen, maer daernaer werden die borgers van Antwerpen, met die marcgrave, tot Brussel ontboden, omdat sij haeghmunte uitgegeven hadden, ende daer comende, soo leyden

(1) De rederijkkamer : *De Ongeleerden.*

hun op veel schaede ende ses jaren gebannen te sijn, maer sij verantwoordden haer soo wel, dat sij alle t'huys quamen sonder schade.

Item, in't selve jaer, doen was't tot Antwerpen brandt in de Hooghstraete naest den *Elm,* ende verbrandden twee huysen te gronde aff.

In dit jaer doen viel die groote brugge in tot Parijs op de Seyne, daer meer dan 60 huysen op stonden, ende alle vielen ende dit geschiedde door negligentie des provost ende schepenen van Parijs, die de renten daer aff toestaende tot reparatien niet te tijde daer op versien en hadden.

Anno 1500. — Ontrent St Martensmisse, werden tot Antwerpen die predicheeren gereformeert, ende van St Michiels ende St Bernaerts.

In't selve jaer, ontrent Passchen en Sinxen, ende oock daernaer, dede Ste Petronelle groote miraculen te Schelle, een dorp gelegen bij St Bernaerts.

In't selve jaer, in julio, soo trocken die schutters van den Jongen Voetboghe van Antwerpen tot Brussel te schietspel, daer sij hadden den schoonsten prijs van schoonste incoomen te lande, want sij hadden al aen blau tabbarts met duytsche hoyen, nogh hadden sij den hooghsten prijs van schieten van vieren, ende werden seer heerlijck ingehaelt van de stadt van Antwerpen.

Item, ontrent Onse Lieve Vrouwen Hemelvaertdagh, wert mijnheer van Immerseel weder marcgrave ende die heer van Assche wert affgeseth, ende ontrent ses weken daernaer, soo werden de oude heeren cnapen oft dekens van de ambachten weder dienende.

Item, dit selve jaer van 1500, op St Bartholomeusdagh, trocken die schutters van den Cruysboghe van Antwer-

pen weder tot Brussel te schietspele, daer den Jongen Voetboghe haelde vijff schaelen van't schoonste incomen te lande van buyten lants, ende den Ouden Voetboghe 't schoonste incomen van binnen lants, het schoonste vieren, het schoonste battement en den prys van drij naeste maeten, soo dat sij samen broghten elff schaelen, ende werden tot Antwerpen eerlijck ingehaelt.

Item in dit jaer wert tot Antwerpen die noortsijde van de Borghtkercke gemaeckt, ende diesgelijcke van St Joriskercke, ende den lombaerdentoren achter het heerenhuys, ende *die Mane* op de Groote Meert, welck huys *die Mane* afgebrant is anno 1576.

Anno 1501. — Wert tot Antwerpen op Onsen Lieve Vrouwentoren een cappe ofte naelde geseth.

Item, in de eerste weken van mey, hielt men tot Antwerpen dat schietspel van het lantjuweel van den handtboge van alle steden ende vrijheden in Brabant, daer die van Lier hadden den hooghsten prijs, ende die van Turnhout.

Item, in't eynde van Sinxenmerckt, quamen die Engelsche te Bergen op den Zoom met alle haer vlote, ende hielden daer mert, want sij gram waren op die van Antwerpen, maer de heeren van stadt trocken daer om haerlieden te haelen, maer sij en wilden niet comen, ende doen wert t'Antwerpen een gebodt gedaen dat niemant tot Berghen trecken en soude om eenige coopmanschappen daer te coopen.

Item, in dit selve jaer, hebben de heeren theologanten van Ments met die doctoren van Culen ende Parijs eendrachtelijck gesloeten dat men moet geloeven Mariam sonder erffsonde ontfanghen te wesen.

Item nogh in't selve jaer, soo coght men in Zeelandt

een halff achsten deel terwe, een vette ganse, een pont boter ende eenen stoop petauswijn t'samen al om ses stuyvers, want het was eenen soo overvloedigen tijt van lijffcoste dat het onmogelijck scheen te sijn.

Item, op St Andriesavont, wert tot Antwerpen op die Mert verbrant eenen man die een vrouwe ende haer maert vermoort hadde.

Anno 1502.— Soo wert op den 9 julij tot Antwerpen een gebodt gedaen dat alle die geene die in overspel werden bevonden souden gebannen worden ende dat men niet en moght sweiren, item dat men geen lange messen oft staele boghen draegen mochte. Item ontrent desen tijt wert tot Antwerpen afgebrocken St Jansgasthuys ende men begonste de nieuwe brugge aldaer te maecken. Noch in dit selve jaer soo is tot Brussel 'smaendaghs naer Palmen Sondagh eenen verbrant die niet en geloofden dat Maria, die Moeder Godts, naer dat sij Jesum gebaert hadde, maeght is gebleven ende ombesmet.

Item nogh in dit jaer werden tot Antwerpen gemaeckt die straeten van de minnenbroeders tot die Keysersstraete toe.

Anno 1503. — Ontrent die maent van julius, was't al te heeten droogen somer, alsoo datter veel brandts gebeurde, want bij Breda verbrandde een moer, oock een bosch; nogh was't grooten brandt bij Dordrecht, ende al binnen een maent. Hierom wert tot Antwerpen een gebodt gedaen den 21 augustij dat men alle de stroyen huysen met tichelen decken moeste daer die processie voorbij ginck binnen ses jaer, ende die voorts in de stadt stonden moesten sij decken binnen tien jaer.

Nogh in dit selve jaer openbaerde die duyvel in menschelijcker gedaente in Ste Marien Magdalenensusters-

huys binnen de Goude ende die susters wirdender seer aff gequelt, maer het verginck corts daernaer.

In't (jaer) 1500, in de maent van meert, soo wert tot Antwerpen begonst te maecken een vleeshuys, ende in't jaer 1503 soo was het selve nieuf vleeshuys volmaeckt, ende ten selven tijde soo stonden sij die vleeshouders daer inne, ende vercoghten alderhande vleesch.

Anno 1505. — Soo coghten die van Antwerpen den thol op den Hondt tegens hertogh Philippus, doen hij naer Spagnien wilde reysen, om sesthien duysent Philippusguldens.

Anno 1506. — Den 8 van Louwe, wert buyten de stadt van Ter Verne in Zeelant op die weyde bij het Schuttershoff openbaerlijck een lantskneght door de spicien gejaeght omdat hij eene jonge schamel meysken had willen vercraghten ende een kint gequetst.

Anno 1507. — Den elffsten mey, wesende deynsdaghs in de cruysdaghen, wort tot Antwerpen op het groot kerckhoff van Ons Lieve Vrouwen gegoten die groote clocke genoempt Carolus, wegende xv duysent pont.(1) Ende daerom wert van de stadt een gebodt gedaen, dat

(1) Met het gieten dezer klok staat het volgende gebod van 10 April 1507 in verband :

« Men laet voorts weten dat de kercmeesters van Onser Liever Vrouwenkercke alhier, bij der gratien Gods, zeere cortelinge selen doen ghieten eene costelike clocke, ten gerieve van den gemeynen ingesetenen van der stad, ende omme deswille dat den selven kercmeesters daer stoffe daertoe behoevende, nijet wel mogelic en is te vervallene sonder hulpe van den goeden lieden, soe selen zij, op in maendage naestcomende, omme voeren met wagenen om te vergaderen de stoffe van tinne, pannen, metalen potten, candeleeren ende anderssins, die de goede lieden daertoe gheven zullen willen ende de gracie van Gode verdienen. »

niemant binnen die ballie comen en soude die daerom gemaeckt was dan dier te doen hadden, op die verbeurte van 100 Philippusguldens, oft haer opperste cleedt te verliesen.

Anno 1508. — Den 8 julij, op den Sinxen-ommeganckavont, wert buyten Antwerpen eenen misdadigen man gerecht. Maer omdat die scherperrechter die justicie qualijck dede, wert hij van de kinders met steenen doodt geworpen, ende wert van eenen schoenmaeckerssone op den rechtberg den hals affgesneden, omdat den beul een schoenmaeckersknape geweest hadde tot Antwerpen eer hij dese justicie, sijn eerste, aenveert hadde.

Item 1507, op Ons Lieve Vrouwen Hemelvaertdagh, naer de vesperen, wert tot Antwerpen die groote clocke kersten gedaen ende Carel geheeten.

Anno 1508. — Op den 8^{en} julij, soo quamp den bisschop van Camerijck tot Antwerpen, ende daer wert hij eerlijck ingehaelt met processie, ende die heeren van der stadt. Item, den 18 augustij, hielt men tot Antwerpen processie ende vierden men, omdat onsen Roomschen coninck was na Roomen om te ontfangen die keyserlijcke croone van den paus.

In't selve jaer, den 24 februarij, soo wert die stadt van Antwerpen gehult tot Deuren als heere, want mijnheer den cancelier van Brabant hadde die heerlijckheyt getransporteert in handen van de selve stadt Antwerpen.

Anno 1509. — Den 31 mey, sijn tot Berne in Switserlandt verbrandt geweest die vier predicheeren die affirmeerden dat Maria, de Moeder Godts, in erffsonde ontfangen was.

Item, in october, wert tot Antwerpen die groote

clocke Carel genoempt opgewonnen in den thoren, ende de clocke Gabriel wert tot de ureclocke gebruyckt.

Anno 1510. — In't beginsel van desen jaere, was't goet tijt van alle graen, want men coght een viertel rogge om vij stuyvers, die terwe om ix stuyvers oft x, die gerste om vi stuyvers, die haver om iiij stuyvers, eenen corff Dissche ofte ander vijgen om x stuyvers, maer omdat den herinck dier was ende niet veel vis en quam, soo wert in dien vasten suyvel geconsenteert.

Item, ontrent halff vasten, soo wert tot Antwerpen die accijse van de cuyte 2 stuyvers op het vat afgeseth ende tot Ekeren was grooten afflaet.

Item, sondachs naer halff vasten, werd tot Antwerpen in't Peeter Potsclooster die abt van Egmont geweyt ende gemeyteert in haeren choor van eenen bisschop uyt Spagnien.

In't selve jaer 1510, den xi februarij, voer een pilot van Antwerpen, genaemt Dirick van Passchen, met een schip van Antwerpen na St Jacob, van daer te Roomen ende van daer voorts na Jerusalem, ende hij quamp met het selve schip weder tot Antwerpen met die pelgrims een jaer daernaer.

Item, in julio, trocken die schutters van den Ouden Voetboghe uyt Antwerpen te Namen te schietspele.

Item, den xij augustij, trocken uyt Antwerpen die rhethoricquen van de Violierblomme ende die Goublomme, wel met 400 mannen, te Herenthals om te spelen ende waren seer costelijck.

Item, in deser tijt, wert een vergaederinge tot Ant werpen van jonge lieden, meest al schrijnwerckers, ende sij ordonneerde onder haer een gulde van rhetorijcke, ende hieten hun selven *de ongeachte,* ende daernaer die

gulde van den Olijftack, daer fondateur aff was meester Joris de la Formanteel, een Vlaminc ende advocat tot Antwerpen, ende deese vergaederinge speelde tot Antwerpen een spel van Onse Lieve Vrouw, t'sanderdaghs na haren ommeganck.

Item op den selven ommeganck soo wert dat Marienbelt becleet met sweert laken doen men het omdroegh, ende dat om den grooten regen.

Item, op den 22 september, songen die vrouenbroeders tot Antwerpen aldereerst haer hooghmisse ende haere getijden in den nieuwen choor van haere nieuw kercke, gestaen aen de Meere.

Item, in augusto, soo wert tot Antwerpen gecasseyt die Vismeert tot die Gevangenbrugge.

Anno 1511. — Op den 25 meert, quamp Dirick van Passchen met sijn schip van Jerusalem, van Roomen, S[t] Jacobs, maer comende bij Calloo, quamen hem die heeren met die borghers ende schutters van de Colveniers voeren hem tegen met twee bargien, comende bij malcanderen, maeckte groote blijschap met schieten. Daernaer leyde die heeren met die schutters al in't hernas Dirick van Passchen in Onse Lieve Vrouwekercke. Doen gaff hij die heeren twee groote clooten oft ballen die hij mede broght van Rhoodes, want die stadt hadse Antwerpen gesonden, ende dese waren soo groot als een Hamborgerstonne.

Item, den 22 junij, is tot Antwerpen eerst begrepen dat clooster van de augustijnenbroeders op die plaetse daer nu S[t] Andrieskercke staet.

In't selve jaer, op Assensionisavont, was't grooten brant tot Duffel, comende door eenen backer; daer verbrandden 300 huysen.

Item, in't selve jaer, den xiiij augustij, in den middernacht, is't grooten brant geweest tot Herentals, comende oock door een backerije, soo datter verbrandden 407 huysen met het stadthuys.

Anno 1512. — Verbrandden die Gelderse straetroovers te Geldorp in de meyerije van den Bossche die kercke met 200 menschen daer in.

Anno 1514. — Op den halff vasten avont ende drij meertdaeghen daernaer wert tot Antwerpen een wijff voor het stadthuys gescavotteert, staende t'elcke reyse een ure lanck gebonden aen eenen staeck, omdat sij twee mans hadde getrouwt.

Item, op St Marcusdagh, soo songen aldaer eerst tot Antwerpen die augustijnen haere hooghmisse met opene deuren.

Item, die weke voor Sinxendagh, was tot Antwerpen dat generael cappittel van de minre- ofte observante broeders, daer vergadert waren meer dan 500 broeders uyt alle provincien ende landen, want daer wasser uyt die nieuwe landen, als van Judien, Ornaten ende oock uyt Moorenlant. Ende des deynsdaghs in de Sinxendaghen ging men aldaer een generael processie met den heylige Sacramente seer devotelijck, daer alle die minnebroeders mede gongen, ontrent vijff hondert. Ende daerom wert groote costelijckheyt van altaeren, tafreelen voor die huysen getoont omdat haeren generael omdroegh het heyligh Sacrament als hij die hooghmisse gesongen hadde in de hooghe choor van Onse Lieve Vrouwenkercke binnen Antwerpen.

Item, des sondaghs als men tot Antwerpen omdroegh dat heyligh Besnijdenisse, soo gingen daer die augusijnen xvij paer met die processie sonder cruys, 't welck

die heeren canonicken niet wel en behaeghde; nochtans gingen sij op heylighe Sacramentsdagh met een cruys in die processie.

Item, den 20 julij, soo sterft die abt van St Michiels heer Jacob Imbrechts tot Santvliet een onversinnelijcke doodt ende wert tot Antwerpen in het clooster begraven.

Item, in de selve weke, vercregen die augustijnen van Antwerpen dat sij mochten preken als ander cloosters door bevel van het princenhoff.

Item den 29^{n} julij wert den nieuwen abt Stephanus Ste Michiels geweyt ende gemijteert met groote solemniteyt openbaerlijck.

Item, in dit jaer, op Ste Marien Magdalenendagh, doen trocken die drij Rhetorijcken Cameren van Antwerpen naer Mechelen, daer die Violieren hadden den oppersten prijs van't schoonste incomen, ende hadden wel vj^{c} mannen, alsoo te peerde ende te voete, ende had al eenderley cleederen aen, ende hoyen. Hier is eerst ingestelt het spel van het Lantjuweel.

In't selve jaer, wert tot Brussel eenen man verwesen, genoempt Art de Beur; desen knielde om te sterven, ende ontfonck 2 slaegen, ende is weghgegaen, ende quam te minnebroeders, ende desen leefden nogh menigh jaer daernaer.

In dit selve jaer, in september, op Heyligh Cruysdagh, doen wert gesien, des avonts, eenen clomp viers, vliegende recht boven die huysen, al soo groot als een biertonne, ende achter haddet een langen stralen, ende lichte seer alle dese Nederlanden door, ende sommige lieden, die op de heyden waren, die hoorden een bijster getir in de locht ende saghen in de locht mannen van wapenen, die scheenen door de locht te rijden.

Item, in dit selve jaer, sijn tot Dornick gestorven van de peste vier en dertich duysent menschen.

Anno 1515. — Ende oock in't jaer daernaer, soo regneerde die peste seer op de dorpen rontsom Antwerpen, ende tot Duffel ende Hooghstraeten stierffer seer veel. Binnen deser tijt soo wert die oude Borse vernieuwt, ende gemeerdeert met steenen pileeren, t'Antwerpen.

Anno 1516. — Den twintichsten junij begonst het 's avonts alsoo seer te donderen ende blixemen, soo lancx soo meer, wel 8 uren lanck, dat niemant (hoe oudt hij was) diesgelijckx gesien en hadde, noch oyt gehoort; alsoo dat het tot Antwerpen brant wert, bij de facons ten 2 steden, ende bij de augustijnen dat nu St Andrieskercke is, in de Ridderstraete; daer bleven lieden doodt, vrouwen, kinderen, want het brandde seer door den blixem.

Item, nogh in dit jaer geschiedde groote tribulatie onder die gheestelijckheyt; want sij waren soo vervaerlijck geschat als oyt gehoort was; want alle cloosters, canonicken, cappellanen, godtshuysen, heyligegheesthuysen, allemoisseniershuysen, kercken, cluysen etc^{a} werden geschat op drij jaren, want ijder clooster, godtshuys etc^{a} wert gedwongen, van des prince Carels weghen, alle haere renten over te brengen oft over te gheven die sij binnen 40 jaren vercregen hadden. Ende sommige cloosters, die niet gheven en wilden, werden haer goederen op des heeren tafel geleyt ende vercoght, ende tot Antwerpen werden die cluyvers in sommige cloosters gesonden tot dat sij eene somme van penningen cregen, in affcortinghe van 3 jaren renten. Ende de schattinghe was eerst begost in Vlaenderen.

1515. — In't selve jaer wert begonst te maecken het hoff van Lier, in de straete bij de Cappelle van Gratie.

Item, noch in dit jaer 1516, den 3 september, doen was tot Antwerpen overal goeden renschen most den pot om eenen stoter.

Anno 1517. — Den xi februarij, doen lichtte heer Jacob Verheyden, tot Antwerpen rentmeester, die bier-accijse iiij stuyvers op elcke ame; hem sij loff.

Anno 1518. — In de maent van meert, soo wert tot Antwerpen eenen schipper verwesen, ende doen hij buyten geregt soude worden, doen sloegh den beul in den cnop van den doeck daer hij mede verbonden was, doen viel den doeck aff; doen sloegh den beul nogh eens, ende sloegh de coorde aff daer sijn handen mede gebonden waren, ende doen schoot den man op, ende liep te Berchem, in het capelleken; maer heer Claes van Liere leydde hem op't hoff, te Berghem, daer hij storff naer drij daghen, ende wert begraven tot Berchem, op't kerckhof.

In't selve jaer, in den mey, doen wert tot Antwerpen affgebrocken die Cammerpoort.

Item, den 8 augustij, doen wert afgebrocken die Coey-poort, op de Koeybrugge.

Anno 1518. — Den 1 september, doen was den toren van Onse Lieve Vrouwe volmaeckt, ende alsdoen eerst het cruys op den toren geseth, welck eerst kersten ghedaen was ende gesalft, ende men danste om dat cruys op die stellagie, die daer rontom gemaeckt was, dat alle menschen sagen.

Item, in't selve jaer, in october, soo gebeurtden't datter buyten Antwerpen, tot Deuren, saten en droncken drij gebroeders, ende cregen woorden tegen den weert,

soo dat sij hem over doodt sloegen, ende den prochiaen comende om sijn bicht te hooren, dreygden hem daer bij te leggen. Ten lesten werden dese drij gebroeders gevangen ende te Antwerpen gebrocht, ende verwesen. Doen wert den outsten broeder eerst geregt, ende den ouderen daernaer, maer doen den jonsten soude sterven, doen wasser een bruyt toegenaeckt, die begeirde den jonsten te hebben ten houwelijck, waer door datter sulcken gerucht quam onder 't volck, soo dat den beul dien niet en dorste rechten, ende daer waren schutters van elcken gulde, die mede uytreysen moesten, als men hem rechten soude. Alsoo dat den schouteth vreesde voor eenen oploop, alsoo beval hij aen de schutters den misdadigen, ende broghten hem weder in de stadt, ende die schutters van den Ouden Voetboghe broghten hem op haer camer, in haer nieuw huys, op de Mert, ende meynden hem te laeten gaen, maer die heeren namen hem weder gevangen, ende wert binnen 4 a 5 daeghen bij nachte geregt, in den Eckhoff, bij de minnebroeders, ende bij sijn twee broeders geseth, buyten bij de oude galge.

Anno 1519. — Doen sterft heer Stephanus, abt van Ste Michiels t'Antwerpen, ende Eduardus de Marca, bisschop van Luyck, woude abt sijn in sijn stede. Maer de monicken en wouden den biscop als abt niet ontfangen, maer cosen eenen anderen, soo datter groot ramoer was, maer het wert gemaeckt dat die breurs den bisschop als abt souden ontfangen, drij oft vier daghen, maer daernaer quam den gecoren abt, met des keysers consent, in die abdije; dies moesten die van't clooster den bisschop van Luyck gereet gheven xxxij duysent guldens, ende noch jaerlijckx (alsoo lange als

bisschop hij leefde) pensioen van soo veele, welcke penningen geassigneert werden op't huys te Berschot, ter Carissen, dat den abt Stephanus te Hove gecomen was gereden met vergulde spoeren ende stegelreepen; waerom die abdije schreef haer advijs : Bij maten, moderate.

In dit selve jaer, doen was het coren soo goeden coop, soo dat een viertel rogge coste 9 stuyvers, ende die terwe coght men om 12 1/2 stuyvers die viertel.

Anno 1520. — Doen wert tot Brussel onthooft meester Jan de Witte, secretaris van de cancelerije.

Anno 1521. — Den 13 julij, werden tot Antwerpen verbrant bij den scerprechter de boecken van heer doctor Martinus Luther, broeder van de augustijnsorden, ende dat door bevel des keysers.

Anno 1523. — Den 20 junij, doen verbrandden te Romerswale, in Zeelandt, meer dan iij^{c} huysen.

Item, in't jaer 1521, den 14 julij, doen begonst men t'Antwerpen te graven eenen nieuwen choor op Onse Lieve Vrouwekerckhoff, ende den keyser Carel leyde den eersten steen in presentie van den coninck van Denemarcken, ende desen steen was eerst geweyt van den abt van Ste Bernaerts, onder die hooghmisse, ende wert met grooter solemniteyt uyt der kercken gebracht totter plaetsen.

Item, in de selve maent, doen was t'Antwerpen groot rumoer, want daer quamen 2 commissarissen uyt den hove, die de pooters ten heyligen wouden doen sweiren die valuatie te onderhouden, maer die pooters en wilden't niet doen, ende doen men het den keyser seyde, verwoonderde hem seer, want hij hier niet aff en wiste. Doen was't geconsenteert dat het geldt gaen soude gelijck het in ander landen ginck ende dede.

Anno 1521. — In de maent november, doen was Onse Lieve Vrouwekercke t'Antwerpen in cessie, om datter 2 boeven in de kercke gevoghten hadden.

Nogh in dit jaer wert tot Antwerpen affgebrocken die Wijgaertpoort.

In dit selve jaer, was 't graen seer dier, alsoo dat die terwe twee croonen gaude, ende den rogge xxxvi stuyvers; men hadt broot van geerste boonen.

In de maent van december, quamen sekere commissarissen van den hove tot Antwerpen, aen broeder Jacob, prior van den augustijnen t'Antwerpen, seggende dat hij soude te Brussel comen disputeren, ende daer wederriep hij op het oxsael, in S^ter^ Goedelenkercke, wel tot xxxi articulen toe, die hij gepreckt hadde, ende ginck woonen tot Iperen, in syn convent, van daer hij was.

In't jaer daernaer, in julio, doen wert broeder Jacob weder gevangen, ter caussen dat hem leet was dat hij dat wederroepen hadde, dat boven geschreven, ende wert tot Brussel in eenen kercker geseth, daer hij cortelinge daernaer uyt quam met properheden ende reysde bij Luyther, haerder alder meester.

Nogh in't jaer 1521, in't beginsel van december, werden gecosen die vier ambachten Vlamingen uyt den lande van Waes, omme naer Dornick te reysen; maer doen sij te Ghent quamen, en wouden sij niet voorder reysen, omdat sijlieden wouden mede hebben den grooten standaert.

Aldus dit siende de cappiteynen, dat sij niet gaen en wouden, oft niet voorder reysen, soo heeft mense t'huys heeten gaen tot dat mense soude ontbieden, ende t'huys sijnde, soo heeft men gehadt van de principaelste voorsteelders, tot 6, 7 oft 8 toe, ende te Dermoende

gevoert, ende aldaer een hout tusschen twee boomen geschooten, ende de selve aldaer aen gehangen. Onder dese was eenen trompetter, die de trompet in de commotie geblasen hadde, ende den meyer van Moorbeke, nogh andere van Vracene ende andere diversche plaetsen. Ende veel, ja meestendeel en dirven nergens blijven, nacht nogh dagh, voor dat sij geappointeert hadden, ende moesten in hun lijnwaet vergiffenisse comen bidden.

Anno 1522. — In mey, doen quam die keyser t'Antwerpen ende dede alle Luythersche boecken verbranden, die men crijgen coste, oft wiste die imant hadde, ende dit geschiedde op den 6 mey.

Item, in de maent van junij, doen werden sommige breurs van de augustijnenorden binnen Antwerpen op wagens geseth ende soo tot Vilvoorden, op't sloot, gevoert, maer quamender uyt, mits datse sommige articulen van Martinus Luther t'Antwerpen, in Onse Lieve Vrouwekercke, op't oxael, wederriepen, uytgenomen twee van die breurs, Henderick en Jan, twee gebroeders van s'Hertoghenbossche, die werden tot Brussel gevoert, omdatse die articulen niet affgaen en wouden, soo werden sij ontwijt ende aldaer verbrant t'saterdaghs op Onse Lieve Vrouwe Visitatieavont, in julio. Cornelis Grapheus, secretaris van Antwerpen, die hem metter saecken van Luther gemoeyt hadde, stont openbaerlijck in Onse Lieve Vrouwenkercke op het ocxsael ende wederriep daer alle 'tgene hij geseyt oft gemeynt, oft gemoeyt hadde metter saecken van Merten Luther.

Anno 1525. — Op St Michielsdagh, doen was tot Antwerpen groot rumoer van de quade wijffs ter oorsaecke van eenen augustijnschen predicant die in de

Munte quam, ende die marcgrave leyde hem gevangen in Ste Michielsclooster, in een camer. Hier door rees groot rumoer, soo datter wel iij^c^ vrouwen quamen ende deden op die camer groot gewelt, soo dat sij hem uytcregen, ende leyden hem in sijn clooster. Des anderen daghs ginck hij oock naer meester Luther toe. Daernaer quamp vrouwe Margaritta, die regente was, tot Antwerpen, ende woude justicie gedaen hebben, soo dat sommige die stadt ruymden, ende daernaer werden drij oft vier vrouwen gevangen, die corts daernaer uytgingen sonder hangen.

Op Ste Franciscusdagh, doen wert tot Antwerpen verboden, op de verbeurte van lijff ende goet, dat men nergens preken en soude dan in de parochiekercke, 'twelck weder geringe anders was, want men preckte binnen en buyten Antwerpen in weirelijcke kleeren, de welcke predicanten men niet en kende, te weten aen het Cruyphol, bij Sleghtpoorte, bij St Willeboers ende bij het begijnhoff.

Anno 1523. — Den 6 october, werden de augustijnsche monicken tot Antwerpen verdreven ende uyt haer clooster gehaelt ende eenige van die gevoert op't slodt te Vilvoorden, ende d'ander te Hooghstraeten, maer die poorterskinderen werden te Bogaerden ghedaen, ende dat om die Luttersche ketterije wille, ende die leeckenbroeders (die wilden) werden weerlijcke, leerende ambachten ende trouwende huysvrouwen. Die clocken werden van den thoren (gedaen) ende allen het goet uyt haer clooster wert vercoght in de stadt, in't openbaer.

Item, den 11 october, op eenen saterdagh, werden tot Antwerpen op een scavot gestelt eenen printer ende eenen segelsteker, om reden dat sijlieden hun gemoeyt

hadden met Luythers saecken, ende hadden elck achter ende vooren een aldusdanigh †. Ende moesten dat hun leefdaeghe lanck bloet draghen, ende gingen weder gevangen, maer daernaer wirt heur gedispenseert van de gevanckenisse ende dat † te draghen.

Anno 1524. — In den somer, soo werden vijff vleeshouders van de snaephanen, tusschen Antwerpen en Gheele, op een heyde gevangen, ende den eenen snaephaen hiet Spielgon, ende was t'Antwerpen eenen vleeshouwer geweest, ende dese vijff werden gevoert in't lant van Gelder, te Haelem, ende gaven groot rantsoen eer sij uytgeraecken consten.

Anno 1525.— Den 11 meert, doen wert tot Antwerpen eenen snaphaen gerecht, op de Groote Meert, ende desen was een edelman, want hij was heer van Borsele. Desen werpt beyde sijne schoenen uyt, den eenen bij den mulen, ende den anderen bij het stadthuys, ende seyde dat hij sterven moeste om luysige 70 guldens. Hij wert begraven te predicheeren in de hooghe choor daer van sijn vrinden lagen.

Ontrent desen tijt, soo verbrandden in Champagnien, in die stadt van Troyen, meer dan vijff duysent huysen.

Item, op Heiligh Cruysdagh, in den mey, doen verbrandde in Zeelant, in Zuyt-Beverlant, een schoon groot dorp geheeten Jersick. Ende corts daernaer, sondaghs voor Onse Lieve Vrouwen Hemelvaertsdagh, verbrandde in't selve eylandt dat dorp van Jersickkendamme.

Item, in't beginsel van desen jaere, soo quamp over de Spaense ende Portugiese vloote tot Antwerpen, wel met 50 mertschepen, ende doen wert er eenen Portugalois op die Faconsbrugge, daer nu dat † staet, sijn keele afgesneden met een schermmes; maer de misdadige

wert bekent door het scermmes, dat hij ontleent had in eenen barbierswinckel; desen was oock eenen Portugalois, ende wert buyten gejusticeert.

In die maent van julio, ontrent St Jacobsdagh, doen wert tot Antwerpen een uytgeloopen moninck van d'augustijnsche ordre in eenen saeck ter Werve affgestooten ende verdroncken, omdat hij gedaen hadde tegens gebodt van de stadt, want het was verboden, op lijffstraff, dat men nergens preken en soude dan in de prochienkercken, maer sondaghs 's morgens had hij gaen preken bij de facons, in een bargie, die daer lagh te vermaecken; maer 's maendaghs wert hij verdroncken. Desen had een augustijn geweest tot Iperen, ende had gaen leeren barbieren.

In desen tijt was groote beroerte onder 't volck van die predicatie van Merten Luther, ende het volck lieper seer naer die Luytersche secte, ende het quam soo verre, dat die lieden seyden tot malcanderen : wat geloove hebdij, prekers- oft augustijnsgeloove?

Anno 1528. — Op den Sinxendagh, toen trock joncheer Henderick van Wiste in de meyerije van Bossche, om die dorpen te brantschatten; ende meynde te comen tot Gheele, om die casse van Ste Dimpna te berooven ende te neemen.

In desen tijt quamp joncheer Dierick van Batenborgh binnen den Bossche, ende trock uyt met ruyters en kneghten en sloeghse meestendeel al doodt, ende de andere nam hij gevanghen, ende waeren meestendeel al van Roermunde.

Item, op den 29 junij, soo wert tot Antwerpen geweyt tot een prochiekercke St Andrieskercke, op de selve plaetse daer uyt die broeders van het augustijnenclooster verdreven waren.

Item, op den selven tijt, doen wert aldaer oock gewijt de hooghe choor met den hooghen autaer, ende des anderen daghs wirt dat kerckhoff gewijt van de selve kercke van St Andries van 's hoffs wegen.

Nogh in't selve jaer, den 10 meert, soo verbrandde die kercke met den thoren van Ste Michielsclooster tot Antwerpen, ende quam bij eenen lootgieter dieder wat soude souderen, ende den wint quam in't vier geslagen, ende geraeckte in't dack, ende begonste te berren ten 3 uren naer den noen, ende duerde tot 's nachts ten 12 uren, soo dat die huysen daer bij staende in groote vreese waren van te verbranden.

Anno 1529. — Den 20^n^ dagh octobris, is tot Mechelen te polveren verbrandt eenen die dienaer geweest hadde van den coninck van Denemarcken, om sijn valsche opinie wille.

Nogh, in't selve jaer, wert tot Brussel eenen man verbrant, om sijn valsche opinie.

Item, den 4 december, op Ste Barberendagh, wert tot Antwerpen een man een stuck van sijn tonge gesneden, oock om sijn valsche opinie wil.

Nogh in't selve jaer, den 7 april, werden tot Bergen op den Zoom 4 mans onthooft ende 2 vrouwen gedolven, ende daer oock onthooft, ende die hoofden op staken geseth, ende dat oock om haere valsche opinie ofte haere valsche secten.

Anno 1530. — Den 23 meert, doen wert den eersten steen geleght van 't parlement tot Mechelen, d'welck parlement placht gehouden te worden te Parijs, van den lande van Vlanderen ende Henegouwe.

In dit selve jaer, den 5 oft 6 november, doen was't eenen grooten storm van wint uyt den noortwesten,

ende het was 's noenents, ten 12 uren, soo hooghen vloet, daer men oyt tot Antwerpen wist van te sprecken, want het meestendeel van Zeelant verdronck ende liep inne, ende bij Antwerpen het dorp van Austruweel, Lillo, Zantvliet ende Ossendrecht verdroncken al meestendeel, ende Vlaenderen lede oock groote schade, want saterdaghs doen was't volle mane, ende den wint was in de zee, soo dat het afvreeselijck wayde, soo datter verdroncken, soo in Vlaenderen, Hollant, Brabant, Zeelandt, vier hondert en vier prochien, soo dat oock de stadt Romerswale verdronck.

Anno 1531. — Den 7 october, was't geordonneert dat men geen dronckaerts in de weth en soude stellen, ende dat van 's hoffs wegen.

In't selve jaer, den 6 mey, soo wert tot Antwerpen gerecht eenen testmaecker, die gebannen was om sijn valsche opinie wil op sijnen hals; desen was geheeten Joris.

Item, den 24 mey, doen wert buyten Antwerpen, op het galgenvelt, levendigh verbrant eenen die geweest heeft backer van de predicheeren tot Antwerpen, om sijn buggerijen (1) wille.

Item, den 11 julij, begonst men tot Antwerpen te graven in die Lange Nieuwstraete om te funderen eene nieuwe Borse tot behoeff van de cooplieden, ende deese Borse quam door 't hoff.

Item, in november, heeft den procureur generael buyten den Hage, in Hollant, tot Amsterdam gehaelt ix herdoopers, ende sijn in den Haege onthalst, ende haere hoofden sijn in tonnen ghedaen, ende tot Amster-

(1) *Buggerij : ketterij.*

dam gevoert, ende aldaer op staken geseth in december.

Anno 1532: — Den 5 augustij, doen was tot Brussel groote beroerte om 't corens wille, soo datter sommige huysen opengebrocken werden van de quatwillige, daerder vijff aff werden opgehangen op de Groote Meert.

Item, noch in dit selve jaer, den 2 november, op Aldersielendagh, ten 8 uren voor noen, op eenen saterdagh, soo was tot Antwerpen die tweede hooghe vloet, die ommers soo groote was als van jaer 1530, ende dede soo veele schade als den eersten, want al dat doen gedijckt was, dat ginck nu al drijven : soo dat over het *Veir* een gat brack, 'twelck groot was ende groot gelt coste, eer dat toegemaeckt was, ende men stoptten't met den eersten, maer brak weder deure; maer ten lesten wert het verwonnen.

Anno 1533. — Den 3 mey, doen werden op die Mert twee Lutheranen onthooft, 's morgens ten 5 uren, omdatse selver hadden gepreckt, op't beggijnhoff ende elders, ende die hoofden werden op staken geseth; maer die lichaemen werden begraven. Ende ten elff uren soo werdender twee andere het hair van haren hoofde verbrant, om lelijcke feyten, die sij gedaen hadden.

In't selve jaer, den 29 mey, doen moesten die cooplieden t'Antwerpen gaen op de nieuwe Borse ter borsen, want die oude Borse wort affgeschut met sperren ende berdens ende affgebrocken.

Item, op Ste Marien Magdalenendagh, doen verbrandden tot Breda meer dan twee duysent huysen, alwaer oock groote schade geschiedde.

Item, den 6 october, doen verbrandde 's maendaghs 's nachts, ten 12 uren, tot Antwerpen Onse Lieve Vrouwenkercke, daer verbrandden 57 autaeren.

In dit jaer soo werden veel herdooppers, mans en vrouwen, in Hollant ter doodt gebracht.

Anno 1534. — Den 23 februarij, ende was donderdagh, doen wert tot Antwerpen eenen man onthooft ende het lichaem verbrant, maer het hooft op eenen staeck buyten geseth, omdat hij hem hadde laeten herdoopen, ende was den eersten daer men t'Antwerpen aff wist te sprecken, ende was van Colen.

Item, den 4 meert, donderdaghs, doen werden tot Antwerpen twee borghers onthoofft; den eenen was eenen busmaecker, geboren uyt Lorijnen, ende den anderen was eenen metserdiender, ende doen sij storven bekenden sij datse gedoolt hadden, maer die lichaemen werden op de Merckt verbrandt, ende die hoofden werden buyten de stadt op stacken geseth.

Item, den 13 meert, doen moestender sterven buyten Antwerpen twee persoonen, den eenen was eenen munter van Antwerpen, den anderen eenen Franchois; den munter bekende van vrouwencraght ende een mort; den Franchois wert gehanghen ende en had maer een oore.

Op Onse Lieve Vrouwenavont, in den meert, donderdaghs in de palmweke, doen werden tot Antwerpen 4 vrouwen verdroncken, van herdooperije wegen, d'eene was een busmaeckerswijff, d'ander een schippersvrouw, die derde een timmermanswijff, die vierde een hoymaeckersvrouw; elck in't besonder wert 's morgens, ten 6 uren, in eenen sack gestecken, ende alsoo ter Werven affgestooten.

In't selve jaer, den 11 november, verdroncken, door storm van winde, over de 40 schepen met harinck geladen, ende al dat volck verdronck datter op de schepen was.

Anno 1535. — Den 11 mey, doen was binnen Amsterdam een groote vergaderinghe van herdoopers, ende souden die ganse stadt ingenomen hebben, want sij hadden dat stadthuys al inne; maer die ghemeynte quam daer tegen, alsoo datter 27 mannen van herdoopers doodt bleven, ende veel wert er gevangen, aen wien het herte al levendigh uyt den lijve gesneden wert, als verraders toebehoorde; maer sommige gerecht, ende die vrouwen sommige verdroncken, ende sommighe gehanghen (1).

Anno 1537. — Den 19 mey, op eenen saterdagh, doen werden tot Antwerpen vier herdoopers ter justicie gebracht, waeraff die drij verbrant werden; maer den vierden ginck voor het vier sijn dwalinge aff, maer hij wert onthooft; desen was van St Truyen, ende eenen van dese drij was eenen tennenpotscheelmaecker, ende sijn wijff was te voren voor Kersmis gelegen een maent, ende en woude dat kint niet laten kersten doen oft doopen, ende doen het kindt ses weken out was, doen sterffent alsoo ende den vader begraeffden't in sijnen eygen kelder, maer op den selven dagh als hij verbrant wert, doen gingen die heerencnapen soecken, in sijnen kelder, ende vonden soo hij geleden hadt; desen woonde tot Antwerpen, in de Vlierstede (2).

Den 26 mey, op eenen saterdagh, doen werden tot Antwerpen, op de Groote Meert noch twee andere herdoopers levendigh elck aen eenen staeck verbrant; dese waren twee bisschoppen van andere herdoopers diese

(1) Eenige schrijvers doen ten onrechte dit feit te Antwerpen voorvallen. Zie P. GÉNARD, *Antwerpsch Archievenblad*, D. VIII, bl. 319.

(2) P. GÉNARD, *op. cit.*, D. VIII, bl. 434.

gedoopt hadden; den eenen was eenen uytgeloopen moninck geweest, gecomen van Groeninghen. Dese herdoopers quamen uyt Hollant tot Antwerpen, meynende brant te stichten in de stadt, ende dan die rijcke huysen te berooven, maer haer valsch opseth wort beleth (1).

Anno 1538.— Den 23 april, was tot Contich grooten brandt.

Item, den 9 november, op eenen saterdagh, t"s smorgens ontrent den 6 uren, doen wert tot Antwerpen eenen visvercooper onthooft genaemt Dominicus Stock, omdat hij sijn hoere tegen haeren danck oft wille (soo sij seyde) hadde medegeleyt daer hij wilde; waerom sij de Heere over hem claeghde, ende wirt daerom onthooft (2).

Nogh in't selve jaer, den 7 november, ende was sondaghs 's achternoens, onder de vesperen, doen quam den lantdeken t'Antwerpen ende leyde die kercke in cessie, omdat die schouteth quam in een canonincxhuys daerinne was een meysken die, tegen hare vrinden danck, eenen kneght hadde ondertrouwt, ende die kneght was van sijne maesschap, ende daerom waren alle die kercken in cessie gedaen, des deynsdaghs tusschen 9 en 10 uren t'smorgens.

Anno 1539.—Was tot Antwerpen eene groote beroerte onder die gemeynte tegen die heeren, om die accijsen wil, maer het wert met wijsheyt geslicht.

Item, in dit selve jaer, den 22 julij, op Ste Marien-

(1) P. GÉNARD, *op. cit.* D. VII, bl. 434.

(2) Aangeteekend in de stedelijke *Vierschaerboecken;* het vonnis was van 8 november 1538.

Magdalenendagh, doen quamen t'Antwerpen, in de Colveniersgulde, die van Berghen met nogh 13 gulden, als Diest, Thienen, Herentals, Mechelen, t'Serthogenbosch, Nivelle, Loven, Lier, Brussel, Molle, Geele, Leuwe, ende die van Berghen-op-den-Zoom hadden den oppersten prijs van 't schieten metter bussche.

Item, den 20 augustij, was die gemeynte tot Ghent al in't hernas om die privilegien wille, ende men dronck er, sonder accijse, wijn, bier ende alderhande dingen. Daernaer wort den borgemeester gepijnight in presentie van allen het volck, ende daernaer wert hij onthooft.

Item, den 24 augustij, doen werden tot Antwerpen opgehangen die prijsen op die Melckmeert, voor die kinderen om te battementen ende deurde tot den 31 augustij; doen trocken die kinderen op die Torffbrugge, daer die van de Cammerstraete hadden den prijs van't battementen ende van't schoonste incomen.

Hiernaer, op den 29 september, hinghen die van de Camerstraete eenen prijs op van battementen, referijnen, singhen ende vieren, waervan die van de Lombaereveste hadden het 2e battement ende het schoonste incomen, ende d'ander straeten al na advenant, etc.[a]

Item, den 4 october, wert tot Antwerpen affgeseth die accijse van de cuyte, welck was 2 1/2 oft eenen stooter op het halff vat ende die brouwer 5 stuyvers, ende doen begonst men te brouwen cleyn bier daer men den brouwer voor gaff, voor een halff vat, 3 1/2 stuyvers, ende geen accijse.

Anno 1540.—Den 28 mey, den lesten vrijdagh, dinghde men eerst tot Antwerpen in de nieuwe Vierschaere, ende Franchois van der Delft was binnen-borgemeester,

ende Lancilot van Ursel buyten-borgemeester, ende Lieven Terlinck was d'eerste die daer sijn sententie hadde (1), ende wert voor het stadthuys geseth op een scavot, met een halff galgh boven sijn hooft, ende eenen bast oft strop om sijnen hals. Sijnen titel was : *omdat ick veel valsheyt hebbe bedreven, daerom word ick aldus verheven.*

Anno 1541. — Den 4 october, 's morgens ten 8 uren, soo verbrandde t'Antwerpen die Maldereystraete aen Onse Lieve Vrouwekercke, ende daer verbrandden wel ccc huysen op beyde seyden ende quamp door haer selfs vier.

Item, in't selve jaer, den 3 januarij (2), ten 6 uren naer noen, was die derde hooghe vloet tot Antwerpen ende in Vlaenderen.

Nogh in't selve jaer, soo wert tot Antwerpen affgebrocken die Meirepoorte, ende de ruye ofte vaert aldaer overwelfft van die Meirebrugge tot aen de Clarenstraete toe.

Den 26 julij, 't saterdaghs, doen werde tot Antwerpen op die Groote Meert een galge gereght, ende den 29 doen wert er twee aen gehangen, ende 's nachts werden sij gevirrendeelt, ende de hoofden, armen, beenen werden 't allen poorten uytgesteken, omdat sij die stadt van Antwerpen meynden te verraeden, alsoo men doen seyde. Dese verraders hadden des nachts tot Antwerpen de ketenen der borneputten gecnoopt ende groote houte kisten in de selve geworpen, oock veel poppen met poeder geleyt aen sommige huysen om alsoo die stadt

(1) Volgens de *Vierschaerboecken* dagteekent deze sententie van 25 juni 1540.

(2) 1542 nieuwe stijl.

in brant te stecken, want Marten van Rossem met de sijne alsdoen was nedergeslagen op Ste Willebortsvelt, daer ontrent veel dorpen verbrant, als Deuren, Borgerhout, Waelhem, Duffel, ende om sijnent wille sijnder bij Antwerpen met gewelt veel meulens, huysen, cloosters affgebrocken, als het satroysenclooster op 't Kiel (1), ternonnenclooster, het beggijnhoff, nu op d'Oossemert getransporteert; Ste Willebrortskercke wert oock afgesmeten, want daer inne ende in den Pothoeck hiel de voors. Marten van Rossem sijn leger. Maer doen hij optrock, stack alle de wintmeulens in brandt, ende dat meer als vierthien. Ende alsdoen begonst men met die materialen ofte steenen van den afgebrocken thoren ende kercke van Ste Willebroerts aldereerst te fondeeren ende te maecken het blockhuys aen de Kipdorppoorte, ende Crombogh was toen borghemeester en leyde den eersten steen.

Anno 1542. — In meert, toen begonst men die blockhuysen buyten die Roypoorte, ende in de Nieuwstadt te begraven en te bemetsen.

Item in't selve jaer ende maendt, begost men oock tot Antwerpen af te breken die Kiddorppoort ende St Jorispoort, want het vrouw Maria, governante, alsoo belieffde.

Anno eodem, worde t'Antwerpen geconsenteert die imposten op vleesch, ossen, koyen, kalveren ende op alle vremde bieren, buytenbieren.

Nogh in't selve jaer, naer Paesschen, sijn alomme in alle K. M. landen geschat geweest alle die huysen den keyser te gheven den x penninck op die dorpen van 't lant, bemden, bosschen en renten.

(1) *Op den bladrand :* Dese satrosen gongen corts daernaer wonen tot Lier.

Anno 1543. — Den 23 augustij, doen is den eersten steen geleyt van het satroysenclooster die van buyten Antwerpen nu naer Lier waren getrocken, ende dat van pater Henderick de Bruyne, die leste pater buyten Antwerpen ende die eerste pater binnen Liere.

In't selve jaer van 43, is eerst gefondeert geweest die nieuwe poorte die men nu tot Antwerpen heet die Keyserspoorte, ende dat door bevel van keyser Carel, met de mueren, wallen, grachten ende bolwercken. Dese poorte is hoogh 50 voeten, ende breet 80 voeten van Antwerpse mate.

Anno 1544. — Den 15 julij, wert buyten Antwerpen den eersten steen van Ste Willebroerts nieuw kercke geleyt; die den eersten steen leeghde was geweest kerckmeester eertijts, ende was eenen hovenier ende confrer van de Colveniersgulde tot Antwerpen, met name Nicolaes Rombauts, ende in den tijt van negen maenden waeren die drij choren der selver kercke opgemetst. Dese kercke is affgebrant door de Calvenisten anno 1579 ende was geweyt geweest den 4 october 1545 van heer Martinus de Cuyper, bisschop van Calcedonien ende suffragaen van mijnheer Robrecht de Croy (1).

Item, in't jaer 44, is opgestaen in Vrieslant eenen nieuwen valschen ende ketterschen propheet genoemt David Goris. Desen hiet hem selven te wesen den neve Godts, ende desen maeckte het simpel volck wijs dat hij met alle tongen met de wilde beesten ende vogelen sprack ende van haer sijnen cost ontfinck. Desen vercierde oock dat den hemel geheel ijdel was, waerom

(1) Martinus Cuperus, overste der Antwerpsche carmelieten, suffragaan en hulpbisschop van den aartsbisschop van Kamerijk.

hij gesonden was om die erffgenaemen ende kinderen Godts te verkiesen, etc.[a] Door welcke ketterije veel menschen verleyt sijn, ende op de boomen van honger gestorven sijn.

Item in dit jaer, den 9 october, doen werden tot Antwerpen veel volckx gevangen, ende veel ontliep er in Engelant ende elders, ende dat om een quade secte die sij voor hadden, soo datter tot Antwerpen twee werden onthooft ende eenen hiet Jan Doorhout, oucleercooper, ende den anderen hiet Christoffel Ewaut, van Parijs, een juwelier, ende was van Parijs gebannen om luytherije wille; desen werden buyten op raders gestelt op eenen donderdagh.

In de selve maent, den 25 october, op eenen saterdagh, doen wirt buyten Antwerpen al levendigh verbrant die meester van dese dolinge, genoemt Loey de schallidecker (1), die dickwils gestraft geweest hadde, ende Luyther schreeff selver aen de stadt van Antwerpen dat hem een iegelijck van desen soude wachten, want Loey (schreef Luyter) is eene slange onder die pallingen, alsoo dat hij die 2 vore, ende drij hiernaer, tot dolinge hadde gebroght ende alle die weghgeloopen waren.

Den lesten februarij, ende het was saterdagh, doen werden t'Antwerpen drij poorters omhooft om der secten wille. Den 1[en] hiet Gerremijn, ende was eenen boer toen (soen ?), ende den anderen hiet Jan Davyon, ende was van ontrent Rijssel ende den derden was een visvercooper ende hiet Gabriel, ende haer lichaemen wirden buyten op raders geseth, ende de hoofden daer boven (2).

(1) Eloy Pruystinck; zie het *Antwerpsch Archievenblad,* D. VIII, bl. 323.

(2) Germain Bousseraille, Jan Davion en Gabriel van Hove. *Ibid.* D. VIII, bl. 323-334.

Anno 1545. — Op Ste Peetersdagh, den 22 februarij, 's achternoens ten 4 uren soo bracken t'Antwerpen alle de gevangenen uyt den Steen, ende dit begonst eerst eenen op den gemeynen Steen, genoempt Hans *in den Helm* van Antwerpen, die bier begeirde, maer omdat die cruyke te groot was om door die tralie te gaen, soo gaff se den portier door de deure, daer desen Hans terstont een banck tusschen schoot, alsoo dat sij alle die sleutels cregen, ende verloste alle die gevangenen met eenen spaenschen cappiteyn die men opleyde veraderije die hij in Piemont soude gedaen hebben, maer al die't open gebrocken hadden werden eerts alleenxkens gevangen ende gejusticeert, sonder desen capiteyn want men wist noyt waer hij gebleven was.

In't selve jaer, soo wert die nieuwe kercke ende firmerije vanden beggijnhove binnen Antwerpen bij die Royepoorte aen d'Oosmert eens begonst te fonderen ende te maecken, ende in't jaer 46 daernaer, soo quamen die beggijntjes daer woonen, ende doen wert die kercke gewijt met den hoogen autaer op den 8 dagh julij.

In't selve jaer begonst men t'Antwerpen te maecken den nieuwen timmerhof der voors. stadt.

Item, den 4 december, doen quam keyser Carel tot Antwerpen ende reedt door de nieuw poorte van St Joris; daerom hiet sij die Keyserspoorte.

Anno 1546. — Doen wert tot Antwerpen op de Werff gemaeckt de nieuwe groote craen die vast staet ende niet om en draeyt.

In't selve jaer, op Ste Peeter- en Pauwelsavont, doen wert tot Antwerpen eenen gevangen, die een van de principaelste was van die den Steen open gebrocken hadden; desen was Hans *in den Helm* in de Coeper-

straete. Desen had gedient den coninck van Engelant ; daerentusschen was hier aff den peys gemaeckt tegens den marcgrave, maer doen hij uyt Engelant wilde trecken, doen wert hij ondersoght ende men vont gelt over hem, ende die Engelsche namen't hem aff, alles op 5 of 6 croonen nae. Doen seyde hij : « den eersten Engelsman » die ick t'Antwerpen vinde, die sal dit becoopen. » Ende doen hij 's avonts in de Cooperstraete quam, soo vont hij eenen Engelsman sitten voor sijn deure, daer hij ter tafelen ginck in de Cooperstraete. Hans hem siende liep in sijn vaders huys *in den Helm,* ende nam daer een brayspit, ende doorstack hier mede den Engelsman, maer hij en sterfft er niet aff, ende die dienaers quamen al om den selven Hans te vangen, ende hij weirde hem seer ende en had hij niet droncken geweest, sij en souden hem noch alsoo niet gecregen oft gevangen hebben als sij deden.

Item, op den 1 julij, doen wert den selven Hans gerecht op die Groote Meert voor dat stadthuys, ende wert tot die Predicheeren begraven, in den pant bij sijn moeder.

Item, in't selve jaer, quam Paesschen op den 25 dagh april, ende dat is't hooghste dat het comen can, want doen was Ste Jorisdagh op Goeden Vrijdagh, ende de rest gelijck in dit tegenwoordigh jaer 1666 (1).

In dit jaer, den 17 november, 's woensdagh ten 5 uren voor noen, was t'Antwerpen eenen grooten brandt aen de nieuw Borse, alsoo datter 19 oft 20 huysen geheel seffens affbrandden. Het begost eerst in een apotekers-

(1) Deze aanteekening bewijst dat de *chronijk* van Bertryn uit eene andere is getrokken.

huys ; alsdoen wert van de heeren van stadts wegen geboden geen houte huysen oft gevels meer te maecken nogh calfaeten dan van steen, binnen gants Antwerpen.

Anno 1546. — Item in dit jaer, den 18 februarij, toen sterft Martinus Luther tot Islebem.

In dit selve jaer, hebben de cellebroeders t'Antwerpen affgebrocken haer clooster gestaen aen de Eyermert, daer door treckende een straete, ende hebben een nieuw costelijck clooster gebaut bij de Lange Nieuwstraete.

In dit jaer 46, soo sterft Henricus den 8, coninck van Engelant (3 january 47).

Item, in't selve jaer, den sesten meert soo sterft heer Franciscus 1us, coninck van Vranckrijck.

Item, in't selve jaer, soo wert de nieuw Wage gemaeckt bij de Peerdemeert bij die Minnenbroeders op een verlegen plaetse daer die verkensmert placht te staen ende daer werden veele nieuwe straeten ende huysen gemaeckt, alwaer oock placht te staen den houten Eeckhoff.

Anno 1547. — Nogh in't selve jaer, den 10 mey, doen wert tot Antwerpen voor het stadthuys gereght meester Peeter Scuddematte, schoolmeester, ende was een goet ende fray rhetorisijn, omdat men hem opleyde ketterije.

Anno 1548. — Den 5 november, doen wert die grave van Isenborgh doodt geschooten met een handtbussche ofte sinckroer, tusschen Walem en Contich, te Waerloos daer nu een ijseren cruys †, ende wert doodt tot Antwerpen gebracht in den *Rooden Leeuw* in de Cammerstraete, ende begraven in Onse Lieve Vrouwekercke in de Besnijdenischoor met sijne cleederen.

In't selve jaer, soo werden tot Antwerpen geconsenteert die imposten op alderhande wijnen ende op alle vremde bieren, ende dat tot behoeff van de heeren des

lants van Brabant, het welck noyt te voren geheyst oft gegeven en is geweest.

In't selve jaer, soo coght men een viertel coren maer 9 stuyvers oft 10 ende was van het beste.

Anno 1549. — Doen hebben de predicheeren t'Antwerpen affgebrocken haer oude kercke daer men met trappen van der straeten placht in te gaen van binnen, ende was een leelijcke doncker kercke, ende alsdoen hebben sij opgemaeckt haer nieuwe kercke, die lanck begonst was, daer men nu van buyten opgaet.

Anno 1550. — Den 16 augustij, ende was op den ommeganckavondt, doen wert tot Antwerpen op de Groote Meerte eenen herdooper verbrandt (1), ende was eenen backer van Ghent, ende als desen in't vier gaen soude, doen was daer eenen laeckenbreyderskneght (2) die hem quam kussen, hem vermanende dat hij vromelijck soude strijden tot de doodt toe; doen wert desen oock terstont gevanghen, ende deynsdaghs daernaer wert hij oock verbrant ende en wou sijn dwaelinge niet aff gaen noch oock den eersten.

In't selve jaer, doen werden tot Antwerpen die oude schuttershoven te niet gedaen die de stadt aenveerden met hare huysen, maeckende daer op eenen nieuw tappiserijpant, die te voren achter de predicheerenchoor gestaen hadde.

Anno 1551. — Den 13 januarij, t'woensdagh 's avonts, ten vijf uren, is tot Antwerpen geweest den 4^{en} hoogen vloet daer men aff wist te sprecken, want het water was

(1) Jan Lievens van Gent. Zie het *Antwerpsch Archievenblad*, D. VIII, bl. 389.

(2) Peeter van den Broeke, van Comene. *Ibid.*, bl. 390.

een palm hoogher gevloeyt dan't was in't jaer 1530, in october, ende soude nogh gevloeyt tot den 8 uren, maer den dijck in Vlaenderen tegenover Austruweel brack door, ende wert een groot gat, dat veel coste eer het toegemaeckt was, want het was seer diep. Nogh soo liep den dijck bij Hoboken oock doore.

Den 30 januarij, doen wert tot Antwerpen eenen herdooper verbrant op eenen saterdagh, ende hiet Assuerus (1). Desen was eenen goutsmit; desen woude sijn geloof wel aff gaen, hadde hij mogen blijven leven, maer omdatter te veel in sijn huys gedoopt waren, moeste hij sterven, ende doen bleef hij in sijne valsche opinie in der doodt.

In't selve jaer, wert t'Antwerpen gereformeert oft verandert het rijck gasthuys van den bisschop van Camerijck, die de nonnen af nam haer (d)wijlen, ende en hieten nu niet meer joffrouwen, maer slechts susters, omdat sij die siecken moesten dienen.

Item, den 15 februarij, 's maendaghs ten 10 uren, is geweest tot Antwerpen die vijffde hooge vloet, die veel meer schaede dede dan die vierde, want den dijck tegenover Austruweel brack weder door op de selve plaetse, omdat den dijck niet hoogh genogh gedijckt en was, maer dit gadt en was soo groot niet als het eerste. Alsdoen liepen oock veel dorpen onder in Zeelandt ende daer ontrent met desen vloet, als het Badt, den Finaert Enckelenvoort, Zantvliet, Ossendrecht en andere.

Item, den 20 februarij, op eenen saterdagh 's morgens, wert tot Antwerpen een jonge vrouwe verdroncken, die eenen ketteler getrouwt hadde, niet voor de kercke

(1) Assuerus van Gheemont. *Ibid.*, bl. 408.

maer op haer maniere ; dese gonck groot doen sij gevangen wert ende sij gelagh op den Steen eer sij stirff.

Nogh in't selve jaer 1551, den 28 februarij, sterft in Duytslant den grooten oproermaecker Martinus Bucerus.

Anno 1552. — Den 4 mey, doen wert tot Antwerpen op die Groote Meert eenen dienaer gerecht van der stadt genaemt Corijn, van meester Geleyn, synen comper, omdat hij eenen doodt gesteken hadde in de Reyndestraet, ende die borghers vingen hem op't feyt op de Vlasmeert.

In't selve jaer, den 21 augustij, t'sondaghs 's achternoens, op Onse Lieve Vrouwenommeganck, doen soude den ouden schouteth heer Jan van den Werve gaen rijden met sijnen wagen naer sijn huys te Hoboken met sijn huysvrouwe ende camenier, ende Mesken, sijnen sot. Desen saten al te samen op den wagen, maer doen sij quamen op de houte brugge van Croonenborghpoorte, doen quam den wint gesmeten in den wagen, (want het grooten storm van winde was,) ende werp die over de lijne everechtsomme in den modder van der vesten, maer die peerden aen hebbende die strengen ende den wageman bleven op de brugge staen ongequetst, maer den schouteth versmoorde terstont in den modder, ende sijne huysvrouwe wert er nogh uytgetrocken, die nochtans daer oock van stierff eer twee uren daernaer. Die camenier ende den sot en waren niet gequetst ende den sot seyde : « leef ick nogh ? » Dit seyde men dat Godt had laeten geschieden, omdat hij eenen sotten cuyper, onnoosel sijnde, hadde doen justiceeren.

In't selve jaer, doen is boven Antwerpen in de locht gesien eenen wonderlijcken regenboghe en schijnsel van vier sonnen (1).

(1) Er bestaat eene plaatsnede van dit luchtverschijnsel ; het eenig

In't selve jaer begonst men t'Antwerpen te maecken die watermeulen bij Ste Jansbrugge.

Nogh in't selve jaer, soo werden tot Antwerpen veel arm geboefte van jongers opgenomen om te wercken aen de nieuwe vesten; dese dede men aen haren hals eenen ijseren rinck omdat sij niet wegh loopen en souden.

Den 2 augustij, in't selve jaer, wert tot Antwerpen gegeven den x penninck van alle huysen tot fortificatie van de stadt.

Anno 1553. — Doen werden tot Antwerpen begonst x nieuwe brouwerijen in de Nieuwstadt, ende men broude alsdoen daer eerst bier ende men gaff daer bier uyt in de goede weke voor Paesschen, den 19 meert, ende men haelde 't water daer men mede brouwde alderhande bier van Rumst met schepen die daertoe gemaeckt waren.

D'hauteurs van dese brouwerije seyde men dat te Hove bij mevrouwe Marie waren Gillebert van Sombeke (1) ende doctor Maes (2), waerdoor dat die binnenbrouwers gedwongen werden daer te moeten komen woonen ende te brouwen alle bieren van eenderhande water dat halff stonck, waerdoor dat er een manier van mayen in't bier quam.

tot nu toe gekende exemplaar hoort den heere P. Kockx toe en is van het volgende opschrift voorzien : *Een seer wonderlijck Teeken dwelck ghesien is gheweest in der Locht, Boven Antwerpen van seer velle diversche Personen Int jaer M.DLII, den XIX dach Januarius.*

Gheprint Tantwerpen, op die Lombaerde veste in den witten Hasewint bij mij Hans Liefrinck, figuersnijder. Een blad in plano, gedrukt met beweegbare letteren.

(1) *Sic.* Van Schoonbeke.

(2) Dr Jacob Maes, pensionaris van Antwerpen.

In't selve jaer, den xi february, ende was den eersten sondagh in den vasten, doen wert tot Antwerpen vercoght eenen cabelliau vier gulden ende 8 stuyvers, ende alle dingen was toen ter tijt seer dier, want een pont boter coght men 2 stuyvers, een hollanschen case eenen stuyver oft eenen braespenninck, maer den vis en bleef maer 5 a 6 daghen soo dier, maer het ander toespijse bleef dier.

Anno 1554. — Den 8 ende 9 julij, monsterde tot Antwerpen alle die wijcken, maer den 11 der selve maent t' 's avonts voor 8 uren, waren die borgers met die schutters al in de wapenen, ende daer was groote beroerte van muyterije, ende den 12 wasser een quat spel berockt, want sij wouden sommige heeren doodt slaen, ende principalijck heer doctor Jacob Maes, pensionaris der stadt, ende Gillebert, inventeur van de nieuwe brouwerijen; desen stonden seer in den haet van de gemeynte om haer grootsigheyt wille, waerom dat sij bleven op den stadthuyse tot dat die haestigheyt van der gemeynte over was, maer daer bleeff een van de schutters doodt, die den weert was in de *Swaene,* in de Copperstraete; desen hiet Herman, ende dat omdat hij de heeren wilde beschermen, ende was coninck van den Ouden Voetboghe, ende wert geworpen met eenen steen in't hooft soo dat hij er aff stirff binnen 4 dagen; desen wert seer beclaght ende begraeven van 4 coningen der schuttersgulden.

Nogh in't selve jaer, den 8 januarij, verbrandden tot Eyndoven meer dan 150 huysen, ende het was seer gevrosen ende seer cout.

In't selve jaer 54, den 3 februarij, doen vermoordde tot Antwerpen, ten huyse van den choordeken heer Rogir de

Taxis, een hoogduytsche van Weenen geboren, eenen barbier ofte medecijn van Artois genoempt Jeronimus Bancius, die dese vrouwe al heymelijck op sijn camer gebruyckt hadde, des donderdaghs daer te voren, ende dese moort geschiedde sondaghs 's morgens seer vroegh, maer hij leefde nogh twee oft drij uren eer hij daer aff stierff (1).

Item, den 12 februarij, op eenen deynsdagh, doen wert buyten op't galgevelt die vrouwe verbrant, die den voors. medecijn vermoort hadde.

Item, den eersten april voor Paesschen, op eenen maendagh, doen werden tot Antwerpen op die Meert 4 mans gerecht ende drij gegesselt, die men wou seggen dat sij van de beroerte waren. Ende den procureur generael van Brussel dedese onthoofden, maer Adriaen Primier, deurwaerder van't hoff, gaff den beul meester Geleyn dat sweert. Van de gegeesselde wert er eene door sijn tonge gestecken met een heet ijser, om valsche verraderije wille, maer eer sij al gerecht waren, gebeurde een groote rucheelinge onder het volck voor het stadthuys, waervoor dat men de justicie dede, want daer stonden bij den wagen ofte scavot twee vaenkens knechten, om de justicie te bewaeren, ende een van haerlieden sloegh eenen borgher omdat hij hem te na stont ende verdringhde; dit moeyden hen alle die borghers die daer waeren, ende begonsten een beroerte te maecken, soo dat alle die krijghskneghten velden haer spicien, meynende al te samen verraden te sijn. Hier was oock present

(1) Volgens de *Vierschaerboecken* heette de vrouw Margarita Hartstein en de medecijn doctor Jeronimus Abanzo, geboortig van Saragossa in Aragonië.

mijn heer den cancelier, heer van Wilder, etc.ª, liggende op den stadthuys, op de groote camer, in de venster, aldaer oock waren heer Dirick van de Werve, binnenborgemeester, ende heer Henrick van Berghem, buytenborgemeester sijnde.

Item, den 9 augusti, doen is 't Antwerpen aengecomen van Bergen-op-den-Zoom een schip al van biesen gemaeckt ende een peert daerin met eenen man ende die riemen, den mast ende het roer van dit schip waren al van biesen ende niet gepect.

In't selve jaer, werden die boomen seer bedorven van de rispen, ende haten alle die bladeren aff, soo dat het Bamis was eer datter eenige bladeren van de eyckeboomen wiesschen.

Anno 1555. — Den 24 mey, doen trocken uyt Antwerpen de x vaenkens knechten, die daer 15 weken en 2 daghen gelegen hadden, ende Lazarus Swingel was haren capiteyn, ende daer liepen veel jonck wijffs ende meysens uytter stadt met haerlieden naer Duytslant doen sij van Antwerpen vertrocken.

In't selve jaer, den 14 januarij, doen quam tot Antwerpen inne voor sijn tweede reyse den coninck Philippus op eenen saterdagh om sijn *Toyson* oft Gulde Vlies eerst te gheven, doen hem sijnen vader Carolus den 5, keyser van dien naem, alle sijne landen overgegeven hadde in sijn handen. Dese incomste des coninckx was seer triumphant ende costelijck van 't vieren van alle natien, maer de triumphelijcke stellagie der Genevoysen bij den Drijhoeck vloegh met stucken aff met pijpers ende trommeleers daerop sijnde, ende dat door het grickx vier van eenige ijsere bollen die bersten. Ende daer bleven 7 werckliedeu op den staenden voet doodt, ende

daernaer nogh 13. Maer een van de coninclijcke edelmans wert van die destructie voor het rijck gasthuys ontrent het hooff van Tongeren sijn recht been affgeschoten, op sijn peert sittende, 't welck onder den graff doodt bleeff.

Den 21 januarij, deynsdaghs 's aghternoens, doen dede den coninck sijnen eersten kerckganck om het beginsel te houden van sijnen Gulden Vliese, ende sij quamen met de gheestelijckheyt van Ste Michielsclooster naer Onse Lieve Vrouwekercke, ende waren al gecleet in't roodt armosijn fluweele lange tabbarden, ende roy rolcappruynen op't hooft; noch waren sij gegordt in't lijff ende gevoyeert met costelijcke pelterijen al wit met sweerte plexkens. Aldus quamen sij hooren de vesperen in de hooghe choor. T' 'sanderdaghs voor noen quamen sij aldus weder ter kercke, hoorende die hooghmisse, ende deden daer de solemniteyt van het gheven des Gulden Vlies. Dit gedaen sijnde ende uytter kercke comende, sayde den heraut al nieuw gelt van gout ende silver aen beyde sijden al rijdende, van uytter kerck tot bij de Munte, ende daer was een ballie geseth van sperren daer de heeren al tusschen reden van die kercke tot Ste Michiels toe. Op den selven dach ende was den 22 's achternoens, doen quamen die heeren met den coninck weder ter kercken, ende waeren toen al gecleedt in't swert laken, ende oock die rolcappruynen waren swert ende hoorden alsoo de vigilien. Donderdaghs voor den noen, den 23, quamen sij oock alsoo in't sweert ter kercken, hoorende alsoo de zielmisse. Doen werden sij daer affgeroepen om te comen ter offerande met haer keersen, maer daer wasser 19 aff gestorven t'sedert dat den keyser Carel dat laetste Toyson gegeven hadde, ende voor dese besondert offerden t'elcken den oppersten heraut,

ende doen blies men elck dien sijn keerse uyt, seggende : « *il est trespassé,* » dat is : hij is gestorven. Ende men settense weder op den gulden boom, maer die daer noch leefden, ende daer niet present en waeren, daer voor offerde een ander heer van der orden in hun plaets. Dit was seer triumphantelijck om sien : want den bisschop van Uyttrecht dede den eersten dagh de misse, maer den tweeden dagh den suffragaen van Camerijck (1), ende den derden dagh den bisschop van Dornick. Den selven dagh, t' 's achternoens, doen quamen alle de heeren weder ter kercken, ende waeren al gecleedt in't wit sattijn, sonder die rolcappruynen ende hoyen, want die waeren al roodt als de eerste reyse, ende op de lange mantels waeren sij al gegoert als vore ende doen hoorden sij weder die vesperen. Maer vrijdaghs 's morgens quamen sij aldus weder ter kercken, ende hoorden die misse van den Heyligen Gheest, ende daermede voleynde sij die feeste van den Gulden Vliese tot Antwerpen. Hiernaer werden geordonneert ende gegeven die nieuw heeren dat Gulden Vliese, tot seventhien toe, waervan dat coninckx Philiphs outsten sone, genoempt Don Carel, als prince van Spagnien, die eerste aff was, den hertogh van Oostenrijck, van Broenswijck, van Cleve, van Arschot, duc de Medina Celi, duc de Cordova, den marquis van Bergen op Zoom, conte de Hornes, grave heer Anthonis Doria, etc.[a]

Ende in dese feeste was het cruyswerck van Onse

(1) Deze suffraganten die te Antwerpen verbleven, waren achtervolgens in de XVI[e] eeuw Egidius de Merica, Laurentius Ducis en Martinus Cuperus. Allen waren priors van het Antwerpsch klooster der O.-L.-V. broeders of geschoende carmelieten.

Lieve Vrouwekercke al behangen met costelijcke goude ende seyde tappisserie, inhoudende die batallien van die stadt Thunis, maer in den beuck van de kercke hinghen rontomme oude costelijcke tappijten van den Gulde Vliese, seer constigh gevroeght. Ende van Thunis warender xi oft xij stucken die seer costelijck waren. De hooghe choor was al rontsom met root carmosijn fluweel ende goude laken behangen.

Den 3 meert doen trock coninck Philipphus van Antwerpen naer Brussel, doen hij dese feeste van den Gulden Vliese daer seer costelijck ende triumphantelijck gehouden hadde, ende veel heeren van der stadt ridders geslaegen hadde.

Item, den 10 meert, doen wert te Loecht, bij Brecht, sijnde vier mijlen van Antwerpen, den schouteth met sijn huysvrouwe ende des schouteths broeder deirlijck vermoort van twee boeven die daer 's nachts quamen logeeren, ende sij lietender nogh bij nacht 8 in.

Anno 1556. — Den 13 mey, doen wert tot Antwerpen eenen borger genoempt Herman Hock, oft *den bonten Herman,* ende sijn huysvrouwe, armen en voeten gebonden ende hem al sijn gelt affgenomen ende silver, ende al dat hij hadde affgestolen van sommige dieven, die bij nachte quamen in sijn huys, achter St Andrieskercke, door den kelder tot voor sijn bedde, daer hij lagh met sijn huysvrouwe en sliep, ende onder dese boeven was eenen droeghscheerderssone; van desen was Herman peter, ende hadde te voren bij Herman gewoont, alsoo dat hij die gelegentheyt van den huyse wist.

Den 11 junij, doen wert buyten Antwerpen gehangen

die sijnen peter hadde helpen binden ende sijn goet hadde helpen berooven en steelen (1).

In't selve jaer, in junio, doen wert buyten Antwerpen eenen Engelsman gehanghen (2) ende tot Mechelen eenen onthooft die Herman hadde helpen berooven.

In't selve jaer, den 6 augustij, doen ginghen van Antwerpen die boeven na die galeye die daer van alle canten gebrocht waeren. Maer van Antwerpen gingen x oft xij die het lijf verbeurt hadden, alsoo datter samen waeren ontrent ii^{c} oft meer aen een gecoppelt ende gebonden uyt Spillemans huys.

In't selve jaer, den 25 augustij, sterft tot Basel den grooten ketter David Goris. Hier van leest *Laurentium Surium Carthusianum*.

In dit selve jaer, den 23 januarij, doen werden tot Antwerpen vier straetroovers onthooft voor het stadthuys die gevanghen waren te Dambrugge, daer die schouteth van Antwerpen, heer Adam van Berchem, een vroom feyt bedreef, diese vinck in de weecke voor de lange weecke voor Sinxen, maer dinghdender lanck om te Brussel wiese justiceeren soude, ofte de heeren van Merxhem oft die stadt, ende in't vangen bleeff een van de straetschenders doodt. (3)

Anno 1557. — Den 24 april, doen coght men tot Antwerpen een viertel roghs vijff guldens.

Den eersten mey, een ure 's nachts, doen brandde tot Antwerpen in de Nieuwstadt een van de 10 brouwe-

(1) Gillebert de Keysere, *Vierschaerboeck,* 10 juni 1556.

(2) William Morton, *Vierschaerboeck*, 17 juni 1556.

(3) Lauwerijs Wyens, *alias Onrust,* Hansken van Lierden, *alias Versteken*, Willem Wilhemsens *alias Jonckbedorven*, Aard Hermansens, *alias Truert niet. Vierschaerboeck,* 22 januari 1556 n. s.

rijen, daer *Rumst* uythinck, daer veel coren op die solders lagh, dat ander liedens toebehoorde, daer groote opspraecke om was, ende daerenboven omdat het doen seer dier was.

Den 22 mey, doen werden tot Antwerpen op den Steen vijff Herdoopers gerecht ende buyten op raeyers geseth 's morgens heel vroegh. (1)

Op den 23 mey, doen wert Lens in Arthois gewonnen van de Franchoisen des 's morgens ten 8 uren, ende sij waerender weder uyt ten 10 uren voor noen ende quamender inne dat het niemant en wiste, ende roofden die stadt ende staeckender het vier inne.

In't selve jaer, ontrent het eynt van mey, soo begonst hier over al dese Nederlanden den overgrooten dieren tijt ende aldermeest daer men oyt herwaerts en wist van te spreecken oft lesen, want op den laesten mey, 's maendaghs in die lange weecke voor Sinxen, oock 's woendaghs ende vrijdaghs daernaer, was 't dat men nogh coren off broot om gelt crijgen en coste, alsoo dat lieden broodt backten van geersteboonen, erten, vitsen, etc.

Maer in't jaer 1587, doen was 't nogh dierder tijt in gants Nederlant, want men cochte een viertel roghs tot Antwerpen xx guldens ende een viertel terwe xvi oft xvij guldens, 2 1/2 stuyvers voor een pont broot.

Den 6 julij, doen werden t'Antwerpen drij vrouwen op den Steen verdroncken in een wijntonne om herdooperije, ende werden in eenen sack gestecken doen sij

(1) Jeronimus van der Capellen, van Brussel, Martin Le Josne, van Doway, Laurijs de Cruele, van Kortrijk, Peeter van Beke, van Petegem, Jacob van Houte, van Yperen. Zie het *Antwerpsch Archievenblad*, D. VIII, bl. 431.

doodt waeren, ende ter Werven aff gestooten 's morgens seer vroegh (1).

Den 10 julij, doen wert tot Antwerpen op de Mert eenen bisschop gerecht dier veel herdoopt hadde, ende bekende opentlijck dat hij gedoolt hadde, ende ginck sijn valsch geloof aff, ende stierff als een goet kersten mensch, maer sijn rechte handt wirt hem aff gehouden doen hij doodt was, ende wert buyten op een radt geseth, ende die handt daer boven sijn hooft (2).

Anno 1558. — Den 4 januarij, doen wert tot Antwerpen op de Mert gereght Frans Fraet, boeckdrucker, omdat hij boecken gedruckt hadde tegen het mandement ende gebodt des coninckx, ende was hem dickwils genogh vergeven geweest, maer hij en wout niet laeten (3).

Anno 1561. — Den 7 februarij, doen wert aen't *Meuleken* tot Antwerpen op die Mert gefundeert dat nieuw stadthuys ende den eersten steen geleyt van den marcgrave heer Jan van Immerseel, maer die borgemeestere heer Mr. Rocokx leyde den eersten fondamentsteen ende dat gans huys was al gefundeert, in't leste van den mey daernaer, al uytter aerden met alle die kelders, alsoo dat die metsers wonnen veel gelts daermede dat sij dat groot huys voor St Jansmisse gefundeert hadden. Desen fondamentsteen was blauw ende 2 voeten lanck, maer onderhalven voet breet, ende heeft dit opschrifft : Senatus Antverpiensis die 27 februarij

(1) Clairette Bocquette, huisvrouw van Martin Le Josne ; Marguerite Venneau, huisvrouw van Jeronimus van der Capellen en Janneken van Houte, *jonck meysen*. *Ibid.* bl. 434.

(2) Gielis van Aken, *Vierschaer* van 9 juli 1557. *Ibid.* bl. 435.

(3) *Vierschaer* van 3 januari 1558. *Ibid.* bl. 442.

anna à Nativitate Christi M.D.L.XI. Item : FERDINDO DO. IMP. ET PHILIPPO HISP: REGE. BRAB: DUCE.S.IMP. MARCHIONE.

Anno 1562. — Den 6 junij, doen verbrandde die stadt Hulst in Vlaenderen meesttendeel, ende quam toe van eender bussche die men affschoet, ende het vier vloegh in't dack, soo datter wel affbrandden iij^{c} huysen oft meer.

Den 12 junij, doen wasser t'Antwerpen een seer hooghen vloet (1), alsoo datter veel beesten verdroncken die op die schoeren gingen, ende daer brack een spuye in de Nieuwstadt, alsoo dat die Nieuwstadt heel onderliep, ende verdroncken alle die beesten dier daer in gingen ende het waeyde seer.

Anno 1563. — Den 26 junij, doen wert verleedt die Zeeusche Coremert in de Nieuwstadt, die te voren plaght te sijn op't Sant bij het Mayegat. Ende acht daghen daernaer wert die appel- ende fruytmert oock verleet in die Nieuwstadt, die te voren op den Oever was.

Nogh in't selve jaer, den eersten december, doen verbrandde tot Antwerpen, t' 's naghts naer 12 ure, op die Groote Mert in den gront aff het metsershuys ende haer camer.

Den 26 januarij, doen wert buyten Antwerpen op't Kiel, daer het satroosenclooster plaght te staen, geweyt tot een prochiekercke het cappelleken met den kerckhove om te graven, ende den eersten prochiaen wert verjaeght om sijn valsche predicatie wille.

Den 15 martii, doen wert Geleyn, beul van Antwerpen,

(1) *Op den bladrand :* den 6^{en} vloet.

aldaer gevangen om veel quade feyten die hij overlancx gedaen hadde.

Anno 1564. — Den 5 mey, doen wert tot Antwerpen in de Nieuwstadt den eersten steen geleyt van't Oosters-huys, van heer Henrick van Berghem, buyten-borge-meestere, ende van heer van Schoonhoven, binnen-bor-gemeester.

In deser tijt graeffden die drooghscherders tot Ant-werpen die vesten aen de Kipdorppoorte, ende dat omdat die Engelsche lakenen gebannen waeren uyt gants Nederlandt.

Nogh in dit selve jaer, den 4 october, doen wert tot Antwerpen op die Mert, voor het nieuw stadthuys, eerst (1) gejusticeert ende verbrant eenen om sijn nieuwe ket-terije. Desen was gecomen van Brugge, ende doen men de justicie doen soude, doen quammer groot rumoer, alsoo dat men seer met steenen wirp, soo dat den marckgrave met den schouteth ende dienaers moesten vlieden. (2)

Op den selven dagh, werden t'Antwerpen tot haren verantwoorden geroepen alle de worpers, ende niet comparerende, gebannen op den hals, ende wie eenige aenbraght, soude hebben 100 guldens eens.

Op den 19 december, doen wert tot Antwerpen op de Groote Mert eenen Wael geregt ende was eenen van de bovengenoemde worpers, ende desen was den eersten die voor het nieuw stadthuys onthooft was. Ende hij

(1) De schrijver wil zeggen dat Fabritius de eerste was die, om geloofszaken, voor het nieuwe stadhuis ter dood werd gebracht.

(2) Zie over broeder Christianus *alias* Christophorus Fabricius (de Smet) *het Antwerpsch Archievenblad,* D. IX, bl. 169—273.

wert buyten op een radt geleght met veel steenen daeraen. (1)

Item, den 17 januarij, op St Anthonisdagh, doen wert t'Antwerpen, op die Meirebrugge, voor't *huys van Oostenrijck*, gerecht meester Geleyn, den beul, die xxxi jaer beul geweest hadde. Desen wert seer gepijnight, maer hij en beleet niet, nochtans moest hij sterven, want hij seer inden haet stont oft was van de gemeynte, ende wert onthooft op eenen woensdagh van den beul van Brussel ende begraeven te Predicheeren. (2)

In't selve jaer, doen wert tot Antwerpen, op den 27 februarij, die eerste misse van den Heyligen Gheest gesongen in't musick op't nieuw stadthuys. Ende was soo veerdigh gemaeckt dat men daer op gingh dingen, want op den selven dagh wees er men vonnisse op van rechte.

Corts daernaer wert t'Antwerpen vercoght het oudt stadthuys ende afgebrocken. Alsdoen wert die Suyckeruye overwelft ende werden daer veel nieuwe huysen op geseth.

Item, nogh in't selve jaer, ontrent Alderheyligen, doen wouden die gevangenen die op't casteel van Rupelmonde lagen, uytbrecken. Maer men werdet gewaer, want sij schutgeweir hielen tegen die officiers, ende hadden die brugge afgebrant van het casteel. Maer sij moesten corts opgeven, ende daerin bleeff doodt een van de gevangenen. Hieraff was die capiteyn den bastaertbroeder van madamme van Parma.

(1) Robrecht du Briel. Zie *Ibid.* bl. 191, 271 en 273.

(2) Gelijn Gery. Het vonnis was van 16 januari 1565. Zie de *Vierschaerboecken.*

Anno 1565. — Den eersten mey, doen wert tot Antwerpen die nieu Kipdorppoorte (die lange begonst had geweest) opgemaeckt met die steene brugge, ende d'Austrueelsche poorte wert alsdoen oock nieuw gemaeckt. Dese hadde die stadt gecocht tot Ghent staende aen het casteel der selver stadt.

Op den 14 julij, doen werden buyten Antwerpen op het galgenvelt twee jonge straetschenders geraeybraeckt op den rechtberg, welck was seer deirlijck om sien, want het eerste was dat in 100 jaeren t' Antwerpen sulckx was gesien geweest. Dese straetscheynders hadden bij nachte eenen packer sijnen mantel affgenomen, hem quetsende met een bijle in sijn hooft, doen hij 's nachts t'huys comen soude met licht, waervan hij corts stierff, ende dit gebeurde bij de Minnenbroeders (1).

In't selve jaer, den 12 augustij, doen wert tot Antwerpen de nieuw straete begonst aen die Meire tegenover die Lieve Vrouwenbroederscloosters, uytcomende in de straete van de nieuw Borse, ende wert geheeten die Meystraete, omdat heer Geeraert Grammey die erve gecoght hadde van heer Straelen met die huysen daerop staende.

Den eersten septembris, doen wert buyten den principaelsten straetschijnder oock geraeybrackt op die selve plaetse, want hij met die twee voorgaende op't feyt gevangen was. Desen had achtmael seer gepijnight geweest, maer noeyt een woordt gesprocken, noch voor noch naer, dan in die Vierschaer, doen hij verwesen was;

(1) Hans Broems van Heyen en Hans Wolfaert, volgens de *Vierschaerboecken* beschuldigd van « tot Loven, Mechelen ende oock » binnen deser stadt diversche cappen » te hebben « gestolen ende ge- » weldelijcken affgenomen. » Het vonnis was van 13 juli 1565.

doen beleet hij t'altemael gelijck d'ander twee gedaen hadden (1).

Den 15 september, is den haen van Onsen Lieve Vrouwentoren affgedaen om hermaeckt te worden, want hij verroest was ende en woude niet draeyen. Desen haen is lanck drij stadts voeten 5 duym, maer swaer 23 pont copers.

Alsdoen wert die lenghde van den toren gemeten, gedragende van boven tot beneden toe 417 voeten steenwerckx, als doen madt den steenhouder; in als is desen toren hoogh 609 stadtsvoeten.

Item, den 23 september, doen wert met groote triumphe gehult heer Anthonis van Stralen, sijnde alsdoen dienende borgemeestere der stadt Antwerpen, heer van Mercxem ende Dambrugge.

Item, den lesten september ende daernaer, wert buyten Antwerpen achter op Ste Willebortsvelt eenen wintmolen verveurt van eenen Vlaminck, met instrumenten van houte rollen, geheel staende met molensteenen, seylen, roeyen, soo hij gemaelen hadde. Desen meulen hiet *den Tuymeleir* ende wert verkruyt over al die corenvelden tot op den Dambrughschen steenwegh op eenen hooghen meulenbergh.

In de selve maent, doen geschiedde t'Antwerpen een wonderlijck werck ten huyse van eenen rijcken coopman geheeten Pauwels van Dale, heer van Lillo. Desen hadde in den dieren tijt van desen jaere seer veel coren, alsoo dat den solder gesoncken is, ende het coren is

(1) Steven Imhoff, buiten de bovengemelde misdaden beschuldigd » mede handadich » te zijn geweest « in den nederslach van sekeren » packer die alhier geeuvelt is geweest van den lijve. » Het vonnis was van 1 september.

door die gelaesen op straet uytgeloopen; hierom heeft groot rumoer geweest onder die quade gemeynte van Antwerpen.

In desen tijt ende jaere, werden tot Antwerpen opgestelt menige rijckelijcke lotterijen op vreemde reysen te doen, als te Constantinopelen, Alkeyren, Indijen, Peru, Egipten etc.[a] welcke madame van Parma al consenteerde.

Item, in dese maent van september, isser een rijckelijcke lotterije opgestelt van goude ende silvere juweelen gestaen in de Hooghsettersstraete bij die nieuwe Borse; dese wert op eenen nacht affgestoelen van dieven die de deuren 's nachts openliepen met gewelt. (1) Dese reyse was op een vremde reyse wel van xx diversche landen, die Floris Alewijns aennam.

Den 20 october, wert bij der Sieckenen buyten Antwerpen eenen ballinck gehangen. Dit was een out man van lxxv jaer, hebbende eenen langen grijsen baert ende een cael hooft; desen hadde t'Antwerpen deken ende ouderman geweest van't weversambachte, oock hadde hij geweest cnape ende rentmeestere van den Heyligen Gheest in Onse Lieve Vrouwekercke, daeraff hij veel gestoelen hadde (als men seyde) waerom hij gebannen wert voor 12 jaer, op die galghe, maer naer drij jaren quam hij weder, waerom hij sterven moest.

(1) Volgens de *Vierschaerboecken* werden op 23 november 1565 de volgende persoonen ter dood verwezen als deelachtig onder anderen aan den diefstal van drie zilveren schalen en straatschenderijen : Franchois de Cousmaker, Chaerles Calff en Servaes Verryt. Nog werd op gezegden dag ter dood verwezen Jan du Boys, die op 9 februari 1565 n. s. voor de Vierschaer verscheen « overmidtz hij is gaende » vagebond ende heeft diversche diverijen gecommitteert. »

Anno 1566 (1). — Den 21 januarij, des nachts, op St Pauwels bekeeringe avont, doen bracken t'Antwerpen uyt den Steen oft gevanckenisse twee rijcke jonge dochters met eenen horlogiemaecker; dese hadden bijna twee jaren gevangen geseten om herdoperije, ende en wilde haer valsche dwaelinge niet affgaen oft haer niet bekeeren, waerom dat men seyde dat sij s' anderdaghs, op Ste Pauwelsdagh soude hebben verwesen geweest, ende haddense niet uyt de gevanckenisse gebrocken. Doen ter tijt warender veel herdoopers die tot hunne verantwoorde alomme geroepen werden (2).

In't selve jaer, den 5 april, ende was vrijdaghs voor Palmen Sondagh, doen warender vergadert sommige heeren van den orden van den Gulden Vliese om te presenteeren een requeste aen de governante madamme van Parma raeckende, etc.[a]; van dese conspiratie heeft heer Henderick van Brederode, heer van Vianen, die principaelste capiteyn geweest die de heeren van de voors. ordre daertoe gebracht heeft met haer adherenten. *De his lege Franc: Hareum.*

(1) Nieuwe stijl.

(2) Barbara en Medarda Catz, gezusters, geboren te Warvick, en Symon Dondt, horlogiemaker, geboren te Gent. *Archievenbl.* D. IX, bl. 292.

Hier begint de guserije ende predicatie van Luterschen en Calvenisten.

In't selve jaer 1566, het welck doen hiet het jaer van wonder, om die groote ende grouelijcke veranderinghe die men sagh in het oudt kersten geloove, ende die muyterije dier gebeurden onder de quaetwillige ende oproerige gemeynte met oock den edeldom, die naer Paesschen in den april, tot Antwerpen, Brussel, Loven, Mechelen, etc.[a] menighwerff hebben 's nachts gestroyt boecxkens achter straeten inhoudende veel vermaninghen tegen de spaensche inquisitie.

Nogh hebbense alsdoen menich geschrifft geplackt op de kerckdoren ende hoecken van de straeten, inhoudende veel schampen tegen den cardinael heer Antonius Granvelle, bisschop van Atrecht, ende tegen den gheestelijcken staet, versierende groote leugenen, oock in't openbaer, brengende veel secreten van de landen van Spagnien, Duytslant, etc.[a], als bleeck bij een gestroeyt valsch boexken, geintituleert : *Verclaeringe van de menichvuldige loose pratijcken soo van de Inquisitie als anders.*

In't selve jaer, den 22 mey, hebben die oproerige sectarissen eerst begonst te preecken buyten Antwerpen, bij de stadt, in Berchembos.

In't midden van den mey, was't al soo groote drooghte bijnaer drij weken lanck, alsoo dat men voor een pont

boter moest gheven iiij stuyvers min een oort, ende 's maendaghs naer Sinxen soo verbrandde op St Willebroertsvelt wel 13 oft 14 huysen van speelhoofkens, van haer selffs eygen vier.

Binnen desen tijt isser weder eenen anderen prochiaen op't Kiel commen preecken, heer Frans, oock eenen confessionist. Maer naer der mael dat hij eens oft tweemael gepreckt hadde, heeft hij meer volckx gecregen uytter stadt dan den eersten, want men seyde dat hij die confessie van Ausborgh precte, waer door hij corts cesseren moeste (1).

Op den 13 junij, op H. Sacramentsdagh, hebben sommige sectarissen haer anderwerff vervoordert daeghs te precken t'Antwerpen bij der stadt in't bosch van Beerschot ende daer waeren wel iiij^{c} persoonen vergadert.

Maer den 24 junij, op St Jans Baptistdagh, hebben haer die sectarissen Calvenisten stauter naerder die stadt van Antwerpen vervoordert te precken dan te voren, want sij alsdoen quamen preecken op't Laer, achter Borgerhoudt, in't franchois, ende den predicant hadde te Parijs geweest een advocaet, ende was van daer gevloden om sijn bankeroot. Daer lieper uytter stadt al meest Walen (2), ses hondert die de predicatie hoorden.

T'saterdaghs den 29 junij, op St Peeter ende Pauwelsdagh, hebben die heeren met malcander raet gehouden t'Antwerpen wat raedt dat men mochte vinden om die predicatie te connen beletten : want die borghers niet

(1) Zie P. GÉNARD, *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 144-149 en 305-324.

(2) Zie over deze Walen het opstel : *Vervolgingen ingesteld ter gelegenheid van het beslag gelegd op een handschrift getiteld :* « *Les moyens de remédier à Anvers, 1566,* » door P. GÉNARD.

op en hielen ter predicatie te gaen, want op dien dagh soudender twee preecken op't Laer, den eenen in't Wals, ende den anderen in't Duytsch, die Calvinsche leere. Doen wert er gesloeten, voor d'eerste reyse, dat men aen elcken poorte wacht setten soude, 20 oft 40 sterck, van d'ingesetene borghers, om niemant te laeten passeren na die predicatie toe van't Laer.

Item, op den selven dagh, 's morgens vroegh, heeft men t'Antwerpen een gebodt ghedaen van der stadts wegen dat niemandt buyten ter predicatie gaen en soude, maer dit ghebodt niet achtende, hebbender van stonden aen meer dan xv^{c} gegaen ter beyde predicatie. Diesgelijckx oock t' 's anderdaghs op den sondagh ginck er nogh meer met hun psalmboeckxkens ende ander met brieven oft schampige refereynen, belden, schilderijen tegen die misse, den paus, tegen de gheestelijckheyt, om die aldaer te vercoopen. Al was't saecken dat die wacht aen de poorten stondt, sij lieten se nochtans al passeren, sommighe haeren cost ende dranck mededraegende 's morgens, om des achternoens oock haer sermon niet te versuymen, want doen precterder eenen in't Wals ende twee in't Nederduytsch. Den eenen Duytschen predicant hiet meester Goris ende had eenen langen baert. (1)

(1) De voornaamste Calvijnsche leeraren van dit jaar waren : Jan Taffin, geboren te Doornik, meester Karel de Nielle, geboortig van de zelfde stad, meester IJsebrand Balck *alias* Trabius, herkomstig uit Westvriesland, meester Gaspar van der Heyden, geboortig van Mechelen, Joris van den Bussche *alias* Sylvanus, Antonius Coranus *alias* Bellerive, Petrus Dathenus, gewezen monik van Poperinghe, Joannes Beatus, Petrus Loyseleur, door den palsgraaf naar Antwerpen gestuurd, enz.

Tusschen de predicanten der Luthersche leering of Augsburgsche confessie toegedaan, telt men meester Jan Ligarius, geboortig van

Item, den eersten julij, heeft men t'Antwerpen aff gepubliceert, van stadts wegen, dat een iegelijcken in schrifft overbrengen soude alle vremdelingen in de borgershuysen logerende, ende dat alle herrebergiers t' 's avonts op't stadthuys in schrifft, met naem en toenaem, moesten overbrengen bij hun dien nacht logeeren soude, op de pene van xij guldens.

Deynsdaghs den 2 julij, op Onsen Lieve Vrouwendagh, 's morgens, soo laes men noch een gebodt aff van't hooffs wegen, dat hem niemant meer vervoorderen en soude ter predicatien te gaen, op die verbeurte van sijn poorterije van Antwerpen ende nogh daerenboven arbitraelijck gecorrigeert te worden; dit plackte men op de kerckdoren (ende) poorten van der stadt, omdat hem niemant van ignorantie en soude excuseeren.

Dit nochtans niettegenstaende, hebbender nogh stercker ter predicatie gegaen met menigh duysent, dan oyt te voren gedaen was. Maer 's achternoens, in't beginsel van de Duytsche predicatie, is onder haerlieden een beroerte gecomen door het affschieten van een sinckroer, doen den predicant met een gedruys op den

Oostvriesland, Jan Saliger, geboortig uit het graafschap Schouwenborch, Frans Alaerts, geboortig van Brussel, meester Ditmarus, Matthias Flacius Illiricus, Thimannus, geboortig van Bremen, Balthasar Houwaert en Dirk Noteman, beide geboortig van Brussel, Matthias Kiewinckel *alias* Lempius, Christianus Warnerus, Ciriacus Spangenbergh, Martinus Wolffius, Joachim Harthmann, Herman Hamelman, door de graven van Mansfeld naar Antwerpen gezonden, enz. Tegen deze leeraren riepen de catholijken op den plebaan Sebastiaan Baert, den kanonik Jan Garetius van Leuven, den jesuiet Robertus Claissonius en den minderbroeder Jan Porthaise. Zie over de andere predicanten MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, D. IV, bl. 358; P. GÉNARD, *het Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 410 en *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, bl. 119.

stoel quam, soo meynden die ander die van veers stonden dat sij verraden waeren ; in't eynde van de predicatie isser nogh een gerucht gebeurt door't schieten van sommige Italianen die te peerde waren gecomen, soo dat se soo vervaert waeren dat eenen van den boom viel brekende sijn been ; d'ander verlooren hun cappen, mantels, huycken en scoenen etc.ª.

Door dit rumoer der Duytsche predicatie, hebben die van de Walsche predicatie affgeschooten hun sinckroeren die sij onder haer mantels hadden ende cleederen, meynende al verraeden te sijn.

Op den vijffden dagh julij, vrijdaghs, sijn die poorten t'Antwerpen 's morgens gesloeten gebleven tot den 8 uren toe, ende daerna en ginck er maer twee open, te weten Sᵗ Joris ende die Roypoorte ; de reden en wist men niet waerom.

Op den selven vrijdagh, 's morgens ten 9 uren, is't brant geweest t'Antwerpen, in't Lombaertstraetjen ofte Beddestraetjen, tot eenen schrijnwercker, ende is verbrant gants sijn huys, door dien het vier dat in de spaenderen quam als men daer lijm smilten soude op den solder. Hierdoor isser groote beroerte geweest onder dat volck op den noene, meynende dat die stadt verraden was, sommige rabauwen riepen : « slaet doodt, slaet doodt ! » maeckende een groote beroerte onder het volck in de straeten, ende principalijck op de hoendermert, alsoo dat men die huysen al sloot, soo datter een groot gedruys van volck geloopen quam (tweemael door vreese dat men al vermoort hadde) drongen die tweede reyse die kerckdore aen die zuytseyde van binnen toe met die sacristeydore, daer veel cappellaenen in waeren. Maer dit gerught en duerde niet lange, ende verginck haest om-

dat het op den middagh was, maer ontrent 3 oft 4 uren naer noen is den steenen gevel van't verbrant huys gevallen, daer 3 persoonen onder doodt vielen ende doodt bleven, ende eenen die armen ende beenen gebrocken heeft, wert over doodt in't gasthuys gedraegen daer hij corts aff stierff.

Op den selven dagh t' 's avonts, is binnen Antwerpen gecomen heer Henderick Brederode met graeff Lodewijck sijnen broeder, item mijnheer van Culenborgh ende meer andere geusche heeren, gecleet al met minnebroersgrauw. Dese sijn gelogeert geweest in de Cammerstraet, in den *Rooden Leeuw*, daer blijvende thien daghen, verteirende daer groot gelt met de Antwerpsche Calvenisten.

Den 6 julij, t'saterdaghs, isser t'Antwerpen nogh een gebodt ghedaen oft gepubliceert van coninckx weghen, dat alle vagebonden souden moeten vertrecken uytter stadt binnen sonneschijn, op lijffstraffinghe, ende dat hem niemant meer vervoorderen en soude buyten ter predicatie te gaen, op arbitralijck daer over gestrafft te worden.

Op den selven dagh, tegen avont, ginck er t'Antwerpen eenen quaden roep van ruyters ende voetkneghten, die sij seyden dat men dien nacht soude laeten in de stadt comen. Hierdoor isser groot ramoer onder die ghemeynte geweest, alsoo dat hem ijder in den dagh heeft versien van goet geweir ende wapenen, soo sij hem lijff ende goet beschermen woude; oock hinck dien nacht een ijgelijck een lanterne met licht voor sijn dore, andere, door vervaertheyt, waecten den geheelen nacht; veel cooplieden wilden met haer goet vertrecken, maer wert van der stadts weghen verboden sulckx te doen, dan wel die vagebonden.

T' 's anderdaghs, den 7 julij, 's morgens, hebben die quaetwillige sectarissen veel stercker ter predicatie gegaen op't selve Laer, wel versien van wapenen, als sinckroers, sijspritten, etc.ª, want alsdoen preckte den Duytschen predicant, al was't saecken dat voor noen seer regende.

Maer s'achternoens, op den selven dagh, hebbender haer nogh meer vervoordert ter predicatie te gaen met geweer, want doen preckten den Franchois ende oock den Duytschen predicant die 's morgens oock gepreckt hadde.

Op den selven tijt, ontrent 3 uren, isser t'Antwerpen gecomen in't minnenbroersclooster in de kercke eenen droncken cleermaecker genaempt Hercules. Desen heeft met luyder stemmen geroepen : « *Vive le Geus,* » ons isser nogh meer (?), waer door dat die lieden die in de kercke waeren seer vervaert geweest hebben, soo datter sommige ter kercken uytgeloopen sijn, verliesende haer mantels, bonnetten, huycken, schoenen, etc.ª

Diesgelijckx heeft er oock rumoer geweest in Sᵗ Jacobzkercke, onder het sermoon, van eenen Godtsverraeder die een arm vrouwe in de kercke vanghen woude omdat sij aelmoesse badt.

Binnen desen tijt doen is den breeden raedt t'Antwerpen vergadert geweest om te consenteeren crijghslieden van 't hoffs weghen in de stadt te laeten comen, hetwelck die gemeynte niet en wilde consenteeren, maer antwoorde dat sij machtigh ghenogh waeren met den prinse van Oraignien, hunnen borchgrave, die stadt te bewaeren tegen alle inconvenienten die souden in de stadt mogen gebeuren. Alsdoen heeft oock den breeden raedt gesloeten datter gheen vremdelingen meer waecken en souden aen de vijff lantpoorten, maer dat daer aen

elcke poorte soude waecken xl ingesetene borghers vj weken lanck, ende dat op die xiij bruggen in der stadt, als Loeybrugghe, IJseren brugghe, St Jansbrugge, etc.[a], ('t welck die stadt die secten hiet) in den dagh sijn souden oock xl ingesetene borghers om te waecken.

Den 8 julij, t' 's maendaghs 's nachts, isser t'Antwerpen weder groot rumoer geweest door sommige die uytgaven datter ruyters ontrent waren oft comen souden, waer door dat die waeckers alle die gemeynte 's nachts opgeroepen hebben om lantteernen met licht uyt te stecken voor haer deuren, ende elck met sijn geweir in sijn deur staen soude, goede wacht houdende, als sij deden.

In dese weke heeft men op diversche plaetsen gepreckt, als buyten Brussel, Mechelen, Lier, etc.[a], maer te Bergen op den Zoom heeft in eene schapskoye gepreckt eenen armen lijnenwever, die se hieten doctor Spoel.

Item nogh heeft men gepreckt buyten Gent, bij Hooghstraeten, te Turnhout, te Geele, etc.[a]

Op den 14 julij, t'saterdaghs naer den noen, is heer Brederode met alle sijn Geusen uyt Antwerpen gereden tot Roey op den Dries te gemoete den prince van Oragnien, erff borggrave van Antwerpen, ende is t' 's avonts binnen gecomen als deffenseur met wel iij^c^ peerden meest al van 't geus volck, met sommige borghers, ende om dese incomste te sien is meest die halve stadt buyten geloopen, ende in alle straeten daer den prince van Oragnien passeerde, waer door dat den prince seer verwondert was ende verslaegen, want toen hij te Berchem ende op die keysersbrugge quam, riep

men al : *Vive le Geus*, het welck den prince van Oragnien niet wel en nam.

T'sondaghs 'smorgens, den 15 julij, hebben die sectarissen ende sommige treffelijcke borgeren van Antwerpen, stercker dan oyt te vooren, gegaen op Luyskenlaer ter predicatie met geweer ende busschen, want men aldaer doen preeckte in't Wals, ende twee in't Duyts tegen den gheestelijcken staet, tegen die 7 heylige sacramenten, misse, bevaerden, aflaeten des paus, ende tegen d'oude Roomsche religie.

Waerom die Calvenisten aldaer groote wacht gehouden hebben met lange roers, ende alle hoecken en straeten van het Laer hebbense beseth ende beschanst met straetwagens, buytenwagens, peerdevolck, opdatse niet verstoort en souden worden, want in die stadt waeckten de borghers aen alle poorten, op alle bruggen, meer dan 300 sterck. Diesgelijckx preckten sij op den selven dagh daernaer 's achternoens, ende t'elcken reyse brachten sij haer predicanten tusschen xij peerden naer den precstoel, maer eer sij begonsten te preecken, soo songhen sij eerst diversche duytsche psalmen.

'S maendaghs 's morgens, den 16 julij, op't scheyden der Apostelendagh, hebben sij wederom al even sterck gepreckt op't Laer, al hadde den prince van Oragnien geerne gehadt dat sij gelaeten hadden, maer hem niet willende obedieren (als borcgrave van Antwerpen) soo heeft den Duytschen predicant hem vervoordert op't Laer te trouwen, twee kleyn eerst geboren kinderkens te doopen in't Duytsche met grachtwater, sonder eenige ceremonien nogh oock sout, heyligh olie of chrisma daer toe besighende, dan seggende tegen het knechtjen : « Abraham, ick doope UE. in den naem des Vaders, des

«Soons, etc., » diesgelijckx tegen het meysken, dat Sara genoempt wert, maer die peeters ende meters gaff hij goet onderwijs van den doope.

Den 16 julij, doen heeft den prince van Oragnien t'Antwerpen, als borcgrave van de stadt, doen vergaderen den Breeden Raedt van de ambachte, in welcken hij selver het uytspraecke ghedaen heeft uyt den naem des coninckx van Spagnien ende het hoff te Brussel, om eenen middel te vinden van de buyten-predicatien te verbieden opdatse mochten cesseren. Maer den Breeden Raedt en heeft hier op terstont niet connen antwoorden aen den prince.

Waerom den prince haerlieden deliberatie gegeven heeft te beraden, elck met sijne oude dekens, een igelijck ambacht tot den 19 julij. Hierenboven heeft den prince lantsraedtwijse gehouden ende doen ontbieden alle de schuttersgulden, tot 6 toe, met de rhetorijckcameren als die Violieren oft schilders, Olijfftack, Goublomscamers; item die gulde van den H. Sacramente, van Onse Lieve Vrouwenloff, die aelmosseniers, om al te saemen hier goeden raedt te mogen vinden; item nogh diversche natien.

Item, den 19 julij, is den Breeden Raedt anderwerff vergadert geweest om haer meyninge te verclaeren. Soo hebbense door haeren nieuwen pensionaris, meester Jan Gillis, doen segghen als dat haer die saecke te swaer was om te remedieren, maer dat haerlieden submitteerden onder den gemeynen lantraet ende die heeren van der Ordinen, aengesien dat men niet alleenlijck buyten Antwerpen en preckte, maar binnen alle landen, steden, dorpen ende vrijheden, ende meestendeel in Vlaenderen.

Op den 20 julij, t'saterdaghs, doen hebben alle wijckmeesters, uyt den naem des princen, ende haerlieden honderste mans laten weten haer thiende lieden. Item die schutterscnapen van de vi gulden hebben omgegaen tot haer ondersaeten, oock van stads wegen, dat niemant van sijn ondersaeten oft huysgesin, sij selve, haer maesschap meer vervoorderen en sou buyten ter predicatie te gaen, waeruyt in die stadt grooten twist ende haet en nijt quam tegen die gheestelijckheyt ende religie, alsoo dat niemant van haerlieden onbespot in eenigh geselschap, oft over straet gaende, blijven en mochte; maer dit ghebodt nogh veel min achtende, hebben den 21 julij stercker op't Laer ter valscher predicatie ghegaen met alderhande wapenen, geschut, pansier ende hernas, soo te peerde als te voet. Noch hebben die machtighste van sommige borgeren, als Rijseleers, Dornickers, etc.[a] (1), geheurt veel volckx om de wachte te houden met wapenen op't Laer ende rontom wel 2 mijlen der predicatie omdatse niet verstoort en souden worden in't sermoon. Een igelijcke van dese wachters gaven sij elcke reyse x oft xij stuyvers daeghs, als men preckte, alsoo dat elck van haer predicatie wel stont op iiij[c] oft v[c] guldens, alsoo men doen gemeynlijck t'Antwerpen seyde.

Den selven dagh, 's morgens, naer het Laers sermoon, heeft den predicant anderwerff getrouwt ende gedoopt. Hier en tusschen sijnder twee minnenbroeders uytter stadt naer Deurne gegaen door het midden

(1) Zie over deze familien het *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 411, en DE COUSSEMAECKER's werk getiteld : *Troubles religieux du XVIe siècle dans la Flandre maritime*, D. II, bl. 133.

van de predicatien, maer niemant en heeft haer niet misdaen; dan sommige van de wachters hebbense geleyt uyt het volck op den rechten wegh. Naer die predicatie hebbense al te saemen gesongen Duytsche psalmen ende gelijck haer roers affgeschoten in een teecken van victorie oft blijschap dat het sermoon voleynt was, want het bijna 3 uren geduert hadde.

Den 22 julij, op Ste Maria Magdalenendagh, hebbense weder buyten op't Laer gepreckt 's morgens, ende daernaer isser een rumoer geweest in de predicatie door een borse te snijden.

In dese weecke heeft men t'Antwerpen dickwils voor den prince vergadert den Breeden Raedt met alle die natien, gulden, om dese commotie te beletten ende die buyten-predicatien neder te leggen.

Nogh in't selve jaer, den 25 julij, op Ste Jacobsdagh, heeft men geconsenteert dat heer Matthijs, den tweeden predicant van't Kiel, aldaer weder soude comen preecken in de nieuwe prochiekerck, aen den welcken te voren, van't hoff van Camerijck wegen, verboden was te preecken, om suspicie dat hij ketterije precte, daerin mengelende die confessie van Ausborgh, maer dit niet openbaerlijck blijckende, is weder van sommige ontboden om daer te staen. Ende doen hij als heden precte, hadde wel iiij^m^ persoonen, soo van de Weth als anders, van Antwerpen die Martenist of Luyterans gesient waren. Hierdoor isser groote opspraecke geweest t'Antwerpen van die gemeynte op den gheestelijcken staet, seggende : « Hadden die papen den predicant op't Kiel » laten preecken, men souder noyt buyten gepreckt » hebben. »

In dese maent hebben die sectarissen tot Armentiers

met gewelt uytter gevanckenisse gehaelt alle die gevangenen van der secten met die Herdoopers.

Nogh in de selve maent heeft die universiteyt van Thoulose in Vranckrijck verstoort die Hugoniste ende Calviniste predicatie. Maer corts daernaer heeft den predicant Besa, met sijn adherenten, een commotie in de stadt gemaeckt daerse de meeste gheestelijckheyt deirlijck gemartiliseert ende gedoodt hebben.

In de selve maent, hebben tot Loven sommige clercken ende borgherskinderen 's nachts gelaesen uyt sommige kercken ende cloosters geworpen ende gewelt ghedaen.

Den 7 augustij, heeft eenen droncken cordewagencruyer aenveert eenen leecken minnebroer t'Antwerpen aen die *Drij Candelaers* bij den *Rooden Leeuw* (1), ende heeft sijnen halsbant den bruer om sijnen hals geworpen, willende hem binden aen die stackxkens staende aen Onse Lieve Vrouwenkerckhoff doen ter tijdt, waer door dat in die straete groot rumoer quam, maer den bruer ontquamp't, ende den anderen wort gevangen terstont van den marcgrave.

Den 10 augustij, 's morgens op St Laureysdagh, is op't Kiel gecomen ter predicatie van den tweeden predicant heer doctor Cuenerus, opperprochiaen van Loven, van Ste Peeters, ende nogh eenen met hem uyt haer eygen authoriteyt, gecleedt met eenen doorsneden keulder ende aen hebbende eenen langen Hooghduytschen mantel. Desen doctor (het sermoon gehoort hebbende) heeft in't eynde van't sermoon, noch op stoel sijnde, den predicant Matthijs hem openbaerlijck berispt met sommige articulen, die hij doen gepreckt hadde, alsoo

(1) In de *Cammerstraat*.

datse wat disputatie met malcanderen gehadt hebben. Maer dat volck heeft groot rumoer gemaeckt, roepende : « Slaet die boosewichten doodt die welcke die predicatie « comen verstooren, » (2) alsoo datter eenen van dese twee deirlijck geslaegen wert. Maer sommige ander borghers hebben den doctor met sijnen medegeselle gedrongen met gewelt in een quaet huysken staende bij de kercke, haerlieden bergende in een doncker kelderken tot dat het gepuffelt meest verschoven was. Doen sijn sij geleyt geweest op den speelhoff van Cornelis Schot, maer t''s avonts sijn sij te water gevoert geweest Ste Bernaerts, daerse wel bewaert sijn geweest tot 's anderdaghs, ende alsdoen naer Loven gereyst.

Op den selven dagh, t''s avonts, is tot Antwerpen op die Breestraete een groot rumoer geweest, omdat den schouteth eenen Larist (1) sijn bussche affgenomen hadde comende van de predicatie, want het geboden was met den Breeden Raedt dat niemant meer met eenigh geweir ter predicatie gaen en soude ; nochtans heeft desen gegaen bij eenen van die Laristen capiteyn, ende meer Hugonisten oft Calvenisten, claegende hoe dat den schouteth van Antwerpen sijn geweer genomen hadde, soo hebben sij den schouteth gedwongen te geloven dat hij het selve aen den voors. Larist soude restitueren, als hij oock gedaen heeft, anders soude daer nogh grooter quaet van gecomen hebben.

(1) Zie over deze zaak de *informatiën* in het *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 305-324 opgenomen.

(2) *Larist*, aanhanger der hervorming die de predicatiën op het *Laer* bijwoonde ? De schrijver van het *Antwerpsch Chronykje* gebruikt hier ten onrechte het woord *Leerist*.

Binnen desen tijt hebben veel sectarissen uyt diversche steden van Vlaenderen met groote macht comen preecken voor die stadt van Brugge, maer die van binnen hebben sommige van haer stadtspoorten toegebolwerckt.

In dese selve maent van augustij, den 13, doen wert die wachte binnen Antwerpen stercker geseth, want daer men te voren aen de poorte maer met 40 en waeckte, heeft men bewaert met honderden, diesgelijckx oock binnen in der stadt op alle bruggen ende diversche plaetsen, ende hebben van de rijckste borghers capiteynen, honderste lie, toesienders gemaeckt omdat die wachte te stercker gehouden soude worden, want den oppersten Duytschen predicant van't Laer, doctor Hermanus genoempt, hadde hem vermeten ende aen die Calvenisten belooft den 15 augustij, op Onsen Lieve Vrouwendagh, binnen Antwerpen te preecken in de Nieuwstadt.

Op den selven dagh, wert t'Antwerpen aen die Roeypoort eenen wagen met hernassen van de waeckers opgehouden ende en woudense uytter stadt niet laeten passeren, maer die heeren van der stadt, seyndende een corte roye, ontboden aen die waeckers dat sij den selven wagen souden laten passeren naer Merxhem, soo daer te vorens nogh twee wagens gepasseert waren. Doen antwoorden die waeckers aen die corte roede dat sij het niet doen en souden ten waere dat aen hun den prince van Oragnien selver ontboedt te mogen laeten passeren.

Den 14 augustij, op Onse Lieve Vrouwe Hemelvaertavont, t"s nachts ten 12 uren, wert t'Antwerpen in't huys van Aken den prince van Oragnien tijdinghe ghedaen, want hij daer gelogeert was, als dat Hermanus, den predicant

van't Laer, t"s morgens preecken soude binnen Antwerpen aen het nieuw Essenwagenhuys bij de Peerdemert, want den precstoel was 's nachts daer geseth. Alsdoen van stonden aen ontboodt den prince beyde de borgemeesters van Antwerpen, als Henderick van Berchem, buyten-borgemeester, ende Jacob Verheyden, binnenborgemeester, ende Herman den predicant, ende alle sijn adherenten, biddende haerlieden dat sij 's morgens op Onsen Lieve Vrouwendagh met den precstoel gaen preecken souden op haer oude plaetse, totter tijt toe dat sij antwoorde van madamme van Parma op haer requeste hadden, want sij dat alle daghen seer verwachten.

Den 15 augustij, 's morgens vroegh in den daegheraedt, op Onsen Lieve Vrouwendagh, heeft den borgemeester van Antwerpen doen vergaderen alle die guldebroeders van die ses Cameren, elck op haer camer, van stonden aen, te wesen met haer geweir ende hernas aen.

Nogh op den selven dagh, 's morgens, al was't saecken dat het nochtans seer regende, heeft doctor Hermanus, door bevel van den prince, gaen preecken, met sijn Calvinische Laristen, buyten de stadt op't selve Laer, welck wel bewaert sijnde met geweir, als pistolen, hellebaerden, slaghsweerden etc.[a] al was't saecken dat het verboden was met geweir te gaen ter predicatie. Maer om die commotie van den wagen met den hernas, soo heeft men die borghers die aen die poorte stonden de wacht en hielden bevolen een ijgelijck te laten passeren met hun geweir naer de buyten-predicatie toe.

Op desen dagh, hebben de Calvenisten ende sectarissen eerst begonst de belden in de kercken aff te worpen ende berooven in diversche steden ende vlecken

tot het eynde van september toe, als't blijckt namentlijck ende rhethorickelijck hier gestelt :

Een cort beschrijff dat men bedreef in Hollant, Vlaenderen ende Brabant mede, in de oostmaent als men schreeff xv^c lxvj in de kercken, in cloosters en menige steden.

Den auteur tot den leser :

Aensiet hier, leser, dat jaer, maent en dagh
Dat men sagh die religie staecken,
't Welck was deerlijck om sien, o wee, o wach,
En voor devote herten een hert geclagh.
Die verlieten haer cloosters, en haer eygen daecken
Daer sij den Heer dinden in bidden en waecken
Naer s'Heeren bevel en Godts ingeven.
Godt wiltse vertroost van herten maecken
En naermael verleenen het eeuwigh leven.

Iperen.

Den 15 oost, op den dagh van Onse Lieve Vrouwe,
Sagh men t' Iperen die belden in stucken houwen.

Antwerpen.

Den 20 oost sijn die belden verfoyt
t'Antwerpen, en van die ketters verstroyt,
En den 17 octobris hebben sij het selffste bestaen,
Maer met sommige is't qualijck vergaen.

Middelborgh.

Te Middelborgh moesten mans en vrouwen
den 21 oost 't selve oock aenschouwen.

Liere.

Ten daege voorseyt te Lier gebeurde
Dat men die beelden haer cleederen scheurde.

Tot Delft.

T geschieden op Ste Bartholomeusdagh
Dat men die belden tot Delfft affworpen sagh.

Leyden.

Te Leyden was de selve destructie swaer
Den 22 oost daernaer.

Ghendt.

Te Gendt worde met kettersche pratijcken
Den twe en twintighste gedaen van gelijcken.

Mechelen.

Den 22 oost is't selve, naer mijn bediet,
In sommige kercken binnen Mechelen geschiet.

Amsterdam.

Ten selven daege als ick vernam,
Verstroyde men die belden t'Amsterdam.

's Hertogenbosch.

Den 21 oost wel getelt
Sijn die belden t' 's Hertogenbosch gevelt,
En om het selffste te doen, een menighte gereet was
Op den 10 october, wie het leet oft lieff was.

Uyttrecht.

T'Uyttrecht sagh men't daer oock gedoogen
Ten voors. daeghe voor alle mans ooghen.

Dornick.

Te Doornick op den 24 dagh voorsprocken,
Heeft die kettersche natie die belden gebrocken.

Valencien.

Den 21 oost, door der ketters biesen,
Moeste te Valenchien die belden haer plaetsen verliesen.

Hasselt.

Hier in is Asselt oock seer te beclagen
Mits hijse beleyt heeft ende oock verwonnen,
Want een groote schade hebben sij geleden
Omdat sij naer den bisschop niet en wouden vragen,
Maer hebben met wapenen tegen hem gestreden.
Dit hebben sij gedaen t'haerder grooter schaden,
Want haer doen niemant en stont in stande
Àl en hebben sij er bij gheen sij geladen.

Den 28 anno 1567, als ick heb vernomen,
Is die governante ('t en was niet laet)
Binnen die stadt Antwerpen gecomen
Om te stellen die kercken in staet haren eersten.
In d'ander palen, vlecken en steden
Is't oock meest aldus geraeckt
Dat als d'ander waren ontgaen d'oude zeden,
De autaeren en belden sijn vermaeckt.
Die dit bestaen hadden, 't sij wijff of mannen,
Hebben't seer deirlijck moeten becoopen,
Want sij werden gedoodt oft gebannen
Die't niet en hebben connen ontloopen.
Dit is den loon die daer naer volght.
Overpeyst dat rijpelijck, ick bidt's, vrint,
U niet meer op kercken oft clooster verbolght
En versint altijt, eer ghij begint.

Conclusie.

Daer sijn nogh veel steden, dorpen en landen
Daer t'haerder schande 't geloove is vergaen
Als in den Haeghe, en Gelderlant, daer die ketters met [manden
Die belden gebrocken hebben met haer eygen handen,
Gelijck oock te Weerdt hebben sij t'selve gedaen,
Geseth haer getouwen, en weven saem
In den tempel Godts. 'T sijn heurder trecken.
Hout op van quaet, naer Godts vermaen
En peyst op den dagh als 't hert sal breken.

Anno 1566. — Den 18 dagh augustij, t'sondaghs, heeft men t'Antwerpen gehouden den gewoonelijcken ommeganck met die speelwagens, maeghden, etc.[a] Maer die schutters van die ses gulden moesten in't hernas gaen, gelijck sij maer eens t'jaers en plegen ten Sinxen ommeganck. Nu seyde men datse gingen om die prince van Orangnies huysvrouwe wille, die op't stadthuys lagh, met haren man ende edelvrouwen, den ommeganck te siene, waerom al die schutters costelijck gecleedt waren, sommige aen hebbende de geuse schotelkens met fleskens, in de processie waerin dat het beldt van Onse Lieve Vrouwe omgedragen wert. Maer hierop murmereerde ende blasphemeerde seer het gemeyn volck, seggende : « t'is al affgoderije dese processie, » roepende in't openbaer tegen het belt van Onse Lieve Vrouwe : « Mayken, die uytdraghster, dit is uwen lesten » keer, oft feestdagh, want men sal corts met UE. mos- » selen sieden. » Ander schelmen meer diergelijcke seer vinelijck aengesprocken den gheestelijcken staet, alsoo dat men duchte dat die processie niet voleynden en soude sonder eenige confusie ende oploop.

Den 19 augustij, 's maendaghs 's morgens, na den ommeganck, is die prince van Orangnien, heer Willem, van Antwerpen getrocken te Ste Bernaerts, bij den abt heer Thomas van Thilt, om alsoo te reysen naer Brussel om te besien wat antwoort die Geusen crijgen souden van die governante op haer requeste, als men doen seyde.

Op den selven dagh, naer den noen, onder die vesperen, isser in Onse Lieve Vrouwekercke t'Antwerpen gecomen eenen onverlaet ende heeft daer gaen staen preecken openbaer op den preckstoel schampigheydt

tegen den gheestelijcken staet, maer daer is eenen schipper op den stoel gecomen ende heeft den predicant met gewelt van den stoel gestooten, alsoo datter groot rumoer in de kercke was, vreesende voor eenen oploop.

Op den 20 augustij, deynsdaghs naer die vesperen, isser t'Antwerpen een groote vergaderinghe geweest in Onse Lieve Vrouwenkercke van kinderen ende quaet rapallie, omdat het Marienbeldt 's noenens boven op haer plaetse geseth was, schampende seer den geheelen achternoen, ende maeckende veel hoopen van volcx ontrent het oxael in den beuck, in't midden van de kercke, aen het wijwatervat ende ontrent Onse Lieve Vrouwecappelle. Dit vernemende, den marcgrave is met sijn hellebaerdiers in de kercke gecomen, haer daer willende doen uytgaen, maer den hoop was te groot. Alsoo dat ontrent het loff den hoop van die canallie alsoo wies, dat den marcgrave hem versagh, waer door datse haer meer verstouten. Ende voor het lest aen het weywatervat begonst men psalmen te singen met grooter hoopen. Corts daernaer is gecomen doctor Hermanus (1) als den principaelsten predicant van de Calvenisten, met sommige van sijn adherenten in de kercke, ende hebben begonst te roepen : « *Vive le Geus ! Vive le Geus !* » Doen is den voors. Hermanus op den precstoel gegaen om te preecken, soo hebbense al te saemen die in de kercke waren met luyder stemmen psalmen gesongen. Ende Hermanus voorts gaende in sijn sermoon, heeft seer veel gepreckt van afgoderije, expresselijck gebiedende dat men alle die belden, figuren in stucken smijten souden met allen

(1) Herman Modet. Zie DIERCXSENS, *Antverpia Christo nascens et crescens* en MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen.*

het kerckencieraet, hetwelck terstont eerst geschiedde aen Onse Lieve Vrouwenchoor ende en lieten niet aff voor datse al bedorven ende gestolen hadden dat in de kercke was, soo dat sij niet alleen ontstucken en smeten belden, maer schandelijck tracterende die heylige Sacramenten der heyliger Kercke, als overgietende het Heylige Olie, daermede smeirende haer schoenen, om het silverwerck dat sij staelen.

Item het heyligh Sacrament des Autaers dat men met voeten treedende, seggende : « dat is den papen godt. » Nogh hebben sij omverre geworpen die heylige vonte des doopsels.

Item Hermanus heeft selve genomen dat heylige Besnijdenisse (als men seyde) dat menich hondert jaren aldaer in grooter weerde gehouden is geweest, met oock alle die heylige reliquien in de hooghe choor staende in vergulde ciborien ; oock die casse die men in de processie plaght te dragen vol van heylige reliquien van heyligen hebben sij teenemael vernielt tot niet.

Alsdoen hebben sij oock gestolen alle die juweelen van de kercke, ende met sackken wegh gedraegen, als kelcken, ciborien, silvere cruysen, goude ende silvere choorkappen, carsuyfelen in tween gesneden ende bedorven, lijnwaet, tortsen, etc.[a] Die allemossenierskisten hebbense open gesmeten met gewelt, nemende daeruyt den armens ghelt met oock allen den offer van de kercke diese gevonden hebben in de paeycamer, met allen het silverwerck ende juweelen der selver kercke. Dese camer heeft open gesmeten een craenkint (1) van

(1) De *kraankinders* vormden eene gilde gelast met het uitvoeren der werkzaamheden aan de stadskraan op de Werf geplaatst, het lossen en het laden der schepen, enz.

Antwerpen, met eenen grooten smehamer daerop wel 2 uren gewelt doende eer hij daer in coste, want het was een ijseren deure, als men nogh sien magh.

Sij hebben oock menich stuck metserijen, autaeren van costelijcken steen gevroght, ontstucken gesmeten ende bedorven, als het heyligh Sacramentsautaer, gemaeckt al van marmer, abast ende toetsteen, die menigh duysent guldens gecost hadde, waerover wel 40 jaeren gevroeght was ende nochtans niet volmaeckt.

Item, den meerschautaer, oock al van abaster tot het welfsel toe, daer niet een stuckxken heel van gebleven en is, maer tot den gront omver gesmeten ende ganselijck gestolen.

Nogh hebbense vernielt den prochieautaer met het heyligh Besnijdenisautaer, al van gesneden steen, alsoo constigh als men in't lant soude connen vinden, met oock die metsersautaer, ende ocxsael.

Hierenboven hebbense nogh in de selve kercke menigh stuck schilderijen die seer constigh ende costelijck waren, van diversche excellente meesters, gedestrueert, als *Heyligh Cruys tafereel*, gemaeckt van meester Quinten, die *Hemelvaert van Onse Lieve Vrouwen*, in de hooghe choor, gemaeckt van Frans Floris, voor den H. naem Jesus ende meer andere tafereelen seer excellent, want haer verwoetheyt en nam geen respect ergens aen, want sij oock bancken, gestoelten, sitters, kisten, deuren, sloten ontwee smeten, soeckende al gouwe ende silvere gemunte affgoden in haer borse ; oock hebbense gans bedorven ende te niet ghedaen die sanckboecken ende andere boecken der kercke, meenigh hondert guldens weert sijnde, met noch drij schoon orgelen, ende die kinderen liepen met die pijpen al blasende achter straeten,

die malcanderen vercoopende om spellen. Die destructie die de Calvenisten daer binnen 5 of 6 uren gedaen hebben met haer diverije en waer niet mogelijck te schrijven, nogh die schade met eenigh gelt te gelijcken.

Alse nu haer verwoetheyt ende diverije hier versaet ende volbracht hadden, soo sijn die overste bevelhebbers van Hermanus den predicant, die oock mede daer bij was als oppercapiteyn, voorts gegaen in alle die vijff prochiekercken, cloosters, cappellen, godtshuysen, oock tot die biddende ordens, ende hebben dien selfven nacht overgebroght met het selve te doen.

Hier hebbense de religieusen, alsoo wel vrouwen als manspersoonen, groote quellingen ende druck aengedaen, jagende hunlieden al te samen uyt hun cloosters, beroovende al dat se daer vonden; ja speck, gesouten vlesch, keerssen, vet, lijnwaet, ten, juweelen, etc.[a] staecken hun wijffs al in sacken, maer 't geene datse niet mee en costen dragen, als meel, coren, daer liepen sij met voeten over, ende het rapalie deder sijn gevoegh in. Den wijn, het bier, alse haer sat genogh gedroncken hadden, lieten 't sij in de kelders loopen. Aldus liepen sij droncken achter straeten met gestolen tortsen,keerssen, den geheelen nacht al daer sij wesen wouden, roepende al te samen : « *Vive le Geus !* » haer niet hebbende als kersten menschen, maer erger dan Turcken en Sarasijnen.

Dese destructie en heeft niemant van de magistraets weghen belet, want die heeren hielen haer al te samen op het nieuw stadthuys, vresende datter noch iet anders quaders aff comen mochte. Noch oock die schutters die al in't hernas op de Groote Meert stonden, met oock die borgherswacht in de straeten staende, en hebben

oock niet beschut, want daer was van te voren een ordonnantie van der wachte gemaeckt, dat gheen borghers haer moyen en souden, op pene van haer poorterije, wat rumoer sij hoorden of saghen, sonder consent van den prince van Oragnien. Nochtans hebbender geweest goede catholicke borghers die de canallie schudden wouden in de wijcken ende straeten, nemende haer aff sommige juweelen, maer die quadtwillige overvielen haer alsoo dat sij het gespuys moesten laeten passeren oft anders soudense doodt gesmeten geworden hebben van die Calvenisten.

T' 's anderdaghs 's morgens heel vroegh, t'woensdaghs den 21 augustij, is de canalie weder in Onse Lieve Vrouwekercke gecomen met groote hoopen, ende hebben weder begonst te smijten in stucken 't gheen sij 's naghts nogh heel gelaeten hadden. Ende hebben dat schoon crucifix op het ocxsael staende voorts met seelen en touwen aff willen trecken, het welck sij eerst den derden dagh daernaer volbracht hebben, omdat het soo vast stont met ijsere crammen ende ketenen, 't welck sij drij daeghen achter een gelost ende affgeveylt hebben, ende alsdoen vallende. Oock hebbense alsdoen met touwen affgetrocken die schoone konstige belden ende figuren van de xij apostelen staende aen elcke pilare in den beuck van de kercke.

Naer dat die Calvenisten binnen Antwerpen aldus vileynelijck verdestrueert hadden ende tirannelijck alle die kercken, soo en sijn sij noch niet te vreden geweest, maer sijn daerenboven nogh op den selven dagh buyten Antwerpen alomme geloopen op die dorpen rontsom, destruerende die kercken ende principalijck Ste Ber-

naerts, daer sij die schoone kercke gedestrueert hebben ende omstucken gesmeten (1).

Op den 22 augustij, des donderdaghs voor den noen, hebben sommige quatwillige Calvenisten Onser Lieve Vrouwenkercke t'Antwerpen met gewelt open gecregen, ende den predicant Hermanus Rabula (2) is met een groot gedruys Calvenisten, door die borgherswacht, aen't Meulegat (3), in de kercke op den precstoel gecomen, ende alsdoen eenen Duytschen psalm gesongen. Daernaer heeft Hermanus gepreckt, oock bevelende alle diegheene die eenigh goudt, silver oft eenige juweelen der kercken aengaende ofte toebehoorende wegh gedraegen hadden, souden 't wederom brenghen. Ende hij adverteerde haer dat hij t' 's anderdaghs oock op die selve plaetse precken soude. Sommige van de borghers crijghskneghten die rontsom het kerckhoff die waght hadden ende hielen hebben sommige hun geweir affgenomen die in de kercke wilden gaen Hermanus' predicatie hooren, ja sommige van de schutters de welcke buyten die kercke verwaerden hebben selver die wacht verlaeten ende oock ter predicatien gegaen, maer naer die predicatie hebben die quaetwillige weder in de kercke begonnen omstucken te smijten dat sij daer nogh vonden.

Nogh op den selven dagh, heeft men t'Antwerpen een gebodt ghedaen van der stadtswegen dat alle diegene die uyt eenige kercken oft cloosters iet hadden gehaelt oft gestolen, datse dat binnen drij daeghen wederbrengen souden bij die wijckmeesters op't stadthuys, waer door

(1) Zie hierover het *Antwerpsch Archievenblad,* D. X, bl. 17-50.
(2) Herman Modet.
(3) Het *Meulegat,* straat bij O. L. V. kerk gelegen.

datter sommige dingen weder gebracht wirden van der kercken dat sommige goede Catholicken t'huys bewaert hadden.

Den 23 augustij, t'vrijdaghs 's morgens, is Hermanus weder door die schutterswachte gecomen die aen alle kercken de wacht hielden datter niemant meer uytdragen en soude, in Onse Lieve Vrouwekercke comen precken ende naer die predicatie heeft hij een kint aldaer gedoopt, gelijck buyten.

Doen hebbense die kercke weder omstucken gesmeten ende in de hooghe choor het keysers Ferdinandus wapen, met die wapenen van den Gulden Vliese, gebrocken. Dit is aen de heeren op het stadthuys vercondight, ende 's achternoens is den marcgrave heer Jan van Immerseel met sommige haegschutters van't stadthuyse in die kercke gecomen, ende daer uyt gejaeght allen het canalie dat daer lagh en smeet, ende die kercke toegesloeten.

Op den 24 augustij, t'saterdaghs, naer dat alle dese desolatien ende destructie geschiet was sonder bloetstortinge, heeft men t'Antwerpen op de Groote Meert een galge gestelt. Ende men besette die Meert aen alle hoecken met schutters om wacht te houden, want men sorghde nogh voor meerder oproer, waerom dat men niemant vreemts op die Mert laeten en woude, ende op dat pas werden sommige van die kerckstormers gevanghen, maer men deder terstont geene justicie over omdat men den prince van Brussel verwachte tot Antwerpen.

Alsdoen precte men in de Nieuwstadt openbaerlijck de leeringe der Calvenisten oft Sacramentarissen met drij predicanten. Ende den predicant van't Kiel, heer

Frans, eenen doodtslager (want hij sijnen coster vermoort hadde) wert van stadts wegen toegelaeten te precken in St Joriskercke die confessie van Ausborgh.

Item den 26 augustij, is den prince van Oragnien te post van Brussel t'Antwerpen gecomen, ende besagh 's nachts die binnen- en buytenwachte, want men alsdoen scherper waght hiel omdat die stadt dede aen sommige borghers geweir, als van heel haecken poeder, loodt oft ballen, spicien, hernas etc^a^.

Den prince hielt oock scherpe waght in sijn hoff, 't welck was in't *huys van Aken* (daer hij met sijn huysvrouwe lagh) want hij hadde lx hellebardiers, al borghers van der stadt gecleet met sijn liverije.

Als die prince gesien hadde die groote destructie der kercken, waeraff hij hem seer verwonderde, heeft van stonden aen die drij doen hangen op die Meert ende alsdoen begonst men eerst binnen Antwerpen kneghten aen te nemen al meest borgers, wel acht vendelen, al sonder den Breeden Raedts consent, want den Raedt en woude in't eerst gheen chrijhsvolck binnen hebben; van dese borghers crijghsknechten waren die capiteynen al heeren van de stadt ende edele jonckers, als joncker heer Anthoni van Straelen, heer Schoonhoven, heer van der Heyden, den broeder van den binnen-borgemeestere, heer Dirick van Breght (1), heer Eedtvelt ende meer andere.

Doen hebben die heeren van der stadt doen publiceren dat niemant, nogh gheestelijckheyt noch weerelijckheyt, d'een den anderen iet soude vermogen misseggen ofte

(1) Zie over een lid der familie van Breght, EDM. POULLET, *Correspondance du cardinal de Granvelle,* D. I, bl. 394.

misdoen, op arbitralijcke correctie, ende dat een ijgelijck in sijn predicatie ende geloove vredelijck blijven soude, sonder malcanderen te beschimpen in de predicatie, boexkens, referijnen, brieven, schilderijen, liedekens, 't welck van de sectarissen niet gelaeten en wert, want men gaff haer consent in die stadt vrijlijck te moghen precken al wat een ijgelijck belieffden tot ter tijt toe dat den lantraedt vergadert waer.

Noch publiceerde men alsdoen oock dat men nu voortsaen oock niemant (van wat secte hij oock waer off niet) en soude vangen oft dooden.

Want men doen seyde dat madamme van Parma, de governante, van den coninck Philips haren broeder, in Spagnien sijnde, vercregen hadde dat die inquisitie te niet was met dat voorgaende placcaet daer op gemaeckt van keyser Carel ende Philipphus sijnen sone. Dit gaff men uyt om die landen en steden ende gemeynte al in vreden te houden.

In't selve jaer, op den eersten september, t'sondaghs 's morgens, heeft men t'Antwerpen d'eerste misse gesongen naer de destructie, voor den prochieautaer, die seer veel catholieck volck hoorde met groote devotie ; daernaer oock het eerste sermoon, want heer Sebastiaen (1) uyt Hollant (alsdoen opperprochiaen), wert weder bevolen ende gebracht met die heeren van de stadt, als beyde de borgemeesters, marcgrave met allen sijn hellebaerdiers, te preecken in Onse Lieve Vrouwekercke dat oude catholijck ende Roomsch ghelooff, opdat hij daerdoor die goede catholiecke borghers mocht vertroosten,

(1) Sebastiaan Baert, geboortig van Delft. Zie hiervoren, bl. 113, en MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, D. V, bl. 616.

ende die daer aff gevallen waren, mochte weder tot kennisse comen, d'welck hij seer vroomelijck ende geleerlijck langen tijt daernaer volbracht heeft.

Op den selven dagh, doen precte t'Antwerpen eenen nieuwen valschen predicant die confessie van Ausborgh ende Luther's leeringe in de schure achter Ste Michielsclooster, bij den stadts timmerhoff. Desen was eenen uytgeloopen moninck van Brussel, in Brabant.

Item, den 2 september, soo hebben die Calvenisten predicanten vercregen van heer Willem van Nassau, prince van Oragnien, dat sij binnen Antwerpen souden mogen maecken voor haer nieuw kercken, om aldaer te mogen preecken haer valsche ketterije.

Den 8 september, doen heeft men t'Antwerpen openbaerlijck in alle prochiekercken, cloosters, misse ghedaen met open kerckdeuren, gelijck men over hondert menighte jaeren placht te doen ende ghedaen hadde, ende die prince van Oragnien quam selver de hooghmisse hooren in Onse Lieve Vrouwekercke met sijnen staet, want het alsdoen Onse Lieve Vrouwe Geboorte was.

Den 9 september, door 't bevel des borgemeesters in den Maendaghschen Raedt, begonst een ijgelijck ambacht ende gulde weder haer autaeren op te metsen ende te versieren, waervan dat die backersambacht een van d'eerste was in Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen.

Den 14 september, naer die beltstorminge, is t'Antwerpen, tegen den avont, spade, te Minnenbroeders begraven, met veel spaensche tortsen, de huysvrouwe van heer Dirick van Breght, schepen geweest sijnde van de stadt, waerom datter veel geloop ende rumoer was onder het volck, omdat de selve met de priesters, aen hebbende

hun mantels en hoijen, uyt vreese van de Calvenisten, ende met het cruycifix begraeven wert, naer d'oude religie ende costuyme, want men seyde dat het selve lijck begraven soude hebben geweest op de geuse maniere, met die predicanten der valsche predicatien, gelijck men doen veel begroeff op geweyde plaetsen ende naermaels in haer ongeweyde kercken ende kerckhoven, met een vermaninge van haer predicanten aldaer op't graff gedaen van die doodt, ende met schimp op die begraevinge der ouder catholiecker ceremonien. Maer dat te doen ontrayden de heeren van der stadt aen den selven heer van Breght, oft anders en wilden die met den lijcke niet gaen, 't welck hij nochtans nooyde liet, omdat hij oock geusgesint was.

Den 15 september, doen begonsten die Herdoopers oock te preecken buyten Antwerpen in een bosch tusschen Hoboken ende Wilrijck, en waren wel 300 sterck.

Op den 17 september, heeft t'Antwerpen den erffprochiaen van S[t] Joriskercke (1) aldaer (op den noen, die kercke toe sijnde) getrouwt een bruyt; doen vont hij voor sijnen preckstoel een schabeltafel met een lampet ende becken daerop staende, waer inne Frans, den prochiaen van't Kiel, de jonge kinderen doopte, alleen met puer water in het Duytsch, sonder eenige oude ceremonien te doen van de oude Roomsche catholicke religie oft kercken.

Dit tafelken dede den erffprochiaen door den coster wegh draeghen, waer door datter grooten haet ende

(1) Theodoricus de Jonghe *alias* Jongelinck. Zie *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen*, arrondissement Antwerpen, D. II, bl. CXXI.

commotie quam op den erffprochiaen, omdat verboden was van beyde seyden der ouder ende nieuwe religie d'een den anderen iets te misdoen oft misseggen. Hierom is den selven prochiaen tegen avont uytter stadt getrocken, maer comende buyten St Jorispoorte, soo vinghen hem die wachte van de borghers, houwende hem in de poorte tot den avont als gevangen.

Item, op den 18 september, naer noen, is t'Antwerpen te Minrebroeders gecomen een oft twee borghers, begeirende eenen bichtvader bij eenen siecken. Doen quam daer eenige murmuratie onder de quade canallie ende maeckten een groote vergaederinghe voor die poorte van't selve clooster.

Maer t' 's anderdaghs, den 19 september, heeft die canalie wederom groote vergaederinghe gemaeckt voor't selve minnebroedersclooster, meer dan daghs te vooren, waer door dat den prince van Oragnien daer gecomen is, dat rapalie bevelende datse souden vertrecken; dit niet achtende die canalie, heeft den prince genomen eenen suynspriet van sijn hellebaerdiers, slaende in den hoop, heeft sommige van die rapalie seer gequetst; noch niet vertreckende, is den prince anderwerff met den marcgrave daer voorbij gereden, ende doen stonter nogh wel vijfftigh mael meer dan te voren, willende alle de minnebroeders uyt haerlieden clooster hebben, waerom des nachts naer den 19 september heeft het clooster op't kerckhoff bewaert geweest met vaentkens van de borghers crijghsknechten.

Item, den 21 september, doen warender weder van de Herdoopers voors. vergadert buyten Antwerpen, wel met duysende sterck, om te preecken, maer daer quam heer Adam van Berchem, doen ter tijdt schouteth

op't Kiel wesende, oock capiteyn in de stadt van een vendel kneghten, met oock de opperste hellebaerdiers van den prince. Desen quam met 20 oft 30 peerden onder die herdoopershoop, verbiedende haer, van princen wegen, niet meer te preecken, ofte men soudense anders besoecken. Doen hebbense al heymelijck in de stadt gepreeckt ende in stilte.

Den 22 september is die confessie oft geloove van Ausborgh tot Antwerpen seer van den prince ende ander borghers seer machtigh onderteeckent, ende toegelaten totter tijt toe dat het hoff anders versien hadde.

In't selve jaer van den 66, den 24 september, doen begonsten eerst die Walsche Calvenisten te graven ende funderen in Antwerpen haerlieden nieuw kercke op den Wapper achter het Colveniershoff, op eene lege erve, daer men op placht te blijcken, doen toebehoorende Franchois Dielis, die de selve aen hun vercoght hadde. Dese kercke oft tempel was heel ront, gelijck den tempel van Salomon, ende daerom hietse *de ronde kercke.*

Ende die Duytsche Calvenisten die begonsten oock op den 25 september al even haestigh haeren langen tempel in de Gasthuysbemden, aen die stadtsvesten, bij den Huyvettersthoren, uytcomende in't Hoplant, oock een leege erve geheeten *die Mollekens rame,* want men daer ook plaght te blijcken. Van desen nieuwen tempel leyde den eersten steen 's morgens, ontrent 8 ende 9 uren, haeren eersten predicant genoemt doctor Isebrant (1), die daar oock d'eerste in preeckte.

Aen dese kercke heeft men seer neerstelijck gevroeght,

(1) IJsebrand Balck *alias* Trabius, zie hiervoren bl. 113.

want daeraen hebben gegraven, calck ende steen gedraegen treffelijcke borghers, joffvrouwen van Antwerpen, als Dornickiers, Armentiers, Valenchieniers, etc.ª, die daertoe oock groot gelt gaven ende juweelen, als goude ketenen, ringen, om corts volmaeckt te sijn.

Den 25 september, heeft den prince van Oragnien die Calvenisten verboden niet hoogher te metsen aen haerlieder nieuw kercke dan vijff voeten boven der aerden.

Den 29 september, heeft den borgemeestere van Antwerpen bevolen, in den maendaghsen raedt, dat die dekens van alle die gulden ende ambachten hare capelanen elck behouden souden sonder oorloff te gheven, ende betalen, oft sij eenigen dinst deden ofte niet.

Item, den 30 september, heeft den prince die protestanten van de Calvenisten verboden niet meer te metsen aen haer nieuw kercken, maer daerom en lieten sijse niet te volwercken. Doen wert in de Nieuwstadt, bij het Hessenhuys, van eenen ouden koeystal gemaeckt een kercke voor die Calvinisten, welcke hiet *die oude koyekerck*, omdat men daer in't geheymelijck 's nachts menigh jaer gepreckt hadde.

In de selve maent, doen moeste Frans van 't Kiel verlaten St Joriskercke ende ginck preken in een nieuw kercke, die de Confessionisten Lhuteranen (hun selven heetende Martinisten) maeckten in d'Oudaentjen, uytcomende in de Evericxstraete, met nogh een nieuw kercke die nieuw gemaeckt werdt op de Peerdemeert, in den Reygersganck, daerse wel 13 lijcken in begraven hebben van haer quade secte. Dese is oock gans van steen volmaeckt, uytcomende op den Clijnen Couwenbergh.

Nogh in de selve maent van september, moesten die

cappiteynen van de borghers crijchscneghten opbrengen 8 vendelen wel gemonteert om te monsteren, ende elck vendel moeste sterck wesen 200 oft meer.

Doense gemonstert hadden binnen die stadt op diversche plaetsen, wert haer bevolen neerstelijck te waecken aen alle die poorten, oock soo 's nachts als daghs, alsoo wel die waterpoorten als die lantpoorten, ende elck won thien guldens ter maent voor sijn soldije, maer die capiteynen, voerders, vendeldraegers etc. hadden dobbel, drij dobbel oft vier dobbel soldij.

Alsdoen namen die heeren van Antwerpen oock aen schippers die met heel haecken ofte dobbel aken oft musquetten costen omgaen, om nacht ende dagh te bewaren die heeren, ende het stadthuys voor veraderije, ende die stadt.

Den 1 october, heeft men t'Antwerpen voor d'eerste reyse op het stadthuys (sedert die destructie) gedingt van civile saecken, ende alsdoen wert aldaer in die sale voor't collegie die houte stagie geseth, doen men voorts daer begon te dinghen ende een igelijcke vonnisse te gheven.

Item, den 3 october, donderdaghs, heeft men t'Antwerpen in Onse Lieve Vrouwekercke voor d'eerste reyse gesongen de heyligh Sacramentsmisse met een nieuw positieff (1) orgel, want die Calvenisten bestormers hadden allen die orgelen gedestrueert.

Den 9 october, wert t'Antwerpen een gebodt ghedaen dat alle uytlanders die binnen de selve stadt maer een jaer gewoont en hadden, moesten binnen 8 daeghen vertrecken uyt de selve stadt van Antwerpen, op arbitrale correctie daer over te doen.

(1) Bijzondere soort van orgel.

Op den 17 october, donderdaghs, ende 't was Ste Lucas-avont, doen vergaerde t'Antwerpen op Onse Lieve Vrouwekerckhoff, aen die kerckdore aen die zuytsijde, menich hondert quatwillige, van den twee uren naer noen tot 's avonts ten vijff uren, omdat die kercke gesloten bleeff den geheelen achternoen, ende sommige versirden datter op den thoren eenigh geschut, poeder, ballen gedaen was, ofte soude 's nachts oft daghs ghedaen worden, maer t' 's avonts, ontrent den vijff uren, alse aldus vergadert waren, soo hebben sommige quatwillighe van haerlieden met crachte los gemaeckt die brantleeren, gelegen aen de papenschoole, ende hebbense met gewelt genomen, ende anderwerff die vernoemde kercke daer mede open geloopen, roepende : « *Vive le Geus !* » ende hebben weder al om stucken gesmeten al't gene sij daer hermaeckt vonden, principalijck in de hooghe choor ende heyligh Sacramentschoor, want men dien selven dagh daer een solemneele misse gesongen hadde, daer in presentie was de huysvrouwe met haer camenieren van mijnheer van Hoogstraeten, met noch veel van hare edelen ende andere devote borgeren. Dit hoorende den grave van Hooghstraeten, doen ter tijt als stadthouder binnen Antwerpen van den prince van Oragnien, die doen ter tijt naer Hollant gereyst was om aldaer dat opruer oock (als governeur) daer te stillen, want het aldaer oock seer qualijck stont als in Brabant. Soo is mijnheer van Hooghstraeten met den marcgrave ende andere heeren van de stadt, oock die capiteynen van de borghers chrijghskneghten, als heer Dirick van Breght, Adam van Berchem, met haer vaentkens kneghten, gecomen op't kerckhoff om dit rumoer te beletten, ende die grave van Hooghstraeten vraegende die ca-

nallie wat sij daer hebben wilde, sij hebben hem geantwoort : « Die kercke met dat stadthuys, » roepende al te samen : « *Vive le Geus !* ende gaet al in die papen tempel, » en vraght naer die papenkneghten niet. » Mijnheer van Hoogstraeten dit hoorende, heeft bevolen die kercke oock open te loopen, de welcke die quatwillige, daer binnen sijnde, toegesloeten hadden; is met den marcgrave, heer Dirick van Breght, Adam van Berchem daer inne gecomen, ende hebbender xxvi gevanghen genomen in die kercke. D'ander beltstormers dit siende, hebben met een leer door het schippersgelas, staende aen die vonte, uytgebrocken, hun selven salverende, ende vallende op de straeten, ende daer wert er menighe in de kercke doodt geschoten en al heymelijck begraven.

Dese gevangenen sijn den selven avont op't stadthuys geleyt, ende 's nachts isser vijff aff gepeynight geweest, en waren som Walen, som borgherskinderen, ende leeden datter eenen joncheer genaempt Perchemont (1) haer gesterckt hadde om die kercke op te loopen.

Desen is den selven nacht van stonden aen van sijn bedde gehaelt, omdat sijlieden seyden dat hij hem selven capiteyn (droncken sijnde) in dese furie gemaeckt hadde, maer was met properheyt uyt die kercke gecomen.

Op den selven nacht, hebben allen die borghers op de been geweest ende lanteernen met licht uytgesteken oft uytgehangen t'Antwerpen, omdat den roep ginck dat die quaetwillige dien nacht souden doodt smijten alle die gheestelijckheyt, oft dat sij die kercken, cloosters weder open loopen souden gelijck sij daghs te voren t'Sertoghenbossche gedaen hadden.

(1) Jan de Boubert, *alias* Pergamont. Zie het vonnis in het *Archievenblad*, D. IX, bl. 333.

Den 18 october, op S[t] Lucasdagh, en was 's vrijdaghs 's morgens ten 7 uren, doen werden dese ses gevanghen op de Groote Meert gehangen door bevel van den grave van Hooghstraeten, als stadthouder van den prince van Oragnien, waeraff d'een was joncheer Parchemont die bijna los gecomen was, want hij door die vensteren van den stadthuyse gesprongen was. Maer die borgherswacht vanck hem weder, ende wert die laeste gehangen; d'ander waren sommige borgherskinderen, maer den sesden was eenen Wael, eenen passementwercker binnen Antwerpen, een degelijck out man, want hij hadde deken geweest van de passementwerckersnatie (1).

Op den 22 october, is t'Antwerpen een gebodt gedaen dat niemant die krijghsknechten van de stadt heeten en soude *papenkneghten*, op den ban, nochte den provost berispen oft begecken, ende dat die ouders haer kinderen van de straeten houden souden om geen commotie te maecken; anders soude men het op de ouders verhaelen ende die kinderen soude men openbaerlijck van den scherprechter doen geesselen. Doen ter tijt begraeffden die borgherscrijghslieden t'Antwerpen haer kinderen ende krijghslieden die gestorven waeren met pijpen ende trommelen, op sijn crijghsgebruyck, maer die Calvenisten ende Martinisten begraeffden haer dooden op ongewijde ende gewijde plaetsen, sonder chruys oft gheestelijckheyt, dan met haer predicanten die een vermaninge des doodts op't graff deden van de dooden.

(1) Namentlijk Jan de Boubert *alias* Pergamont, Toussaint Plumeur, van Nieustadt in Gelderen, Aart van der Vueren en Peeter de Vos, geboren van Antwerpen, Aart Siraffen, boekbinder, geboren te Maastricht en Toussaint Oubly, passementwerker. *Ibid.* bl. 334.

Op den 6 november, hebben die voorders (1) van die valsche predicatien, ende die onderteeckent hadden (2) sorghe gehadt van die oude catholiecke borghers gesmeten ende uytter stadt gejaeght te worden.

Den 12 november, isser groot gevecht geweest bij de Croonenborghpoorte in een herberge genaempt *den Langen Elst*, alsoo datter drij borghers malcanderen op den staenden voet doodt gesteken hebben.

Item, den 15 november, is t'Antwerpen 's naghts, tusschen x ende xi uren, verdroncken op die Werff een vrouwe die haer kint, nieuw geboren, selver gedoopt hadde in de Gasthuysbemden bij die vaert (3).

Op den 16 december, is t'Antwerpen 's noenens aen die nieuwe Borse (borstijt sijnde) een groot rumoer geweest van eenen jongen die Calveniste boexkens daer vercoght, ende een van s'marcgravens kneghts offt dienaers heeft desen jongen daerom gevangen genomen. Doen heeft desen geroepen : « Borghers staet mij togh » bij, want ick worde hier gevanghen omdat ik boexkens » vercoope ». Dit hoorende een van die daer stonden, heeft den dienaer soo geslaghen, dat hij den jongen moeste laeten gaen, want die gemeynte riep : « Slaet » doodt den booswicht ». Door dit rumoer hebben sommige Spagniaerts uytgetrocken haer rapieren, die om-

(1) *Voorders,* bevorderaars?

(2) Namentlijk : Marcus Perez, Gillis de Grave, Karel van Bomberghen, Gillis van der Banderyen, Frans Godin, Hendrik van den Broecke, Cornelis van Bomberghen, Thomas van Geere, Jan Carlier, Nikolaas du Vivier en Nikolaas Sellin. Zie de *Kronijk van de Weerdt*, uitgegeven door K. Piot, bl. 345.

(3) Volgens de *Vierschaerboecken,* had de veroordeelde Lijsken Walvaers « huer kint gebaert hebbende, tselve versmacht ende verstict ende daernaer inde ruye geworpen. »

hoogh houdende, meynende datter eenen oploop geschiedde aen de Borse.

s'Woensdaghs, den 18 december, heeft men t'Antwerpen in Onse Lieve Vrouwekercke, 's morgens met den daeghe, gesongen die guldemisse, want die Calvenisten hadden die papen doodt gesworen, maer sij misten.

Den 25 december, op den Kersdagh, soo en dede men 's nachts niet die kersmisse naer d'oude costuyme, maer 's morgens ten vijff uren seer solemnelijck, de welcke hoorden veel catholiecke persoonen seer devotelijck; men dede oock t' 's avonts in Onse Lieve Vrouwekercke het heyligh Sacramentsloff, want er dien dagh veel catholieck volck hielen; oock preckte men dien dagh in alle prochiekercken ende cloosters die catholiecke leere ende die sectarissen in haer nieuw kercken haer valsche ketterijen.

Op den selven dagh, ginck de fame seer sterck t'Antwerpen dat die Calvenisten allen die gheestelijckheyt wouden dooden, maer sommige seyden dat sij het lieten om die tweedraghtigheyt die sij onder malcanderen hadden, vragende wie hun hooft sijn soude om dat te bestaen; d'ander seyden dat sij het niet en dorsten beginnen om die canallie wille, die alsdan oock in de cantoirhuysen loopen souden ende andere rijcke catholiecke huysen, als in de Munte, Lombaerde, accijsen-, tollen-, rentmeestershuysen, want sij al gedreyght waren, waer door den coopman hem gemoeyt soude hebben; aldus werdet gelaeten.

T' 's maendaghs, den 28 december, naer Kersdagh, deylden de Calvenisten het nachtmael, soo 't sij hieten, aen 't volck uyt, in haer nieuw kercken op dese maniere :

Daer waren twee predicanten in de *Mollekens rame*, den

eenen geheeten doctor Isebrant ende den anderen meester Goris (1), eenen Vlaminck; doctor Isebrant die deylde ende gaff de mans sittende met twelffen aen tafel een stuck wittenbroodts elck in't besonder, seggende : « Neempt ende gedenckt, dat is het lichaem Christi dat » voor onse sonden geoffert is aen den stam des cruyce » ; diesgelijckx seyde hij over den wijn, in eenen silveren becker geschonken, in de plaetse van eenen kelck. Meester Joris, eenen Vlaminck, die deylde oock op dese maniere uyt het verachte sacrament aen die vrouwen ende jonge dochteren, t'elck met twelff seffens sittende aen een tafel, ende als dese genogh gheeten ende ghedroncken hadden, dan stondense op, ende dan quamender weder ander xij sitten. Dit deurden van den morgent tot den avont toe; hierentusschen stont een ander van haer valsche predicanten op eenen stoel, verhalende die passie Cristi, alsoo lange alse dat vermaledijt nachtmael waren nemende, diesgelijckx oock in d'ander Calveniste kercken, als aen den Wapper, *Coestal, Mollekens rame.*

Den lesten december, t' 's avonts, ginck die fame onder den gemeynen man, als dat men dien nacht alle die papen ende monicken, alwaer mense vont, alsdoen op den dagh soude dooden.

T' 's avonts, ontrent die halver acht, is den ceurmeester Guilliam Malliaert gecomen uyt het Dornickstraetjen naer die Groote Meert t'Antwerpen, ende is seer gequetst geworden van de borgherswacht, hem affnemende sijn geweir, riem ende tessche, omdat hij aen die schiltwaght niet seggen en wilde wie hij was, waer

(1) IJsebrant Balck, *alias* Trabius en Joris van den Bussche, *alias* Sylvanus. Zie hiervoren, bl. 113.

door datter groot rumoer op de Groote Meert was onder die waght, meynende datter eenen oploop was van die quaetwillige, ende die waght stont dien nacht al in slagh-order, slaende die trommel op die Meert tot 's morgens toe. Nogh op den selven lesten december of nieuwjaers-avont, was aldaer affgeroepen dat niemant 's avonts oft 's naghts soude gaen mommen offte nieuwjaer singhen nogh met eenigh spel spelen, op arbitrale correctie.

Anno 1567. — Den eersten januarij, is tot Brussel aen bijde zeyde van de Vismeert, 's nachts, al te grooten brandt geweest, alsoo datter verbrant sijn ontrent de sessentwintigh huysen.

Den 14 januarij, hebben binnen Antwerpen die opreurige Calvinisten valschelijck verciert om die gemeynte oproerigh te maecken ende hebben sommige heeren ende rijcke borghers beschuldight, als mijnheer Henderick van Berchem, buyten-borgemeestere doen der tijt, Willem van Immersel, kerckmeester, Vincent de Smit den ouden, Pauwels van Gemert, Jan de Lantmeter, Willem Boel ende meer diergelijcke allemosseniers ende treffelijcke ende rijcke borghers van Antwerpen, tot 15 oft 16 toe, hoe dat sijlieden aen madamme van Parma, te Brussel doen ter tijt governante, een requeste overgegeven souden hebben om vremde crijsghsknechten binnen Antwerpen te laten comen, ende om een casteel te doen maecken. D'welck al te saemen valsch was, want dese goede mannen stelden haer te purgie, verclarende dat sij hier niet van en wisten.

De eerste oorsaecke hier aff heeft geweest meester Joris den Calvenisten predicant, want hij heeft openbaerlijck in sijn sermoon geseyt : « Ghemeynte, siet wel toe ende » sijt op u hoede, want wij sijn vercoght, waeren wij gele-

» veert! » waeruyt sij vercierden dese eerbare mannen verraders te wesen omdat die gemeynte haerlieden haeten soude, ende hierom waren die Calvenisten meestendeel dien nacht in de wapenen ende wachtten dien nacht al heymelijck elck in sijn huys.

Den 19 januarij, 's nachts, was t'Antwerpen, ontrent St Andrieskercke, een rumoer alsoo dat men die lanternen met licht aen de straet uythanghen moeste ende diesgelijckx des 's nachts daernaer aen de Tappesierspant, want men seyde dat daer vergaderinghe gehouden oft gemaeckt werde van de quaetwillige om alle papisten te vermoorden dien selven nacht.

Den 21 januarij, sijn tot Antwerpen ter puyen aff tot huere verantwoordinge geroepen alle die geene die eerst geseyt hadden dat dese 14 a 15 mannen voor verhaelt het requeste overgegeven souden hebben, op pene van hondert guldens die dusdanige seditieuse persoonen aenbrengen coste (1).

Item, den 23 januarij, is t'Antwerpen, van t'hoffs weghen, affgepubliceert dat niemant wapenen als busschen, buspoeder, hernas offt eenigh ander geweir soude moghen vercoopen, uytvoeren oft doen vervoeren dan aen t'hoff van de Coninckljcke Majesteyt Philippus van Spanien.

Noch wert er t'Antwerpen in dese maendt een gebodt ghedaen, van t'hooffs wegen, dat niemant meer met die van Valenchien tracteeren offt eenige afferen handelen en soude, op geender manieren, op lijff- en goetstraffinghe, want sij werden verclaert vijanden des coninckx.

Alsdoen wert er, van t'hoffs weghen, noch een roey

(1) Zie het gebod in het *Archievenblad*, D. II, bl. 409.

roode gestelt genaempt Spelleken (1), om overal in't lant justicie te doen over die gene die sulckx deden oft kercken gerooft hadden, over valsche predicanten, vagabonden, alwaer hijse vont dat hijse sonder eenige genade hanghen soude.

In't selve jaer, den 2 februarij, naer den noen, hebben die Calvenisten predicatie gehouden buyten Mechelen, op den wegh van Lier, maer den nieuwen provost oft roey roye Spelleken heeft die predicatie verstoort, ende den predicant gevangen genoempt meester Marten ende te Vilvoorden gevoert.

Noch heeft hij van de predicatiehoorders gevangen eenen advocaet van Mechelen, geheeten *den grooten*, ende nogh eenen genoempt Lepellier, met eenen genoempt Plattijnken.

Ontrent desen tijt heeft den selven provost op dese selve plaetse doen hanghen aen eenen boom eenen Calvenist, den sone van meester Geleyn, eertijts beul van Antwerpen. (2)

Den 7 februarij, is tot Brussel gebeurt, in't huys van monsieur d'Egmont, dat monsieur de Rye, uyt Borgondien geboren, is al willens, hem nederbogende, gevallen in sijnen sweert ofte poignart ende is daer terstont gestorven.

Item, den 8 ditto, ontrent 3 uren naer noen, is den voors. predicant gebrocht geweest van Vilvoorden tot Walhem buyten Mechelen, ende den provost Spelleken heeft den selven doen hanghen aen den selven boom bij den anderen Calvenist, door commissie van den hove, al

(1) Jan Grauwels, bijgenaamd *Spelleken*.
(2) Ziet hiervoren, bl. 106.

was't saecken dat hij nochtans sijn valsche predicatie te Vilvoorden had wederroepen.

Nogh op den selven dagh, is t'Antwerpen tegen avont den jonge sone van den grave van Hooghstraeten kersten gedaen, out sijnde van 2 februarij, van den abt van Ste Michiels ende den opperprochiaen van Onse Lieve Vrouwekercke, in't clooster van de Lieve Vrouwenbroers, seer triumphant met veel tortsen die droeghen die schutters van den Ouden Voetboghe, ende met veel Spaensche keerssen, die de edele heeren droeghen van Jaspar Doetsch (1) huys (want die gravinne daerin lagh als in haer hoff) tot in't clooster van de Lieve Vrouwenbroers.

Op den 16 februarij, den eersten sondagh in den vasten, t' 's avonts tusschen 9 ende 10 uren, heeft het t'Antwerpen grooten brant geweestin het minnenbroers-clooster, ende begonst eerst te branden boven in den thoren van de kercke, waerom dat men vermoedde datter sommige quaetwillige op den thoren poppen van poeder geleght hadden, want daer bernden aff die cappe van de choor met veel cellen, den refter, cappittelhuys, haeren pant, want niemant en wouder een handt aen stecken om brantleeren te rechten, ja die quaetwillige ende sectarissen staeckender selver het vier in de cellen, omdat het clooster te badt gants affbranden soude, waerom datse versierden datse die breurs daer gevonden hadden 's nachts sitten domineeren ende goet cier maecken met andermans vrouwen, vleesch hebbende op haer tafel, ende droncken sijnde dat sij het vier qualijck bewaert

(1) Gaspar Douchy, wonende in de Huidevetterstraat. Zie *Historique des rues et places publiques d'Anvers*, par Augustin Thys, p. 358.

hadden, d'welck men naermaels bevont al valsch te sijn ende versiert.

Maer mijnheer van Hooghstraeten, met die heeren van der stadt, met noch sommige goede catholiecke borghers, hebben den brandt geslist, soo dat het clooster met die kercke niet gants affgebrant en is, ende hier door isser dien nacht groot rumoer in de stadt geweest onder die borghers, meynende dat die stadt verraden was.

Op den 18 ditto, is t'Antwerpen een gebodt gedaen vander stadts weghen, dat alle vagabonden binnen den sonnenschijn uytter stadt mosten, oft seggen wie sij dienden, waerom datter veel Waelen uyt Antwerpen sijn vertrocken tot Dambrugge, een gehucht buyten de stadt, daer sij haer hebben laten inschrijven als soldaten, hebbende voor haer veltteecken eenen vosschensteert aen haer hoyen, niemant wetende wat heer sij dienden, maer men vermoedde dat het was mijnheer Lumee (1), wiens heerlijckheyt gelegen is in't bisdom van Luyck.

Op den selven dagh, ontrent 3 uren naer middagh, is den marcgrave heer Jan van Immersele, ridder, comen reyden met sijn hertsiers ontrent hem in de Weygaertstraete, aenveerdende aldaer eenen met eenen vosschensteert op sijnen hoet, begeirende sijn paspoort te sien, maer ten 4 uren daernaer was die marcgrave voors., met heer Anthonis van Stralen ende heer Dierick van Brecht, met wel 1 gewapende mannen met roers rontdom haerlieden, t'samen getrocken uytter stadt naer Dambrugge om te verbieden dat sij daer gheen kneghten tegen den coninck aennemen en souden, maer dat sij van daer souden vertrecken, want dese capiteynen hadden lanck

(1) Lumey van der Marcke.

t'Antwerpen in't heymelijck knechten tegen den coninck aengenomen.

Aldus ons heeren comende op den steenwegh van Dambrugge, ontrent 100 sterck (als men seyde) quamp haer te gemoet eenen Wael van Dambrugge naer die stadt. Den marcgrave hem aenveerdende seyde tot hem : « *Retiré-vous.* » Dit gesien sijnde van over geen zeyde van den steenwegh, sijn van daer gecomen drij persoonen roepende : « *Passe oultre* » en seggende tot den marcgrave : « Hout u stille ende en roert u niet oft u gebeenten en sal » u al te saemen niet levendigh van hier draghen. » Doen die capiteynen saghen dat die heeren van Antwerpen quamen met soo veel geschut ende ander geweir, soo sijn sij samen gespannen, ende quamen met een grooter menichte van Walen, wel 300 sterck, van Dambrugge geloopen, die heeren ontsingelende, niet hebbende dan bloete rapieren, ende souden in den hoop van de heeren gesmeten hebben, ende op den marcgraeff waren sij seer gestoort ende bereet doodt te smijten, en hadden sij niet om Stralens wille gelaten (mits dat hij heer van Merxhem ende Dambrugge was). Daerom beveelde hij haer, van coninckx weghen, daer gheen kneghten aen te nemen offt te monsteren, offt imant van de heeren oft sijn volck te misdoen, maer dit niet veel achtende, hebben den marcgrave ende den heere Breght veel injurien geseyt, alsoo datse moesten, oft sij wouden oft niet, roepen : « *Vive le Geus !* » En hebben Brechtens peert seer gequetst met diversche van de heerenkneghten hebbense seer gewont, haer affnemende haer geweir, als busschen, stormhoyden etc.[a], alsoo dat die heeren moesten naer de stadt waert vlieden oft sij soudender al gebleven hebben.

T"s nachts daernaer heeft desen verloren hoop groot

gewelt ghedaen rontsom Antwerpen op die heeren- ende borghersspeelhoven, als te Merxhem op heer Jaspars de Mera ende heer Franciscus Doncker, canonicken van Antwerpen huysen en speelhoven, te Wommelegom, Jan Carels hoff, tot Deurne, op heer Geerart Sterckx hoff ende meer ander, daer't sij al in stucken gesmeten hebben datse niet wegh en costen draeghen, maer die reste van huysraet, munitie van oorloghe, als handtbusschen, groodt geschut, hebben sij op buytenwaghens geleyt; spicien, hernas, etc.[a] hebben sij met haer te Dambrugge gedraeghen.

Op den 19 februarij, sijn die capiteynen met desen verloren hoop van Dambrugge getrocken naer een dorp aen't Schelt, genoempt Austruweel, doende daer groote schade aen de huyslieden, want sij al even sterck knechten aengenomen hebben, hoe jonck oft oudt dat sij waren, ende sij scheptense naer Hollant, Zeelant, Vlaenderen bij die quaetwillige.

Op den selven dagh, heeft die prince van Oragnien met den marcgrave tot Antwerpen aen de Kipdorppoorte willen vanghen eenen quaetwilligen, die heer Anthonis van Straelen te cort gedaen hadde, maer desen schelm in handen sijnde, riep : « *Vive le Geus !* » ende « Lieve borghers, staet mij bij, want ick worde hier » gevanghen om d'woort Godts. » Doen hebben sommige quaetwillige den heere met crachte ontweldight.

Item, den 20 februarij, sijn tot Antwerpen ter puyen affgeroepen alle die quaetwillige te 'comen tot haeren verantwoorden, waerom dat sij den heere met sijnen gevangenen met crachte ontweldight hadden.

Den 26 februarij, sijn tot Antwerpen gebannen alle die knechten die van Dambrugge getrocken waren, ende

waer men x knechten in een huys vont binnen Antwerpen, die tegen des conincx Philippus van Spagnien aengenomen waren, dat allen het goet van dien huyse verbeurt soude wesen.

Nogh in de selve maent, den 27 ditto, hebben t'Antwerpen sommige Calvenisten in't portael van Onse Lieve Vrouwekercke willen doodtsteken den minnebroeder die alsdoen die weke naer den noen precte, maer hij ontquamp't noch, ende dit rumoer duerde alle daghen des achternoens in den vasten, als het sermoon uyt was ende als die monicken van den stoel gingen, omdat sij sonder cappe in't werelijck habijt ter predicatie quamen ende oock alsoo naer hun convent gingen. Maer die Calvenisten namen (voor?) die minnenbroeders predicanten meer te quellen dan alle d'andere.

Item, den 5 meert, is t'Antwerpen een gebodt gedaen van der stadts weghen, dat niemant voortseggen en mochte eenige nieuw tijdinghe ofte onwaerachtighe dinghen, noch dat niemant vercoopen en mochte eenighe munitie oft wapenen van oorloghe om uytter stadt te voeren, op arbitrale correctie.

Den 7 martij, doen wasser t'Antwerpen eenen roep onder die gemeynte, dat die calveniste kercken van coninckx wegen ende van 't hoffs wegen souden hebben toegesegelt, ende haerlieden predicatien verboden hebben, soo datter door desen roep veel volcx vergaderden op die groote Merckt, meynende dat 'tselve affgepubliceert soude geworden hebben, maer dat en geschiedde niet om sekere oorsaecke, maer bij die Weth op't stadthuys wert geordonneert datter twee schepenen alle daghen staen souden aen alle stadtspoorten bij die wacht, om te besien ende te vraeghen, met naem ende toenaem, aen

die buytenlanders die in de stadt quamen, van waer sij quamen ende waer sij in de stadt gingen logeeren, anders en mochten sij in die stadt op dat pas niet comen.

Op den 8 ditto, soo trocken de Geusen die tot Austruweel aengenomen werden, van daer naer Merxhem, een mijle buyten Antwerpen gelegen, doen ter tijt toebehoorende heer Anthonis van Stralen, ende daer comende, hebben sij het huys met gewelt ingenomen van Jan de Greve, doen ter tijt drossart van Brabant wesende, alwaer sij groote schade ende gewelt ghedaen hebben, nemende alle die wapenen diese daer vonden met allen den huysraet.

Den 9 ditto, quam die grave van Hooghstraeten van Brussel tot Antwerpen ende mijnheer Dirick van Brecht dede 's avonts die Austruwelsche brugge affwerpen met oock die houte brugge westelijck van Antwerpen.

Item, den 10 ditto, is desen verloren hoop van Merxhem getrocken naer Deurne ; hier hebben sij oock groote schaede gedaen op die speelhoven ende huysen ende droegen't al mede dat sij vonden ende principalijck wapenen ende geschut. Hier hebben sij den pastor, eenen religieus van Ste Michiels binnen Antwerpen, groot gewelt gedaen in sijn huys, alsoo dat hij door het water van sijnen hoffgrachte vlien moeste ; anders souden dese Geusen hem in sijn huys gedoodt hebben.

Op den selven tijt heeft desen verlooren Geusenhoop verstaen datter van 't hoffs weghen ruyters ende voetkneghten comen souden om hunlieden te verstoeren; soo sijn sij wederom naer Austruweel getrocken, daer groote schade doende in de kercken, want sij al in stucken gebrocken hebben ende verbeernt dat daer in was, oock tot heer Adriaen den pastors huys ende ander

speelhuysen. Hier hebben sij haer selven beschanst, gravende een wije grachte in die straete aen die noortsijde van de kercke gaende naer het cappelleken, omdat die ruyters daer met die peerden niet door comen en souden, maer op den dijck aen't chruys hebbense haer beschanst met wagenen diese uyt de schueren genomen hadden, ende hebben aen alle canten waght gehouden dagh ende nacht.

Den 12 ditto, 's woensdagh 's noenens, naer halff vasten, is desen verloren hoop getrocken van Austruweel naer het dorp van Wilmerdonck, ende hebben daer oock de huyslieden groote schade ende gewelt gedaen ende belegen dat schoon geweldigh speelhuys van mijnheer Peeter van Dale, canoninck van Antwerpen, wel ontwatert rontsomme, oock met een stercke walbrugge aen die poort; dit hebben sij van buyten seer bestormt om daer in te moghen geraecken, alsoo dat sij eenen (daer binnen sijnde) doodt geschoten hebben, maer dit siende die ander seven, want sij maer 8 sterck geweest en hadden, dat sij dit selve huys niet houden en costen, hebben dat aen die Geusen opgegeven, haeren wille daer mede doende, behoudende haer leven. Aldus die Geusen op't huys comende, hebben al omstucken gesmeten datter op was, ende hebben't al gestoelen, als lijnwaet, huysraet, juweelen ende seer veel ende schoon geschuts, poeder, geweir van hellebarden, spicien, hernas, welck sij al te saemen dien avont in Austruweel gebracht hebben, ende den cassier gevangen.

Den selven nacht, is van t'hoffs weghen gesonden geweest monsieur de la Motte ende monsieur de Beauvois, met ruyters ende voetkneghten, treckende al den nacht van de Schelde door Deurne ende achter Dam-

brugge, sijnde den 13 dagh t"s anderdaghs, 's morgens vroegh, dese capiteynen met die roey roede ende haer ruyters, ende vier vendelen Walsche wel gemonteerde knechten, naer den dijck van Oustruweel gecomen, en hebben ontrent het houten cruys (staende op den dijck) in desen verloren hoop geschooten ende geslagen, soo datter ontrent, soo dooden als gequetssten, verbrandt, ontloopen, verdroncken, soude gebleven sijn 800, als men doen seyde, want sij nogh meest al sliepen ende en hadden gheen ordonnantie van oorlogen, want en was maer jonck rapallie uytter stadt, dat noyt chrijghshandel gesien en hadde. Ende haren oppersten capiteyn was uyt Vranckrijck, genoempt monsieur de Toulouse, eenen grooten vrint van den prince van Oragnien, ende den desen verdronck aldaer in een spuye. Van desen verloren hoop sijnder sommige, door vervaertheyt en om haer lijff te salveren, geloopen in een huys genoempt *de Witte Lelie*, gestaen beneden den selven dijck aen die sluyse, 't welck 's coninckx volck in brant gesteken hebben, ende daer in sijn verbrant levendigh alle diegene die, met grooter menichte, daer inne gevloeden waren, onder de welcke waren sommige capiteynen ende bevelhebbers, die naermaels achter 't selve verbrandt huys ende aen den dijck begraven werden ter memorien. D'ander sijn al willens in de Schelde geloopen, hun selven liever hebbende te verdoen, dan als van haer tegenpartijen handen te sterven tot schande, maer die derde partije heeft den vlucht genomen sommige heel naeckt, soo sij 't best conden, d'een te lantwaert, ende d'ander door weyden, swemmende door waterachtighe grachten naer ander dorpen, als Wilmerdonck, Orderen, Ordam etc.[a] maer die ruyters vervolghdense ende hebbender in't vlien

veel geschoten (want sij hadden al lange roers) alsoo datter t'Austruweel wel begraven is, in de gracht die sij selver tot haere defensie gegraven hadden ende ontrent den dijck, wel 125 oft meer. Maer van 's coninckx volck en isser maer drij gebleven als men doen seyde, ende dese drij werden tot Eeckeren op het kerckhoff begraven. Naer desen slagh ende dese Geusen al verstroeyt sijnde, hebben coninckx volck al den rooff genomen van desen verlooren hoop ende de inwoonders van Austruweel geheel geplondert, omdat sommige van hunlieden desen verloren hoop Geusen aengehouden hadden, haerlieden vercoopende spijse ende dranck ende logijst, want t'Antwerpen van coninckx weghen verboden was, opde verbeurte van lijff en goet, wiese logeeren oft spijse oft dranck besorghde.

Dit hoorende die Geuse Calvenisten van binnen Antwerpen ende siende dese deirlijcke moort, hebben op den selven dagh 's noenens hier om eene groote vergaderinge onder malcanderen gemaeckt, in de wapen sijnde tegen den coninck, ende hebben met gewelt willen de Austerweelsche poort oploopen om assistentie te doen aen desen verloren hoop tot Austruweel, maer Stralen ende Breght hadden die brugge 's nachts te voren doen affworpen, waerom sij seer vergramt waeren, ende sijn van daer vertrocken naer de Roeypoorte, om uyt te trecken, welck sij souden gedaen hebben, ten ware den prince van Oragnien 't selve haer hadde ontraden, seggende datse buyten al verslagen waren ende dat sij oock alsoo vaeren souden, aengesien dat sij gheen peerden oft ordonnantien en hadden van den chrijghshandel ofte voorders. Aldus sijnse al te samen van de Roeypoorte getrocken in slaghorder tot op de Meirebrugge, ende

alsoo vermenighvuldight, dat sij soo geweldigh ende soo stout waren geweest, soo dat sij het stadtsgeschut gehaelt hebben, tegen die heeren ende borgers danck, uyt den stadtstimmerhoff bij Ste Michiels, d'welck sij gevoert hebben op die Meire, stellende op de hoecken van de straeten, ende een groot metalen stuck in't middel op die brugge, om daer mede Onsen Lieven Vrouwentoren te neder te schieten ende alsdan in te nemen.

Siende den prince van Oragnien dese opreuringe der Calvenisten aldus vergramt elck loopen met geweir naer die Meirebrugge, heeft aldaer te peerde gecomen met mijnheer van Hoogstraeten, onder den hoop, om te besien oft sij die seditieuse ende opreurighe Calvenisten souden connen te vreden stellen, maer wat dese heeren met die borgers ende andere heeren hunlieden baden, sij en wouden nergens naer hooren, maer op den selven donderdagh, tegen den avont, isser tusschen den prince van Oragnien, als borchgrave, ende den governeur van de stadt ende die heeren een accort gemaeckt met dese opreurige Calvenisten, te weten dat een igelijcke in sijn affairen, predicatie ende geloove blijven soude, sonder imant te misseggen oft misdoen. Hierop niet achtende die quaetwillige, hebben den geheelen nacht op die Meirebrugge in slaghordre blijven staen seer opstinaet, in volle wapenen, goede wacht houdende, tot vrijdaghs 's morgens toe.

Den 14 meert, voor Paesschen, vrijdaghs 's morgens, wouden die Calvenisten allen den gheestelijcken staet uytter stadt hebben, ende hebben alsdoen in de Cammerstraete eenen cappellaen van Onse Lieve Vrouwekercke, genoempt heer Peeter Coelput, tegen sijnen danck, met gewelt op volle straeten doen roepen : « *Vive le Geus !* »

ofte anders wouden sij hem met gewelt leyden op de Meirebrugge, gelijck sij sommige oude minnenbroeders haelden uyt haer convent, leydende die met gewelt door de straeten, aen hebbende haer cappen waerop sij haneveiren gestecken hadden. Ende alsoo spottende, hebbense geleyt tot op die Meirebrugge, haerlieden groot gewelt aendoende ende confusie in de straeten.

Op den selven dagh naer noen, hebben die quaetwillige Calvenisten van de Meire een slaghorden gemaeckt, ende alsoo gecomen langhs het Kipdorp naer die Groote Mert. Comende aen het Moriaenstratien, bij de Keesroye, hebben sommige van haere capiteynen gesonden naer het nieuw stadthuys, om te sprecken met die heeren van de Weth ende der stadt, die toen ter tijdt op het stadthuys saten al gewapent met alle die schutters ende oock sommige van de acht voorgenoemde borghers vendelen, die de stadt gesworen hadden getrouwelijck voor te staen, 't geene sommige qualijck gedaen hebben, want van dese sommige voorders offt officialen ende kneghten haer geweir nedergeleyt hebben ende sijn aen de stadt ongetrouw geweest ende overgeloopen op die Meirebrugghe, bij die Calvenisten, waerom sij naermaels gebannen geweest sijn om tegen den Turck te oorloghen.

Dese gedeputeerde Calvenisten hebben haer rapport ende petitie aen de heeren gedaen d'welck inhoudende was dese poincten :

NOTA.

Waeraff dat d'eerste petitie was, dat sij wouden hebben alsdat allen den gheestelijcken staet uytter stadt moeste, met alle die gheene die paepsgesint waren, want

sommige van die Calvenisten gingen bij sommige Catholiecken (die sij Papisten hieten) seggende : « Maeck u » testament, leeft soo ghij sterven wilt, want wij hebben 't » nu al gewonnen ende sijn meesters van de stadt, hebbende die tot onsen wille. Daerom sal men u Papisten » met eenen schellinck ende een lijnen carsaecxken (diese » menigh hondert doen maecken hadden), uytter stadt » senden, verlaetende al dat ghij hebt. »

Die tweede petitie was dat sij wilden hebben het stadthuys tot haren wille, offt anders souden sij dat met gewelt commen innemen : want sij wel 14 metalen stucken groot geschut met gewelt gehaelt hadden uyt den stadts Eeckhoff, die sij gestelt hadden op alle de hoecken van de straeten van de Meirebrugge. Den prince van Oragnien, siende dat sij die Meert met gewelt innemen wilden, heeft hij er sommige gesonden aen die heeren, begeirende dat sij het stadthuys verlaten souden ende die Mert los maecken, de welcke rontsom seer sterck beseth was met veel borghers chrijghskneghten, ende voor die puye was groot geschut gestelt om die Meert tegen te houden aen alle canten.

Het derde versoeck was dat sy begeirden te hebben die sleutels van die stadtspoorten ende van het artillerijhuys, ende daer mede uyt ende inne te laeten die 't doctor Hermanus, der Calvenisten oppersten predicant, ende haere gedeputeerde believen souden, welck haer terstont is vergunt geweest, want daertoe is van de heeren van der stadt gedeputeert geworden meester Jan de Pape, schepene van der stadt, dat sij die sleutelen hebben souden, tot behoeff van de Calvenisten ende Hermani.

Hebbende nu die sleutelen van alle poorten in haer

gewelt ende haren wille, toen hebben sij aen die Roeypoorte, Bierhooft, Werffpoort ingelaeten allen die het ontloopen waren t'Oustruweel, soo wel die gequetste (die sij in't gasthuys droeghen ende leyden) als die gesonde die sij eerlijck onthaelden, als vroome voorvechters van haer valsch ghelooff.

Nogh hebben die Calvenisten begeert van de heeren van de stadt buspoeder ende ballen tot behoeff van haer busschen, die sij met gewelt gehaelt hadden uyt den Eeckhoff, d'welck haer terstont gegeven is, want die heeren van der stadt, met consent van den prince, heeft haer eenen stadtsbode gesonden aen die Berderwerff tot eenen poedermaecker, hem ordonnerende dat hij aen die Calvenisten geven soude alsoo veel als't haer belieffden, ende hebben alsoo op eenen rolwagen geleyt ende gevoert op die Meirebrugge tot haren behoeff.

Item, sij hebben oock geheyst vijff oft ses heeren van de stadt, als mijnheer den marcgrave Jan van Immerseel, mijnheer den amman, heer Henderick van Berchem, buyten-borgemeester, heer Lanceloodt van Ursel met den heer thresorier sijnen sone, heer Dierick van Brecht, etc.[a] om daer mede haeren wille te doen, want men seyde dat sij dese van haere officien geseth souden hebben offt gedoodt ende souden ander heeren van haren volcke (als mijnheer Hertsen, Jan de Meter, *in den Engel*, op de Groote Meert, mijnheer van der Noodt ende meer andere) in de Weth van de stadt gestelt hebben.

Op dese ende meer al dusdanige articulen hebben die heeren geantwoort dat dit in haerlieden macht niet en was sulckx te consenteeren sonder advis van den prince van Oragnien (als borghgrave) ende den Breeden

Raedt, waer die heeren van die stadt op haer seer begeirden dat sij hiermede souden willen patientie hebben om haer te beraeden tot 's anderdaghs 's morgens toe, ende dat sij dien nacht souden in ruste blijven, d'welck dese gedeputeerde aen die heeren belooft hebben ende alsoo van den stadthuyse gescheyden naer die slaghorde toe, die toen weder naer die Meirebrugge getrocken sijn bij haer compagnie. Hiernaer op den selven vrijdagh hebben die Calvenisten met gewelt geloopen tegen den danck van de heeren van de stadt, en hebben den Steen offt gevanckenisse opgebrocken ende lieten alle de gevangenen los des coninckx, alsoo wel van schult, als van ketterije ende quade feyten.

Dit hoorende den prince van Oragnien, is met mijnheer van Hooghstraeten te peerde gecomen op die Meirebrugge om dese opreurige eenighsints te vreden te stellen, maer sij en deden niet dan blasphemeren tegen Godt ende den koninck, roepende : « *Vive le Geus !* » en : « Papen- en moninckenbloet en borghersgoet. »

Sij hebben den prince van Oragnien seer vileynelijck aengesprocken, hem houdende suspect, seggende : « Traditor, » ghij hebbet wel geweten dat die onnoosele borghers tot » Oustruweel alsoo varen souden. Daerom hebdij die » bruggen doen affworpen met u consoorten. » Aldus gaven sij den prince veel injurien in sijn presentie geseyt, seggende : « Sult ghij ons oock nu verraden, niet houdende » dat ghij ons gelooft hadde ? » Ende eenen grijpende des princen peert metten toom, heeft hem met sijn geladen sinckroer gedreyght te doorschieten, settende hem hetselve op sijn borste, waer door den prince seer verslagen is geweest ende heeft haer geantwoort : « Goede » mannen, hout u wat gestilt, want 't geene ick u belooft

» hebbe sal ick houden ende u niet affgaen, maer ben » bereet mijn lijff, goet en leven (lieve borghers) voor u » te laeten. » Maer hier op niet achtende, hebben hem aldaer met gewelt gehouden, hem omringelende, soo dat hij dien dagh daer niet affcomen en coste voor dat hij aen haer geconsenteert hadde allen het geene dat sij wouden, want hij moeste haer gelooven, per fortse, dat alle die heeren van der stadt souden van stonden aen verlaeten het stadthuys ende die Mert van chrijghslieden leegh maecken souden ende vertrecken.

Item, dat die Calvinisten souden selver capiteynen kiesen, ende souden onder malcanderen eedt sweiren om t'samen te waecken ende die stadt van Antwerpen te bewaeren van eenigen oploop offt pilliagie, want daer veel quaetwillige naer wachtten.

Noch moeste den prince haer geloeven dat hij alle saecken soude modereren met vrintschap tusschen die Papisten ende Martenisten, diese oock seer haetten.

Op alle dese puncten heeft den prince haer gebeden dat sij dien nacht souden willen patientie hebben tot 's anderdaghs 's morgens ende dat sij dien nacht stillekens goede wacht houden souden, « want 's anderdaghs » 's morgens, ontrent den 9 uren, sullen wij u antwoort » gheven wat wij doen sullen, » ende aldus geraeckte den prince tegen avont uytter Meire. Maer die quaetwillige Calvenisten bleven allen den nacht bij malcanderen op die Meirebrugge, bewaerende dat geschut ende de straeten rontom met goede wacht, want den hoop wies 's avonts hoe lanck hoe meer, alsoo dat dien nacht onder malcanderen ordonneerden cappiteynen, honderste lieden, thiende lieden, met haer tracterende hoe dat sij die wachten best stellen mochten aen allen poorten, op

alle wijcken van Antwerpen, want men doen sterckelijck seyde onder hun datter corts een belegh comen soude voor die stadt, van 't hoffs weghen, tot assistentie van de Catholiecken.

Den 15 meert, ende was t'saterdags 's morgens naer half vasten, soo heeft den prince van Oragnien doen vergaderen den Breeden Raedt met alle die heeren van die stadt ende wijckmeesters in 't *huys van Aken,* ende heeft daer geproponeert (ter presentie van den grave van Hooghstraeten) die Calveniste petitien ende begeerten, want alsdoen verwachte die Meirsche Calvenisten seer naer haer antwoorde van het contract dat daghs te voren met den prince van Oragnien ende haerlieden gemaeckt was, want het was in handen gegeven van haerlieden drij predicanten, waeraff doctor Hermanus den oppersten capiteyn was van allen desen opreur in de Meire.

Aldus den Raedt van Antwerpen rijpelijck lettende op die Calvenisten contract ende petitie, soo is doctor Hermanus stoutelijcken van selffs in den secreeten Breeden Raedt gecomen met 2 van sijn medepredicanten, te weten den Walschen predicant genoempt Staffyn, ende doctor Isebrant, den Duytschen Calvenisten predicant, de welcke Hermanus sijn ministers hiet te wesen (1).

Desen Hermanus heeft daer den prince van Oragnien met oock alle de heeren van de stadt seer vileynelijck aengesprocken in presentie van den Breeden Raet, ende heeft daer geprotesteert, seggende : « Weet al te samen » hier vergadert, hoe dat ick mijn volck in de Meire- » brugge niet langer in vreede houden en can, want die » quaetwillige tweemael opgeloopen hebben dat mo-

(1) Zie hiervoren de aanteekening op bl. 113.

» ninckenclooster dat daer staet, ende willen d'een oft » d'ander weten, oft voortsvaeren gelijck sij begonst heb- » ben, ten sij dat ghijlieden mij antwoort op't geene » gisteren geproponeert is, oft anders weten sijlieden » wat haer te doen staet, ende ick verclaere hier met » twee van mijn ministers, comt er eenigh inconvenient » aff, en wijtet ons predicanten niet. »

Aldus vermetentlijck heeft hij gesprocken al oft hij selver heer van der stadt geweest hadde, want hij gonck alomme met een guarde door die stadt van Antwerpen ende voor sommige poorten het contract aff publiceerende, ende hadde oock sleutelen van sommige stadtspoorten, want hij het slot van de Roeypoorte dede affslaen, ende lieter uyt de stadt ende inne die 't hem belieffden met die meesters van de Calvenisten.

Op dese tijdinge heeft den Breeden Raedt Hermano antwoorde gegeven aen die Calvenisten te seggen dat sij van sin niet en waren dese requeste oft contracte te consenteeren, noch oock de gheestelijckheyt uytter stadt te laten om den lesten man te waeghen tot de doodt toe.

Dit hoorende Hermanus, is uyt den Breeden Raedt vertrocken, met sijn twee ministers, naer hun consistorie van de Calvinisten ende heeft aen haer dat rapport ende antwoorde gedaen.

Doen en hebbense anders geenen raedt gevonden dan dat sij versoecken wilden offse met die Martinisten oft Lutheranen, die sij hieten de Confessionisten, costen vereenight worden teghen die Catholiecke die sij Papisten hieten. Aldus die overste van de Confessionisten aen- soght sijnde, en hebben geensints met de Calvenisten willen aenhangen oft accoorderen, maer hebben aen

haerlieden geantwoordt dat sij tegens die coninclijcke majesteyt, nogh tegen die overheyt van de stadt niet en wilden rebelleeren, om niemants wille, wat daer comen coste, ende dat sij die overheyt onderdanigh wesen wouden, want alsoo verre haer het hoff ende stadt verbieden soude hare predicatie, dat sij dan van stonden aen gehoorsaem wesen souden ende vertrecken.

Die Calvenisten niet connende accorderen met die Confessionisten, hebben sij in haer consistorie eenen raedt gesloten dat twee gedeputeerde mannen van haerlieden gaen souden met sommige van haer haeghgeschutten met een trommel, roepende op alle hoecken van de straeten aldus : « Aenhoort alle goede borghers van » Antwerpen ende die gheene die de nieuwe religie oft » geloove wilt voorstaan, die maeckt hem van stonden aen » te comen met sijn geweir op de Meirebrugge, ende » laet hem met die Geusen van stonden aen inschrijven. » Welck gebodt t'saterdaghs ontrent 9 uren voor noen op den selven dagh geschiet is, want daertoe is van de Calvenisten gedeputeert geweest heer joncker Joan van der Noodt, die tot Antwerpen op't stadthuys schepenen van de laekenhalle geweest hadde, ende Ferdinande Bernollie, een machtigh coopman t'Antwerpen. Dese sijn in't hernas, met hellebaerden ende sincroeren, dit exploit ende gebodt gedaen op alle hoecken van de straeten, maer op dit mandement sijnder geen oft wijnige heurlieden op de Meirebrugge gevolght.

Dit merckende die Calvenisten ende Geusen, dat sij nergens troost oft bijstant en costen crijgen, soo hebben sij noch op den selven dagh voor die tweede reyse die trommel doen omslaen, ende wacht houdende op alle hoecken van de straeten, hebben 's morgens, ontrent

10 uren, valschelijck doen uytroepen hoe dat twee diversche gelooven, te weten die van de nieuwe religie ende geloove met die Confessionisten, t'samen minnelijck veraccordeert waren. Daerom alle die gene die het oprecht godtswoort wilt voorstaen ende beschermen, dat die van stonden aen compt met sijn geweir ende wapenen op die Meirebrugge. Hier door isser een groot rumoer in die stadt Antwerpen geweest onder die goede catholiecke borghers, ende principalijck onder die Martenisten, met allen de nacien vander stadt, als Hooghduytsche, Oosterlingen, Italianen, Spagniaerden ende Portugiesen, hoorende dat dese Calvenisten alsoo de heeren ende meesters van de stadt maeckten, mits oock siende dat die rapallie ende gepuffelt uyt was om te plunderen, rooven ende pilleeren, hadden sij er wel connen toe geraecken, want sij wouden alle kercken ende cloosters affbreken tot den gronde toe. Maer de overste hoofden van de Calvenisten warender tegen, mits het contrackt datter gemaeckt was, dat een igelijcken blijven soude in sijn geloove ende predicatie, sonder imant ider hinder offt molestatie te doen. Hoorende dit oock den prince van Oraignien, is anderwerff te peerde gecomen met den marcgrave ende heer Jacob Verheyden, binnenborgemeester, op de Meirebrughe, om die oprurige Calvenisten te stillen ende te doen vertrecken. Maer sij, den prince noch oock die heeren niet achtende, hebbense daerenboven nogh spijtige woorden gegeven als voren, waer over hebben de heeren dese hertneckige in haer boos opseth gelaeten, ende sijn van de Meirebrugge getrocken, ende soo heeft den goeden heer ende borgemeestere Jacob Verheyden gereden op de hoecken van de straeten van Antwerpen, seggende : « Lieve borghers,

» alle die gene die den coninck Philippus van Spagnien » ende hertoge van Brabant getrouw sijn ende dese stadt » eedt gedaen hebben, die maecken van stonden aen al te » samen in de wapenen met haer geweir op den Oever » bij die Munte, want het is gedaen om ons lijff ende alle » ons goet, dat die quaetwillige op de Meire vergadert » sijn. » Diesgelijckx seyde men dat heer Adam van Berchem, den drossart, hadde met een trommel doen omslaen in de stadt dat alle die gene die den coninck ende stadt welvaert beminden, met oock die confessie van Ausborgh wilde voorstaen, comen soude op den Oever.

Dit gehoort hebbende de catholiecke ende goetwillige borghers met die Confessionisten, sijn van stonden aen gesamenderhant op den Oever gecomen, elck met sijn geweir, wel gemoet sijnde in soo groote menighte dat er wel thien goedtwillige waren tegen eenen rebel, want het was van St Janspoorte tot achter aen de stadts vesten bij Cronenborgh, ende alle zeystraeten vol stont van gewapende mannen.

Maer dese goede borghers waren voor en achter ende ter sijen al beseth met vier vendelen van de stadts chrijghslieden ende met groot geschut. Alsoo oock de Groote Meert wederom beseth met geschut, crijghslieden ende schutters gelijck te voren, want die heeren van de stadt hadden het stadthuys weder ingenomen, 't welck sij nu twee daghen te vooren verlaeten hadden.

Oock hebben haer die voornoemde nacien ende cooplieden van de stadt, in't Kipdorp, Lange Nieuwstraet, seer valiant te peerde ende te voet, in 't vol curas, bereet gemaeckt in slaghorden, wel gemoet om in den hoop van de Calvenisten te slaen.

Ende en hadden sij niet gevreest groote bloetstortin-

ge, mits oock den prince van Oragnien, den grave van Hooghstraeten ende die heeren van die stadt door haer bidden, daer en haddender niet eenen levendigh van de Meirebrugge gecomen, want sij allegader soo seer gemoet waren dat die Catholiecke riepen voor haer advis : « *Vive le Papist !* » die natien : « *Vive le roy Philippe d'Espagne !* » maer die Confessionisten riepen : « *Vive la confession !* » ende al te samen met een voese : « Laet » ons den coninck voorstaen ende die stadt defenderen » daervoor wij onsen eedt gedaen hebben. »

Aenmerckende den prince van Oragnien, mijnheer van Hooghstraeten, die heeren van de stadt van Antwerpen, als den marcgrave, borgemeester, amman, heer Anthonis van Stralen ende meer catholiecke heeren dat alle die goetwillige voor den coninck ende haer stadt soo couragieus waren in de wapenen, elck met sijn geweir, sijn die selve heeren seer verbleyt geweest ende hebben die goetwillige borghers noch meer moet gegeven, segghende : « Lieve borghers, laet ons malcanderen » getrouwelijck bijstaen, want sij en hebben met ons » contract, dat wij haer hebben moeten maecken ende » consenteeren door gewelt, niet te vreden willen wesen, » maer wij en sullen haer niet meer soo veel consen- » teeren. »

Dus hebben die heeren gesamenderhandt met alle die onderdanige borghers geordonneert, om noch gheen bloetstortinge te maecken, dat alle dese voors. goetwillige borgeren, met oock alle die nacien, aendoen souden roode veltteeckenen ende sluyers, roepende gesamenderhandt : « *Vive le roy Philippe d'Espagne !* » want die Meirsche Calvenisten hadden aen al groen veltteeckens ende sluyers. Dit al te samen hoorende ende siende die rebel-

lighe ende oproerige Calvenisten dat haer tirannigh opstel geenen voorspoet en hadde om heeren ende meesters van de stadt te worden, maer dat sij van die goetwillige vermaent waren en sorgende dat sij geslagen ende van de Meirbrugge verdreven souden worden, hebben allenxkens van selfs op den selven saterdagh 's noenens elck naer sijn huys gaen cruypen, seer droevigh dat sijlie tot haer vermet niet en conden coomen. Soo hebben sommige van haerlieden hun geweir op de Meire gelaeten, nu niet luy roepende, als sij twee daegen gedaen hadden : « *Vive le Geus !* » maer droevelijck aen seggende voor haer advijs : « Dat en staet mij » niet aen. » Dus is den hoop van die geuse Calvenisten allenxkens gemindert.

Doen hebben alle die natien willen met die onderdanighe borghers van den Oever aen dese tragedie een eynde maecken ende hebben aen den prince ende heeren van die stadt ontboden dat een igelijcken met sijn geweir van die Meire naer huys maken ende vertrecken soude, afdoende het groen veltteecken ende aendoende roey veltteeckens tot een teecken van leetwesen dat sij tegen den coninck misdaen hadden, roepende voor haer advijs : « *Vive le roy Philippe d'Espagnie* » oft sij souden't haer comen doen doen. Ende anders en wouden die natien met die andere borghers niet vertrecken, niettegenstaende dat een igelijck in sijn predicatie ende geloove vreedelijck blijven soude, sonder meer oproers. Hoorende dese lose de opreurige Meiristen, soo sijn sij op den selven dagh naer de noen meest vertrocken van de Meire, ende tegen den avont sijn die natien met heer Jacob Verheyden, borgemeestere, gereden in de Meire, door het midden van die Calvenisten die daer noch

stonden, roepende : « *Vive le roy d'Espagnie* », ende diesgelijckx bedwongen sij oock die calveren te bleten teghen haeren danck ende haer geweir neder te leggen, ende dat geschut wederom in den Eeckhoff te voeren oft op haerlieden costen te doen voeren, het gene sij te vorent met gewelt daeruyt gehaelt hadden. Naeckende nu seer den avont, heeft den prince van Oragnien, met den amman, die natien in de Lange Nieuwstraete seer hooghlijck bedankt omdat sij den coninck ende die stadt soo vroomelijck voor ende bijgestaen hadden ende gedeffendeert van spoliatie der selver stadt (1).

Diesgelijckx heeft oock gedaen heer Anthonis van Stralen aen die goetwillige borghers die in't vollen hernas quamen van den Oever tot op Ons Lieve Vrouwenkerckhoff aen die zuytseyde, ende daer maeckende eenen rinck, hebben door Godts wonderlijcke victorie en mirakel, allegader haer busschen t'seffens afgeschoten, alsoo treckende een ijgelijck met peys naer sijn huys.

Corts hiernaer trocken mijnheer van Hooghstraeten, heer Anthonis van Straelen, den amptman ende heer Henrick van Berchem, buyten-borgemeestere, van Antwerpen naer Brussel om het contract aen madamme te presenteren datter gemaeckt was tusschen die rebellige Calvenisten, want die borgemeestere en woude dat contract niet onderteeckenen voor dat madame met haeren Raedt 't selve oversien hadde, waerom ons heeren lange te Brussel bleven eer sijlieden van de governante bescheet costen crijgen, want madame van Parma niet machtigh en was sonder aen den coninck Philips, haer

(1) Zie over dezen opstand de *Justificatie van het Magistraat,* in het X^e^ deel van het *Antwerpsch Archievenblad* gedrukt.

broeder, hier op bescheet te gheven, omdat het feyt ende petitie soo affgrijselijck was tegen Godt ende tegens des coninckx majesteyt.

Tusschen desen middelen tijt murmureerden binnen Antwerpen die quaetwillige, seggende : « Hadden wij eerst » de papen doodt geslagen, het waer al gedaen geweest, » maer wij hoopen daertoe nogh te geraecken ende sullen » noch die Papisten ende Merticoen het wel leeren 't geene » sij ons ghedaen hebben in de Meire. » Door dese quaede roepen ende dat ons heeren soo lange te Brussel bleven, soo sijnder sommige contoiren, cooplieden ende treffelijcke rijcke borgeren van Antwerpen vertrocken met haer goet, d'een naer Engelant, d'ander naer Brugge, die derde naer Brussel, maer het meestendeel tot Mechelen (want het daer nogh gheenen oploop geweest en hadde) sorgende voor pilliagie.

Op den selven tijt hebben oock de Oosterlinghen van Antwerpen naer Brussel gegaen om te vernemen wat sij doen souden, want sij seer veel aen de voors. stadt t'achter waren door het maecken van het Oostershuys ende andersints, oock omdat sij veel gelts verschooten hadden aen die stadt oft dat sij aen de selve veel corens in den dieren tijt ende naermaels gelevert hadden. Ende daer lagh nogh veel coren in Oosterlandt, ende veel goets geladen op Antwerpen, oock in Zeelant, maer en dorsten daer niet comen, om die quade roepen die men daer hoorde.

Item, den 18 meert, deynsdaghs voor Palmen Sondagh, heeft Spelleken, den drossaert van Brabant, op Varenhey, tusschen Loven en Brussel, 12 gevangene Geusen aen die galghe ghehangen, waeraf eenen was die geweest hadde een van de principaelste capiteynen van Auster-

weel, genoemt Jan Doms, ende hadde voortijts officier geweest van de coninckliJcke majesteydt Philippus.

Item, den 23 meert, en was Palmen Sondagh, alsdoen en heeft men t'Antwerpen geen processie gehouden in Onse Lieve Vrouwekercke gaende naer die Borghtkercke met die Jerusalemsche ridders, omdat den esel gebrocken was.

Item, op den selven dagh, wert die stadt van Valenchien twee daghen beschooten van het coninckx volck van Spagnien, ende naer den noen hebben sij haer opgegeven *à la miséricorde du roy d'Espagne*, maer twee ministers gevangen der predicatie ende messiere Harlijn, een seer rijck coopman.

Den 29 meert, op den Paesavont, is buyten Valenchien gevanghen den minister van de Calvenisten aldaer, geheeten La Grange, met den sone van messire Harlijn, die 's nachts over het water overgetrocken ende gevloden waeren.

Item, op den Paesdagh, den 30 meert, doen was mijnheer van Hooghstraeten van Brussel tot Antwerpen gecomen, sonder die heeren van die stadt, ende die selve grave van Hoogstraeten is met alle sijn edelen ende staet gecomen in Onse Lieve Vrouwekercke in de hooghe choor die hooghmisse hooren, die seer devotelijck ende magnifikelijck in't musieck van de stadts speellieden gespeelt ende gesongen wert, ende den grave quam selver offeren met allen sijnen staet ende heeren van de stadt. Maer den prince van Oragnien en quam doen in de voors. kercke niet gelijck hij gewoon oft placht te doen, waerom die gemeynte seer verwondert was, ende men seyde dat hij sieck was van die tijdinge die de graeff van Hooghstraeten van Brussel bracht.

Nogh op den selven dagh, en hebben die Calvenisten t'Antwerpen haer vermaledijde nachtmael oft galgesacrament niet uytgerijckt, maer precten nogh al even sterck, al waer't saecken dat sij saghen dat haerlieder principaelste hoofden allenghxkens begonsten wegh te loopen ende te trecken, als Marcus Perez, Ferdinando Bernollie, heer Jan van den Noodt (maer nu seer in den noodt), heer Jacob Hertsen etc.[a] met meer ander van haerlieder consistorie, oock de sommige die hun vervoordert hadden die artillerie te halen, die gevangenen te lossen ende die sloeten van die stadtspoorten affgebrocken hadden, met oock die van de bevelhebbers in de Meire geweest hadden. Dese liepen al te saemen uytter stadt, want men seyde doen seer sterck overal dat vrouwe Margriete van Parma, de gouvernante, t'Antwerpen haest comen soude ende doen justicie over die rebellen.

Item den prince van Oragnien hadde alsdoen tot Antwerpen noch volck aengenomen na dat rumoer al gedaen was, tot sijnder assistentie ende behoeff, meest borghers wesende, al meest haeghgeschutten, tot 4 a 500 hondert toe, al met vergulden morlionen oft stormhoyden ende noch ander hellebaerdiers, al in't sweert hernas.

Item, den tweeden dagh naer Paesschen, en was den 1 april, is t'Antwerpen ter puyen affgepubliceert, van 't hoffs weghen, heer Henderick van Brederoden ende heer Anthonis Bombergen gebannen te sijn uyt coninckx Philippus lant, ende alle haere goederen geconfiskeert tot behoeff des coninckx van Spagnien.

Item, diesgelijckx oock alle haere aenhangers (tot 's Hertogenbosch) goeden in coninckx lant gearresteert, ende men sal niemant van haerlieden betaelen, totter

tijt toe dat die Bosseniers (1) des coninckx cancelier van Brussel ende d'heer van Peetersom uyt s'Hertogenbosch los en vrij sullen laeten gaen, de welcke mijnheer van Bombergen met sijn adherenten nu houden als gevanghen.

Den 2 april, sijnder van Mastricht te Brussel gecomen commissarissen aen madame van Parma, verclarende hoe dat die stadt van Mastricht haer gewilligh overgaff aen den coninck.

Op den 5 april, is tot Ghent eenen tempel van de Calvenisten te gronde omverre gesmeten van het coninckx chrijghsvolck 't welck van 't hoff van Brussel aldaer gesonden was, ende hebben die stoff vercoght.

In't selve jaer, den 9 april, soo isser in dese Nederlanden op den noen geweest eenen al te grooten ende vreeselijcken eclipsis der sonnen, want sij die drij deelen verduystert is geweest, 't welck ons dat jaer gegenereert heeft veel twisten in de oude religie catholijck ende in't christelijck Roomsch ghelooff.

Nogh heeft den selven veroorsaeckt oft beteeckent swaer oorlooghen, groote beroerten en twisten onder die christene princen ende heeren des landts, met oock perijckeleuse sieckten.

Nogh op den selven dagh soo precten die ministers ende predicanten van de Calvenisten ende Lutheransche oft Martinisten secte in't openbaer in haer valsche nieuwe sinagogen offte kercken haer leste sermoon, ende naemen oorlof aen haer complicen van Antwerpen.

Den 10 april, heeft den prince van Oragnien ontboden den Breeden Raedt ende heeft haer te kennen gegeven hoe dat hij van Antwerpen soude moeten ver-

(1) Inwoners van 's Hertogenbosch.

trecken om seecker gewightige saecken wille die hij in sijn heerlijckheydt te doen hadde, ende bedanckte grootelijcks die borghers dat sij hem soo getrouwelijck in den noodt hadden bijgestaen.

Den 11 april, soo is den prince van Oragnien vertrocken met sijn nieuw hellebaerdiers uyt Antwerpen naer Breda daer hij heer van was, ende met hem sijn veel Calvenisten, beltstormers, kerckdieven, Meristen etc.[a] vertrocken seer subiet, want men van sijn vertrecken niet seer veel en hadde gehoort, waer door die gemeynte seer beroert was, niet wetende wat het te bedieden hadde dat hij soo vertrock, eer 't contrackt (datter gemaeckt was tusschen madame de Parma ende die heeren van der orden) affgepubliceert was t'Antwerpen.

Item, op den selven dagh, moesten die valsche predicanten vertrecken uyt Antwerpen, aengesien dat sijlieden geen langer verdragh oft geleyde en hadden, ende daerom vertrocken sij al te saemen.

Item, ontrent de selve daeghen, den prince van Oragnien verstaen hebbende watter in Spagnien gesloeten was, ende het selve aen den grave van Egmont gewaerschout hebbende, is corts voorts naer Duytslant getrocken.

Item, den 12 april, is t'Antwerpen met den Breeden Raedt eerst geconsenteert dat madame van Parma met volck van wapenen soude mogen incomen, maer op den 13 april hebben die predicanten van beyde die secten haer predicatie gelaeten, sonder daer tegen ijmanden te seggen ofte te doen, alsoo wel die Martinisten offt Confessionisten als die Calvenisten. Nochtans was het die Martinisten meest toegelaeten binnen Antwerpen te mogen preecken, want men doen seyde dat den prince

van Oragnien uyt Duytslant ontboden ende doen comen hadde doctor Spannenbergh, doctor Iliricus, ende die ministers waren't die t'Antwerpen die confessie van Antwerpen preeckten, die sij nieuw gemaeckt hadden, gelijck sijnde (soo sij seyden) aen die confessie van Ausborgh, Franciscus Alardus, Ditmarus Tymanus, Christianus Warnerus, Joannes Saliger, Joannes Ligarius ende Baltasar Houwaert (1). Dese hielen sommige treffelijcke borghers in groote eeren, want sij confessiegesint waren. Daerom gaven sij haer den cost, cleederen, ghelts genoch, met haer huysvrouwen die sommige van de predicanten medegebracht hadden, ende dese al te saemen preeckten meer ende schandeleuser tegen het kersten ghelooff, heylige misse, ceremonien der Roomscher kercken, dan die Calvenisten deden, ende deylden anders het nachtmael uyt dan sijlieden, want sij in twee gedaenten gaven, pronuncierende Godts woorden der consecratie luyde in't Duyts, nemende daertoe ostien als de priesters.

Hierom sijn die twee secten seer twistigh tegen malcanderen geworden, alsoo dat sij seer schandelijck teghen malcanderen gepreeckt hebben.

Item, maeckten d'een tegen d'ander schampighe liedekens, referijnen, dichten, boexkens, schilderijen, soo veele dat sij in't lesten die predicatie over beyde sijden hebben gelaeten, want dat aen haerlieden van 't hoffs weghen bevolen was.

Op den 14 april, is t'Iperen eenen predicant gehangen ende een rumoer geschiet, soo datter sommige doodt bleven ende ander seer veel gequetst.

(1) Ziet hiervoren bl. 113.

Op den 15 april, is t'Antwerpen gepubliceert dat niemant buspoeder, salpeter nochte eenige munitie van oorloghe vercoopen en mochte om buyten te voeren; doen werdender oock 4 vendelen lantkneghten t'Antwerpen affgedanckt van die acht, meest al borghers van de stadt, die seer murmureerden.

Item, den 16 april, heeft men aldaer in Onse Lieve Vrouwekercke voor d'eerste reyse naer de destructie 's morgens geluyt over een schellijck.

Item, den 17 april, is t'Antwerpen affgepubliceert ten puye te comen tot haerder verantwoorden alle kerckdieven ende die eenigh onderwint en onderstant gedaen hebben oft administratie gehadt hebben in de Meire oft aen die Calveniste tempels.

Item, werden oock geroepen alle die gevangenen die t'Antwerpen uyt den Steen geloopen waeren, met oock die den Steen open gesmeten hadden.

In der selve weke, toen is t'Antwerpen van Brussel gecomen den forierder, ende forierde rondsom Ste Mihielsclooster het volck van madame, want men seyde dat sij corts comen soude met ruyters en kneghten.

Item, den 26 april, sijn van Brussel gecomen ende gesonden tot Antwerpen, in den morgentstont xvi vaentkens Walen seer wel gemonteert in de wapenen, waeraff oppercapiteyn was den grave van Mansvelt, heer van der orden, met sijnen sone Carolus van Mansvelt. Dese hadde gesonden madame die governante van coninckx weghen. Den colonel oft lieutenant van dese Walen was mijnheer du Beauvois.

Op den 27 ditto, t'sondaghs, wert tot Antwerpen van stadts wegen gepubliceert dat alle die affgedanckte borghers crijghsknechten hun geweir affleggen souden.

Noch op den selven dagh, t"s avonts, hebben twee dronckaerts binnen Antwerpen een rumoer gemaeckt, het een op de Groote Meert, een lantskneght geweest sijnde van die borghers ende geheeten *Clynen Hans*, omdat die Walsche krijghskneghten hem niet en wilden laeten passeren door haer wacht, ende den anderen eenen borgherssone, een trompetter wesende, heeft in de Cammerstraete met sijn trompet allarm geblasen. Waer door datter in stadt groot rumoer was, maer wert terstont gestilt door sommige heeren die dese twee terstont gevanghen namen.

Den 28 april, 's morgens, sijn dese twee verwesen geweest ende op de Groote Mert gehangen (1).

Daernaer heeft die roode roye oft Spelleken genoempt, die provost, van 't hoff weghen, in de stadt gebracht vier Walen vagabunden crijslieden die den buytenlantsman grooten overlast ghedaen hadden; die drij heeft hij oock daer bij doen hangen, maer den vierden wert verbeden onder die galge ende los gelaeten.

Op den selven dagh, naer xi uren, is binnen Antwerpen gecomen de governante vrouwe Margaritte van Parma, met seer grooten staet van edelen ende heeren des Gulden Vlies, als duc d'Arschot, den grave van Egmont, conte de Mansvelt, C. de Barlimont geconvoieert met vier bemden ruyteren, als die bemde van mijnheer van Arenbergh, C. de Barlimont, monsieur de Beauvois, ende die bemde van madame was sterck hondert lichte peerden ende met haer haerchiers al met sweerte morlionen oft stormhoyen met sweerte pluymen, aen hebbende sweerte rocken.

(1) Hans van der Meren en Adolf van Beveren. Zie *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 354-355.

Aldus affgeseten sijnde aen die noortzeyde van Onse Lieve Vrouwekercke met die voors. heeren, heeft den gheestelijcken staet haer verwaght aen die voors. kerckdeure met de processie, leydende alsoo in de hooghe choore, singende daer met die orgelen *Te Deum laudamus* in't musieck gemaeckt van meester Geerart van Turnhout, sanghmeester der selver kercke ende stadt (1).

Daernaer heeft mijnheer den choordeken Rogerius de Tassis, met het capittel van Antwerpen, haer gesalueert ende willecom geheeten met een oratie, ende daernaer is sij met allen haeren staet ende bemden naer Ste Michielsclooster, daer haer hoff was, gereden.

Op den 1 dagh mey, is madame die gouvernante gereden tot St Jacobskercke om daer misse ende sermoon te hooren, want daer toen ter tijt predickende was eenen Franchoysen minrebroeder uyt Vranckrijck, ende hadde geweest discipel van Calvinus, maer verstaende sijn valscheyt, heeft hem verlaeten, ende minrebroeder geworden sijnde, heeft tot Antwerpen den geheelen vasten gepreckt ende alsoo berispt met schriffture ende redenen Calvini ende Lutheri valsche leere, als oyt man gehoort hadde binnen Antwerpen sulcke eloquentie ende geleertheyt als desen hadde.

Item, den 4 dagh mey, heeft men voor de eerste reyse t'Antwerpen het heyligh sacrament metter bellen gedraegen achter straeten bij die siecken, naer der kercken destructie, uyt Onse Lieve Vrouwekercke, ende dat ten huyse van Jan Broodt, in de *Kleyn Gulde Flesschen* in de Cammerstraete bij die witsusters.

(1) Geeraart van Turnhout, een der voornaamste Vlaamsche componisten.

Item, op den selven dagh mey, is t'Antwerpen ingeblasen de Sinxemeert naer d'oude coustume, ende daer sijn uytgeseth ende gebannen geweest uyt gants des coninckx landen van Spagnien, ten eeuwigen daeghe, op die galeye, alle apostaten oft uytgeloopen monicken ende verloochende priesters, alle beltstormers, kerckbreeckers, roovers ende dieven.

Item, alle die gheene die eenige wapenen aengenomen hadden tegen den coninck ende hen vervoordeert hebben 't gelt te nemen oft te gheven tegen sijn majestijt ofte ergens eenigh bevel gehadt hebben oft geweest sijnde t'Austruweel oft op ander plaetsen tegen den coninck van Spagnien.

Item, den 5 mey, is Vianen die stadt in Hollant ingenomen van hertogh Gerick van Bruynsewijck, coninckx Philippus' capiteyn.

Nogh op den selven dagh, ende eenige daeghen daernaer, welck waren die cruysdaghen, soo en heeft men t'Antwerpen nergens met de cruysen processie ghedaen, als men placht, dan elck in sijn prochiekercke, d'welck de heeren van de stadt niet wel en naemen van d'heeren van't cappittel.

Den 6 mey, sijnder boven Amsterdam in Hollant naer Emden toe twee scheepen gevanghen geweest in zee, vol volckx wesende, als met 70 persoonen Geusen van heer Henderick Brederoode.

Dese heeft genomen het volck van den grave van Arenberge, daer oock bij gevangen werden veel edelen, als die kinderen van Batenborgh (1), monsieur Dandelot (2),

(1) Theodoor en Gijsbrecht van Batenborgh. Zie *Correspondance du cardinal de Granvelle,* uitgegeven door M. Edm. Poullet, D. II, bl. 669.

(2) Peeter Dandelot. *Ibid.* D. I, bl. 200 en D. II, bl. 662.

monsieur Le Horck etc.[a] ende hebben oock daer bij gevonden 36 duysent guldens, silverwerck ende kelcken die sij van de kercken berooft hadden.

Dit hoorende heer Henricus van Brederode dat sijn Geusen gevanghen waren, heeft uyt Amsterdam terstont de vlucht genomen.

Item, den 9 mey, isser tot Antwerpen op den Oever, 's morgens seer vroegh, een nieuw galge geseth voor die Walsche kneghten.

Op den 10 mey, op S[t] Jobsdagh, heeft men t'Antwerpen in Onse Lieve Vrouwenkercke 's morgens (eerst naer der kercken destructie) gesongen die 7 gethijden. Ende die Walsche crijghsknechten hebben in Onse Lieve Vrouwecappelle een misse in't musieck doen singen ter eeren van S[t] Job, maer 's avonts is't d'eerste reyse geweest dat men in de selve cappelle het loff gesongen heeft.

Item, den selven dagh, sijnder t'Antwerpen op onse Groote Meert drij borghers gehanghen die eens mans dore opgeloopen hadden, willende hem vermooren (1).

Deese hadden oock t'Austruweel de wapenen gevoert tegen den coninck ende oock kercken gedestrueert.

Noch op den selven dagh, heeft Spelleken die provost tot Antwerpen op den Oever doen hanghen drij Walsche krijghsknechten die tot Hoboken op't huys van Gaspar Doetchi (2) ende elders grooten overlast gedaen hadden, ende nogh werden aldaer sommige onder die galge gegeesselt.

(1) Jan Robrechts *alias* Schotz Hansken, Jan Bornis *alias* de Doodt. *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 357.

(2) Gaspar Douchy. Zie P. D. Kuyl, *Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld*, bl. 9 en 243. Zie ook hiervoren bl. 155.

Op den 12 dagh mey, sijn die Calvenisten tempels en Lutheranen oft Martinisten t'Antwerpen geschoncken aen die 16 vaentkens van de Wale soldaeten.

Item, den 14 mey, heeft men begonst die tempels der sectarissen aff te brecken.

Den 15 ditto, voor Sinxen, is heer Maximiliaen de Bergis, artsbisschop van Camerijck, tot Antwerpen gecomen met heer Martinus Cuypers (1) sijnen suffragaen, om die autaeren te consacreren die van de keters ontwijt waren.

In de selve maent, doen werdender groote brieven geslagen aen alle poorten van de stadt ende gepubliceert ofte gedateert van den 27 april des selffs jaers 1567, inhoudende aldus : alsoo verre datter eenighe staen en clappen met hun vieren oft vijven tusschen die twee stadtspoorten, van dese moghen die wachters afnemen hun opperste cleet voor d'eerste reyse.

Den 19 mey, 's maendaghs in de Sinxedaghen, soo heeft heer Maximiliaen van Bergis, bisschop van Camerijck, geconsacreert ende gewijt tot Antwerpen Onse Lieve Vrouwekercke met de hooghe choor, autaer, ommeganck ende kerckhoff.

Item, den 20 mey, soo heeft heer Marten de Cuyper, Lieve Vrouwenbroeder ende suffragaen oft wijbisschop van Camerijck, begonst te weyen die ander autaeren in de selve Lieve Vrouwekercke.

Op den selven dagh, hebben sommige heeren van madame in't clooster van Ste Michiels (wesende het hoff van de selve madame) gesteken naer eenen rinck, ende

(1) Martinus Cuperus, prior van het Antwerpsch klooster der O. L. V. broeders. Zie bl. 99.

die edele heeren hadden aen haer aensichten laeten maecken lange neusen, ende achter op haeren rugge haddense al stroye aensichten.

Item, den 21 mey, sterfft te Madrid in Spagnien den marquis heer Jan van Bergen, van een heete cortse.

Op den 22 dagh mey, heeft men t'Antwerpen ter Borsen vercoght die Leuteransche offte Martiniste nieuw kercke staende in den Reygersganck bij de Roeypoorte; dese heeft gecoght heer Charel, sone van den grave van Mansvelt, voor die somme van xv^{c} guldens. Ende men seyde alsdoen dat alle sectarissen nieuw valsche kercken geschoncken waren aen die Walsche kneghten voor haren willecom, want sij veel ten achteren waren, alsoo dat die borghers haer mosten gheven huysheure, olie, asijn, vier ende licht.

Item, den 24 mey, heeft heer Marten de Cuyper, wijbisschop van Camerijck, tot Antwerpen in Onse Lieve Vrouwekercke in de hooge choor gegeven die ordinen des pristerschap ende daer en waren maer 6 weirelijcke priesters gewijt in't bisdom van Camerijck ende die andere waren al religieusen onder Camerijck van diversche ordens.

Op den 25 ditto, ende was H. Drijvuldigheyt-dagh, soo en heeft men tot Antwerpen geenen gewoonelijcken ommeganck noch processie gehouden, omdat heylighe Besnijdenisse Ons Heeren in de kerckroevinge gestoelen was, welck men seyde dat den valschen predicant ende ketter Hermanus bij hem droegh ende gestoelen hadde, en wasser mede gevloeden in Engelandt.

Den 27 ditto, soo heeft mijnheer van Megem van Amsterdam afgesonden te schepe die twee kinderen van Batenborgh, tot Vilvoorden op't slot als gevanghen

mans bewaert sijnde met veel Hooghduytsche krijghs-kneghten des coninckx.

Item, den 28 mey, en was H. Sacramentsavont, soo heeft men t'Antwerpen affgelesen een ordonnantie gegeven tot Antwerpen den 24 mey, van wegen des coninckx ende t'hoff, tegen alle die sectarissen, nieuw valsche predicanten, kerckroovers, beltstormers ende die tegen den coninck Philippus in de wapen in eenige plaetsen geweest hadden, te vertrecken uyt coninckx landen van Spanien.

Alsdoen quam die tijdinghe uyt Spanien tot Antwerpen aen madame van Parma hoe dat aldaer overleden was den marquis heer Jean van Bergen op den Zoom.

Op den 29 mey, welck was heiligh Sacramentsdagh, soo is madame tot Antwerpen in Onse Lieve Vrouwe-kercke gecomen die hooghmisse hoorende, welcke doen songh den artsbisschop van Camerijck heer Maximiliaen a Bergis, ende die heeren canonicken van't cappittel dienden hem als diacons ende subdiacons in de misse en processie. Naer die misse heeft men gehouden een generaele processie van devotie met den H. Sacramente, welck droegh den voornoemden bisschop van Camerijck, ende madame van Parma ginck achter den bisschop tusschen 2 edelmans, waeraff den eenen was conte d'Egmont, met grooter devotie alle die processie dore, met alle haer heeren van der Orden, haer edele cammenieren, edel joffrouwen; maer den gheestelijcken staet van de stadt ende die Weth met alle die ambachten gingen elck in de processie al met een wassche berrende kersse, want het was gepubliceert dat alle die ambachten, gulden, borghers, thiende lieden, honderste lieden, wete doen souden elck besonder tortsen

en licht te beschicken ende draghen souden naer sijn macht, alsoo datter getelt wirden wel vier duysent tortsen voor 't heyligh Sacrament. Oock die wijcken en straeten waren seer schoon met kostelijcke autaeren, tapijten, schilderijen, meyen etc.[a] verciert, als men tot Antwerpen in menigen tijt gesien hadde.

Item, op alle bruggen, wijcken, hoecken van de straeten daer die processie passeerde stonden alle die chrijghslieden, alsoo wel die borghers als die Waelen, met haer hopmans ende vendels, in't volle hernas, met haer gevelde busschen ende gevelde spicien.

Den 30 mey, naer den noen, heeft den provost oft roode roye t'Antwerpen aen die Munte doen onthalsen eenen Walschen chrijghsman, die een vrouw met haeren man doorschoten hadde, sittende op't Schelt in een schuyte. Maer doen den beul Cosijnken hem onthalsen soude, soo en woude hij met sijn hoofft niet stil sitten, maer wirp sijn selven twee oft drijmael ter aerden, soo dat den beul vier oft vijffmael capte in sijn hooft ende hals, waer door datter groot rumoer quamp onder die Walsche kneghten, die met haer geweir al bloet stonden om den beul te doorloopen, maer die hoplieden stilden se, want het en quamp niet bij de schult van den beul dat hij miste.

Item, den 31 mey, sijn t'Antwerpen affgedanckt vier vaentkens kneghten die daer aengenomen waren van de borghers.

Item, tot Valenchien sijn onthalst monsieur Harlijn met sijn soonen, ende twee ministers gehangen.

Op den 1 unij, t'sondachs 's avonts, soo sijn van Borgerhout bij Antwerpen naer de stadt gecomen bij die Roeypoorte sommige droncken affgedanckte borghers

chrijghslieden. Dese hebben op den steenwegh ende aen die poorte groot rumoer gemaeckt teghen die wacht (welck waren Walen van heer Carel, den sone van den grave van Mansvelt) maer die Walen geen verdragh connende crijgen van dese quaetwillige dronckaerts, hebben ten lesten in den hoop geschooten ende geslaegen, alsoo datter vijff oft ses van die quatwillige dronckaerts ende oock ander goede borghers, die daer mede stonden en saghen, doodt bleven ende gequetst sijn geweest, waeraff men seyde dat den jongen Mansvelt heer Carel met sijn eygen hant eenen onnooselen borgher die daer stont en sagh doorstack.

Den 4 junij, doen begonst men tot Antwerpen aff te brecken die Calvenisten kercke gestaen in de *Mollekens rame* in't Hoplant bij de stadtsvesten. Dese kercke wert vercoght een ijgelijck van die metserije ende timmeragie sijn gerieff ende dat tot behoeff van die Walsche kneghten.

Item, den 5 junij, wert tot Antwerpen een gebodt affgelesen dat niemant hem vervoorderen en soude buyten die stadt met geweir gaen drincken oft dat ijmant eenigh geweir draghen en soude achter die dieffclocke geluyt hadde, ende dat hem een ijgelijck 's avonts in huys houden soude, wat rumoer hij hoorde.

Op den 13 junij, begonst men t'Antwerpen te ontdecken ende aff te breecken die ronde Waele kercke, gestaen op den Wapper bij den Colveniershoff, op een erve toebehoorende Aert Dielis. Desen Walschen tempel was gemaeckt heel ront seer anticx op de maniere van Jerusalem den tempel van Salomon ende te Roomen, op het fatsoen van den tempel Panteon.

Om desen tempel te mogen blijven staen hadden die

vleeshouders van Borgerhout aen madame van Parma ende 't hoff veel gelts geboden, omdat sij tusschen Paeschen en Sinxen daer in haer vleesch souden mogen vercoopen, maer het hoff en wou dat haer niet consenteeren opdatter in de stadt gheen memorie blijven en soude van de valsche sinagoge.

Item, den 15 junij, doen waren tot Antwerpen sommige vendelen van de Walen in slachorder, want den bisschop van Atrecht dede te Ste Michiels sermoon voor madame van Parma 's morgens seer vroegh.

Den 18 junij, sijn van Antwerpen vertrocken vier vaentkens Walen weder naer die frontieren toe, maer doen dese Walen quamen buyten St Joris ofte die keyserspoorte, aen het clooster Ter Sieckenen, hebben sommige van die onverlaeten droncke Waelen crijghslieden grooten overlast gedaen in't voors. clooster, ende hebben't al omstucken geslaegen daer sij aen conden, hebbende oock den ouden prochiaen seer geslaegen, ende die nonnen hebben door den overlast al gevloden omdat die soldaeten riepen : « *Vive le Geus !* » verlossende die gevangene van de roode roye etc.[a].

Item, op den selven dagh, sijnder binnen Antwerpen ander twee vaentkens lantsknechten ingecomen uyt Borgerhoudt, die daer lange gelegen hadden.

Op den 19 junij, des s'nachts ten 1 ure, is mijnheer van Mansvelt, met heer Carel sijnen sone, ende met die hertsiers van madame ende nogh sommige ruyteren, uyt Antwerpen getrocken om die opreurige te achterhaelen ende te vanghen die dit Ter Sieckenen bedreven hadden.

Item, den 20 junij, soo verbrandde buyten Amsterdam wel hondert huysen ende wel om een ton gouts coren, door haer selffs vier.

Op den 21 ditto, soo sijn 's morgens tot Antwerpen op die Groote Meert gehangen twee borghers die tot Austruweel ende Vianen haer hadden laeten inschrijven, ende wapenen genomen teghens den coninck Philippus (1).

Den 22 junij, t'sondaghs, soo is madame met grooten staet gecomen in Onse Lieve Vrouwenkercke, hoorende die hooghmisse voor de hooghe choor, ende daer heeft in den beuck van de kercke in't Wals voor madame gepreckt den eerweerden ende geleerden bisschop van Atrecht heer Franciscus Richardot, maer den aertsbisschop van Camerijck, heer Maximiliaen de Bergis, hoorden het sermoon ende droegh aen madame den boeck met den peys te cussen onder die hooghmisse, dat seer solemneel was.

Item, den 23 junij, t' 's maendaghs, soo werden t'Antwerpen op den Oever 2 Walsche krijghskneghten gehangen van't hoffs wegen, die Te Sieckenen den overlast hadden helpen doen ende daer die gevangenen soecten om te verlossen die de roey roede aldaer geseth hadde.

Den 27 junij, t'vrijdaghs, soo sijn t'Antwerpen gecomen binnen Onse Lieve Vrouwekercke, in't canoninckx cappittel, den bisschop van Camerijck heer Maximiliaen de Bergis met twee commissarissen, te weten den bisschop van Atrecht heer Franciscus Richardot ende den choordeken van St Goelen te Brussel, gecommandeert van't consilie van Trenten om te visiteeren ende te

(1) Jacob Ravels, beschuldigd zich te Rouanen te hebben laten inschrijven en Wouter Henricx, beschuldigd hetzelfde feit te Austruweel te hebben gepleegd. Zie het *Antwerpsch Archievenblad,* D. IX, bl. 373.

reformeeren, als overste des selffs cappittel, naer het consilie van Trenten, 't welck sij daer exhibeerden.

Op den 28 ditto, 's avonts ten 8 uren, isser tot Antwerpen in de Nieuwstadt een groot rumoer geweest van schippers ende brouwersgasten offt kneghten om eenen lieutenant van een Walen vendel die daer die borghers overlast dede, waerom dat heer Carel van Mansvelt dede alle die Waelen chrijghskneghten in de wapen comen, elck onder sijn vendel, 't welck alsoo cesseerden.

Den 2 dagh julij, op Onsen Lieve Vrouwendagh, 's morgens, isser van Antwerpen gereden naer Ste Bernaertsabdije ende clooster wel 40 wagenen met volck, ende diesgelijckx oock te water met heuen (1) ende andere schepen, oock te voet, singende onderwegen al Duytsche psalmen, om te hooren preecken heer Thomas van Thielt, abt des selffs clooster, want dat volck seyde dat hij precte de oprechte confessie van Ausborgh.

Item, den 5 julij, is t'Antwerpen aengecomen een schip met 7 edelmans, die gevangen waren in Vrieslant van den heer van Megem. Dese hadden de wapenen aengenomen tegen den coninck van Spagnien, waerom dat sij gevoert sijn op't slot te Vilvoorden als gevangen.

Op den selven dagh, hebben die van 't hoff van Brussel anderwerff in Ste Michielsclooster doen meten het nieuw casteel offt slot, om die stadt daer mede te bewaren voor quaetwilligheyt.

Item, den 12 ditto, t' saterdaghs, heeft men tot Antwerpen, van 't hoffs weghen, ter puyen affgepubliceert dat men t"s sanderdaghs processie gaen soude met den H. Sacramente, ende bidden Godt Almachtigh dat onsen

(1) Heuden.

coninck Philippus uyt Spagnien gesont ende met goeden voorspoet mochte overcomen in dese Nederlanden, ende daerentusschen uyt Antwerpen vertrecken souden alle diegheene die tegen sijne Majestijdt de wapenen aengenomen hadden offt eenighsint rebel tegen den coninck geweest hadden.

Den 16 julij, sijnder van Antwerpen vertrocken ses vaentjens Walen naer Brussel.

Den 18 ditto, is madame van Parma, de governante, wederom van Antwerpen met die bargie na Brussel vertrocken met alle haer edelen ende haeren gantschen staet, waeiom dat men seer schoot.

Den 30 ditto, is tot Antwerpen op die Groote Meert gehangen eenen Luykeneir (1), eenen smit sijnde; desen was oock musicien ende had in Brabant die kercken helpen affworpen ende eenen jongen doodtgeslaegen in sijnen kelder.

Op den selven dagh, heeft men t'Antwerpen, van 't hoffs wegen, een gebodt affgelesen dat alle mandementen, die madame had laeten publiceeren 't sedert den mey, souden cesseren, totter tijt toe dat den coninck Philippus in't lant soude comen.

Den 31 ditto, wert tot Antwerpen affgepubliceert dat alle diegeene die vertrocken waren, van de sectarissen weghen, uyt Antwerpen, souden wederom comen, men soude niemant misdoen tot die comste van ons coninckx Philippus van Spagnien, maer men seyde doen seer sterck dat duc d'Albe op wegh was uyt Spagnien om herwaerts te comen, met x oft xij duysent Spaenjaerts, om het landt in peyse ende vrede te stellen als vore.

(1) Jacob Thiellens, van St Truiden. Zie het *Vierschaerboeck* van 1567 en het *Antwerpsch Archievenblad,* D. IX, bl. 429.

In't eynde van de selve maent julij, soo is tot Lutsenborgh deirlijck vermoort den thresorier van duc d'Albe, van sijnen knape, wesende een Franchois. Desen hadde hem vijff jaren lanck getrouwelijck ghedient, ende heeft van sijnen heer en meester gestoelen kostelijcke juweelen van goude ende gesteente.

In den selven jaere ende tijt, doen werden sommige scheepen gearresteert van Antwerpen, die nochtans bevraght waren, de welcke die eygenaers hebben moeten ontlaeden van haer coopmanschap ende moeten toerusten tot behoeff des coninckx uyt Spagnien.

Den 6 augustij, sijn die stadtspoorten tot 's Hertogenbosch twee daghen gesloeten geweest, ende men heeft er 23 borghers gevangen.

Den 10 ditto, en was Ste Laureysdagh, sijn tot Antwerpen op't Schelleken 6 Herdoopers van die marcgrave ende schouteth in een huys gevanghen die (als men seyde) aldaer vergaderinge maeckten om te preecken. Maer die ander braecken van achter uyt den huyse ende ontliepen't, alsoo datter maer dese 6 gevangenen en waren, waeraff den eenen was den predicant, en waren rijcke mannen van Rijssel t'Antwerpen woonachtigh.

Den 13 augustij, wert t'Antwerpen weder geseth in Onse Lieve Vrouwekercke het oude Marienbelt in haere choor om den ommeganck te houden.

Nogh op den selven dagh, sijn der xij vendelen Hooghduytsche knechten voorbij Antwerpen getrocken tot in Borgerhout ende Berchem tot dat die x vendelen vertrocken waren uyt Antwerpen, sterck ontrent 2000 mannen.

Den 14 augustij, sijn van Antwerpen vertrocken de 10 vaentkens Walsche krijghsknechten, sterck ontrent

2000, naer die frontieren toe; dese hadden gelegen 4 maenden in de selve stadt; van dese soldaten was oppercappiteyn mijnheer van Mansvelt, ende colonel was Beauvois.

Dese Walsche soldaeten hadden t'Antwerpen soo grooten overlast ghedaen binnen die vier maenden, datter wel 100 borghers soo doodt geschooten als doorsteecken sijn, ende in haer plaetse, op den selven dagh, ontrent den noen, sijnder uyt Borgerhoudt en Berchem bij Antwerpen in de stadt gecomen 12 vaentjens Hooghduytsche ende Italiaensche krijghsknechten sterck ontrent 3200, ende haren colonel was eenen Italiaen genoempt conte Lodron.

Alsdoen op den selven dagh, begonsten sij Renschen wijn te tappen op die Groote Meert ende elders, den pot of maet om drij stuyvers.

Item, den 17 augustij, heeft men t'Antwerpen den grooten ommeganck gehouden met die speelwagens ende maeghdekens als men placht, maer op die Groote Meert ende op den Oever stonden die Duytsche lantkneghten, van 's morgens vroegh tot dat den ommeganck was, al in slaghorder.

Op den 18 ditto, heeft heer Thomas van Thielt, abt van Ste Bernaerts, bij Antwerpen, verloochent sijn pristerschap ende prelaetschap, ende verlaetende sijn clooster, heeft daer uyt met hem genomen 4000 guldens, ende is alsoo met een hoere naer Hollant getrocken ende van daer naer Duysborgh in Cleve, ende daer sijnde, heeft de selve vrouw den 6 september openbaerlijck voor sijn huysvrouw getrouwt, ende als een weirlijck man daer verkeert en valschelijck geleert. Die oorsaecke hiervan seyde men dat was omdat hij met die Geusen ende

smalle jonckers het requeste tegen de oude religie mede hadde onderteeckent ende oock tegen het oude catholieck gelooff ende religie geprect hadde, waer door dat den coninck Philippus aen madame van Parma geschreven hadde alsulcken soude doen vanghen oft apprehenderen ende tot Brussel te doen brenghen.

Den 22 augustij, is duc d'Albe uyt Spagnien binnen Brussel gearriveert met 400 peerdevolck ende 10 vaentjens Spagniarden, ende ginck in't hoff bij madame van Parme in haer camer ende groette haer, alwaer bij haer waren den hertogh van Arschot met den grave van Mansvelt, heeren van den Gulde Vliese, met nogh andere heeren en edelen, ende daer gaff duc d'Albe aen madame te kennen hoe dat hij van coninck Philippus, haer broeder, gestelt was als gouverneur van gants Nederlandt.

Den 24 ditto, is t'Antwerpen ingeblasen die Bamismeert, ende sijn uytgeseth alle diegheene die tegen den coninck in de wapen geweest hebben etc.[a] gelijck in Sinxenmeert voorleden. Noch in dese maent is uyt Spagnien te scheepe gebracht tot Bergen op den Zoom dat doodt lichaem van den marquis ende heer van Berghen, ende aldaer begraven, ende op den eersten september dede men aldaer over den selven een solemnele ende droeve uytvaert, alwaer present was duc d'Albe, met den grave van Egmont die duc d'Albe naemaels dede onthalsen.

Op den 7 september, sijn seker commissarissen gecomen van Brussel, gesonden van den hove, tot Ste Bernaerts in die abdije, mits dat den voorschreven abt sijn prelaetschap verlaeten had, om daervan informatie te nemen ende een anderen abt onder die monicken te kiesen.

Den 9 ditto, doen rede jonker Anthonis van Stralen

van Antwerpen op sijnen waghen naer Brussel, want hij daer van't hoffs weghen ontboden was, maer doen hij quam tusschen die Luythagen ontrent den Ouden Godt, wert hij gevangen van conte Lodron, overste van xij vendelen Duytsche kneghten, die doen ter tijt tot Antwerpen laghen, ende voerden hem gevanghen van de twee meulens staende tusschen die Luythaghe ende Contich naer Lier, waerom alle die gemeynte van Antwerpen verwondert waren, want hij van de gemeynte seer bemint was.

Item, op den selven dagh, heeft conte Lodron kneghten uyt Antwerpen gesonden naer Mercxhem bij Antwerpen, op't huys van den selven Straelen om dat in te nemen, alwaer sij groote schade gedaen hebben.

Nogh op den selven dagh, heeft den selven Lodron met eenen hoop soldaeten ingenomen heer Stralens huys binnen Antwerpen, gestaen bij die Kipdorppoorte aen die Roosestraete.

Op den 10 ditto, doen sijn tot Brussel (van ducq d'Albe ende uyt crachte van sijne commissie der koninclijcke majestijt) gehouden geweest als gevangenen den grave van Egmont ende den grave van Hornes, ende desen sijn geweir affgenomen wordende, heeft dat ter aerden geworpen, seggende: « Soude men mijn geweir » affnemen, daer ick in den dinst van onsen genadigen » keyser Carel den V soo menigh vroom feyt van oor- » loghe ghedaen hebbe, » gelijck gebleecken heeft tot menigher stonden, ende principalijck voor Grevelingen in Vlaenderen teghen die Franchoisen.

Dese graven waren tot Brussel in't hoff bij duc d'Albe om van de fortificatie te spreecken van Theonville, ende werden alsoo gevanghen.

Nogh is aldaer oock gevanghen geweest monsieur de Backerseel, alias Casenbroodt.

Item, den 13 september, t'saterdaghs op't heyligh ✠ avont, soo werdender tot Antwerpen verbrandt 4 Herdoopers die op't Schelleken in de vergaederinge gevangen geweest hadden (1).

Dit waren de eerste die, naer dat het geordonneert was dat mense verdrincken soude, in't heymelijck op den Steen ende niet meer openbaer branden en soude. Maer het was met den coninck soo verre gedesimuleert dat men niemant om het ghelooff en wilde gedoodt hebben diegene uyt gantscher herten affgingen ende versaeckten dat valsche gheloove. Maer door de menighvuldigheyt van de sectarissen daerop sondighende, is die gratie achtergebleven.

Hiernaer werden die heeren van Antwerpen tot Brussel ontboden, als mijnheer Jacob Verheyden, binnen-borgemeester, ende heer Henderick van Berchem, als buyten-borgemeester, met den heer amptman.

Item, den 18 september, is den cancelier met den procureur generael gecomen binnen Antwerpen ende hebben een generael mandement oft gebodt gedaen, van coninckx wegen gemaeckt, tegen diegheene die, ter saecken van de verleden bereurten ende commotien, uyt de landen van herwaertsover hen souden willen vervoorderen te vertrecken ofte ruymen haerlieder goederen oft huysraet, muteren ende transporteren in eeniger manieren. Ende dit wert gedaen omdat men sagh het volck hoe

(1) Cornelis Claessens, van Gent, Christiaan Janssens, Simon Janssens, Matheus de Vecht. Zie het *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 460 en hiervoren bl. 198.

lancx hoe meer vertrecken uyt Antwerpen, eendeels om haer crediteuren ende schuldenaeren daer door te bedriegen, mits oock siende die aprensie van die groote heeren vasallen voorgenoemt, met nogh meer andere. Soo wert gratie gegeven aen alle die simpele ambachtslieden, die door haer simpelheyt daer toe gebracht ende verleyt waren oft sijn, dat sij souden blijven in haer affairen ende neiringhe. Ende die andere die wegh waren souden wederom komen, alsoo verre sij hun weder begeven wilden om te onderhouden de oude catholiecke religie ende in den dinst des coninckx ende onderdanigheyt souden willen hun submitteren ende blijven onderhoudende haer coopmanschappen, neiringen, ambachten ende hantteringhen, elcke naer sijn vocatie ende qualiteyt offt macht. Ende omdat die gemeynte met dit onwettigh vluchten niet meer beschadigen en souden, soo wert bevolen, van madame van Parma's wegen, met haeren raedt, dat soo wie hij sij, alleen oft met hun huysgesin ende familie, in't heymelijck oft openbaer, noch oock hunnen huysraet, meubelen, goederen van coopmanschappen uyt te voeren ofte te transporteeren, te water offt te lande, in meyninge van hun te absenteeren ende uyt den voors. lande te trecken, op pene van gehouden te worden culpabel oft ten minsten voor suspect van de verleden bereurten ende ongeregelheden aldaer gebeurt ende oversulckx aengetast ende vervolght te worden, mitsgaders van de confiscatie van de uytgevoerde goederen offt die geladen sijn om uytgevoert te worden, verbiedende insgelijckx alle schippers, voerlieden, waghenlieden ende die andere die de voorseyde vluchters ende uytveirders hulpe te doen offt assistentie, op pene van selffs gehouden te worden voor

suspect van de voorschreve misdaden offte crimen, mits oock van confiscatie van schepen, schuyten, wagens, kerren, etc.[a] daer mede de uytvoeringhe gedaen soude worden. Ende alle diegheene die souden willen vertrecken (niet sijnde van eenige quade secten offt feyten) sal gehouden sijn, eer hij sal mogen vertrecken, 't selve een maent te voren te kennen te gheven aen den officier ende wethouderen vander stadt daer hij uyt soude willen vertrecken, ende alsoo verre hij op dorpe ofte plat lant woonachtigh waere, daervan die wete moeten doen aen de Weth der selver plaetsen, binnen ses weecken; bevelende aen alle wachters van frontieren, bruggen, soete wateren, passagien, dat scherp ondersoeck te doen ende den selven arresteren; bevelende oock alle tollenaers dat sij gheen scheepen, schuyten, wagens oft peerden, gelaeden wesende, laeten doorvaeren sonder de selve neerstelijck te ondersoecken ende weten waer dat die varen ende wat sij geladen hebben, geconfisceert, alsoo verre sij niet te kennen gegeven en hebben hunne oversten, mits heur bescheet betoonende. Dit gedaen ende t'Antwerpen affgepubliceert den 18 september anno 1567.

Op den 23 september, heeft capiteyn Lodron tot Antwerpen op die Groote Meert doen hanghen eenen Hooghduytschen krijghsman omdat hij veel gestolen had, ende sommige sijnder gebannen geweest in Hongarijen tegen den Turck.

Den 24 september, heeft duc d'Albe van Brussel doen voeren op't slot van Ghent den grave van Egmont ende den grave van Hornes, sijnen swager, heeren van der Ordine, als gevangenen des coninckx Philippus, met een groote guarde van Spagniarden, daer hij overhooft

placht te wesen, die haer convoyeerden tot Ghent toe, ende die Spagniarts uyt Ghent quamen haer te gemoet.

Item, den 25, is heer Anthonis van Stralen van Lier, als gevangen man, gevoert tot Brussel, geconvoyeert sijnde met een vaentjen Spagniaerts, ende hebben hem aldaer geleyt op den thoren Treurenborgh.

Op den 27 der selve maent, sijnder t'Antwerpen op die Groote Meert drij gehangen, die tot Austerweel geweest hadden ende sommige speelhoven bij Antwerpen hadden beroefft. (1)

Op den 4 october, isser op de selve Groote Meert noch eenen van de selve quaetdoenders van Oustreweel gehangen (2) ende daer isser twee (3) ten eeuwigen daeghe op de galleye gebannen.

Item, op den 9 october, is tot Antwerpen opgerecht in de *Mollekens rame,* daer die Calveniste kercke geraseert lagh, een groot houten roodt ✠ hebbende drij nagelen met Pilatustitel; dit hebben opgerecht die keyserskneghten van ducq Lodron.

Dit wert ghedaen tot een eeuwige memoire en spijte van die Calvenisten ende tot verachtinge haers feyts, omdat sij waren vijanden des chruys Christi ende omdat sij dat cruycefix in alle kercken, cappellen, cloosters in stucken gesmeten hebben.

Item, 15 october, doen begonst men bij Antwerpen buyten de Croonenborghpoorte den gront te soecken

(1) Thomas Robbrechts, Peeter van Paesschen en Frans van Mol *alias* Floerden; deze laatste was ook beschuldigd van beeldstormerij. Zie het *Antwerpsch Archievenblad*, D. IX, bl. 465.

(2) Peeter van Beneden. *Ibid.*, bl. 466.

(3) Men leze *drie,* te weten : Jacob Hegmans, Jan Carpentier en Claes van Schelle. *Ibid.*, bl. 466.

waer men best het casteel maecken soude, streckende naer het Kiel, waer in een ijgelijck verwondert was van het groot begrijp ende schade die de arme lieden, ende principalijck die hoveniers, lijden moesten, haer erven ende hoeven verliesende. Daerenboven nogh seker getal van wintmeulens die daer oock stonden moesten affgebrocken worden, soo dat men toen voortaen het casteel pretendeerden, hoe eer hoe liever, met groote macht op te maecken, waervan fondateur was Chiapin Vitellius, oppersten capiteyn oft veltheer van ducq d'Albe onsen governeur, ende hier mede waren in presentie den marcgrave van Antwerpen, heer Jan van Immerseel, met den amptman ende seker schepenen, in presentie van veel borghers.

Item, den 16 october, is den grave van Arenbergh met twee duysent peerden naer Vranckrijck getrocken tot assistentie van den coninck des selffs rijckx tegen Condé.

In den selven tijt, doen begeirden t'hoff, van coninck Philippus weghen, rekeninge van diegene die het scougelt ontfangen van het jaer 53, dat sij souden maecken die fouten op te brenghen van degheene die alsdoen insolvent gebleven waeren, offt anders soude men het op die wijckmeesters (doen geweest sijnde) verhalen, want elcken borgher moeste doen gheven eenen keysersgulden van elcke scouwe die hij in sijn huys hadde, al was't oock maer een forneys.

Item, den 24 ditto, naer den noen, ontrent 3 uren, is ducq d'Albe, onsen gouverneur, van Brussel tot Antwerpen gecomen met 400 peerden met lancien hebbende blauw vaentkens, ende oock haeghgescutten met blauw liverij, ende conte Lodron heeft hem ingehaelt, ende de 12

vaentjens kneghten waren op de been, want ducq d'Albe met sijn ruyters logeerde in Ste Michielsclooster.

Op den 25 ditto, is ducq d'Albe met conte Lodron, den marcgrave ende amptman gereden op't Kiel om te sien het geconsipieert casteel.

Nogh op den selven saterdagh, sijnder t'Antwerpen twee gehangen op de Groote Meert waervan den eenen donderdaghs te voren een vrouwe doodt gesteecken hadde in den dagh bij het Lieve Vrouwenbroersclooster (1), ende den anderen hadde die kercken helpen opsmijten tot Mechelen ende oock t'Antwerpen. (2)

Op den 27 ditto, op Ste Simon- en Judasavont, heeft men eerst tot Antwerpen buyten de Croonenborgh-poorte beginnen te graven het casteel oft slot met wel 500 gravers.

Item nogh op den selven dagh, heeft conte Lodron doen verbieden te wercken ende te graven aen dit nieuw casteel op heylige ende sondaghen, op die pene van drij struyvers.

Item, dat niemant daer en mochte comen sien graven om de gravers haer werck niet te beletten, op pene van een ijgelijck sijn opperste cleedt te verliesen.

Den 31 october, op Alderheyligenavont, heeft men tot Antwerpen in Onse Lieve Vrouwekercke voor de eerste reyse gespelt op die nieuw orgelen staende onder den ommeganck aen die zuytsijde, al was't dat sij niet volmaeckt en was.

Item, den 4 november, is uyt Antwerpen getrocken mijnheer van Meghem met vier vaentkens Hooghduytsche

(1) Balten Joris, van Geldrop. *Vierschaerboeck* van 1567.
(2) Hendrik Beys.

kneghten ende 4 vaentkens Spagniaerts uyt Lier naer 's Hertogenbosch, om te verslaen eenen grooten hoop uyt gebannen boeven ende Calvenisten die vergadert waren in't lant van Gelder, willende alsoo trecken naer die stadt Nimmegen, om die alsoo in te nemen, waeraff men seyde dat heer Anthonis Bombergen (1) haren capiteyn was, met sommige peerdenvolck.

Noch op den selven dagh, is uyt Antwerpen getrocken conte Jeronimus, wesende lieutenant van conte Lodron, met drij vendelen Duytsche kneghten seer wel gemonteert, elck al nieuw gecleet met den capiteyn's livrije, naer Vrieslant, want men seyde datter eenen grooten hoop Geusen ontrent Groeningen in Vrieslant vergadert lagen.

Item, den 5 november, heeft ducq d'Albe, als governeur des coninckx, tot Antwerpen bevolen te beginnen aff te brecken ende te slichten die stadtsvesten ende blockhuysen tusschen de Croonenborghpoort, Begijnenpoort met die stadtsmueren tot het Schermershuys offt hoff toe, om het casteel wille, ende hebben oock sommige wintmolens, huysen, hoveniershoven, speelhoven affgebrocken, die aen den steenwegh van't Kiel stonden, gans geraseert, al was't saecken datter quade roepen waren van de Geusen in Vrieslant ende van Condé in Vranckrijck ; dies niettemin, dit heeft ducq d'Albe doen doen sonder op ijmant te passen noch oock niet eens te adverteeren aen de Weth, borgers, Breeden ende Maendaghschen raedt van Antwerpen, al was't dat die gemeynte seer crayeerde.

Nogh op den selven dagh, sijnder binnen Antwerpen gecomen 400 van ducq d'Albe Spaensche ruyters, die

(1) Anthonis van Bomberghen, herkomstig van Antwerpen.

bij Antwerpen op die dorpen gelegen hadden, aldaer doende groote schaden den huysman, maer dese sijn gevolght de 4 vaentjens kneghten naer den Bosch toe.

Den 8 november, heeft ducq d'Albe met die Weth van Antwerpen geaccordeert dat men alle die dorpen (rontsom de stadt liggende) schatten souden, alle daghen te contribueren elck dorp naer sijnen staet ende macht tot behoeff van ducq d'Albe ruyteren ende voetkneghten, die op de dorpen laghen, groote schaede doende aen die lantslieden, omdat mense in de stadt daermede betaelen soude als sij uyt die dorpen vertrocken waren, ende dese schattinge moesten betaelen de gegoeyde van de landen ende dorpen.

Op den 19 november, heeft men tot Antwerpen eerst begonst aff te brecken den stercken steenen toren van de Croonenborghpoorte, als hij aen de Schelde voor eenen pael des heyligh rijckx gestaen hadde 400 en 22 jaren; oock destrueerde men dat sterck blockhuys met die nieuwe watermolen daer bij staende.

Den 15 november, sijnder tot Antwerpen op die Groote Meert gehangen twee beltstormers ende kerckroovers, waeraff den eenen was cellebroeder geworden tot Mechelen, maer verlatende sijn habijt, is t'Antwerpen gevanghen ende gejusticeert geweest met eenen borgerssone van Antwerpen. (1)

Den 16 ditto, op eenen sondagh, heeft men tot Antwerpen affgedaen (2) die dobbel gesloeten ijseren keysers-

(1) Hendrik van Muskaen, beschuldigd van kerkroof te Mechelen en beeldstorming in 1566, en Antoon van Couwenberch, beschuldigd van deelneming aan den opstand van Austruweel. *Vierschaerboeck* van 1567 en het *Antwerpsch Archievenblad,* D. IX, bl. 470-471.

(2) van *Croonenborghtoren.*

croon al vergult, ende dengheene diese los gemaeckt hadde van den thoren isser mede affgewonden geweest, want sij al soo groot was geweest datter wel twee lieden in geseten souden hebben, ende was wel vijff ellen in de ronde groot.

Dese croone hadde op den thoren gestaen de voornoemde vier hondert en 22 jaren, als't oock bleeck bij den datum daerop staende.

Item, den 18 ditto, 's morgens ten 9 uren, doen geschiedde tot Antwerpen op der heeren huys een groot gewelt, want sommige bevellieden van Albericus conte Lodron ende Hoogdduytsche cappiteynen met 300 busgeschut hebben van alle zeyden op't nieuw stadthuys geloopen, dat innemende met gewelt ende rondom besettende, datter niemant op-oft affcomen coste met dat busgeschut, maer die capiteynen sijn op't stadthuys gecomen, in't collegie die heeren vander stadt oft Weth houdende als gevanghen, omdat sij niet consenteeren en wilden aen elcken krijghsman te geven ter maent een goude croon voor haer berringhe, gelijck die Walen chrijghslieden te voren hadden gehadt.

Noch hierenboven hebben die capiteynen geloopen ten huyse van mijnheer Henderick van Berchem, doen ter tijt buyten-borgemeestere, tot heere Roccockx (1) ende Jan de Pape, oppersten thresorier, ende hebben aldaer haerlieden berringhe met gewelt gehaelt uyt haer huysen genomen, waer door datter groote murmuratie gebeurde onder die borghers, die met groote hoopen op die Mert vergaderden. Maer die heeren werden terstont ontslagen ende die crijghskneghten sijn op den noen van den stadthuyse getrocken.

(1) Nicolaas Rockox, de oudere.

Item, den 20 november, heeft ducq d'Albe buyten Antwerpen op het nieuw casteel doen oprechten een galghe ende een kaecke waer aen datter twee van de gravers aengestaen hebben, die malkanderen schuppen, pijcken etc.[a] gestolen hadden.

Den 21 ditto, heeft men buyten Antwerpen op het nieuw casteel die trommel om geslaegen, verbiedende een ijgelijcken, op die galge, dat hem niemant vervoorderen en soude eenige huysen, schueren offt hout aff te breecken, bij daghe ofte bij nachte, om dat te verbranden.

Op den 21 ditto, 's maendaghs, is tot Antwerpen vergadert geweest den Breeden Raedt, waer in dat die Weth, van weghen van ducq d'Albe, begeert heeft 4 tonnen gouts, dat is viermaal hondert duysent guldens, om daer mede het nieuw begonst casteel te maecken. Maer die rest soude den coninck gheven om te volmaecken, ende om dat gelt te vinden, heeft die stadt geheyst op die huyshuere van elck huys in Antwerpen den vijfsten penninck van den proprietaris, alsoo dat huyse sij verhuerden hondert guldens soude gheven thien guldens, en d'ander huysen naer advenant, maer den huerlinck soude gheven den x^en^ penninck van die huyshuere ende dit soude x jaeren lanck geduren.

Item, noch wert geproponeert te gheven op elck gevogelt, als capoenen, sneppen, hasen, patrijsen, etc.[a], Item, noch schattinghe op elcken pot van alle cleyn wijnen, bieren 1 stuyver.

Item, noch op elcke ton biers 5 stuyvers; dat gelde boven de 8 stuyvers dat soude betaelen den tapper. Item, op elck pont vleesch, alsoo wel runtvleesch als schapenvleesch, een negemanneken, maer hier op heeft den Breeden Raedt dagh van beraede genomen om te beantwoorden.

Den 27 ditto, heeft den Breeden Raedt tot Antwerpen op dese petitie geconsenteert den 100^{en} penninck ende thienden penninck van alle erffgoederen ende renten eens.

Item, noch den 20^{en} penninck van den huerlinck van huyshuere, alsoo verre die huere geen 100 guldens en bedroegh, want degheene die 100 guldens ende over die 100 guldens verwoonden, die moesten den x^{en} penninck oock gheven als den proprietaris.

Item, den proprietaris moeste oock nogh gheven eenen gulden erffelijck van elck hondert guldens dat elck huys gelde ende dat te mogen quijten, het eerste jaer, teghen den penninck 16, ende het tweede jaer, teghen den penninck 18, het derde jaer teghen den penninck 24, oft anders te blijven eenen erffgrontchijns, ende die niet te vermogen affquijten.

Item, op het gevogelt voorgenoempt wert geconsenteert 1 stuyver op't stuck, maer op runt- ende hamelenvleesch 9 mijten op elck pont, ende dat een jaer durende.

Item, op alle cleyn wijnen ende alle vremde bieren, alsoo voors. is wert oock doen geconsenteert.

Op den 29 ditto, is ducq d'Albe van Antwerpen met sijn Spagniaerts te water getrocken met die bargie naer Brussel bij madame van Parma, doen hij sijn groote schattinghen en al sijn contentement vercregen hadde van de borghers van Antwerpen.

Noch in den selven tijt doen moesten alle die borghers tot Antwerpen alle weken geven, die gheen chrijghskneghten in haer huys logeeren en woude, d'een 4 stuyvers, d'ander 6 stuyvers, de derde 10 stuyvers en sommige meer, naer dat sij van macht oft middelen

waren, maer die chrijghslieden hadden oft moesten logeeren die moesten aen die selve vier ende licht den geheelen couden winter door.

Den 4 december, op Ste Barbelendagh, 's morgens, heeft men tot Antwerpen doen vallen (met het vier dat onder het schoersel uytbrande) die muragie van Croonenborghtoren, als hij buyten Antwerpen gestaen hadde aen die Schelde (als een pael des heyligh Roomsch rijckx) 400 en 22 jaren, als voren nogh geseyt is, ende aldaer geseth bij Ottho des keysers tijden, den vierden van dien name, ende Godevaert met den baerde, als hertogh van Brabant ende des heyligh rijckx.

Op den 10 ditto, isser tot Ghent groot rumoer geweest als men justicie doen soude over drij kerckdieven ende beltstormers, soo datter omverwaght een stellagie met volck gevallen is, waer onder datter veel volckx doodt gebleven is, alsoo datter groot gerucht onder alle het volck quam, maer die Spagniaerts, op die Mert staende in de wapenen, meynden dat die borghers die justicie wouden beletten, hebben sonder genade in den hoop geschoten ende geslagen, alsoo datter veel borghers doodt gebleven ende gequetst sijn.

Den 17 ditto, sijnder tot Ghent 2 Spagniaerts gehangen geweest ende daernaer gevierendeelt, met haer hoofden op de galge gestelt, die den oproer eerst op de Meert gemaeckt hadden.

Den 20 december, wertter tot Antwerpen drij gehangen voor het stadthuys, ende eenen Hooghduytschen soldaet onthooft (1).

(1) Adriaan Huybrechts, Coppen Cornelissen en Dirk Claessens, schipper, beschuldigd van diefstal op schepen. Vonnis van 19 december 1567. *Vierschaerboeck.*

Den 30 ditto, is madame van Parma van Brussel vertrocken naer Lutsenborgh om van daer te reysen in Italien naer haer stadt Parma, ende duc d'Albe is governeur gebleven van gans ende geheel Nederlant des coninckx Philippus.

Corts daernaer dede duc d'Albe veel volckx vanghen die de wapenen aengenomen oft ter predicatie geweest hadden, ende ordonneerden daertoe eenen raet tot Brussel, den welcken die gemeynte hiet eenen *Bloetraet*, daer eenen Spaenschen doctor genoempt Vergas president van was.

Anno 1568. — Den 8 januarij, is tot Brussel in 't openbaer eenen Spaenschen capiteyn levendigh met busschen offt musquetten doorschooten ende alsoo gejusticeert van alle die andere Spaensche chrijghslieden omdat hij, als men seyde, verraderije heymelijck opgestelt hadde tegen madame van Parma, ducq d'Albe, willende oock sommige Spagniaerden van Brussel trecken in Vranckrijck om aen Condé onderstant te doen, waeraff datter 18 oft 20 soldaeten gevangen sijn geweest ende twee van dese, die d'oorsaecke hiervan hadden geweest, (door gratie des hertoghs) op die galije gewesen sijn.

Den 20 ditto, doen begonst men buyten Antwerpen aen St Joris- offt keyserspoorte te graven ende te maecken een walle ende gracht van de nieuw vesten, streckende tot aen het nieuw casteel, seer lanck, hoogh ende wijt. Ende die erve die men daer van d'oude vesten innam, seyde men doen dat men die uytgeven soude in recompense ende behoeff van degene die haer erve onder het casteel verloren hadde van de borghers.

Corts daernaer warender tot Antwerpen wel 200 van de Hooghduytsche chrijghsknechten die op eenen dagh

haer roode Borgonische cruycen (diese achter op haeren rugge van haer liverijerocken droegen) affgetrocken, seggende : « Wij en willen geen liverije der majestijt » dragen ende geen besoldinge crijgen, maer water » soffen, daer wij sien dat ons capitijnen goeden chier » maecken met ons sold. » Maer dit quam die soldaeten suer op, want sij die cruycen weder opsetten moesten ende die rockens moesten sij alsdoen dobbel betaelen van haer soldije.

Op den 24 januarij, heeft men tot Brussel met trompetten gepubliceert op de hoecken van de straeten, van coninck Philippus wegen ende ducq d'Albe, dat sommige van de principaelste heeren van dese Nederlanden, wesende heeren oock van der orden des Gulden Vlies, tot haren verantwoorden binnen 6 weken souden comen oft ten eeuwigen daeghen verbeurt te hebben lijff ende goedt, die eenighsints wapenen aengenomen hebben teghen die coninckklijcke majestijt, als namentlijck sijn : den prince van Oragnien, den grave van Hooghstraeten, den grave van Culenborgh, Guielmus grave van Bergen, Henricus van Brederode ende noch drij andere heeren van der ordre des Gulden Vlies, die men niet noemen en wilde.

Item, noch andere vasallen des coninckx ende smalle jonckers, sonder die 2 oft 3 hier boven genoempt, als graeff Lodewijck, des prince van Oragnien broeder, mijnheer van Lunie (1) capiteyn van de Vossensterten etc.[a]

Item, op den selven dagh, t' 's avonts, ontrent 7 uren, isser boven die stadt van Middelborgh in Zeelant een

(1) Willem graaf van der Marcke, vrijheer van Lumey, enz. Zie bl. 156.

groot vier uyt den hemel gevallen, met eenen grooten donderslagh, op den thoren en kercke van de rijcke abdije, ende heeft die geheel kercke verbrant met die groote costelijcke en constige tafel van schilderijen in de hooghe choor, die gemaeckt hadde mijnheer Mabugius, schilder, welck stuck geestimeert was op menigh duysent guldens want er diesgelijckx in 't Neerlant niet meer en was. Item, is oock verbrant den toren met die clocken.

Den 5 februarij, donderdagh 's nachts, hebben tot Antwerpen heer Jan de Grave ende Spelleken (1) als drossaerts ende roye roode van Brabant, 8 borgeren van haeren bedde 's naghts gehaelt diese gebonden hebben als gevangenen op't Sant in den *Engel*; diesgelijckx hebbense oock gehaelt, 's vrijdaghs 's nachts, sommige Walen uyt de Gasthuysbemden, waer onder waren oock sectarissen, beltstormers etc.[a] ende hebbense bij die andere geseth, waerom die heeren van der stadt tot Brussel aen ducq d'Albe clachtigh gevallen sijn.

Doen heeft den hertogh bevolen aen die roode roye dat sij die gevangenen op den gemeynen Steen brengen souden ende met die stadtsrechten van Antwerpen bedinghen souden.

Item, den 8 februarij, t' sondaghs, op den noene, heeft eenen ouden man, geheeten Marcus Salegontus Borton (2) eenen coopman van Armoyen (3), tot Antwerpen

(1) Zie bl. 154.

(2) Marcus Salingant, die op 20 februari 1568 voor de eerste maal ter Vierschaar verscheen. Daar de beschuldigde teekens van krankzinnigheid scheen te geven, werd Michiel de Torellis als curateur aangesteld om met hem *in rechte te compareren*.

(3) Het *Antwerpsch Chronyckje* zegt : Armeynen.

gecomen te minrebroeders in het Wals sermoon, want toen ter tijt precten den Franchoysen minrebroeder van Orliens ende hadde te voren Calvinus' discipel geweest, maer aenmerckende sijn dwaelinge ende ketterije, heeft tot Antwerpen een gans jaer lanck geprect in St Jacobskercke in den principaelsten tijt, doen die Calvenisten ende Martinisten oft Lutheranen preeckende waren, de welcke desen minrebroeder met schrifture, concilien, oude vaders, ja met Calvinus ende Luthers leere openbaerlijck gestrafft ende met redenen verwonnen heeft. Hoorende dit desen Borton, heeft den predicant gedreyght met eenen blooten poingaert staende aen den precstoel, roepende in't Wals dat hij er aen loogh 't gene hij precte ende meynden den predicant van den stoel comende te doorsteecken, waer door datter groot rumoer quam in de kercke onder dat volck, die hem vast hielden, brengende hem tot op de Groote Merct, daer hij gevangen wert, ende op den Steen geleyt; desen seyde men naermaels dat hij simpel was.

Op den 9 ditto, hebben die roey roeden anderwerff tot Antwerpen 's nachts nogh sommighe borgeren van haeren bedde gehaelt, waer door datter groote murmuratie quam onder die gemeynte.

Den 21 ditto, heeft men tot Antwerpen een gebodt affgelesen ende tot haeren verantwoorden ingeroepen, van coninckx weghen van Spagnien ende ducq d'Albe weghen, om binnen drij weken tot Brussel te comen haer verantwoorden ende purgeren, op lijffstraff, tot 52 toe, soo mannen als vrouwen, hier namentlijck genoempt, als Marcus Peres met Ursula Lopes sijn huysvrouwe, Charles van Bombergen, Cornelis van Bombergen met Clementia Schotti sijn huysvrouwe,

Jan Charlier met sijne huysvrouwe Isabella de Cordes, dochter van Arnaut de Cordes, van Valenchijn, meester Herman van der Meiren met Geertruyt van Kessel sijn huysvrouwe, Lucas Hally met sijn huysvrouwe Anna Cocquiel, van Doornick (desen Lucas Hally is den 21 april 1575 tot Antwerpen op de Meirebrugge onthalst, gevierendeelt, ende die quartieren ter poorten uytgehangen;) Jean Hally met sijn huysvrouwe Susanne van Blancklaer, Cornelis Bousijn met Catharina Spruyt sijn huysvrouwe, Peeter t'Serwouters met Isabeau du Brey sijn huysvrouwe, Cornelis Rosseau, Jan van der Noodt, Franchois Bisschops met Gilette de Camby sijn huysvrouwe, Floris Alewijn, Grand Jean met noch Petit Jean, twee gebroeders, Pasquier Fleurquin met Isabeau Jansdochter sijn huysvrouwe, Jean de Maistres met Maria Marchie, van Tournay, sijn huysvrouwe, meester Pierre de Maistres met Anna s'Hertoghen sijn huysvrouwe, meester François de Maistres met Jehenne Joly sijne huysvrouwe, meester Charles de Maistres met Tanneken de Nigegrave, de Bruges, sijn huysvrouwe, Pierre de Saint Vaast met Anna Coenraerts sijn huysvrouwe, Ferdinando Berny met Anna de Canton (1) sijn huysvrouwe, meester Jacques van Wesenbeeck, Melchior van Surck met Magdalena de Cordis sijn huysvrouwe, Henderick van den Broecke, Gilis de Greve, Laureys Ackermans, Thomas van Gheere met Tanneken Lion sijn huysvrouwe, Vincent Martens, Pierre Bigot met sijn huysvrouwe Joanna Dorck, de Tournay, Jan Cale, maeckelaer van mee, meester Jacob Hueckelon, schepen van de Laeckenhalle tot Antwerpen, met Maria Nobilet (2)

(1) *Sic*, de Coton.
(2) Lees : Noblet.

sijn huysvrouwe, die getrout waren in de Calveniste kercke binnen Antwerpen.

Op den 1 martij, t"s maendaghs voor vastenavont, heeft men tot Antwerpen ter puyen affgelesen ende ingeroepen 33 borghers met haer huysvrouwen (die gevlucht waren) om te comen tot haren verantwoorden binnen 3 weken, op die verbeurte van lijff ende goet, want sij teghen die coninckliJcke majestijt mede gedaen hadden op die Meirebrugge, ende sijn dese met name ende toename als volght :

Meester Michiel de Huyn, cum uxore.
Jan Daniels met sijn huysvrouwe.
Marcus Felenberger met sijn huysvrouwe.
Franchois van Laye met sijn huysvrouwe.
Segher den stadtsspeelman.
Claes Everaerts.
Meester Ambrosius de Chardis.
Franchois Godijn met sijn huysvrouwe.
Peeter de la Croix.
Meester Peeter van Aelst met sijn huysvrouwe.
Henrick Alewijn met sijn huysvrouwe.
Meester Aert Noostenberger (1) met sijn huysvrouwe.
Dionisius den procureur.
Meester Cornelis Spirinck, medicijn.
Gommar van Oostenrijck met sijn wijff.
Steven van Hove en sijn huysvrouwe.
Ambrosius Huyberechts.
Jean Nolet.
Jan Salinger met sijn huysvrouwe.
Lieven de Slaghmolder.

(1) Mostenberger.

Henry Rumond.

Anthonius Wuyn (1).

Item, den 2 meert, 's nachts, heeft die roode roye, van 't hoffs weghen, met die 2 schouteths van Antwerpen gegaen in der stadt wel in 20 offt 30 huysen, halende daer 24 borghers (sommige met haer huysvrouwen) van haren bedde (2), de welcke die kercken hadden helpen berooven ende affwerpen. Hier onder was Silvius, des coninckx drucker t'Antwerpen (3).

Noch op den selven nacht, sijnder oock in ander steden, als Lier, Mechelen, Brussel, oock in Vlaenderen, als Ghent, Brugge etc.[a] menige borgers van haren bedde gehaelt die haer met guscrije ende calvenisterije gemoeyt hebben.

Den 5 meert, sijn die voors. heeren wederom in Antwerpen des nachts omgegaen, soeckende nogh seker rebellecders ende sectarissen, maer en hebben geen t'huys gevonden, ende die wegh geloopen waeren oft absent, daer hebben sij officiers in't goet geleet, niet alleen binnen Antwerpen, maer gants Nederlandt door. Binnen desen selven tijt soo hiel den palsgrave eene groote menighte van Italiaensche coopgoederen ende gelt voor geconfisqueert, want hij hem oock geusden, 't welck tot Antwerpen een groote beroerte ter Borse onder den coopman causeerden.

(1) Anthonis Wijn, volgens het *Antwerpsch Chronykje*.

(2) Hieronder naar allen schijn, Hans van Sevenhoven, meester Anthonis Brugmans *alias* de Schermer, Wijnant Block, Jan Le Gillon, Cornelis Peeters *alias* Evenblij, Michiel van Stichele, Jan Cockenhols.

(3) Zie over den drukker Willem Silvius het *Antwerpsch Archievenblad*, D. X, bl. 17-50 en volgende. Hij verscheen voor de eerste maal ter Vierschaar op 2 april 1568 en werd *geabsolveerd* op 16 juli daarna.

Op den 14 meert, t' sondaghs, heeft den senaet van Antwerpen met die heeren van't capittel geordonneert een generaele ende devote processie met het alderheyligste sacrament, lovende Godt almachtigh dat hij die catholiecke borghers ende die stadt bewaert hadde het jaer te voren, op den selven dagh, van die Calveniste seditieuse vergaderinghe op die Meirebrugge binnen Antwerpen, meynende alsdoen die stadt te spolieren ende den gheestelijcken staet met die catholiecke borghers uytter stadt te verdrijven, roepende voor haer advis met groot gecrijs : « Papen uyt, oft papenbloet en borghersgoet en gelt! »

Item, den 17 meert, sijnder t'Antwerpen op de Groote Meert levendigh verbrant drij Herdoopers ende was den vader met twee sonen (1).

Den 21 meert, doen werdender wederom wel 30 borghers tot Antwerpen tot haeren verantwoorden geroepen, ende wel 17 gevangen gebrocht uyt Borgerhoudt binnen Antwerpen, die t'samen vergadert waren, waer onder sommige waren die uyt Dornick naergeschreven waren voor quaetdoenders oft rebelle Calvenisten, ende waren al meest Walen die Antwerpen eerst meest braghten in dwalen.

In den selven tijt, in de meert, doen werdender wederom nieuw imposten tot Antwerpen ingeseth gelijck hier naer volght:

In den eersten, het meerts bier dat den borgher eens s'jaers placht in te leggen voor halff accijs voor haer selfs

(1) Jacob Diericsens, van Wagheninghen, Hans Jacopsen, kleermaker, geboren van Utrecht, en Adriaan Jacopsen, ook kleermaker. Volgens het gebruik der XVIe eeuw, zijn de zonen hier onder den voornaam huns vaders vermeld.

drincken moeste nu twee stuyvers meer gheven als sij plachten, ende voorts naer advenant van alle bieren, als van 8 stuyvers eenen stuyver meer op die tonne, van 10 stuyvers 2 stuyvers meer ende soo elck naer advenant opgaende prijsen, alsoo wel buyten- als binnenbieren. Diesgelijckx oock van den vleesch moesten die vleeschhouwers, alsoo wel die van Borgerhout als van binnen Antwerpen, van elcken os gheven 42 stuyvers, van een koy 32 stuyvers, van een kalff 5 stuyvers, van een vercken 12 stuyvers, van eenen hamel 6 stuyvers, van een lam 3 stuyvers, van eenen cappoen 1/2 stuyver, van eenen hase 1 stuyver. Ende diesgelijckx van terwe ende ander graen, behalven 't coren, dus ginck die neiringe binnen Antwerpen al verloren.

In 't beginsel van april, voor Paesschen, heeft men in veel steden van Vlaenderen, Hollant, Zeelandt ende Brabant, als te Valenchijn, Iperen, Ghent, Brussel, Mechelen, Antwerpen, etc.[a] groote justicie ghedaen over die oproerige Calvenisten, beltstormers, kerckdieven, valsche predicanten ende die eenigh bevel van de Calvenisten consistorie gehadt hadden, offt eenigh gelt, juweelen, ringen, goude oft silvere ketenen tot haer nieuw valsche kercke te timmeren gegeven hadden.

Op den 3 april, t' saterdaghs naer halff vasten, wert tot Ghent eenen prochiaen levendigh verbrant ende eerst van den bisschop ontwijt, omdat hij geuse ketterije sijn ondersaeten, ontrent deselve stadt op een dorp, gepreckt ende geleert hadde ende nogh daerbij verhert ende obstinaet bleeff tot in de doodt.

Nogh op den selven dagh, wertter tot Antwerpen voor het stadthuys eenen gehanghen (1).

(1) Joorken Loy, op 2 april voor diefstal met braak ter dood verwezen. *Vierschaerboeck.*

Den 8 april, werden tot Brussel drij oude mannen, seer treffelijck rijcke borghers van de stadt Ghent, onthooft, ende noch vier uyt Vlaenderen gehanghen, voor de welcke veel gelts geboden wert hadden sij het lijff mogen behouden, maer ducq d'Albe en woude geen ghelt maer justicie over die rebellen.

Op den 15 april, des nachts, doen sijn die twee roode royen Spelleken ende Jan de Grave, als drossaerts van Brabant, gecomen binnen Antwerpen ende sijn t' 's nachts gegaen in alle de principaelste herbergen, soeckende sekere capiteynen, die men seyde dat sij in 't heymelijck kneghten aennaemen tegen die coninclijcke majestijt.

Den 20 ditto, deynsdaghs naer Paesschen, hebben die sectarissen anderwerff stautelijck begonst te preecken op het Schelt in twee schepen genaempt heuden, aen den Vlaendercant, teghenover 't dorp Austruweel, waerom datter van de stadts weghen een waght te scheepe geleedt wert om te weten wat schepen dat daer bij waeren.

Den 26 ditto, heeft conte Lodron t' Antwerpen doen voeren uyt den stadts Eeckhoff wel 50 stucken van munitie oft geschut (alsoo metalen als ijseren) op het nieuw casteel van Antwerpen, met sommige tonnen buspoeder, met oock ijsere en steene groote ballen van den ouden Rooden Poortstoren.

Den 27 ditto, is tot Antwerpen op de Groote Mert gehanghen eenen stalkneght oft palphenier (1), die tot Austruweel in de batallie bij de opruerige Geusen wel xviij wonden gecregen had van coninckx volck, die hem

(1) Michiel van Stichele, gevonnisd op 26 april.

voor doodt te sijn achtende, hadden hem ganselijck gespolieert. Maer naermaels siende dat hem niemant meer aan en trock, is't hij noch levendigh ontkomen tot op die Meirebrugge t'Antwerpen bij de seditieuse Geusen, ende heeft sigh selven gecureert tot der rouven als sonder eenige cruyden oft salve, olie, met woorden, sout en schoon doeken, als bleeck bij sijn beleydt, dat aldus in de Vierschaere gelesen wert doen hij ter doodt verwesen wert.

Den 28 ditto, 's woensdaghs (doen hiel men St Marcusdagh) heeft conte Lodron doen voeren alle de munitie van oorloge tot Antwerpen uyt het nieuw stadthuys op het nieuw casteel, ende den selven dagh heeft hij selven eenen borgher gevanghen ontrent die Peerdemeert ende doen leyden den selven op het nieuw casteel in de gevanckenisse, ende dede hem aldaer pijnigen.

Nogh, op den selven dagh, heeft men t'Antwerpen een mandement ter puyen affgepubliceert dat niemant hem vervoorderen en soude andere heeren te dienen dan onsen governeur ducq d'Albe, ende dat niemant voordaen eenige nieuwe tijdinge ofte onrechtvaerdighe ofte onwaerachtige dingen uytgeven, versieren oft voortsseggen en souden, op pene van de geesselinghe, want doen ter tijt een igelijck geck sprack soo hij was gebeckt.

Den 29 april, heeft eenen Spaenschen predicheer de eerste misse gelesen op't nieuw casteel binnen Antwerpen in de nieuwe cappelle.

In desen tijt was mijnheer van Arenbergh met sijn huysvrouwe binnen Antwerpen gecomen, want hij in Vranckrijck geweest hadde met sijn bemde tot assistentie van den coninck van Vranckrijck, ende moeste terstont vertrecken naer Vrieslant, want aldaer ver-

gaederinghe lagh van de wilde Geusen ontrent de stadt Groeningen, alwaer desen edelen heer verslagen wert.

Op den 2 dagh mey, sijnder uyt Antwerpen getrocken 2 vendelen Hooghduytsche krijghsknechten op het nieuw casteel om dat te bewaeren, ende sijn daer vast op gebleven. Maer die borghers ende oude cleercoopers der stadt moesten aen haer bedden, slaeplaeckens, sargien en huysraet gheven.

Den 9 ditto, doen geschiedender een leelijcke ende deirlijcke saecke van de Duytsche wachte die op 't Schelt die waght hielden. Alsoo quamp er een schuyt over uyt Vlaenderen met veel volckx ende eenen Schotman, die daer in de selve schuyte was, wert overhuest van de wacht doodt geschooten, soo dat die schuyt omsloegh met allen dat volck. Door die vervaertheyt van 't schieten, door dit rumoer waren alle die waeckers van de Duytsche op 't casteel op de been.

Den 18 ditto, werden tot Antwerpen, van 't hoffs wegen, wel hondert, soo mans als vrouwen, tot haer verantwoorden geroepen (die fugitieff waren) van der geuserije, opdat sij haer souden comen purgeren, op verbeurte van lijff en goet.

Den 28 ditto, isser ontrent Mechelen eenen Engelschen priester ende doctor in der godtheyt vermoort, van Loven comende te voet ende lesende sijn getijden, van vier straetschijnders.

Den 29 mey, is t' Antwerpen op de Groote Meert levendigh verbrant eenen straetschijnder ende dieff (1).

(1) Hans Magerman, beschuldigd met zijne *complicen* in de herberg *d'Wit Huys,* te Bouchout, bij nachte gebroken te zijn, den weerd en de weerdin geblinddoekt en verscheidene voorwerpen gestolen te hebben.

In 't beginsel van junius, is tot Antwerpen gecomen eenen swerten vetten os, lanck sijnde 6 ellen ende hoogh 7 voeten, levendigh wegende 2700 ℔, den welcken men sagh om 2 stuyvers bij die Lieve Vrouwenbroeders.

Item, den 1 junij, ende was deynsdaghs voor Sinxen, doen heeft ducq d'Albe, uyt den naem des coninckx Philippus van Spagnien, tot Brussel openbaerlijck doen onthoofden 17 edelmans die rebel tegen den coninck geweest hadden, ende waren dese persoonen :

De heeren Gijsbrecht ende Dirck van Batenburgh ; sterven sonder bichtvader.

Sieur Pierre Dandelot (1), die vier slagen hadde van den beul eer hij onthooft was ; sterfft sonder bichtvader.

Monsieur d'Ervinde, alias Cock (2); desen was geweest domesticq edelman van den grave van Egmont; sterfft sonder bichtvader.

Arthus Boudesom (3) ; sterfft sonder bichtvader.

Philips Triest, thresorier van Gendt; sterfft sonder bichtvader.

Jan de Bloys (4), de Tourlon ; sterfft met bichtvader.

Ludovicus Carlier ; sterfft sonder bichtvader.

Herman Galama (5) ende Otto Surdius, Vriesen, Philippus Wingleus oft van Wingele ; sterven met bichtvaders.

Freminus Peltier, van Camerijck, ende soldaet van Maltha ; sterfft met bichtvader.

(1) Zie hiervoren bl. 187.
(2) Maximiliaan de Blois *alias* de Cocq van Neerijnen.
(3) Artus van Baetsoen *alias* Baudichon.
(4) Jan de Bois *dit* Trélon.
(5) Zie hiervoren bl. 131 en 136.

Constantin Bruynseels, meyer van Hoboken ; sterfft met bichtvader.

Jan Reinoir oft Reinoldus (1) ; sterfft sonder bichtvader.

Artus Blandeckon offt Batson, camerlinck van Brederode, Pierre ende Philips Waterleuse, gebroeders ende edelmans, sterven sonder bichtvaders.

Jacobus Delpendam (2) ; sterfft met bichtvader.

Item, den selven ditto, heeft men tot Antwerpen op de Groote Meert verbrandt twee Herdoopers die haer valsche opinie niet affgaen en wilden ende deesen werden buyten Deurne, op't Groenveld, aen staecken gestelt.

Den 2 ditto, heeft ducq d'Albe tot Brussel nogh doen onthalsen Jean Montigni, heer van Villars, monsieur de Duy de Namen, Quintijn Benedictus offt Benoy, ballieu van Engien (3).

Op den selven dagh, is tot Mechelen levendigh verbrant eenen sectaris genoempt Lepeler, omdat hij die valsche secte wederom aengenomen had, die hij eens affgegaen ende verlaeten hadde.

Item, den 4 junij, heeft ducq d'Albe tot Brussel doen affbreecken dat schoon huys van den heere van Culenborgh, omdat hij met die Geusen onderteeckent hadde ende aldaer de eerste conjuratie ende verbont met malcanderen gemaeckt hadden.

Item, op den selven dagh, heeft duc d'Albe van't slot van Ghent doen comen tot Brussel den grave van Egmont ende den grave van Hornes, heeren van

(1) Jean Reinault.

(2) Jacobus d'Ypendam.

(3) Jan van Montigny, heer van Villers, de heer van Dhuy, afstammende van de graven van Namen, en Quinten Benoit, baillieu van Enghien.

het Gulden Vlies, geaccompagnieert met x vaentkens Spagniaerts voetknechten ende 400 peerdevolck, ende hebbense tot Brussel gevanghen geseth op de Groote Meert in't Broodthuys, ende die Spagniaerts hebben van stonden aen die Meert ingenomen met die stadt ende hebben daer dat scavot van justicie ree gemaeckt tegens 's anderdaghs 's morgens, becleedende dat rontsom met sweert lanck hangende laecken.

Item, nogh op den selven dagh, t' 's avonts, is die copije autentijck gepronuntieert van des coninckx weghen ende door ducq d'Albe excellentie, present wesende monsieur Berlemont ende mijnheer van Arschot, beyde heeren van den Gulden Vliese, tegens ende in presentie van den grave van Egmont ende grave van Horne ende dat in deser manieren :

Aengesien dat door die excellentie van den hertogh d'Albe, marcgrave de Coria, lieutenant governeur ende capiteyn generael voor den coninck, onsen genadighen heere, ende van de Staten van de Nederlanden, het crimineel proces tusschen den procureur generael van sijne majestijdt, heyschere, tegens den grave van Egmont, prince van Gavre, gevangen, beschermer, ende in den gelijcken aengesien die informatie gedaen bij den selven voors. procureur generael, tijtelen, geschriften ende instrumenten door hem uytgegeven ende die beleydinghe van den voors. gevangen, met sijn beschermínge, instrumenten ende geschriften voor sijn partije voortbroght tot sijnder ontlastingen ; aengesien oock die fauten ende voorhael van den voors. processe, hebbende gecommitteert de voors. grave misdaen tegens sijn majestijt, favoriserende ende een van der complicie ende grouwelijcke sweirige van den prince

Oragnien ende van meer andere heeren van de Staeten, hebbende oock den voors. beschermer genomen onder sijn beschermínghe ende bewaernisse die edele heeren vereenight ende gecompromiteert ende quade officien die hij gemaeckt heeft onder sijns gouverneurs van Vlaenderen, ten regaerde van de conversatie van onsen heylighen catholijcken geloove ende behoedinghe van der selver, ende met die oproerige sectarissen ende rebellighe van der heylighe Roomsche catholiecke kercke ende van sijn majesteydt, ende oock aengesien al datter verhaelt is in den voors. processe, sijn excellencie wel rijpelijcken beraden met den residerenden Raede hem gegeven tot approbatie van den voors. procureur generael sijn conclusie, hierom declareerde hij den voors. grave misdaen teghens den majesteyt ende gerebelleert, ende dat alsulcken soude geexcuteert worden metten sweerde ende sijn hooft gestelt in gemeyne plaetse wel hooghe, opdat het overal gesien soude worden, ende dat men daer ter selver plaetsen soude laten tot dat men het anders geordonneert soude hebben door sijn excellentie, ende dat tot castijdinghe ende exemple van der misdaet ende voornemen van den voors. grave Egmont, gebiedende seer scherpelijck dat hem niemant en vervoordert dat selve van daer te weirne, op pene van lijff ende goet tot confiscatien voor de camers van sijne majestijt, al ende welcke goederen, roerende ende onroerende, ende rechten, ende actien, erve ende gronden, van welcke soorte offt qualiteyt ende in wat plaetsen die wesen oft sijn mochten offt gevonden sullen worden, d'welck gepronuntieert heeft geweest door sijn weerdigheyt tot Brusselen den 4 junij anno xv^{c} ende lxviij, onderteeckent bij den

hertoge van Albe ende onderscreven ende daernaer gelesen in den Rade ende in sijn presentie door den secretaris Prats.

Item, aldus op den Sinxenavont, den 5 junij anno 1568, op den noen, heeft ducq d'Albe, van coninckx Philippus weghen van Spagnien naem ende bevel, openbaerlijck tot Brussel op de Groote Meert voor het Broodthuys doen onthalsen, door Spelleken den provost des hoffs, sittende op die grave van Hoorne's witte hackenije, als rechter, mijnheer d'Egmont, aenhebbende eenen rooden damasten tabbaert met eenen hoet vol pluymasien, ende onder sijnen hoet een witte servette, welcken Egmont comende op die stallagie, al behangen met sweert laken, ende daer op staende een crucifix met berrende wassche keerssen, liggende oock twee laeckene cussens, ende op elcke seyde van der stellagie staende eenen hooghen staeck.

Dus heeft den prince voors. sijnen hoedt affgedaen, leggende die bij het cruycefix, d'welck nemende heeft gecust, en sijnen mantel affdoende, heeft op een van de cussens geknielt, ende gedaen hebbende sijn leste oratie tot Godt almachtigh met den bisschop van Iperen sijnen bichtvader, heer doctor Martinus Riethovius, doen heeft hij die servette selver over sijn ooghen getrocken, alsoo onversaeght verwachtende den scherperrechter van Brussels slagh, die doen van onder eerst op de stellagie quamp, is alsoo van der werelt gescheyden.

Dese justicie nu aldus volbracht sijnde, hebben die Spaensche heeren die met Egmont op het scavot quamen het doodt lichaem omgekeert, den scherprechter affgaende van het scavot, soo hij alleenelijck den slagh gegeven hadde, ende hebben het doodt lichaem geleyt

op die stellagie onder dat sweert lakenen kleedt.

Daernaer is oock opgecomen mijnheer van Hoorne, aenhebbende eenen swerten mantel. Desen vraegende aen de selve Spaensche heeren, die oock met hem opquamen, oft duc d'Egmont gepasseert was, hebben hem geantwoort dat waerachtigh te wesen, soo heeft hij hem nochtans doodt begeiren te sien, ende hem laeten siende, heeft oock sijn oratie ghedaen tot Godt almachtigh met den prochiaen van Capelle, sijnen bichtvader, ende hem selven ontkleedende, heeft vroomelijck gaen knielen als een vroom capiteyn; heeft oock den selven slagh verwacht ende ontfangen van den scherprechter, ende beyde haer hoofden sijn op de voors. staecken geseth, ende daer onder haeren tichtbrieff, te weten dat sijlieden waren geweest verraders van de majestijdt, ende dit stont tot 's avonts toe, maer de lichaemen lagen bedeckt op die stellagie onder dat sweert laken, ende namaels sijnse eerlijck begraeven in haer heerlijckheden, want het oock heeren van den Gulden Vliese geweest sijn.

Om dese justicie niet te beletten, maer te volbrenghen sonder beroerte, stondender wel xx vaentkens Spaensche kneghten op die Groote Meert tot Brussel, ende die straeten rontsom die Mert waren al beseth met Spaenjaerts, ende die borghers waren bevolen, op lijff ende goet, dat elck blijven sou in sijn huys met besloten deuren tot dat die justicie volbracht ware, want oock die poorten van der stadt soo lange gesloeten bleven tot naer den middagh.

Nogh op den selven dagh t'saterdaghs, ende was op den Sinxenavont, sijn tot Antwerpen 2 Engelsche onthooft op die Groote Meert die tot Antwerpen een

contoir wilden met subteylheyt berooven ende den cassier vermoorden (1).

Item, den 8 julius 1568, deynsdagh in de Sinxendaeghen, heeft conte Lodron buyten Antwerpen, aen die nieuwe Beggijne houte poorte, op den noen, willen doen hanghen drij rijcke borghers, poorters kinderen van Antwerpen, omdat sij 's avonts, daghs te voren, waeren over die nieuw vesten gecomen in de stadt, met consent nochtans van de schilwaght, naer die poortclocke, waer door datter groote murmuratie rees onder die gemeynte, meynende datter eenen oploop af comen soude hebben, alsoo dat men te sommige plaetsen in de stadt die doren toesmeet doen mense te doodt waert leyde, maer sommige cooplieden, nacien ende goede joffrouwen der stadt, als mevrouwe ammans, joffrouwe Pinnelle (2), met oock die ouders van de voors. jongers, ende die gantsche gemeynte verbadense aen ducq Lodron, omdat het feyt onnooselijck geschiet was, maer van vreese storffer eenen aff in sijn vaders huys op den selven dagh.

Item, op den 26 junius, t'saterdaghs, is tot Antwerpen op de Groote Meert gehanghen geweest eenen droogh-sceerder, die op de Meirebrugge geweest hadde tegen den coninck in de wapenen, ende hadde den prince van Oragnien een sinckroer op sijn borst geseth, willende hem doorschieten (3).

Item, den 28 junius, ontrent den avondt, is ducq d'Albe,

(1) Jan Gwin en Ritsaert Rogirs, die hunnen landgenoot Willem Stede hadden willen vermoorden. Vonnis van 4 juni 1568.

(2) Josina van Daele, vrouw van den amman Godfried Sterck, wier dochter Joanna den kolonel Fugger huwde, en de huisvrouw van heer Alberto Pinello.

(3) Wijnant Block; zie bl. 220.

governeur van gants Nederlandt, binnen Antwerpen gecomen van Brussel met sijn guarde, ontrent 300 peerden, ende uyt Antwerpen sijn hem alle die capiteynen te gemoet gecomen offt gereden.

Item, den 28 junij 1568, is tot Brussel op die Groote Meert eenen geraybraeckt, die men opleyde dat hij die stadt van St Omer verraeden soude hebben ende ducq d'Albe doorschooten; desen hebbende 33 slagen heeft er nogh 2 uren (op't radt sittende met gebroken leden) geleeft; daernaer heeft hem den beul nogh 8 slaghen gegeven, ende alsdoen is hij seer mishandelt gestorven.

Op den 30 junij, is ducq d'Albe wederom van Antwerpen vertrocken naer 's Hertogenbosch om alsoo te trecken naer Uyttreght ende voorts naer Groeningen, om die Geusen te verstooren, want die grave Lodewijck, den broeder van den prince van Oragnien, was haer cappiteyn, maer ducq d'Albens cappiteynen waeren den grave van Meeghem ende Sappin Vitello (1) was die opperste capiteyn offt veltheer.

Item, den x julij, sijn tot Antwerpen gerecht, op de Groote Meert, eenen ouden cleermaker van 70 jaeren (2). Desen hadde predicatie laeten houden in sijn huys, in sijnen kelder binnen Antwerpen, naer het gebodt des koninckx die dat verboden hadde; den 2^en^ was eenen boer van Eeckeren buyten Antwerpen; desen had aldaer vermoort eenen schepenen van den dorpe en hadde nogh andere quade feyten bedreven (3).

(1) Chiapino Vitelli.

(2) Jan Cockenhols; zie bl. 220.

(3) Jan van den Pas, die op 16 augusti voor de vierschaar was verschenen, beschuldigd van moord op den persoon van Peeter Goossens gepleegd.

Item, nogh wert er oock op die selve plaetse eenen borduerwercker sacramentschijnder verbrandt (1), omdat hij sijn valsche opinie niet affgaen en wilde.

Den xv julij, op't scheyden der apostelen dagh, heeft heer Martinus de Cuyper, suffragaen van Camerijck, t'Antwerpen gesacreert ende herwijdt Ons Lieve Vrouwenkerckhoff met groote solemniteyt, stellende daer op vijf houte cruysen, ende naer die weydinghe heeft 's morgens op't groot kerckhoff gepreckt heer Sebastiaen (2), opperprochiaen der selver parochie oft kercke, in presentie van den weybisschop, choordeken, canonicken, met gants die Weth van der stadt ende ontallijcke borgeren.

Item, den 19 julij, heeft conte Lodron tot Antwerpen op die Groote Meert doen rechten 2 krijghskneghten die op't casteel van Antwerpen gevochten hadden.

Item, den 20 julij, deynsdaghs, is tot Antwerpen van ducq d'Albe uyt Vrieslandt tijdinghe gecomen hoe dat die Geusen Calvenisten vertrocken waren uyt den Damme naer Emden toe uyt coninckx lant, waerom dat den senaet van Antwerpen dede luyen seer dickmael de groote clocke, en men sanck in't musieck de hooghmisse met die stadtsspeellieden van den H. Gheest seer solemneel, ende die gantsche Weth quamp die misse hooren in de hooghe choor, lovende Godt van der victorie.

Item, den 21 julius, op Ste Marien Magdalenendagh 1568, heeft ducq d'Albe, met 500 Spagniaren soldaeten van den coninck Philippus, verslaegen wel 2000 Geusen Calvenisten die gevloden waeren van den Damme in Vrieslant naer Emden toe.

(1) Schobelout Bertels.
(2) Sebastiaan Baert.

In de maent van augustij, heeft heere Franciscus Doncker, canoninck en schoolaster van Antwerpen, met twee schepenen van de Weth, als mijnheer Houtappel met heer Marten van Ranst, ontboden alle die schoolmeesters ende schoolvrouwen, die examinerende wat sij die kinderen geleert hadden in de geuse tijden, ende hebbense meest alle afgeseth van haer doceren omdat sijlieden die jonghe kinderen geleert hadden kettersche cathekismen, dat is onderweysinghe des Christen geloofs, ander calveniste en lutheransche boecxkens, oock Duytsche sectarisse psalmen leeren singen openbaerlijck ende heymelijck in haer scholen, oock omdat sijlieden met haer kinderen ter valscher predicatien gegaen hadden, waerom dat sij op den 13 augustij 1568 tot Antwerpen openbaerlijck ter puyen affgeroepen sijn, comende tot haerder verantwoorden dese naervolgende schoolmeesters ende schoolvrouwen : eerst Cornelis Hutsemans, Laureys Alleys, Vincent La Roye, Jacques de Vois, Cornelis van Damme, Peeter Wellens, Jaspar Flinckenborgh, Willem Hughem, Michiel Huynen, David de Corcelis, Cornelis Tack, Jacob Petrins, Jan van Hemmert, Sebastiaen Cuypers, Jan Dra, François Vermeers, Arnoldus Hesius, Jan van den Brande, Peeter Dries, Jan Peeters, Godevaert Hamels, Bastiaen de Cordis, samen 21 persoonen oft schoolmeesters.

Die vrouwen waeren dese : Anna Vermeurs, Anna Masis, Anna Theunis, Mechtele Gilis, Mayken Smits, Adriana Splyters, Jacomintjen Chaudion, Catharina Leeuwarts, Margarita van Laere, Catharina Vermeyen, Anna Cuypers, Adriana Philips ende Elisabeth van Diest, samen 13 vrouwen (1).

(1) Daar deze namen hier zoowel als in het *Antwerpsch Chronykje*

Item, op den 14 augustij, t'saterdaghs, is t'Antwerpen

deerlijk verminkt voorkomen, hebben wij ons de moeite getroost ze bij middel der registers der S[t] Ambrosiusgilde te verbeteren; zij zijn als volgt :

Schoolmeesters :

1. Cornelis Hulsman, wonende aan de Watermolenbrugge, in de S[t] Ambrosiusgilde ontvangen in 1555-56.
2. Laurijs Alleyns, wonende in het huis *den Beer,* op de Groote Merkt, ontvangen in 1560-61.
3. Vincent de la Royre, een Vlaming, ontvangen in 1561-62 ; ook vermeld in 1562-63.
4. Jacques de Vos, ontvangen in 1563-64.
5. Cornelis van Damme, aangeteekend op de lijst der gebannenen.
6. Peeter Huecquels, wonende in het huis *Schayenborch,* bij de S[t] Andrieskerk, in de gilde ten jare 1561-62 ontvangen.
7. Jaspar Vlinckenborch, wonende in de Eikstraat, in 1561-62 ontvangen.
8. Willem Meghem, aangeteekend op de lijst der gebannenen van 1570.
9. Michiel de Huyn, met zijne vrouw Joanna op de lijst der gebannenen vermeld.
10. David de Corcellis, alias de Courcelles, meester Gabrielszoon, wonende in de Cellebroeders- of Sudermanstraat, ontvangen in 1557-58.
11. Cornelis Tack, wonende in de Boeksteeg, op den hoek der Steenbergstraat, ontvangen in 1559-60.
12. Jacob Petrins, wonende in de Pelgrimstraat, ontvangen in 1557-58.
13. Jan Heermeert, ontvangen in 1564-65.
14. Sebastiaan Cuypers, wonende op de Meir, ontvangen in 1545-46.
15. Jan Dra of Adra, op de lijst der gebannenen vermeld.
16. François Warneys, herhaalde malen in de rekenboeken der St Ambrosiusgilde vermeld; zijn naam komt voor op de lijst der gebannenen.
17. Arnoldus Hesius, wonende op de Meir, ontvangen in 1556-57; Arnoldus Hesius was deken der gilde geweest in 1559-60.
18. Jan van den Brandt, ontvangen in 1564-65.
19. Peeter Deus, ontvangen in 1563-64.
20. Jan Peeters, op de lijst der gebannenen vermeld.

op die Groote Meert eenen schoenlapper (1) wesende eenen valschen predicant verbrant, omdat hij op sijnen solder gepreckt hadde ende in sijn valsche opinie persisteerde totter doodt.

Item, op den 16 augustij, is aen den Ouden Godt,

21. Godevaard Havels, op de zelfde lijst aangeteekend.
22. Baptista de Cordes, ontvangen in 1553-54.

Een Hercules en een Arnoldus de Cordes waren schoolmeesters in 1548-49; eene schoolmeesteres Clara de Cordes, wonende in het Kipdorp tegenover de St Annastraat, werd ontvangen in 1560-61.

Schoolmeesteressen :

1. Janneken Vermuers, wonende in de Korte Gasthuisstraat, in de St Ambrosiusgilde ontvangen in 1549-50.
2. Anna Massijs, ontvangen in de St Ambrosiusgilde in 1563-64; een Jan Mersijs, schoolmeester, wonende in O. L. V. pand, werd ontvangen in 1561-62.
3. Anna Theunis of Anthonis, op de lijst der gebannenen vermeld.
4. Elisabeth Gillis, als meesteresse opgeschreven in 1553-54. Een meester Cornelis Gielis, wonende bij de St Jacobskerk, werd in het zelfde jaar in de St Ambrosiusgilde ontvangen.
5. Mayken Smidts, wonende in de Steenbergstraat, ontvangen in 1560-61.
6. Adriana Spleyters, wonende aan den Driehoek, ontvangen in 1560-61.
7. Jacomijntje Chaudron, ontvangen in 1565-66.
8. Catharina Leeuwaerts, aangeteekend op de lijst der gebannenen.
9. Margarita van Lare, aangeteekend op de zelfde lijst; wellicht de zelfde persoon als Isabeau du Pré, wonende « tegenover Ferdinando Bernoy, » in de *nieuwe strate*, (de Beddestraat), ontvangen in 1557-58.
10. Catharina Vermuyen, wonende bij de Leguitsche brug, ontvangen in 1553-54.
11. Anna Cuypers, wonende bij de Keizerspoort, ontvangen in 1553-54; zij was naar allen schijn verwant met meester Sebastiaan Cuypers, hierboven vermeld.
12. Adriana Philips, aangeteekend op de lijst der gebannenen.
13. Elisabeth van Diest, op de zelfde lijst vermeld.

(1) Joris Coomans; vonnis van 13 augusti 1568.

buyten Antwerpen, bij Cantecroy, verbrant geweest een straetschijnder die den Engelschen doctor bij Loven hadde helpen vermooren. (1)

Item, den 5 september, t'saterdaghs, is tot Antwerpen onthalst op de Groote Meert meester Anthonius de Schermer (2), van Antwerpen, omdat hij op die Meirebrugge de wapenen teghens den coninck van Spagnien hadde aengenomen ende het geschut helpen haelen uyt den stadtstimmershoff ende bewaert in de Meire. Desen hadde gevangen geweest een jaer 3 weken, ende wert te predicheeren begraven omdat hij in't catholieck ghelooff stirff.

Item, op den 16 september, heeft men tot Antwerpen 's morgens in Onse Lieve Vrouwekercke begonst te luyen de groote clock over don Carel, sone des coninckx Philippus van Spagnien.

Item, op den selven dagh, heeft er eenen schoolmeester een amende gedaen op het stadthuys, in het collegie, ende in Onse Lieve Vrouwekercke, in canoninckx cappittel, lijnen en bervoerts, met een wassche keersse, offerende die voor het heyligh sacrament, omdat hij die commissarissen van de schoolmeesters te na gesprocken hadde.

Item, den 19 september, hebben sommige van de Walsche soldaeten gecomen te Cruybecke in Vlaenderen, in een bruylofft, etende ende drinckende haer vol ende sat, ende daerenboven doende groot gewelt, want sij streckten dat bruylofftsgelt op, waerom dat die huyslieden de clocke hebben getrocken ende hebbender seer veel

(1) Zie bl. 225.
(2) Vonnis van 3 september; zie bl. 220.

van die onverlaeten gequetst: sommige sijnder doodt gebleven, sommige gevangen genomen.

Item, op den selven dagh ende daghs te voren, isser menich rumoer geweest binnen Antwerpen van die Walsche kneghten oft soldaeten, doende die borghers grooten overlast in de stadt, want sij smeten die sloten van die kisten open, stelende wat sij wouden, ende als die borghers daer tegen seggen wouden, dan sloegen sijse ten huyse uyt, schoffierende die meysens, jonge dochters ende die gehoude vrouwen, in mans spijt.

Desgelijckx isser oock allen daghen grooten twist geweest onder die Spaensche ende Walsche soldaeten op het casteel ende in de stadt, vechtende tegen malcanderen lijff om lijff, soo datter veel doodt bleven aen bijde seyden ende gequetst, waer door dat men de trommel om dede slaen, ander werff, oock derde werff, verbiedende seer scherpelijck dat niemant malcanderen en moght misdoen oft misseggen oft geweir trecken, op de galge.

Item, den 24 september, heeft die provost Spelleken tot Vilvoorden op de Groote Meert openbaer doen onthalsen mijnheer van Beckerseel, secretaris van den prince van Orangien. Diesgelijckx oock heer Antonis van Stralen; desen wert onthalst sittende in eenen zetel, om het flerecijn wille, van Hans Geleyns sone, scherprechter geweest tot Antwerpen 33 jaren.

Desen joncker Stralen hadde soo menigh jaer die stadt van Antwerpen gedient als borgemeester, schepenen, ende nu ter tijt noch rentmeester der voors. stadt was, maer moest sterven (als men seyde) omdat hij tot Merxhem gehouden hadde als pastor eenen valschen predicant tegen consent van de gheestelijckheyt ende het hoff van

Brussel; oock hadde hij geweest luytenant van den prince van Orangien tot Antwerpen (1).

Noch op den selven dagh, heeft capiteyn de Rue tot Antwerpen op de Groote Meert doen hanghen eenen Walschen krijghsman die de borghers grooten overlast ghedaen hadde.

Item, op den 25 september, heeft den marcgrave tot Antwerpen op de Groote Meert levendigh doen verbranden eenen silversmit (2) van Ermentiers in Vlaenderen, ende men seyde dat hem sijn wijff verraden hadde omdat hij doen wesende eenen beltstormer, hadde eerst helpen open smijten St Joriskercke tot Antwerpen; hij hadde oock capiteyn geweest ende voorder op die Meirebrugge; desen persisteerde ende stirff in sijn Calveniste opinie ende secte; anders soude hij gehangen hebben.

Item, in dit jaer, heeft het soo vruchtbaeren jaer geweest gans Nederlant door, Godt sij loff, van alle vruchten, als coren, terwe, gerst, haver, hoye, soo dat men het beste voeder hoye coght om 7 guldens, dat jaers te voren had daer gegouwen meer dan 20 guldens, alsoo dat noyt bij mensch gedenckenisse soo veel hoye niet gewassen en was, want tot Valenchijn seyde men dat door een poort van der stadt op eenen dagh inquamen met hoye wel 600 waghens, sonder datter nogh de andere poorten inquam.

Item, op den 24 julij, is in Spagnien overleden te Madrid don Carlo, outsten sone ons coninckx Philippus,

(1) Zie over burgemeester Antoon van Straelen het *Antwerpsch Archievenblad,* D. II, bl. 238 en D. VIII, bl. 1.

(2) Jan le Gillon ; zie bl. 220. Het vonnis was van 24 september.

die van droeffenisse gestorven is omdat sijn vader hem hadde gehouden als gevanghen man; die saecke waerom moet verholen blijven oft het soude kosten mans leven.

Item, den 4 augustij, deynsdaghs, heeft men tot Antwerpen niet moghen wercken offt winckel voort doen voor noene, omdat men alsdoen hielt een generael devote processie met den heyligen sacramente, waer mede dat ontallijcke veel tortsen ende keerssen gedraegen werden, ende achter den choordeken de Taxis, die het heylich sacrament droegh, ginck conte Lodron met alle sijn venderickx, hooftlieden, bevelhebbers, edelen, met oock gants de Weth van der stadt, ontallijcke veel devote borgeren met wassche keerssen in haer handen, ter causen die miraculeuse victorie die Godt almachtigh op Ste Marie Magdalenendagh verleent hadde ons coninckx Philippus ende duc d'Alben's volck bij Groeningen, want hij daer verslaegen hadde wel seven duysent Geusen, maer van het coninckx volck en bleeff er maer ontrent 20 met den capiteyn don Gabriel.

Anno 1569. — In't beginsel van september, sijn uyt Engelant vergadert met een groot geweldigh oorloghsschip, vol munitie van oorloghsmannen, ontrent acht hondert soo verloopen rebellen, smalle heeren, edele jonckeren ende ander fugitive gebannen uit Hollant, Zeelant, Brabant, Vlaenderen etc. Dese hebben op de zee tusschen Hollant ende Vrieslant al te grooten quaet gedaen te water ende te lande, want sij namen alle die schepen die daer voorbij vaerden, doende de schippers rantsonneren, oft anders hielen sij die schepen met comenschap gevangen, ende al datter in was, ende voerden dat naer Engelant, maer des nachts liepen sij te lande waert inne, brantstichtende, beroovende die arme

lantslieden, nemende alle de proviande die sij in de dorpen vonden, spolierende oock abdijen, cloosters, kercken, spolierende die siborien, juweelen der heylige kercke, drinckende haer vol en sat in haer schip uyt die goude en silvere kelcken, ende dese zeeroovers hiet men *Watergeusen*.

Den 23 october, heeft men t'Antwerpen gehouden eene processie om die Meert, ende men luyde viermael die groote clocke, omdat den coninck van Vrancrijck victorie hadde tegen de Hughenotten.

Item, den 31 januarij, anno 69 stilo Brabantiæ oft stilo novo 70, soo heeft die marcgrave tot Antwerpen doen ontgraven, op Onser Lieven Vrouwenkerckhoff, een vrouwe die daer 6 daghen begraven geweest hadde, die de heere op't galgenvelt heeft doen begraven omdat sij sonder de heylige sacramenten gestorven was ende eenen valschen predicant in haer huys ende sterffdagh bij haer begeert ende oock gehadt heeft.

Den xi februarij, t'saterdaghs naer den noen, sijn tot Brussel, voor't hoff des coninckx, van ducq d'Albens weghen, onsen governeur, gegeesselt geweest, aen de staecken van de galge gebonden wesende, den klerck ende luytenant van Spelleken die roode roye, ende op een galleye gebannen, omdat hij gecomposeert hadde ende heymelijck gelt genomen hadde van die teghen den coninck Philippus van Spagnien rebel ende opruerigh geweest hadden. Ende terstont daernaer is Spelleken, die provost ofte roode roye was in Brabant, van't hoffs weghen, haerlieden meester, daer gebracht geweest om gehangen te worden, ende hij dese voors. twee kneghten gecust hebbende, is voorwaerts alsoo met den scherprechter op die leere gegaen, ende aenhebbende de strop,

heeft hem selven van de leere geworpen, ende terstont is sijn roodt hair ende baert met sijn aensight alsoo sweert geworden als eenen Moriaen, alsoo dat hem een ijgelijck verwonderde die het sagh, maer doodt sijnde, is hem eenen brieff op sijnen boesem gespet, daerop geschreven stont aldus : « Want desen gedaen heeft onrecht-» veerdige justicie over die rebellighe des coninckx » Philippus ende met haerlieden gecomposeert ende gelt » nemende heeftse laten loopen, daerom heeft hij het met » den hals moeten becoopen. » Maer corts daernaer is het lichaem affgedaen geweest ende eerlijck begraven te precheeren met vijfftigh tortsen in predicheeren clooster, waer mede veel Spagniaerden gingen metten lijcke.

Desen provost oft roode roye heeft er ter justitie gebracht, binnen 2 jaeren, als men seyde, 3373.

Item, den 16 februarij, is tot Brussel voor't hoff gegeesselt geweest Spelleken's maerte, oock gebonden geweest aen de voors. staecken van de galge, staende met een strop aen haren hals, ende die galghe gekust hebbende, is nogh gebannen geweest om sommige quade feyten wille diese met haren meester bedreven hadde.

Op den selven dagh, is buyten Doort een schip genomen ende gespolieert van elff Watergeusen, smalle jonckers wesende, die met een schuyte gecomen sijn aen boort van de heue oft schip uyt die haven van Engelandt, ende hebben uyt den voors. scheepe in haer schuyte genomen wel vijfftigh duysent daelders gelts, waervan dat sommige toebehoorden duc d'Alba van die confiscatie van Hollant, het ander paerte behoorden toe sommige cooplieden van Antwerpen. Dit schip geploendeert hebbende, hebben't met den volcken gevoert op een santplaet, ende affgeworpen hebbende het roer van den

scheepe, omdat sij niet gevolght en souden worden, sijn met haer schuyte ende alle dat gelt ende coopmansgoet gevaren in haren stroopnest in Engelant.

Item, op den 6 meert, doen wert er buyten Antwerpen op het galgenvelt begraven, van justicie weghen, een doodt lichaem van Dirick Bosijn (1), eenen rijcken suyckerbacker tot Antwerpen, woonende in de Peeter Potsstraete, omdat hij gestorven was sonder rechten der heylighe kercke ende aengehouden hadde Hermanum den valschen predicant; desen Bosijn hadde oock in den geusen tijt met geweir op die Meirebrugge tegens den coninck van Spagnien geweest, daerom moeste hij aen die galge met een houte kiste begraven worden.

Den xv meert, t"s maendaghs, in de Palmweecke, sijn tot Antwerpen op die Groote Meert levendigh verbrant geweest twee Herdoopers ende buyten aen staecken gehangen, omdat sij ketters storven (2).

Op den selven dagh, heeft ducq d'Albe doen onthalsen tot Brussel een van des princen cappiteynen.

Item, op den selven dagh, heeft ducq d'Albe tot Brussel levendigh doen verbranden eenen edelman die bij den prince van Oragnien geweest hadde, ende met hem alliancie gehadt hadde tegen den coninck van Spagnien, maer omdat dese misdadige qualijck hadde tegen ducq d'Albe gesprocken, daerom dede hij eerst

(1) Dirk de Bousijn *alias* de Boisy, zoon van Jan de Boisy; hij had voor broeders Cornelis en Jan de Boisy en voor neef Quinten de Boisy. Zij waren oorkomstig van Maubeuge. *Certificatieboeck* van 1562, bl. 447 en *Scabinale Protocollen* van 1566, *sub* Grapheo et Asseliers, vol. II, bl. 453.

(2) Karel Thijs en Hans Kuene; het vonnis was van 14 maart 1570, nieuwe stijl.

sijn tonge affsnijden eer hij ter doodt ginck om gebrant te worden ; desen cappiteyn hiet monsieur Longheval (1).

In dese weecke, sijnder t'Antwerpen van den Steen veel gevangene quaetdoenders op de Werff te scheepe gegaen naer Spagnien om aldaer op de galleyen geseth te worden tegen den Turck ende de witte Mooren, want sij 't meest al 't lijff verbeurt hadden.

Item, op den 19 meert, op den Palmen Sondagh, heeft men tot Antwerpen van Onser Lieve Vrouwekercke tot inder Borghtkercke gehouden een devote processie met die heeren ridders van Jerusalem, de welcke weder hebben doen trecken met die twaelff apostelen de selve figure oft beelt van Christus dat die Geusen bedorven hadden, op die eselinne sittende, ter gedenckenisse dat onsen salighmaecker alsdoen quam binnen Jerusalem, ende dit was de eerste reyse naer de destructie van der kercken dat men dese processie aldus dede, want die beltstormers hadden die figuren seer gedestrueert.

Den 22 meert stilo novo 1570, ende was schortselen woensdagh, doen heeft ducq d'Albe tot Brussel levendigh doen sieden den principaelsten muntmeester die hier in Neerlandt hadde doen munten die valsche daelders ende ander valsch gelt soo gout als silver ; maer sijnen medegesel wert alsdoen onthalst om't selve feyt.

Item, den 23 meert, wert tot Antwerpen gepubliceert dat niemant sijne kinderen buyten coninckx landt en sal besteden om te studeren, ende dier buytens lants waren, moestense van stonden aen t'huys ontbieden.

Nogh op den selven dagh, doen heeft conte Lodron

(1) Jan de Longueval, zoon van Philips en van Agnes de Haudion. Zie Edm. Poullet, *Correspondance du cardinal de Granvelle*, D. II, bl. 651.

ende Jeronimus affgedanckt ende betaelinghe ghedaen de vier leste vendelen Hooghduytsche kneghten, ende dit geschiedde binnen Antwerpen op de Tappesierspant op de Pleyne, elck gevende paspoort, ende alsoo trocken sij naer hun lant.

Item, den 1 april anno 1572, soo is gehoort dat die van den Briel gerevolteert hebben oft geus geworden, ende op den 6 april, op den Paesdagh, is Vlissinghen oock gerevolteert oft geus geworden.

Item, den 23 junij anno 1572, is Doort oock gerevolteert oft geus geworden.

Anno 1573. — Den 1 meert, soo heeft men tot Antwerpen gepubliceert het accort van d'Engelsche met groote solemniteyt ende de groote clocke geluyt, ende een devote misse gesongen, ende voor de heeren een groote maeltijt gedaen.

Item, den 13 julij, soo wert Haerlem opgegeven bij faute van victalie, ende hebben haer opgegeven bij discretie van den vyant op hope van genade, maer don Frederico, toonende sijn vreetheyt, naer dat hij in de stadt gecomen was, heeft (als)dan meer dan twee duysent soldaeten, soo metten water, sweerden, coorden, doen sterven.

Den 1 september, is Geertruyenbergh ingenomen van de Geusen.

Anno 1576. — Den 29 junij, 's naghts ten 11 uren, is onsen bisschop van Antwerpen, genoempt Sonnius, gestorven in't hoff van Ste Bernaerts.

Item, onsen bisschop van Antwerpen is gesoncken ende begraven den 4 julius.

Item, den 30 julius, heeft men die vigilien ghedaen, ende d'uytvaert den 31 julij seer costelijck.

Item, den 29 junij 1576, heeft men gepreckt t'Antwerpen die gratie offt pardon, ende men moest xv daghen omgaen om het pardon te hebben, eerst in Onse Lieve Vrouwekercke ende in de Borghtkercke, ende voorts in St Jacobskercke ende in St Andrieskercke, ende die dese kercken xv daghen omgingen die hadden aflaet van alle haer sonden, ende dit geschiedde alsoo langhe als die gratie stont, het welck gegeven hadde onsen alderheylighsten paus van Roomen.

Item, den 4 september, voor den noene, soo naemen die capiteynen van de Waelen tot Brussel de heeren van de Raede gevanghen, te weten den heer van Barlimont ende de heeren van Mansvelt, ende meer andere (1).

Item, den 10 september, soo hebben die Spagniaerden Vilvoorden ingenomen ende sterck gemaeckt.

Den selven dagh, soo hebben die Spagniaerden Ste Bernaertsclooster ingenomen.

Item, den 14 september 1576, sijn die Staeten van Vlaenderen tot Ghent ingecomen, ende saterdaghs wasser groot rumoer van die Spagniaerden die wouden het casteel van Ghent innemen.

Item, den 24 september, op eenen maendagh, soo sijn die Spangiaerden van Antwerpen op het leegh Kiel met die bargie van het casteel overgeseth tot over het *Veir* ontrent 300 soldaeten, daer sij begosten te maecken 2 offt 3 bolwercken ende dat t' 's achternoens tusschen den maendagh ende den deynsdagh.

(1) Zie over de gebeurtenissen van 1576-78 het werk getiteld : *La furie espagnole, documents pour servir à l'histoire du sac d'Anvers en 1576*, recueillis et annotés par P. GÉNARD, met het vervolg door den zelfden schrijver : *Les poursuites contre les fauteurs de la furie espagnole*, twee boekdeelen in-8°.

Item, men heeft er gevanghen deynsdaghs ende daernaer, ende dit waeren Engelsche; men seyde dat sij wouden innemen de Nieuwstadt, het welck men hiet nieuw Vlissinghen offt Cattenbergh.

Item, des 's achternoens, soo sijn de grave van Eversteyn's kneghten voor de Jesuitenkerck gecomen, om te sien oft er geene verraeders oft munitie van oorlogh in was met de borghers, ende sij en wilden 't huys van de jesuiten niet open doen; maer ten lesten soo is den grave selver gecomen ende heeft begeirt dat men open doen soude, ende is open gegaen.

Item, 's maendaghs, soo heeft den grave van Eversteyn ende die Weth saemen gesloten dat die schutters waecken souden met die Duytschen.

Item, den 15 en 16 october, soo isser tot Walem een groote batallie geschiet, daer veel Walen ende Spangiaerts gebleven sijn, ende de Walen hebben het velt behouden, maer die Spangiaerts hebben het vier in den dorpe gesteecken.

Item, den 19 october, hebben de Spangiaerden die daer laghen in hun bolwerck over het *Veir* in de stadt geschooten ende seer aen het stadthuys.

Item, den 26 october, hebben die Duytschen geroepen: « *Gelt, gelt !* » ende de poorten gesloeten alle den dagh, ende 's nachts groot rumoer maeckende, ende veel gelaesen vensters uytgesmeten ende die poorten gesloeten tot op den 29 ditto.

Item, op den 30 october anno 76, heeft men de poorten wederom open gedaen.

Item, den 2 november, soo is het Staetenvolck gecomen voor de stadt, te Deuren ende in Borgerhout, met 2 vendelen Walen ende vijff hondert ruyters.

Item, den 3 november, voor noene, is het Staetenvolck in de stadt gecomen.

Item, den selven dagh, soo hebben die van het casteel ende die van over het *Veir* dapperlijck in de stadt geschoten ende veel quaets ghedaen ende veel huysen gedestrueert.

Item, den 4 dagh november, soo heeft den castelijn van het casteel van Antwerpen, met sijn twee duysent Spangiaerden, die hij doen comen hadde van Aelst, ende met sijn volck ingenomen die rijcke stadt van Antwerpen, ende hebben't te veel steden verbrant, ende sijn soo gecomen door het casteel aen de Meert, daer sij het beste quartier verbrant hebben ende die rijckste stadt geplundert van geheel Europa, ende daertoe veel duysent menschen, soo mans als vrouwen, ende alsoo het beste quartier brandende was, soo is affgebrant dat schoon ende costelijck stadthuys, ende daer sijn veel menschen verbrant.

Item, het volck van de Staeten met Everstijn's xiiij vendelen sijn meest al vermoort ende men heeft drij daghen lanck gerooft ende daer geschiedde groot jammer.

Item, de meeste heeren liepen naer de Nieuwstadt toe, daerder veel in de vesten sprongen, ende daer sijnder veel verdroncken.

Item, den 4 november, is mijnheer den grave van Everstijn naer die Nieuwstadt geloopen, ende affspringende ende gemist hebbende, is verdroncken.

Item, den grave van Egmont die werde gevangen ende meer andere.

Item, mijnheer Sampani (1) als governeur van de stadt

(1) Frederik Perrenot, baanderheer van Ronsse, heer van Champaigney, enz.

Antwerpen, ende mijnheer Havré, ende mijnheer den marcgrave Immerseel, ende meer andere sijn't ontloopen door het water ende met schuyten overgeseth, ende daer sijnder veel verdroncken. Maer en hadden die dieffsche (1) Duytschen niet gedaen met die Spangiaerden, de Spangiaerden en souden niet veel ghedaen hebben, ende die Duytschen hebben oock mede gerooft, gemoort ende gebrant, en daer isse noeyt meerder jammer geschiet in gans Europa dan dit feyt.

Item, van den 10 november tot den 20 meert anno 77, soo hebben die borghers gequelt geweest met die Spagniaerden, te weten 4 maenden ende xvi daeghen, ende die borghers hebbense moeten geven 't meestendeel de cost.

Item, den 1 dagh augustij anno 77, op Ste Peeters banden, doen was in het casteel van Antwerpen een verrader genoempt capiteyn Tourlon (2), de welcke de Duytschen soude ingelaeten hebben, ende het verraet quamp uyt.

Item, mijnheer de capiteyn de Bours (3), die oock in't voors. casteel was ende het verraet vernemende, is met mijnheer van Liekercken aen hem gecomen ende hebben hem met den hals genoomen ende hem gevanghen, ende sijn volck verslaegen ende meest uytgejaeght, want

(1) In een hs. ter koninklijke bibliotheek te Brussel bewaard, staat hier *dietsche,* d. is *Platduitschers*. En inderdaad de *Hoogduitschers* bleven der stad getrouw, de *Platduitschers* niet. Zie GÉNARD, *la furie espagnole*.

(2) Louis de Blois, heer van Treslong, bijgestaan van zijnen luitenant Jacques de Marville.

(3) Pontus de Noyelles, heer van Bours.

desen capiteyn Tourlon woude het casteel van Antwerpen voor don Jan houden (1).

Item, den 2 augustij 1577, 's morgens vroegh, soo hebben die Duytschen de Nieuwstadt ingenomen ende die beschanst, ende het geschut naer die stadt gestelt, ende en wilden daer niet uyt.

Item, men heeft haer geboden dat sij vertrecken souden, men soude haer gheven ende tellen viertigh duysent guldens, elcken gulden tot 20 stuyvers.

Item, op den dagh, soo was alle dat volck van Antwerpen alsoo benaut, ende die poorten waren gesloeten, ende die Duytschen hadde die sleutelen, ende het volck liep door de nieuwe vesten ende overal door, daer sij het beste over costen, ende aen den watercant sagh men het volck door die gaten breecken ende over de mueren met coorden ende met manden afflaeten, overal aen den watercant, soo sij het best conden.

Item, op den dagh, heeft men gesonden commissarissen aen die Duytsche capiteynen, dat sij vertrecken souden ofte men sou haer doen vertrecken.

Item, naer dat de benautheyt soo groot was, soo heeft Godt almachtigh die borghers ende die gemeynte moet gegeven, ende heeft er in gevroeght.

Item, naer den noene, op den selven dagh 77, soo sijn die borghers vergadert voor het hoff van Ste Bernaerts, dat men toen het stadthuys hiette ofte noemde, daer mijnheer van Liekercken in was met den borghemeester Schoonhoven, ende die borghers hebben consent begeert

(1) Zie over dit belangrijk feit het werk getiteld : *Antwerp delivered in MDLXXVII,* bij sir WILLIAM STIRLING MAXWELL, baronet, in-fol. Met fac-similes van plaatsneden van Marten de Vos, Frans Hogenberg, enz.

van den borghemeester om die Duytsche uyt te slaen, ende mijnheer van Liekercken seyde, hij en hadde maer ij vendelen Walen voor die borghers, ende die borghers riepen soo seer : « Geeft ons consent », ende alsoo heeft den borghemeester Schoonhoven die borghers consent gegeven, ende terstont sijn die borghers met rapieren ende poigniaerden naer die Nieuwstadt geloopen, ende dat siende die Duytschen, hebben haer schransen verlaeten ende sijn naer die Slijckpoorte gegaen, ende die borghers haer naer.

Item, op den selven dagh, t"s achternoens, ontrent den 4 uren, soo sijnder opgecomen met den vloet 8 oft 10 geusen schepen van den prince van Orangien, ende dese schepen en hebben maer 2 oft 3 sceuten geschooten, alsoo dat die Duytschen uyt de stadt sijn geloopen, ende die borghers sijn haer naergeloopen.

Item, ter selver tijdt, soo hebben die borghers met die schutters die poorten ingenomen, ende des naghts hebben de meestendeel van de borghers ende schutters gewaeckt.

Item, des saterdaghs, den iij augustij 77, soo hebben die borghers met die schutters de poorten doen open smijten.

Van Brussel.

Over de 125 jaeren heeft den thoren van Ste Niclaes gevallen. Veele huysen hebben dan groote schaede geleden, maer, doen ter tijts, isser maer een vercken doodt gebleven.

Nue, op 29 julij 1714, 's avens ten thien hueren, naer het makene van het schoon batiment ende bayaert en ballissementen, is den selven thoren noch eens gevallen,

met verlies van vier menschen van een huyshouwe, genoempt van Sebastin, ende ronde om veel huysen groote schade geleden.

Op den 6 februarij 1716, op Ste Dorotheadach, hebben wij eenen overvloet van waeter gehadt dat sij met eenen boodt over de heysers van de bruggen genoempt Spiegelbruggen conden vaeren ende heeft groote schaden geleden. Het heeft gestaen van donderdag tot saterdaghs 's morgens; dan is het van de straet geweese.

Op den 11 october 1717, hebben wij hier den keyser gehult op het magnifieckste; den theater stont op de baille van het hoff, in het hof een schoon vierwerck, een schoon casteel ende den heeldom te peerts, een calvacaden op het magnifieckste; den trijn begonst van op de Savel door het Steenpoort, lanckx het Cantesteen naer Ste Gudula, ende, naer den dienst, lanckx de Stormstraet, predickheeren, Haucleercoppersstraet, de Boterstraet op de Meert, lans de Heuverstraet, Magdeleenensteenwegh naer het hoff.

Nota.

Anno 1134. — Soo sterfft in Brabant een out ridder die welcke hiet Joannes de Temporibus; hij hadde met Carolo magno een wapenier geweest ende hij was out doen hij stierff 361 jaer.

Anno 1499. — Soo wert eerst gevonden het gewicht daer men het gout mede weeght.

Anno 1529. — In september, was tot Antwerpen de sweetende sieckte, daer menigh hondert menschen aff gestorven waeren haestelijck binnen 24 uren.

Item, doen hielt men een schoone processie t'Antwerpen op Ste Michielsdagh ende elck mensch droegh

een wassche keersse oft tortse berrende in de handt metter processie, Godt biddende om gratie ende bermertigheyt, ende die plaeghe cesseert.

Item, doen wert geordonneert dat men alle jaeren op Ste Michielsdagh soude houden die processie met berrende waschlichte in de handen.

Anno 1535. — Den derden november, wert den lanterne (1) wederom gemaeckt op't cruyswerck van Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen die verbrant was, ende den salvator daer boven op geseth.

Anno 1540. — Soo was de nieuwe oorlogie met den voorslagh ende met beyde de wijsers boven aen den hooghen toren van Onse Lieve Vrouwekercke t'Antwerpen volmaeckt, ende den voorslagh sloegh aldereerst den vij dagh meert te halff acht.

(1) De koepel, volgens de teekeningen van den befaamden bouwmeester Dominicus de Waghemakere heropgericht.

NALEZING.

Onder het jaar 1565, (bl. 108) wordt er in de chronijk van Bertrijn gewag gemaakt van de hoogte van O. L. Vrouwentoren; zie hier wat wij lezen in eene ten jare 1752 verschenen *beschryvinge der stadt Antwerpen,* over de metingen in vroegere tijden gedaan van een gebouw dat, volgens den architekt Lodewijk Serrure, hoog is 122 meters, 925 millimeters (1).

« Den thoren » zegt de opsteller der *beschryvinge,* » is een van de schoonste, verhevenste ende hooghste » gebouwen die daer sijn in gants het landt; desen » bouw is begonst in het jaer 1352 ende dit over- » treffelijck werck is volmaeckt 1424. Desen thoren is » hoogh 622 trappen ende van malcanderen gerekent » op 7 duymen hooghte, comt 396 voeten in hooghte

(1) *La tour de l'église de Notre-Dame, ou ancienne cathédrale d'Anvers, mesurée et dessinée par* L. SERRURE, *architecte et professeur à l'académie royale d'Anvers,* etc. *Réduite et expediée sous la direction de l'auteur, par* P. ERKES, *son élève.* Anvers. 1837-1838.

» van trappen; nu van den hooghsten trap tot aen
» het beginsel daer het vergult is geweest, sijn 17 voet,
» het cruys is hoogh 16 voeten 12 breedt, den haen
» is hoogh 3 voet ende 3 voet breedt en 7 duym,
» weegende 45 pont, ende den vergulden bol die
» onder het cruys is, is in de circumferentie oft omloop
» 5 voet en 6 duymen; in het jaer 1649 is den haen
» met den bol vergult, ende in het selve jaer op den
» thoren gestelt, als bouwmeester was P. Stevens,
» ende in 't jaer 1692 is de spille alwaer den haen op
» draeyt door den wint geforceert geweest ende we-
» derom door den architect Joannes-Balthazar Bouvaert
» opgestelt. De hooghte van den gront is 432 voeten
» gemeten door J. T. Roelants met een graphometer
» van eenen voet en half diameter : daer hangen in
» desen thoren 60 klocken, waervan de grootste ge-
» noemt wort Carolus, voerende den naem van den
» onverwinnelijcken keyser Carolus, den V van dien
» naem, welcke klocke veele uren verre wort gehoort;
» heeft twee schoone beyaerden ofte klockenspel,
» waervan den eenen behoort aen de weerdige heeren
» van het capittel der selve kercke, ende den anderen
» aen de edele heeren van het magistraet; heeft oock
» schoone urewijsers welcke anno 1541 sijn gemaeckt,
» behouden in hunne circumferentie ofte omloop 94
» voeten. »

MAATSCHAPPIJ

DER

ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN.

UITGAVE Nr 6.

N°

Exemplaar van den heer

De Voorzitter,

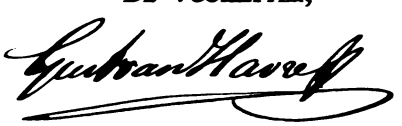

De Sekretaris,

Antwerpen. — Druk. J.-E. Buschmann, Rijnpoortvest.

KILIANUS

LATIJNSCHE GEDICHTEN

UITGEGEVEN EN MET EEN LEVENSBERICHT VOORZIEN

DOOR MAX ROOSES

ANTWERPEN.

P. KOCKX, Boekhandelaar der Maatschappij,

Oude Koornmarkt, 28.

1880.

INLEIDING.

Het was het werk zijner uren van uitspanning! Wanneer Cornelis Kiel moê geslaafd was aan woordenboeken, wanneer zijn oog halfblind was getuurd op de proefbladen, dan was het hem eene welkomen verpoozing zich aan minder dorren arbeid neer te zetten, en voor een deel, hoe klein dan ook, den toom aan eigen vindingskracht te vieren. In die oogenblikken van verademing, ruimde de noeste werker een hoekje op zijne zwaar beladen tafel in voor het blanke blaadje papier, dat zijne ontboezemingen zou ontvangen; hij verplaatste zich in eene andere wereld dan die van zijnen gewonen pennenarbeid, in een gebied, waar de groote dichters van oud Rome den scepter voerden, en, eerbiedig hun spoor drukkende, zorgvuldig wikkende en wegende, of zij voor die wending of dât woord den wenkbrauw niet zouden gefronst hebben, kleedde hij zijne gedachte in de taal, die voor elk geletterd mensch van zijnen tijd de taal van poëzie, welsprekendheid en geleerdheid bij uitmuntendheid was, en in den vorm, die voor den eenigen gold, waarin beschaafd dichtwerk kon gegoten worden.

Kiel verrichtte bij het maken zijner Latijnsche verzen meer nog den arbeid van eenen taalkundige, dan van

eenen dichter, en met de zoete begoocheling van ook eens een oorspronkelijk werk te scheppen paarde zich in zijnen geest, onbewust, het genoegen geenen stap buiten zijnen dagelijkschen en wel gekenden werkkring te stellen.

Hij was een zeer degelijk taalgeleerde, en een zeer middelmatig dichter. Waarom wij de verzen uitgeven, die zoo weinig tot zijnen roem kunnen bijdragen ? Omdat zij hem klaarblijkelijk lief waren, omdat een zijner geliefkoosde droomen moet geweest zijn, ze, in keurigen druk bijeenverzameld, te zien verschijnen, en om, door het verwezentlijken van zijnen wensch, eene laattijdige voldoening te brengen, en eene hulde te bewijzen aan den man, wien wij zooveel verschuldigd zijn.

Cornelis was te Duffel geboren. Zijn grootvader en zijn vader woonden in dit dorp, op drie uren afstand van Antwerpen gelegen, en droegen er den naam van Abts alias Kiel, of van Kiel. (1)

In het lijkdichtje, dat Kiel schreef ter gelegenheid van Ortelius' dood, verklaart hij, dat hij zeventig jaar oud is, en ongeveer twee jaar in ouderdom verschilt met zijnen vriend, den beroemden aardrijkskundige. Ortelius

(1) Zie levensbijzonderheden van Cornelis Kiel in zijne *Levenschets* door P. Génard, Antwerpen, 1874 (overgedrukt uit de *Toekomst*). De inlichtingen, aangaande de betrekkingen tusschen Kielen Plantijn, zijn door schrijver dezes geput uit het archief van het Museum Plantin-Moretus. Ik verschil eenigszins met mijnen geleerden vriend over de schrijfwijze van Kilianus' Vlaamschen naam. Hij schrijft *van Kiel*, ik *Kiel*. Mijne gronden zijn, dat Kilianus op de twee Vlaamsche boeken, die hij bij Plantijn liet drukken, telkens zijnen naam *Cornelis Kiel* schreef en dat zijn handteeken *C. Kiel* luidde. In Plantijns registers hiet hij nu eens *Kiel*, dan weer *van Kiel;* de vorm *Kiel* is echter verreweg de meest gebruikte.

stierf in 1598 en werd geboren in 1527, van Kiel werd dus geboren in 1528 of in 1529.

Sweertius getuigt, dat Plantijn hem te Leuven ging opzoeken, om hem als correcteur in zijne drukkerij te gebruiken. Kiel kon dertig jaar oud zijn, toen hij bij Plantijn in dienst trad, en het is wel mogelijk, dat hij, na te Leuven gestudeerd te hebben, daar in eene drukkerij gebezigd werd. De Antwerpsche drukker heeft ons den juisten dag doen kennen, waarop Kiel zijne taak van correcteur bij hem aanvaardde. In zijn dagboek teekende hij aan : « Op Zondag, 6 Maart, 1558 is Cornelis hier komen wonen in den kost, en voor zijn gewoon werk moet hij ontvangen 13 stuivers in de week, behoudens hier van af te trekken de fouten, die in de drukkerij gedaan worden, volgens zijn geëvenredigd aandeel. En ik zal hem ook betalen wat hij daarbuiten zou kunnen verrichten, indien het geval zich voordeed. Ook heeft genoemde Cornelis mij belooft zorg te dragen voor de letters, de pastei, de vormen en ander gereedschap der drukkerij : dat wil zeggen van ze te doen wegsluiten en in orde brengen door hen, die er voor aangesteld zijn. »

Dus was Kiel belast met de dubbele taak van proeflezer en meestergast ; hij woonde in de drukkerij en streek wekelijks het bescheiden loon van dertien stuivers op. Uit de met hem gesloten overeenkomst leeren wij, dat Plantijn zijne correcteurs verantwoordelijk stelde voor de fouten, die zij in hunne proeven hadden gelaten, en hen voor deze deed boeten door af te trekken op hunne daghuur.

Toen Plantijn in 1562 het land moest verlaten, vervolgd om schulden, en wellicht meer nog om geloofszaken, verloor Kiel natuurlijk zijnen post. Al wat zijn

meester bezat aan meubelen, aan boeken, platen, letters en verderen alm werd in het openbaar verkocht, en voor een groot jaar hield de Plantijnsche drukkerij op te bestaan.

In 1563, toen zij weder geopend werd, na Plantijns terugkeer, en aanmerkelijk in belangrijkheid toenam, dank aan het vennootschap, aangegaan door den drukker met een vijftal der voornaamste burgers van Antwerpen, keerde Kiel er al spoedig in terug. Wij zien, dat, reeds den 8n December 1563, Plantijn hem de som van drie en halven gulden betaalde om de Spraakleer van Brechtanus in het Vlaamsch te vertalen. Nergens vonden wij een bewijs, dat die vertaling gedrukt werd.

Den 14n Januari 1564 kende Plantijn hem 7 1/2 stuivers toe voor elken vorm der Latijnsche dichters in 8°. Kiel was toen nog niet terug in de drukkerij komen wonen, maar had toch reeds zijne bezigheid van correcteur hernomen, en werkte bij het stuk.

Het jaar nadien zien wij hem in Plantijns huis terugkeeren. Deze laatste trof den 24n Juni 1565 eene overeenkomst met Kiel, waarbij hij beloofde hem vier gulden te zullen betalen voor elke maand, dat hij zou bezig zijn aan het proeflezenvoor zekere persen en zetters. « Cornelis is den 24n Juni (1565) bij mij gekomen, teekent Plantijn aan, en ik heb zijnen kost niet gerekend. »

Van den 24n Februari 1566 dagteekent eene nieuwe overeenkomst. « Voortaan, schrijft Plantijn, zal ik hem gedurende den tijd, dat ik slechts drie of vier persen in gang houd, twaalf stuivers per week betalen en den kost, en, in geval ik slechts twee persen houd, zal ik met den kost volstaan. »

Van 1567 tot 1571 wint Kiel 12 stuivers in de week

en zijn naam is ingeschreven tusschen dien van de gewone gasten der drukkerij, die over het algemeen meer wonnen dan onze correcteur. Rekent men den kost van dezen aan 54 gulden per jaar, zooals Plantijn doet, en voegt men er twaalf stuivers in de week bij, dan krijgt men eene jaarwedde van 75 gulden, terwijl de beste drukkersgasten van Plantijn 150 en de timmermansgasten ongeveer 250 gulden in het jaar wonnen.

Den 31n Mei 1571 kreeg Kiel eene aanzienlijke verhooging : zijn wekelijksch loon werd van 12 op 30 stuivers gebracht. Van 1583 tot 1592 won hij 100 gulden in het jaar, van 1592 tot 1600 klom zijne jaarwedde tot 150 gulden.

In 1586 zien wij, dat Plantijn, buiten zijn loon, Kiel en dezes dochter moet houden : een bewijs — maar het eenige —, dat ook na zijn huwelijk Cornelis in de drukkerij bleef wonen.

Behalve zijn gewoon loon ontving hij soms buitengewone vergoedingen. Zoo werden hem den 9n September 1580 twaalf gulden betaald voor de correctie van het *Kruidboek* van de Lobel.

Na het jaar 1600 vinden wij van Kiels jaarwedde geene melding meer gemaakt ; alles doet echter vermoeden, dat hij tot aan zijn dood bij Plantijns opvolger in dienst bleef.

Op zijn mager loon wist hij nog te sparen. Den 16n October 1574 is Plantijn hem 200 gulden schuldig, die eenen intrest van 7 1/2 ten honderd afwerpen ; deze rent wordt aan Kiel betaald tot in 1585. Dien dag — zijn bruiloftsdag wellicht — werden hem 50 gulden uitgekeerd, en den 13n Januari 1586 ontving hij er nog 50 andere. Den 30n Januari, den 11n Maart en den 16n Mei

ontving hij er telkens weer 25, en de laatste 25 werden hem op lateren, maar ongekenden datum teruggegeven.

In 1603 erkent Jan Moretus zich op zijne beurt Kiels schuldenaar voor eene som van 400 gulden, waarvan hij belooft den intrest tegen 6 1/4 per honderd 's jaars te betalen. Moretus moest die som gelijkelijk tusschen de drie dochters van Kiel verdeelen op het oogenblik van het overlijden huns vaders.

Zoolang bleef het geld niet gespaard. Den 29n Augustus 1606 trouwde Anna, Kiels oudste dochter, met Jan Rijkaert, een koopman in lijnwaad, weduwenaar van Elisabeth Buyens. Te dezer gelegenheid droeg Kiel aan Martina Plantijn, de vrouw van zijnen meester, Jan Moretus, den last op, al te betalen wat noodig zou zijn voor de kleederen, het eetmaal en andere vereischten der bruiloft zijner dochter, ten beloope van vier honderd gulden en niet meer. De bruiloftskleederen kostten 217 gulden 3/4 stuiver, de bruiloftstafel 184 gulden 16 stuivers, samen dus 401 gulden 16 3/4 stuivers, dat is een weinig meer dan Kiels spaarpenningen bedroegen.

Kiel stierf weinige maanden nadien, den 15n April 1607. Hij had toen nog drie dochters in het leven. Zijne vrouw Maria Bosmans stierf vóór 1603; waarschijnlijk was hij reeds gevorderd in jaren, toen hij haar huwde, en gebeurde dit, zooals wij zegden, rond 1585.

Maria, Kiels tweede dochter, huwde, den 13n October 1609, Andries de Manghelier. Zijne derde dochter, Catharina, bleef waarschijnlijk ongehuwd; van haar weten wij alleen, dat zij meerderjarig was den 29n Januari 1610.

Kiel werd begraven op het Onze-Lieve-Vrouwenkerkhof, en op zijnen zerk beitelde men het grafschrift,

dat zijn vriend Frans Sweerts voor hem samengesteld had :

« Aan Cornelis Kiel, van Duffel, den welbeminden en geleerden man, geprezen om zijne standvastige werkzaamheid en zijne onverzwakte vlijt. Gedurende vijftig jaar was hij als proeflezer in de Plantijnsche drukkerij werkzaam. Hoe trouw, ervaren en geleerd hij zijn ambt vervulde, getuigen de boeken, uitmuntende boven al de voortbrengsels eener onsterfelijke kunst, door hunne sierlijkheid, hunnen glans, hunnen roem. Niet immer hield hij zich bezig met het werk van anderen, het zijne verzuimende. Een sierlijk Latijnsch schrijver was hij, en een bevallige dichter ; ook beoefende hij den vaderlandschen stijl, en herstelde zijne moedertaal in eer en zuiverheid. Hij overleed, moe van dagen en werken, in 1607, op Paaschdag ».

Zooals zijn grafschrift het herinnert, besteedde Kiel of Kilianus, gelijk hij zich als schrijver doopte, zijne zorgen niet alleen aan het werk van andere geletterden, hij zelf schreef of vertaalde verscheidene werken.

Hij vertaalde in het Nederlandsch, zooals wij zagen, de Latijnsche spraakleer van Brechtanus ; in dezelfde taal nog zette hij over de *Historie van Coninck Ludovick van Vranckrijck den elfsten dies naems, ende van hertogh Carle van Burgondien*, naar het Fransch van Philips van Commines, uitgegeven door Jan Moeretorf en François van Ravelinghen in 1578 ; de *50 Homilien van Macaris*, door Plantijn gedrukt in 1580 ; de *Beschryvinghe van alle de Nederlanden*, naar het italiaansch van L. Guicciardini, gedrukt te Amsterdam bij Willem Jansz, in 1612.

Maar verreweg het bijzonderste werk van Kiel was zijn Vlaamsch-Latijnsch woordenboek, of liever zijne

Vlaamsch-Latijnsche woordenboeken. Het was op last van Plantijn, dat hij zich aan dezen arbeid zette; het was op eigen aandrang en met voorliefde, dat hij er het grootste deel zijns levens aan wijdde.

Zijne eerste proef in het vak der Nederlandsche taalkunde leverde hij hoogst waarschijnlijk in den vorm eener bijdrage tot het *Dictionarium Tetraglotton*, een Latijnsch- Grieksch- Fransch- Vlaamsch woordenboek, door Plantijn in 1562 gedrukt, en gelijktijdig verschenen bij hem, bij Arnoldus Birckmann, Joannes Steelsius en Guilielmus Silvius.

In de voorrede van dit werk getuigt Plantijn, dat hij de woorden verzameld had uit de Latijnsche woordenboeken, gedeeltelijk met eigen hand, gedeeltelijk met vreemde hulp, en dat hij ze in het Fransch en in het Latijn had laten overzetten door een geoefend man. Daar Kiel bij Plantijn in 1562 werkzaam was, en daar hij in 1564 een soortgelijke taak aanvaardde als die, welke de geoefende man in 1562 voltooid had, zoo bestaat er gegronde reden om te veronderstellen, dat de vertaler uit het Latijn in het Nederlandsch en het Fransch niemand anders was dan onze correcteur.

Stelliger is ons zijne medewerking bekend aan een ander en belangrijker woordenboek : de *Thesaurus Theutonicæ Linguæ* of de *Schat der Neder-duytscher spraken* door Plantijn in 1573 uitgegeven (1).

Lang voor dit boek verscheen, was het op touw gezet en afgewerkt. Plantijn geeft ons hierover, en over het

(1) Zie voor nadere bijzonderheden over dit boek in het *Nederlandsch Museum* (1880, blz. 190-208) mijn artikel: *Hoe de Woordenboeken van Plantijn en Kilianus tot stand kwamen.*

ontstaan van het werk in het algemeen, zeer breedvoerige en belangwekkende bijzonderheden in de Fransche voorrede van den *Thesaurus*.

Zoohaast de beroemde drukker in onze streken aangekomen was (1549-1550), zoo luidt zijn verhaal, had hij de behoefte gevoeld om de taal onzer gewesten te leeren kennen, en daar er geen bruikbaar woordenboek van bestond, had hij onmiddellijk zelf de hand aan het werk geslagen en, bijeenbrengende de woorden, die hij hier en daar ontmoette, legde hij den grondslag tot een woordenboek van dagelijksch gebruik. Later, omstreeks 1557, vernam hij, dat ook andere en meer bevoegde mannen zich met eenen arbeid van denzelfden aard bezig hielden, en dien ten gevolge liet hij zijn opgevat ontwerp rusten. Maar ziende, dat er niets kwam van de werken, door anderen op touw gezet, besloot hij zijn taak te hervatten en ze op breeder schaal uit te voeren.

Hij zag dus naar mannen uit, die hem van dienst konden zijn in het opstellen van een volledig Nederlandsch woordenboek ; hij vond er vier, en droeg hun den last op om elk op verschillende wijze bij te dragen tot het gemeenschappelijk werk (1564). De eene vertaalde woorden en volzinnen uit het Latijnsch-Fransche woordenboek in het Vlaamsch ; de andere deed hetzelfde met het Fransch-Latijnsche woordenboek ; een derde verzamelde uit Vlaamsche en Duitsche woordenboeken de woorden, die hem bruikbaar schenen, en vertaalde ze in het Latijn : de vierde werkte naar eigen goeddunken.

Toen elk zijne bijdrage voltooid had, en de tijd gunstig was om te drukken, deed Plantijn de vier onderscheidene werken tot een geheel versmelten. Dit was geene kleine zaak ; maar, toen ook dit bezwaar overko-

men was, begon eindelijk de druk. Bij het zien der eerste vellen was Plantijn echter zoo weinig tevreden over de uitvoering van zijn plan door zijne medewerkers, dat hij de gedrukte bladen tot de vuilmand veroordeelde, en besloot het werk op nieuw te laten opstellen.

Later kwam hij tot de overtuiging, dat het onmogelijk was, in eens een volmaakt woordenboek van eene levende taal te schrijven, en besloot hij de kopij, die hij bezat, maar te laten drukken, zooals zij was, in de hoop, dat eene eerste proef, hoe onvolmaakt ook, iets beters en volledigers in het leven zou roepen. In 1566 drukte hij dus de twaalf eerste vellen van zijn werk. Overvloed van bezigheid deed hem alsdan het werk staken en eerst in Juni 1572 hervatte hij het. Onafgebroken ging het toen voort tot op 29 Januari 1573, wanneer het boek voltooid werd. Veertien dagen later werd de voorrede geschreven en gedrukt

Het archief van het museum Plantin-Moretus volledigt deze inlichtingen nog door eenige wetenswaardige bijzonderheden, waarvan enkele belangrijk zijn voor Kiels geschiedenis.

De eerste der vier medewerkers, tot wie Plantijn zich wendde om zijnen *Schat der Nederduytscher-spraken* te doen opstellen was Cornelis Kiel.

Op Zondag, 23 November 1563, teekende Plantijn in zijn *Livre des affaires* aan, dat hij een ongebonden Latijnsch-Fransch woordenboek te Parijs gekocht had, tegen 14 gulden en 3 stuivers, en het aan Cornelis van Kiel gegeven had om er het Fransch in het Vlaamsch van te vertalen. De vertaler kreeg 9 stuivers per vel en Plantijn zou vijf gulden kwijtschelden, die Kiel hem schuldig was ; op het einde des werks zou hij hem nog eene fooi

van 10 gulden betalen. Den 28n November 1563 had Kiel 12 cahiers afgeleverd; den 16n September 1564 was zijne taak afgewerkt, en ontving hij het loon der 36 laatste vellen.

De medewerkers van Cornelis Kiel waren Andries Madoets, een ander correcteur van Plantijn, die het Fransch-Latijnsche woordenboek van Jean Thierry, te Parijs, in 1564, bij Jacques Dupuis gedrukt, in het Vlaamsch vertaalde; Quinten Steenhartsius, die Madoets' werk overzag, en Augustin, die insgelijks het Vlaamsche woordenboek overlas.

Het aandeel der twee eerste medewerkers was verreweg het voornaamste, dat der beide anderen was van gering belang.

Toen Plantijn zijn Woordenboek onder handen nam, was hij er onmiddelijk op bedacht zijne mededingers den pas af te snijden. Reeds in het begin van 1564 vroeg hij een privilegie voor verscheiden woordenboeken, waarvan een het Fransch, een ander het Vlaamsch, een derde het Latijn en een vierde het Italiaansch voorop zou hebben. Dit privilegie werd hem den 3n Maart 1564 voor zes jaar toegestaan. Daar die tijd verloopen was, vóór dat het werk het licht had gezien, vernieuwde Plantijn zijne aanvraag op het oogenblik, dat het boek bijna afgedrukt was. Den 14n Januari 1573 kreeg hij een nieuw privilegie van zes jaar voor zijne onderscheidene woordenboeken.

In dit privilegie komt er eene merkwaardige bepaling voor. Plantijn had er in zijn vertoogschrift aan den Raad van Brabant op gewezen, dat zijne correcteurs kopijen bewaard hadden van hunne bijdragen tot zijn woordenboek, en deze aan andere drukkers hadden verkocht, om ze te laten drukken, nadat zijn werk zou verschenen zijn,

en dat zij hieruit of uit andere bronnen zouden kunnen putten hebben, om hun eigen werk te volledigen. Tegen die oneerlijke mededinging verzocht en verkreeg de omzichtige drukker bescherming. Het werd aan eenieder stiptelijk verboden niet alleen Plantijns verschenen en nog te verschijnen woordenboeken, maar ook eenigen anderen « Vlaemschen Dictionarium, onder anderen tytle ofte name, daer het duytsch voorgestelt is, ende die met eenige hulpe ofte toedoen van voorschreven Plantijns correcteurs zouden moghen gemaeckt oft vergadert wesen », na te drukken.

Die bepaling schijnt rechtstreeks tegen Kiel gericht te zijn, die op dit oogenblik waarschijnlijk reeds in onderhandeling was om zijn eigen woordenboek uit te geven. Inderdaad het verscheen een jaar na dat van Plantijn. Deze ontving echter voldoening van Kiel, want in het privilegie, dat hij vóór zijn woordenboek drukte en dat gedagteekend is van 4 Februari, en niet van 14 Januari 1573, wordt er niet meer gesproken van zijne correcteurs.

De verkregen voldoening bestond hierin, dat Kiels woordenboek gedrukt werd bij den drukker Geeraard Smits, voor gezamentlijke rekening van Plantijn en van zijnen ambtgenoot Jan Steels.

Het boek verscheen, zooals wij zeiden, in 1574 en verschilde merkelijk van Plantijns *Schat der Neder-duytscher spraken*.

Vooreerst was het veel kleiner. Plantijns werk houdt 272 4° blaadjes in, Kilianus' *Dictionarium Teutonico-Latinum* bevat er slechts 120 in-8°, zoodat het eerste boek meer dan vier maal grooter is dan het laatste. Plantijns woordenboek gaf de Latijnsche en Fransche vertaling

van elk woord en daarbij menigvuldige overgezette voorbeelden en volzinnen. Dat van Kilianus geeft alleen eene Latijnsche vertaling der stamwoorden; het geeft geene samengestelde woorden, en ook geene volzinnen tot oefening; het heeft daarbij een meer wetenschappelijk karakter : bij de Nederlandsche woorden van Franschen oorsprong wordt het uitheemsche stamwoord opgegeven, terwijl in woorden van Germaanschen oorsprong, maar van minder gebruik, het Hoogduitsche woord wordt aangehaald.

Geen twijfel, of Kilianus bezigde voor zijn woordenboek een deel der stoffen voor Plantijns *Schat der Nederduytscher spraken* bijeengebracht. In de voorrede van zijn werk deelt hij ons mede, dat hij, om aan Plantijns inzichten te voldoen en om zijne moedertaal eenen dienst te bewijzen, best gevonden had de Nederlandsche uitdrukkingen van Germaanschen en vreemden oorsprong, die hier te lande gebezigd waren, bijeen te zamelen en in alphabetische orde te stellen.

Op het einde van zijn dictionarium schreef hij een drietal disticha, die hij in zijne vereenigde verzen niet opnam, en die aldus luiden :

EPILOGUS KILIANI

Scripsimus haec patriæ celebrantes commoda linguæ,
Ut maneat verbis lausque decusque suis.
Confugite in proprias procul hinc exotica terras :
Omnia Teutonicus sermo referre potest.
Tu quoque cum verbis peregrinis Zoile abito :
Nil nobes tecum : da quibus illa placent.

De tweede uitgaaf van Kilianus' *Dictionarium Teutonico-Latinum* verscheen in 1588 bij Plantijn, en was ruim

driemaal zoo groot als de eerste. Zij bevatte 765 in plaats van 240 bladzijden. In de voorrede geeft Kilianus het voornemen te kennen om de zegswijzen van elk der Nederlandsch-sprekende gewesten in zijn woordenboek op te nemen, en dikwijls geeft hij in den loop van zijn werk dan ook de plaatsen op, waar het een of ander woord in gebruik is. Hij bracht daarbij de uitdrukkingen der verschillende gewesten in eene en dezelfde Brabantsche schrijfwijze, en verzond de woorden van vreemden oorsprong naar het einde van zijn boek.

De derde uitgaaf van zijn woordenboek, die hij in 1599, onder den titel van *Etymologicum Teutonicæ linguæ*, bij Joannes Moretus liet verschijnen, was weer volledíger dan de beide vorigen. Zij telt, wel is waar, ééne bladzijde minder dan de tweede, maar het formaat is van 100 tot ruim 150 vierkante centimeters vergroot. Het museum Plantin-Moretus bezit het exemplaar der tweede uitgaaf, op wiens randen Kilianus de bijvoegsels schreef voor de derde, en deze zijn waarlijk niet gering in getal. Waar het pas geeft, worden in dezen laatsten druk bij de Latijnsche overzetting niet alleen Fransche of Duitsche, maar ook Engelsche, Angelsaksische, Spaansche, Italiaansche en Grieksche vertalingen gevoegd, om den gemeenschappelijken oorsprong derzelfde woorden in deze verschillende talen te doen uitkomen.

Vergeleken met Plantijns woordenboek geeft dat van Kilianus in zijnen volledigen toestand een veel aanzienlijker getal woorden, het laat de groote hoeveelheid vertaalde volzinnen wegvallen, die den *Schat der Nederduytscher spraken* nutteloos verzwaren, en vervangt dien overtolligen ballast door bruikbare waar.

Het doet meer. Plantijn had zich hoofdzakelijk voor

doel gesteld een woordenboek te leveren, nuttig en bruikbaar voor de vreemdelingen, die, als hij zelf, behoefte gevoelden onze taal te leeren. Cornelis Kiel wilde een woordenboek tot stand brengen, dat terzelfder tijd een vaderlandslievend en wetenschappelijk werk zou zijn. Met de uitdrukkingen uit de onderscheidene gewesten tot een geheel te verzamelen, en ze naar een vast stelsel te schrijven, bewees hij eenen uitstekenden dienst aan de versmelting der dialecten, aan hunne vereeniging tot eene algemeene taal, en aan de verrijking dezer; met de verwantschap tusschen het Nederlandsch en andere talen aan te duiden, gaf hij eenen machtigen stoot tot de ernstigere studie onzer moedertaal.

Plantijn had begrepen, dat in eenen tijd, toen de Nederlanden het toppunt van hunnen bloei hadden bereikt, en Antwerpen de groote wereldmarkt was geworden, de taal van die landen en van die stad gemakkelijk en volledig moest kunnen aangeleerd worden door de duizende vreemdelingen, die hier dagelijks aankwamen; Kilianus had begrepen, dat, nu de Nederlanden onder eenen zelfden scepter vereenigd waren, en voor het eerst een groot en bloeiend land uitmaakten, de taal, die het grootste deel der Nederlanders tot een zelfde volk maakte, haren rang moest innemen onder de groote Europeesche spraken, en dat Antwerpen, waar inboorlingen uit alle Nederlandsche gewesten samen verkeerden, de rechte plaats was om de gemeenschappelijke taal hare doopakte, in vorm van een degelijk woordenboek, te geven.

Groot was de dienst, die beide mannen aan het Nederlandsch bewezen. Plantijn zette het werk op touw;

Kilianus werkte het af; de eerste effende de baan, wees den weg en maakte er de bewandeling gemakkelijk van; de andere zag klaarder den eindpaal en wist hem met werken en volharden te bereiken.

Vóór hen had onze taal niets, dan eenige karige woordenlijsten en den *Theutonista* van Van der Schueren, die wel volledíger, maar meer het woordenboek der Kleefsche gewestspraak dan van het Nederlandsch in het algemeen is. Door Plantijns en Kilianus' bemoeiingen werd die leemte aangevuld, en verkregen wij voor het eerst degelijke en volledige woordenboeken. Het nageslacht heeft recht laten wedervaren, wien recht toekomt. Beide werken bekleeden nog immer eene eereplaats in onze bibliotheken; maar het woordenboek van Kilianus, elf maal herdrukt, wordt oneindig meer geraadpleegd dan dat van zijnen meester, en is tot op heden nog de bijzonderste vraagbaak voor onze zestiendeeuwsche taal.

Kiel liet het niet bij dit ééne woordenboek. Het schijnt dat hij, voor een deel althans, de belofte wilde vervullen, die Plantijn in de aanvraag van zijn privilegie van 1564 deed, en sommige der daarin aangeduide woordenboeken wilde opstellen.

Het museum Plantin-Moretus bezit nog twee handschriften van woordenboeken, door hem gemaakt. Het eerste is groot 239 bladen in folio op twee kolommen, dicht geschreven en bevat den tegenhanger van het *Etymologicum* onder den naam van *Synonymia Latino-Teutonica*. Het is een woordenboek, waarin de Latijnsche woorden voorop staan, en in het Nederlandsch vertaald worden. Het tweede is een gedrukt exemplaar van het *Promptuarium Latinæ Linguæ*, door de Plantijnsche drukkerij in 1591 uitgegeven, waarop Kilianus achter de Grieksche

en Fransche vertaling der Latijnsche woorden nog eene Nederlandsche overzetting schreef.

Beide deze werken, waarvan het eerste vooral voor de XVIe eeuw niet minder nuttig moest zijn dan het *Etymologicum,* bleven ongedrukt.

Het schijnt, dat Plantijn en zijn navolger voor hunnen talentvollen correcteur niet de achting hadden, die hij verdiende. Wij zagen reeds, dat de eerste uitgaaf van zijn woordenboek niet bij Plantijn gedrukt werd; de vertaling van Commines werd niet door Plantijn, maar door twee zijner schoonzonen, uitgegeven; zeven jaar na Kiels dood werd zijne vertaling van Guicciardijn eerst uitgegeven, en dan nog in Amsterdam; de verzameling zijner Latijnsche gedichten, door Kilianus met zooveel zorg bijeengebracht en tot den druk gereed gemaakt, bleven tot in 1880 ongedrukt in de Plantijnsche bibliotheek staan. En niet alleen als letterkundige, ook als mensch, werd hij beneden zijne waarde geschat; wij zagen reeds, hoe karig zijn loon was; voegen wij er bij, dat zijn naam regelmatig voorkomt tusschen die van de gewone werklieden der drukkerij. Waar zijn meester zijne goede vrienden aan zijne tafel noodigt, is hij er niet bij; waar aan de vreemde geleerden de groete wordt gebracht der huisvrienden van Plantijn, ontbreekt zijn naam. Plantijn gaf hem niet eens eene zijner dochters ten huwelijk, alhoewel elk der andere voornaamste bedienden, Frans van Ravelingen, Jan Moeretorf, Gillis Beys, er eene tot vrouw kreeg, en er buiten deze drie nog een paar beschikbaar bleven.

Enkel in twee akten van belang kwam Kilianus als getuige van Plantijn voor : de eerste maal, toen de groote drukker, den 26^n^ November 1585, zijne drukkerij

te Leiden aan zijnen schoonzoon, Frans van Ravelingen, overliet; de tweede maal, toen hij, den 7ª Juni 1589, een codicille op zijn testament maakte.

En echter, als men de diensten vergelijkt, door Kilianus bewezen aan de letterwereld, met die zijner ambtgenooten, dan aarzelt men geen oogenblik om hem de eerste plaats toe te kennen — en dan begrijpt men ook, waarom wij het ons tot eenen plicht rekenden het verzuim zijner tijdgenooten eenigermate te herstellen, en hem, door het drukken zijner verzen, na zijnen dood de voldoening te geven, die hem gedurende zijn leven geweigerd bleef.

En nu nog een woord over deze verzen.

Het handschrift, dat wij overdrukken, vormt een dik schrijfboek, in klein 4°, van 123 blaadjes, zeer schoon geschreven, door eene andere hand dan die van Kilianus. De naam van den overschrijver en verzamelaar der verzen wordt ons in eene randteekening, die Kilianus eerst schreef, daarna doorhaalde, bekend gemaakt: het was Petrus Curtius (de Cort?). De dichter heeft hier en daar wijzigingen aangebracht in het oorspronkelijk handschrift, en de verzen, die wij drukken, verschillen daarbij op sommige plaatsen van die, welke Kilianus zelf liet verschijnen. Balthazar Moretus heeft aan ons handschrift ook eenige veranderingen gedaan, waar wij echter geene rekening van gehouden hebben.

Bij de stukken *Lusus in Europæ nationes* en *Septem artes liberales* heeft Kilianus, met eigen hand, wijdloopige ophelderingen gevoegd, bestaande in uittreksels uit oude en nieuwe schrijvers, die wij niet opgenomen hebben.

Het handschrift draagt op het eerste blad het opschrift: *Francisco, Justo, Raphelengiis fratribus,* zijnde dit vermoedelijk eene aanduiding, dat het bestemd was om aan

deze beide zonen van Frans van Ravelingen, die zich met Latijnsche verzenmakerij bezig hielden, aangeboden of opgedragen te worden.

Het tweede blaadje bevat in het bovendeel van den titel de woorden : CORNELII KILIANI DUFFLAEI MISCELLANEORUM CARMINUM LIBRI DUO *Lectu non minus utiles, quam jucundi,* en aan den voet : *Excudebat....* Het handschrift was dus klaarblijkelijk gereed gemaakt om gedrukt te worden.

Wij begrijpen echter beter, waarom de Moretussen dien verzenbundel niet gedrukt hebben, dan waarom zij sommige andere boeken van Kilianus, zijne *Synonymia* en zijne vertaling van Guicciardijn, bijvoorbeeld, niet uitgaven.

Kilianus' verzen onderscheiden zich, onder de ontelbare en onbeduidende pennevruchten der Neo-Latijnsche dichters van die dagen, door hun gebrek aan al wat wij poëzie noemen.

Gevoel, verbeelding, oorspronkelijkheid aan vorm of gehalte, niets van dit alles dient men er in te zoeken. Hoogstens vindt men in de beste stukken eenige puntige trekken van eenen hekelenden geest. Gewoonlijk zoekt de schrijver niets anders dan alledaagsche kennissen en gedachten in den vorm der geleerde taal te gieten, zonder dat woordenkeus of verzenbouw mank ging. Wij zegden het reeds, het is meer het werk van eenen taalkundige dan van eenen dichter. Argeloos bekent hij dit dan ook in zijne voorrede : « Wij hebben ons werkje laten lezen aan sommige geleerde mannen, opdat zij openhartig oordeelen zouden over de stof, den volzin en den verzenbouw. » Op hun gunstig oordeel kwam de drukker, achter wiens naam Kilianus zich verborg in het schrijven

dier voorrede, of liever Kilianus zelf dus, tot het besluit deze verzen te laten verschijnen.

Hij verdeelde ze in twee boeken, het eerste bevattende onderwerpen van wereldschen, het tweede stukken van geestelijken aard.

Zooals Kilianus het in zijne voorrede verklaart, werden zijne verzen eene eerste maal door verscheidene drukkers, onder welke een geschrabde tekst Plantijn, Jan Moretus en Philips Galle noemt, afzonderlijk gedrukt.

Waarin die afzonderlijke drukken bestaan, weten wij. Eenige stukken, namelijk de acht of negen eerste en de drie laatste werden hoogstwaarschijnlijk op losse bladen uitgegeven. Van een enkel, *Bibliotheca*, hebben wij eenen dergelijken afzonderlijken druk weergevonden, op een blad in klein folio, bij Plantijn verschenen, met eene versierde lijst omringd, en bestemd, waarschijnlijk, om opgeplakt of achter glas in de bibliotheeken gehangen te worden.

Van de overige stukken van dezen aard werden er enkel in grootere werken opgenomen, zooals *Lusus in Europæ nationes* in *Delitiæ C pœtarum Belgicorum hujus superiorisque ævi illustrium collectore Ranutio Ghero.* Francofurti, Typ. Nicolai Hoffmanni, Sumptibus Jacobi Fischeri Anno MDCXIV. (III. 37).

Lusus in tres operas librarias in *Laurent. Beyerlinck : Magnum theatrum vitæ humanæ.* Col. Agrip. Ant. & Arn. Hierati, 1631 (Lib XVIII. p. 237).

Orthographiæ Latinæ querimonia in *Kilianus : Etymologicum.* Ant. Plant. 1599, en latere uitgaven.

Gloria exitialis overgedrukt in *F. Sweertius : Monumenta Sepulcralia.* Antv. Gasp. Bellerus, 1613.

In obitum Christophori Plantini (het eerste der twee

stukken) in *Joannes Bochius : Epigrammata funebria ad Christophori Plantini Manes.* Antv. Plant. 1590.

Het grootste deel echter van Kilianus' gedichten werden gemaakt om tot opschriften van gravuren te dienen. Zij vormen aldus eene nogal belangrijke bijdrage tot de kennis der plaatwerken van dien tijd.

Kilianus beleefde de jaren, toen Antwerpen de groote prentenmarkt van Europa was, en er binnen hare muren, platen van allerlei aard bij duizenden werden voortgebracht. De familiën Wiericx, Sadeler, Collaert, Galle, de Jode, van de Passe, de graveurs Pieter van der Borcht, Karel de Mallery, om van zoovele anderen niet te spreken, lieten in enkele bladen, of in platenreeksen, dag aan dag, werken uitgaan, soms van geringe kunstwaarde, maar gewoonlijk uitstekend door de keurigheid hunner bewerking. Meestal die stukken moesten van Latijnsche opschriften, zeer dikwijls in verzen, voorzien worden, en om deze te maken namen verscheidene kunstenaars, of liever uitgevers, hunnen toevlucht tot de pen van Kilianus.

Voor de werken der twee grootste graveurs-familiën, de Wiericxen en de Sadelers, blijkt hij geene verzen gemaakt te hebben; zooveel te meer voor die van de Collaerts, de Galle's en van Karel de Mallery.

Of de *Animalia quadrupedra* (bl. 26) voor opschrift dienden, weten wij niet, alhoewel het goed mogelijk zij.

Het eerste stuk, dat wij terugvonden op eene reeks gravuren, zijn de Jachttooneelen: *Venationes ferarum* enz. (bl. 73). Zij verschenen onder den titel :

Venationes ferarum, avium, piscium, Pugnæ bestiariorum et Mutuæ bestiarum depictæ a Joanne Stradano, editæ a Philippo Gallæo : carmine illustratæ a C. Kiliano Dufflæo. Generoso, prudenti ac

nobilissimo viro D. Henrico ab Oosthoorn et Sonnevelt I. V. Licentiato, cognato suo, Philippus Gallæus amoris ergo libens merito D. D.

De reeks bevat eenen gegraveerden titel en 102 platen, die gegraveerd zijn door Jan en Adriaan Collaert, Theodoor, Philips en Cornelis Galle, en Karel de Mallery.

Eene tweede uitgaaf verscheen bij Nicolaus Visscher. De platen, die den naam van Philips Galle droegen in de eerste uitgaaf, zijn zonder naam van graveur in de tweede.

Circulus vicissitudinis rerum humanarum (bl. 92). Verscheen in 8 bladen, met eenen afzonderlijken titel, aldus luidende :

Circulus vicissitudinus rerum humanarum edebat Philippus Gallaeus, ludebat Cornelius Kilianus Dufflaeus. M. de Vos invent., Joan Collaert, sculp. Ornatiss. et clariss. viro D. D. Philippo Veuselio, Hispan. in Brabantia a Consiliis ordinario, has mundi Vicissitudines Philippus Gallæus D. D.

Twee der acht platen zijn door Karel de Mallery gesneden.

Varii hominum sensus (bl. 93) bestaat uit vijf platen en eenen titel, op welken de eerste strofe in eene gegraveerde lijst voorkomt. De gravuren dragen de adressen : *Abr. Francken invenit, Carel de Mallery sculp., Th^s Galle excudebat.* — Op den titel van het exemplaar der Koninklijke Bibliotheek van Brussel staat de naam van Theodoor Galle als uitgever. De Latijnsche verzen verschillen merkelijk van die, welke wij hier drukken, eene vertaling in het Fransch en in het Nederlandsch vergezelt ze. Misschien werd die vertaling ook door Kiel bezorgd. Wij laten er hier de eerste strofe als staaltje van volgen.

En sereinant le ciel ou en mouvant tempeste
Juppin mesme ne peult complaire à chasque teste ;
Pens' tu donc que le vieil et le jeune pourront
Donner contentement à tous de ce qu'ilz font.

—

Dat t'neuswys volcksken hem verscheydentlyck onderwint
Des oude-mans en des jonghens saecken
En is gheen wonder want sy zyn zoo oneensgesint
Dat d'een pryst d'welck men d'ander siet laecken.

Orlanduccius Leoninus puer leoni a matre ereptus (bl. 94). Komt voor op eene gravuur, die alleen voor titel draagt: *Insigne in prolem materni exemplar amoris.* De namen van bewerkers en uitgever zijn : *Joan. Stradan. inv., Ph^ls. Galle excud., Adrian Collaert sculp. Ludebat Corn. Kil. Duffl.*

Comes Ugolinus Giradescus et liberi dira fame consumpti (bl. 96) staat op een stuk met de adressen : *Joann. Stradanus inv., Theodor. Galle sculp., Ph^ls Galle excud. Ludebat Cornelius Kilianus Dufflaeus.*

Dii Gentium celeberrimi en *Deæ Gentium celeberrimæ* (bl. 99 en 101). Wij troffen de reeks niet aan, waarvoor deze verzen dienden ; maar de disticha : Saturnus, Jupiter, Sol, Mercurius, Mars, Venus, Luna, komen voor op eene reeks van zeven platen met den afzonderlijken titel :

Septem planetæ a celeberrimo pictore Joanne Stradano depictæ et a Cornelio Kiliano illustratæ. Joannes Collardus sculpebat et Joannes Gallæus edebat, Antverpiæ.

Quatuor elementa (bl. 103). Vier platen : *Adrian Collaert invent. sculp. et excud.* Een tweede staat draagt voor opschrift : *Mart. de Vos invent. C. Visscher exc.*

Mensis XII anni solaris, (bl. 104). De koninklijke bibliotheek van Brussel bezit twee bladen van deze reeks :

Februarius en *Martius*, met de namen : *Judocus de Momper inv. ; Joan. Collaert sculp. ; Phe. Galle excud.*

Quatuor mundi partes, (bl. 107). Deze vier stukken maken in het exemplaar, welk de koninklijke bibliotheek van Brussel bezit, het vervolg uit op de reeks *Prosopographia* (bl. 135), en dragen daar de Nrs 40-43.

Vulcanus a Pallade victus (bl. 110). Die titel ontbreekt op de gravuur, welke onderteekend is : *Phus Galle inv., Theodor Galle sculp., Joan. Galle excud. Ludebat Corn. Kil. Duff.*

Illustres feminæ Veteris Testamenti (bl. 111). Eene reeks met afzonderlijken titel en twintig platen. De titel luidt :

Icones illustrium feminarum Veteris Testamenti a Philippo Gallæo collectæ atque expressæ, a Cornelio Kiliano Dufflæo versibus breviter explanatæ. Ornatissimæ præstantissimæque Dae Paulinæ Schootæ, Di Engelberti Masii, in summo Machliniæ Consilio Consiliarii prudentissimi, uxori charissimæ, has Illustrium feminarum Veteris Testamenti icones Philippus Gallaeus officiose dedicat.

De platen dragen de namen : *M. de Vos invent. Joan Galle excud.*, sommige *Joan. Collaert sculp.*, andere *Adrian Collaert* of *Carel de Mallery sculp.*

In eene tweede uitgaaf werden de platen te zamen met die der volgende reeks, drie op één blad, gedrukt.

Illustres feminæ Novi Testamenti. Vijftien platen en een afzonderlijke titel. Deze luidt :

Icones illustrium feminarum Novi Testamenti a Philippo Gallæo collectæ atque expressæ; a Cornelio Kiliano Dufflæo versibus breviter explanatæ. Dominæ Margaretæ Boogaerts, uxori chariss. D, Joannis de Drenckwairt, viri equestris Ordinis, Baronis de Dormale, Præfecti Regiæ Majestatis ærarii, has Illustrium feminarum Novi Testamenti icones Philippus Gallaeus officiose dedicat.

De platen zijn onderteekend : *M. de Vos invent., Phus Galle excud., Joan. Collaert sculp.*

Prophetæ Majores et Minores Veteris Testamenti (bl. 116). De afzonderlijke titel heeft voor opschrift :

Icones prophetarum majorum et minorum Veteris Testamenti a Philippo Gallæo collectæ atque expressæ, a Cornelio Kiliano Dufflæo distichis breviter explanatae, MDXCIIII.

De koninklijke bibliotheek van Brussel bezit van deze reeks alleen den titel.

Eene latere uitgaaf, waarvan de heer René della Faille een exemplaar bezit, heeft voor titel :

Icones prophetarum Veteris Testamenti a Joanne Stradano delineatæ, a Joanne Gallæo excusæ, a Corn. Gallæo sculptæ. Antverpiæ.

In deze laatste uitgaaf bevindt zich de titelplaat op hetzelfde blad met de laatste plaat van *Illustres feminæ Veteris Testamenti*. Verder staan telkens twee platen op één blad, maar in plaats van 17 profeten, zooals in het handschrift der verzen, bevinden er zich in de reeks gravuren 26, waarvan de twee eerste en de zeven laatste in ons handschrift ontbreken, maar evenals de overige, met verzen voorzien zijn. Misschien zijn deze negen platen later bij de andere gevoegd, en zijn de verzen niet van Kilianus. Wat er van zij, deze verzen luiden, letterlijk afgedrukt, aldus :

MOYSES.

Dux populi, legisque dator, quem regia virgo
Vix natum rapido flumine forte tulit.

DAVID.

Isacidum princeps ingentia colla gigantis
Dissecui, et cecini facta stupenda Dei.

ELISÆUS.

Est in me duplex Eliæ spiritus, in me
Est virtus chlamydis, qua reserantur aquæ.

ELIAS.

Israel, ipse ego, qui currus, qui auriga, petivi
Ætheris ignitis sidera celsa rotis.

HANANI.

Asam corripui, confisum in arundine carnis,
In solo, dixi, fideret ille Deo.

NATHAN.

Qui reus unicæ ovis, reus est (te judice) mortis,
Tu, tu, vir ille es, tu quoque jure reus.

SAMUEL.

Et judex, vatesque fui, elatoque Sauli
Nequicquam toties, optima verba dedi.

AHIAS.

Uxor Jeroboam (qua non simulatior ulla)
Ingredere, et larvas, dico, relinque tuas.

GAD.

Elige vel bellum, pestemve, famemve tuorum,
Grande fuit, populum te numerasse nefas.

Christophorus Mysticus (bl. 121). Eéne plaat : *Joan. Stradanus inv., Car. de Mallery sculp., Joann. Collaert exc., Corn. Kil. Duff.* Op den tweeden druk staat : *Joan Stradan. invent., Phls Galle exc., Corn. Kil. Duffl.*

Magdalena pœnitens (bl. 122). Eéne plaat : *Phls Galle excud., Theod. Galle fecit. Corn. Kil. Duff.* De opdracht luidt :

Do Guilielmo Verwilt, herbario peritissimo, artiumque omnium elegantium admiratori, Philippus Gallæus amico suo L. M. dedicabat.

Expostulatio Jesu Christi (bl. 126). Eéne plaat : *Car. de Mallery fecit.*

Mortis Agon (bl. 126). Vier platen : *Joan Stradan.*

invent., Carol. de Mallery sculpsit, Phs Galle excud. Corn. Kil. Duffl.

Quinque sensus quinque animalibus attributi (bl. 128). Vijf platen : *M. de Vos invent., Adrian Collaert sculp. et exc. C. Kil. Duf.* Eene latere uitgaaf heeft het adres : *Car. Collart exc.*

Solitudo sive Vitæ feminarum anachoretarum (bl. 129). Afzonderlijk titelblad en 24 stukken. De titel luidt :

Vedasto de Grenet, divi Bertini abbati, Arckæ comiti, Poperingæ domino, Martinus Vossius D. D. Solitudo sive Vitæ Fœminarum Anachoritarum ab Adriano Collardo collectæ atque expressæ, a Cornelio Kiliano Dufflæo carmine elegiaco explanatæ. Joan Galle excudit Antverpiæ.

De platen zijn onderteekend : *M. de Vos invent., Adr. Collaert fecit et excud.* Corn. Galle en Jan Collaert sneden ook eenige nummers dezer reeks.

Prosopographia (bl. 135). Afzonderlijke titel luidende :

Prosopographia, sive Virtutum, animi, corporis, bonorum externorum, vitiorum et affectuum variorum delineatio imaginibus accurate expressa a Philippo Gallæo et monochromate ab eodem edita : distichis a Cornelio Kiliano Dufflæo illustrata.

Onder een blad, voorstellende eene vrouw, een paard naar de natuur teekenende, met een liefdegoodje nevens haar, onderteekend *Joan. Stradan, invent., Joan Collart, sculp. Th. Galle excud.*, lezen wij het volgende verzenpaar, dat niet in ons handschrift voorkomt :

Artis pingendi cupias si symbola nosse,
Lector quæ placeant sculpta tabella dabit.
C. Kil. Duffl.

Nog vinden wij door hem onderteekend een versje als inleiding tot *Ovidii Nasonis Metamorphoses.* Antv. Plantin (1591).

AD LECTOREM

Pingunt pictores; et fingunt multa poetæ,
Quæ licet indoctus ridicula esse putet;
Sunt tamen extra omnem cum primis seria ludum,
Et dempto arcanis cortice plena sacris.
Sic et in hoc nulla est Nasonis fabula libro,
Quæ non delectet, commoneatque simul.
Sed quoniam vario capiuntur plurima sensu;
Arbitrio interpres sit sibi quisque suo:
Dummodo probrosi procul absit fomes amoris,
Et castæ menti quidquid obesse solet.

CORN. KIL. DUFFL.

Op het schutblad van het exemplaar der tweede uitgaaf van zijn Woordenboek, dat hij voor eene derde uitgaaf verbeterde, lezen wij de volgende verzen, van Kiels hand geschreven :

OPINIO QUORUMDAM DE LINGUIS.

Hebraica Ortus proferat,
Latina signet Occidens,
Austerque Græca denotet
Septentrio Germanica:
Ut hisce linguis quattuor,
Sic quattuor mundi plagis,
Linguas plagasque cæteras
Manare, sunt qui comprobent.

C. KIL.

Bij het sluiten dezer inleiding, is het mij een plicht en een genoegen den heer Ph. Rombouts, die het handschrift voor den drukker uitschreef, en prof. Roersch van Luik, die een der proeven overlas, mijne beste dankbetuigingen aan te bieden.

MAX ROOSES.

ANTWERPEN, 6 October 1880.

CORNELII KILIANI

DUFFLÆI

MISCELLANEORUM CARMINUM

LIBRI DUO.

LECTU NON MINUS UTILES, QUAM JUCUNDI.

HORATIUS.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.

TYPOGRAPHUS

LECTORI CANDIDO S. D.

Nacti nuper, forte fortuna, Cornelii Kiliani Dufflæi Miscellanea Carmina, primo a nonnullis separatim impressa; postremo autem in ordinem majori ex parte (a Petro Curtio) digesta, atque libris duobus distincta; viris doctis, studiorum liberalium, poësis, religionisque sinceræ amatoribus, opusculum dedimus perlegendum, ut de materia, phrasi et carminis structura integre sincereque judicarent. Qui quum libro priore, profana, satyræ in modum, non inepte tractari, vitia merito carpi, multa etiam ad rerum naturalium et poësis cognitionem spectantia docte explicari; posteriore autem res sacras religiose ac pie conscribi, perspexissent; carmina im-

pressione haudquaquam indigna judicarunt, imo operæ pretium, si typis edi sedulo curarem, me facturum affirmarunt. Itaque horum suasu, instinctu atque suffragiis, Miscellanea hæc C. KILIANI Poëmata prælo commissa in studiosorum tam rei sacræ quam profanæ gratiam edidimus atque pervulgavimus : quibus lector candide ut religiose, commode, utiliter ; festive etiam, jucunde, et hilariter uti ac frui possis, exoptamus. Vale.

AD

CORNELII KILIANI DUFFLÆI

MISCELLANEA

JOANNES ROMBOUTII

EPIGRAMMA.

Ingenii partos quod dexteritate labores
Nuper, ad exactam jamnunc, Kiliane, reducis
Normam, carminibus miscendo læta severis :
Quis studium neget esse viri, cui Musa benignis
Auris adflarit ? Tua Miscellanea namque
Carmina si vigili secum quis mente revolvat,
Accipiet monitis animum quo pascat avitis.
Insigni primo cum tradas ordine libro
Quæque profana, simul moralia dogmata ; sacris
Exornans gravitate pari cum laude secundum.

Ergo pedes huc ferte alacres, queis relligionis
Pectora amore sacris curæ est intingere rebus.
Et vos, quos potius juvat indulgere profanis;
Discite non promptas adeo dare talibus aures
Curis; ne veræ pietatis acumine mentem
Edocti formare minus, cum nulla salutem
Tempora dilapsam tribuent, revocare putetis.

3 4 5 1 2 67
Mora non vi obstes.
3 21 5 6 487

CORNELII KILIANI

DUFFLÆI

MISCELLANEORUM CARMINUM

LIBER PRIMUS.

LUSUS IN EUROPÆ NATIONES.

PROLOGUS.

LAUDATOR.

Europam celebrabo laude dignam,
Et quales regio unaquæque mores
Virtutesque habeat, palam docebo.
Illustri est celebranda laude virtus.
Europæe, tuas satis superque
Laudes, non vitia aut probra ulla dicam :
Ut laudum stimulis probe incitatus
Virtutum studeas viam tenere.

Germanus superior sive Almanus.

Laudator.

Germanus comis, clemens, sincerus, honestus,
Convictu gaudens, hospitibus facilis :
Æquali sociis haustu mera vina propinat,
Respondetque itidem munere, Bacche, tuo.
Est lepidus salibus, lingua facieque venustus :
Arguta sollers dexteritate valet.
Nil simulans, simplex et rectus, pectore apertus,
Providus et prudens, consilioque bonus.
Morum etiam gravitate suos sic temperat actus,
Ut præceps levitas nil loci habere queat.
Insignis bello ac armis, animoque virilis :
Audax atque alacris : servat amatque fidem.

Calumniator.

Ohe, laudator, virtutum encomia siste :
Occurrit calamo fæx vitiosa meo.
Germanus stupidus, simul incivilis, ineptus,
Moribus insulsus, torpidus ingenio ;
Fronte ferox, oculis torvus, linguaque protervus,
Brutus convictu est, hospitioque rudis.
Ebrius insanit, bacchatur, fulmina jactat :
Jurando cælum, terram, Acheronta movet.

Fallax, prædator, latro, furaxque rapaxque :
Bellum cauponans belligerare nequit.
Prælia detrectat conspecto protinus hoste :
Æs, æs exclamat : mox fugit ære dato.

Vina floces, oleumque fraces, paleasque siligo;
Gignit et humanum turpia monstra genus.

Germanus inferior, Teuto, Belga.

Laudator.

Teuto, vel inferior Germanus, Belgave, morum
Cultura in primis pollet et ingenii.
Hic opifex celebris toti spectabile mundo
Omne opus assidua sedulitate facit.
Huic animus docilis, promptus, subtilis, acutus;
Mensque sagax, velox; ingeniosa manus.
Pocula larga quibus cerebrum humectatque rigatque,
Nescio id obtundant, exacuantne magis.
Germanos multa veteres probitate fideque
Quondam sectari non sine laude solet :
Egregieque bonas florens exercuit artes,
Dum stetit imperium, Carole Quinte, tuum.

Calumniator.

Teuto Hispani Itali convictu denique Galli
Mutatus, fœdis polluitur vitiis.

Hinc intestina discordans peste laborat,
Et vix sedanda seditione perit.
E patria profugus longinqua petit loca : et artes
Et, quascumque potest, portat opes alio.
Lassa sub Hispano languescit rege Philippo,
Quæ regnante potens patria patre fuit.

Rectores nocuis mature occurrite turbis,
Nullum deterius seditione malum.

Gallus, Francus.

Laudator.

Gallus seu Francus, toto notissimus orbe,
Fœdere, justitia, relligione, fide :
Maternæ cultor linguæ, cultor peregrinæ :
Grandiloquus, constans, propositique tenax :
Militia egregius, generoso stemmate clarus :
Corpore et ingenio vividus ac vegetus :
Dissimulat, simulat, quum tempus postulat aut res :
Et connivendo plurima cautus agit.

Calumniator.

An Gallus tandem contemptor relligionis,
Spretor virtutis, justitiæ, fidei,
Inconstans, vanus, simulator, dissimulator;
Vindex crudelis, subdolus atque vafer;

Nominis et tituli tantum jactator inanis ;
Praedo, stuprator, trux homicida, latro;
Ostentum, ac toti monstrum mirabile mundo
Fiet, et in vitii proruet omne genus ?
O Franci, Franci, quæ vos dementia adegit
Regnum intestinis perdere dissidiis :
Atque die divo qui festus Bartholomæo,
Dedere crudeli millia multa neci :
Et nulla ætatis, sexusve habita ratione,
Sanguine civili commaculare manus?
Post etiam Antwerpæ populum emporiumque celebre,
Fœdere dirupto, turpiter opprimere?
Creditis, insani, scelus ullum impune relinqui;
Somniaque æterni judicia esse Dei ?
Guisius in celebrem conventum a rege vocatus,
Instinctu regis tollitur e medio.
Rex idem Henricus paulo post insidiosi
Occulto moriens ense cadit monachi.
Sunt intestini dira hæc stipendia belli,
Justaque vesanæ præmia perfidiæ.

Summus justitiam Judex exercet in omnes,
Prospiciens oculis æqua et iniqua suis.

Italus.

Laudator.

Italus eximio lautus cultusque nitore,
Amplus, magnificus, splendidus atque gravis :
Serius et prudens, cum majestate severus :
Viribus ingenii judiciique viget.
Præclare doctas studiosus percolit artes :
Curæ illi virtus, gloria, relligio.
Impiger et præstans opifex : mercator honestus :
Bellator summa strenuitate potens.

Calumniator.

Italus effrænis, diraque libidine fervens,
Nequitiæ infandas audet inire vias,
Impius, et superûm contemptor, plurima grandi
Fucosus loquitur verba supercilio :
Vesano turget zeli fastusque tumore :
Prava odii tacitus semina mente fovet.
Vindictam differt ter denos ultor in annos;
Sumere supplicium si prius hora neget.
Sectator scorti est, est et Ganymedis amator :
Cætera consulte Musa tacenda monet.

Sic rerum natura parens operatur in orbe,
Quæ fert terra bonos, ut ferat illa malos.

Hispanus.

Laudator.

Hispanus fortis, constans, et fidus amico,
Magnanimum sese munificumque probat.
Diluti parce delibat pocula Bacchi :
Fervida ne cerebro vina nocere queant.
Ingenium nactus Naturæ munere acutum,
Perfacile eximiis proficit in studiis.
Oscula dat manibus, charos complectitur ulnis,
Flectit honorificus cum gravitate genu.
Templa alacri Divûm gressu sacrata frequentat :
Supplex ante aras vota precesque facit.
Bello eques atque pedes velox, prædurus in hostem,
Barritum pugnans voce boante refert.

Calumniator.

Hispanus sævus, fallax, malefidus, avarus :
Ut sese ostentet, multa superbus agit;
Furfureo quum pane domi vescatur egenus,
Sordeat et vacua pauper inopsque casa.
Conviva, alterius se sumptu ingurgitat; et quam
Esurie affecit, recreat ingluviem.
Non artem exercet, non terram sulcat aratro :
Accinctus gladio nobilis esse studet.

Hinc inculta jacent camporum millia passim,
Atque deest vastis gnavus arator agris.
Fur, latro, incestus, stuprator, turpis adulter;
Quidquid agit, jactat nobilis acta viri.
Corpore quos gestus, manibus quæ basia præbet!
Quæ flexis edit ludicra poplitibus!
Ædibus in sacris plerumque superstitiosus :
Mente absens, vánas murmurat ore preces.
Frontem, os, et pectus, ventrem, dorsum cruce munit :
Insolitus Christi commeminisse crucis.
In castris turbas ciet : et pugnare recusat,
Hostem quum valida sentit adesse manu.
Ut seges et lolium fundo nascuntur eodem;
Sic homo virtutis fit vitiique ferax.

Anglus.

Laudator.

Anglus, sive Britannus, aquis terraque beatus,
Corpore conspicuus, floridulus facie :
Cultu, habitu nitidus : gestu, vultu generosus :
Convictu largus, dapsilis, atque hilaris :
Ingenio sollers : cursu facilisque celerque :
Arcu est præsignis : bellica ad arma citus.

Calumniator.

Anglus inhumanus, perversus, sævus, iniquus,
Præ se contemnit quosque, sibi ipse placet.

Proditor, inconstans, infidus, perfuga, furax :
Perjurus, mendax : desidiosus, iners :
Lurco, popinator, lauta et pretiosa ligurit :
Sacchara dulcia edit, mollia vina bibit.
Stupro et adulterio; nisi lege coërcitus; ægre
Abstinet : occultis perpetrat ista dolis.
Irrita vesanus præsagia mente volutat :
Fatidicus vanis nititur auguriis.

Hoc equidem in primis mirum dignumque relatu :
Non fert quadrupedes Anglica terra lupos.
Ast vero hocce bipes homini lupus est homo tractu :
Et plena est avidis Anglia tota lupis.

Danus, Norvegus, Suecus, &c.

Laudator.

Danus, Norvegus, Suecus, Scandi simul omnes;
Atque alii, regio quos Borealis habet;
Humanus, mitis, totus teres atque rotundus,
Felle atro, et tacita fraude carens populus,
Exercet duro fortissima membra labore :
Vomere sulcat agros, æquora nave secat.
Auceps, piscator, venator sedulus, arte
Captat aves, pisces, persequiturque feras.
Non sævo infestum bello offendit prior hostem :
Ut vim propellat, militiæ arma capit.

CALUMNIATOR.

Dani, Norvegi, Sueci, Gothi, hoc genus omne,
Cujus toto orbe est cognita barbaries ;
Nil habet in gestu, lingua, venerisve salisve :
Rusticitas vasto corpore inepta patet.
Non homines, mala monstra hominum septentrio gignit.
Gens rabida, immanis, sævaque progenies.
Hinc piratarum, latronum millia surgunt :
Hinc sceleratorum sordida colluvies.

Septem harum Europæ minus improba natio quæ sit,
Librare exacta si ratione velis :
Æqua cum vitiis virtutes pende bilance;
Examen, lector, spernere nolo tuum.

EPILOGUS.

CALUMNIATOR.

Europæ populos bonos probosque
Obnixe simul hic velim rogatos,
Ne, quidquid reprobis malisque dixi,
Id dictum sibi censeant sinistre.
Qui delicta hominum tacenda credit,
Multum decipiturque falliturque.
Ut pravum a vitiis pudor reducat,
Sunt planis vitia arguenda verbis.

LUSUS IN SEPTEM ARTES LIBERALES.

PROLOGUS.

Adsis magister artium,
Opusculo rudi fave :
Ut liberum sit ludere,
Non usum, abusum carpimus.

Artes logicæ III.

Grammaticus.

Grammaticus græce, quod tractem grammata, dicor.
Principium studii littera, gramma, mei.
Syllaba subsequitur, collectaque grammata nectit :
His simul assumptis, dictio tota venit.
Singula per senos declino nomina casus :
Conjugo verba modis, conjugo temporibus.
Denique multiplices sic construo et ordino formas,
Ut nihil absurdi sermo referre queat.
Artem scribendi recte, recteque loquendi,
Quum fuerit magnæ condere molis opus ;
Res etiam assidui est, illam servare, laboris ;
Dum vult arbitrio pergere quisque suo.
Sectantur Plautum multi, plures Ciceronem :
His nova, contra illis dictio prisca placet.
Hinc tetricæ lites, hinc grammaticalia bella.
Bellamus verbis, sed sine verberibus.

Talibus attritus noctesque diesque palæstris,
Nil nisi pauperiem concilioque famem.

Felix grammaticus non est, sed nec fuit unquam :
Hæc norma, hæc miseris regula grammaticis.

Dialectus, Logicus, Sophista, &c.

Assecla Aristotelis, logicus, dialecticus, idem
Sæpe argutator, sæpe sophista vocor.
Dissero, distinguo, definio, disputo, rixor,
Affirmo atque nego, partem in utramque probo.
Sunt genus, et species, substantia, et omne quod illi
Accidit, in nostris prima elementa scholis.
Tum subit in varias distincta oratio partes.
Hinc Est et Non est, litis origo venit.
Barbara, Celarent, similesque modi atque figuræ
Sunt concludendi qualibet arte viæ.
Si nihil hæc prosunt; præsto est fallacia, quæ mox
Concludat vafris Ergo Igiturque logis.

Quisquis amas rerum veras cognoscere causas,
Abstine ab argutis discere multa sophis.

Orator, Rhetor, Causidicus, &c.

Orator, rhetor, patronus, causidicusque,
Olim sublimis nomina honoris erant.
Nunc rabula, et fori hirudo, vulturiusque togatus,
A vulgo opprobrii nomina iniqua fero.

Eloquii virtus, persuadendique facultas,
Hæc duo sunt nostræ lumina rhetoricæ.
Praxis re præstat quod mente theoria versat :
Altera ab alterius non male pendet ope.
Artibus his pollens causas ago, concito rixas,
Et fora litigiis repleo rauca meis.
Accuso, defendo reos, in utrumque paratus.

Fit bona muneribus, quæ mala causa fuit.
Jure cliens queritur; jus summum injuria summa est,
Patronum manibus si quis adit vacuis.

Artes mathematicæ IIII.

Musicus, Citharœdus, Tibicen, &c.

Musicus et cantor, pandurista, et citharœdus,
Tibicen, tubicen, cornicen et fidicen :
Nos, pluresque alii; quos omnes dicere, longum;
Voce, manu, flatu, carmina læta damus.
Tres claves, notæ item bis tres; elementa canendi;
Pæanem facili voce sonoque citant.
Addunt ornatum mensura, valorque notarum :
Suppeditantque melos maxima, longa, brevis.
Auribus atque animis ut sit symphonia grata,
Mensuras, modulos, postulat et numeros.
Nescio blandisonæ musæ, pæanque canorus
Afficiant nostrum qua levitate chorum :

Qua quoque sicca sitis cantorum guttura; quamvis
Sæpe rigata scyphis; ariditate premat.
Omnibus hinc mos est cantoribus, arida largo
Confertim potu guttura proluere.

Macte animo, potu quisquis pæana citabis :
Verum mensuras transgrediare, cave.

ARITHMETICUS.

Dinumero certis quodvis numerabile arithmis :
Conveniunt numeris dinumerata suis.
Addo, subduco, multiplico, divido ; verum
Omnem operam perdo. Res numeranda deest.

Quisquis habet numos, usuræ et fœnoris expers,
Obtinet is numeros cum ratione pares.
At sortem quicumque gravem cum fœnore versat;
Ille licet numeret, nil numerare potest.

GEOMETRA.

Quanta geometricis sint corpora monstro figuris.
Metior omne solum, metior omne salum.
Id vero punctus non tantum et linea præstant :
Ars etiam in sphæris machinulisque sita.
His, veluti normis, lata, arcta, alta, atque profunda
Limito, distinguo, confero, adæquo, noto.
Nulla geometriæ divina scientia litis
Semina, nil dubii dissidiive parit.

Si mihi pro voto quadratus circulus, atque
Æqualis costæ linea, nota forent;
Et me metiri proprio modulo ac pede possem;
Arte mea similis dicerer esse Jovi.

ASTROLOGUS, GENETHLIACUS, PROGNOSTA.

Ardua stelliferi perlustro sidera cæli,
Observo rutili fervida signa poli.
Saturni, Jovis, et Martis, Solis, Venerisque,
Mercurii, Lunæ sidera in axe vaga;
Quæque manent toto cæli agmine fixa; figuris,
Signis, nominibus me mea Sphæra docet.
Hinc ego quum vasto quid agatur in æthere spectem,
Astrologi nomen vendico jure mihi.
Nec modicum famæ geniorum horoscopus addit :
Inde genethliacus sumque vocorque levis.
Stultaque quum stolido scribam prognostica vulgo,
Prognostæ vanis condecoror titulis.
Quæ supra me sunt cæli sublimia scrutor,
Negligoque id quod humi conspicor ante pedes :
Unde amens, socors, nasis suspendor aduncis.

Astra regunt pravos : vir probus astra regit.

EPILOGUS.

Hæc candido sic lusimus
Et livido lectoribus :

Ut candido quod rideat,
Sit livido quod frendeat.

LUSUS IN TRES OPERAS LIBRARIAS.

Typographus mercenarius.

Arte mea varias excudo typographus artes :
Ars tamen hæc tenues artifici dat opes.
Rite characteres justis accommodo normis,
Constet ut ex æquis pagina versiculis.
Incisas nigra fuligine tingo figuras :
Callosa prælum volvo, trahoque manu.
Ecce iterum hesternus mihi adest labor actus in orbem :
Quas struxi formas, destruo ; et inde struo :
Diruo et ædifico ; vigilatas transigo noctes :
Sollicitum cruciat cura, premitque labor.
Verum quid prosunt curæ, durique labores,
Quum misero pateat semita nulla lucri ?
Noster alit sudor numatos et locupletes,
Qui nostras redimunt, quique locant operas.
Noster alit sudor te, bibliopola, tuique
Consimiles ; quibus est vile laboris opus.

Lex hæc Fortunæ, Jovis hæc Fatique voluntas ;
Qui semel est pauper, pauper ut is maneat.

Rem faciunt, opibus quicunque fruuntur opimis.
Afflictis donas improbe pauca labor.

Corrector Typographicus.

Officii est nostri mendosa errata librorum
Corrigere, atque suis prava notare locis.
Ast, quem scribendi cacoëthes vexat, ineptus
Ardelio, vitiis barbarieque rudis,
Plurima conglomerat, distinguit pauca, lituris
Deformat chartas, scriptaque commaculat.
Non annum premit in nonum, non expolit arte :
Sed vulgat properis somnia vana typis.
Quæ postquam docti, Musis et Apolline nullo
Composita exclamant ; ringitur ardelio :
Et quacumque potest sese ratione tuetur,
Dum correctorem carpit, agitque reum.
Heus cessa immeritum culpam transferre deinceps
In correctorem, barde, typographicum.
Ille quod est rectum non depravabit. At audin' ?
Posthac lambe tuos, ardelio, catulos.

Errata alterius quisquis correxerit, illum
Plus satis invidiæ, gratia nulla manet.

Bibliopola.

Ille ego qui libros coëmo, vendoque coëmptos,
Voce quidem Græca bibliopola vocor.

Ad me concurrit morosa caterva sophorum,
Et coëmit sectæ dogmata quisque suæ.
Seu sit Aristotelis sectator, sive Epicuri,
Seu sit Pythagoræ, sive Platonis amans :
Nemo horum invisus nostræ intrat limina portæ :
Nulli horum libros nostra taberna negat ;
Si mercem care caram sibi comparet emptor ;
Et largus pretium munifice numeret.
Huc properate quibus distenditur ære crumena ;
Et cerebrum variis atteritur studiis.
Vobis res dabitur tenui mandata papyro :
Vos nobis pera promite quam geritis.
Quid sciolo prodest librorum multa supellex,
Si neget auspicium dia Minerva suum ?
Bibliopola quidem non mentis acumina vendit :
Sed vendit cotes. His acue ingenium.

ORTHOGRAPHIÆ LATINÆ QUERIMONIA

Olim orthographiæ causa lis nulla Latinis,
Aut si parva fuit, parvo est finita tumultu,
Dum patriam unanimes linguam coluere periti ;
Atque usum penes arbitrium, jus, normaque mansit.
Nunc, ah nunc quam dira animis discordia glisçit,
Postquam me nimio certatim ornare nitore

Perstudiosa cohors, votis contraria, coepit !
Quæ non arma malo sunt suppeditata furori ?
Hic veteres magno lapides conamine profert,
Marmoreas moles, cippos, pylasque volutat,
Audet et intrepidus vastas motare columnas :
Exesa ast illi est rubigine lamina præsto :
Bractea scabra aliis, numique ex ære vetusti,
Membranæ putres, maculis fœdata papyrus,
Et libri, quorum fugientes litteræ, et annis
Extritæ, ambiguæque notæ, turpesque lacunis,
Absurdo sensu, dubiis, mendisque redundant.

Postquam adeo sævis coeptum est certarier armis ;
Cordate a doctis mox interceditur : unde
Gratia Tortelli merito tibi magna, deinde
Et Despauterio, Vallæ, Villichio, et Aldo,
Nemio, et arte bonis, quotquot sunt, semper agetur.

Hinc equidem certam cœpi sperare quietem :
Verum spes hæc me, pacisque fefellit amantes.
Namque animis hæsit multorum prava simultas,
Qui nova præfracte meditando prælia, rursum
Diram funesti præbent certaminis ansam.

Tali autem satagens mature occurrere damno,
Orthographos omnes obtestor et obsecro, pacem
Anteferant bello, nec seditionibus instent :
Et parvi faciant, insueto littera more
Si tollatur ab his, aut adjiciatur ab illis,

Muteturve frequens; eadem modo dictio constet.
Accentus, apices, diphthongos, denique quidquid
Esse supervacuum, parvique putabitur usus;
Hebræis, Græcis, quorum hæc inventa, relinquant :
Hisce nec utantur, nisi quum res postulat, aut quum
Tollendi causa dubii, hærentemque juvandi
Lectorem, in primis censebitur esse necessum.
Hæc sunt orthographos paucis quæ scire volebam.

BIBLIOTHECA.

Sumptu me multo dominus studioque perornat,
Ut sim culta bonis bibliotheca libris.
Spectatum admissus, probitatis munia servet :
Ne quid deformet, surripiatve mihi.
Ordine quæque; videt quo nunc digesta; reponat :
Ne sint diversis post repetenda locis.
Urgenti dominus si quicquam commodet, illud
Integrum, ut accepit, non monitus referat.
Si quædam inveniet non prorsus grata palato,
Judicioque minus forte probanda suo :
Sese contineat placide : meditetur, inesse
Sæpe etiam scriptis turpia menda suis.
Hanc quisquis legem contemnes, bibliotheca
Abstine ab alterius : volve, revolve tuam.

SYMPOSIUM.

PRÆPOTOR.

Quam mea lætus teneo repletam
Dextera dulci pateram liquore,
Hancce compotor tibi, quantacunque est,
Care propino.

COMPOTOR.

Quam tua lætus retines repletam
Dextera dulci pateram liquore,
Illa, præpotor, tibi sit saluti.
Ebibe plenam.

PRÆPOTOR.

Strenue exhausi : nihil inde restat.
Sume tu plenam : cape : ne recuses :
Cerne spumantem. Quid adhuc moraris ?
Impiger hauri.

COMPOTOR.

Ecce, respondi : vacuavi ad unguem :
Offero siccam. Redeat frequenter ;
Ut sitim pellat, relevetque mœstis
Pectora curis.

GLORIA EXITIALIS.

Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?
Psalm. LI.

SCORTATOR.

In Venerem putris scortator, turpis adulter,
Quæ te dementem corripiunt furiæ?
Obscœna extenuas stimulante libidine corpus,
Bubones, ficos contrahis et scabiem.
Prodigus oblimas fœdo patrimonia luxu,
Spurcitiis famam diminuisque tuam.
Interea ut crebri coïtus tibi gloria detur,
Ostentas variis te furibunde lupis.
Naturam multo teneram conamine tentas :
Quumque parum præstes, sistis anhelus opus.
Vis tamen in Venerem miles non segnis haberi,
Atque olidis celeber vivere fornicibus.
Nescis quid scortum, pellex et pallaca quærant ;
Basia quo vergant et simulatus amor ?
Amplexus meretrix molles dat, et oscula figit ;
Captet ut illecebris perdite amantis opes :
Quæ simulac luxu absumptæ, in nihilumque redactæ ;
Illico friget amor, fitque odiosus amans.

Providus ut vites scabiem, probra, pauperiemque,
Consors una tui sit tibi cara tori.

Potator.

Ingluviem jactare tuam ne crede decorum,
Qui multa ventrem colluvione gravas,
Infundisque gulæ certatim pocula, potor;
Strenuus ut bibulo conspiciare gregi,
Utque avidum potu satures fervente barathrum,
Indulgensque tuo, sis madidus, genio.
Prædensis cerebrum, male sane, vaporibus imples :
Ipse adimis sensum, mentem animumque tibi.
Invadunt saturum tenebræ, vertigo, stuporque :
Et lingua, et titubant ebrietate pedes.
Designare mali quidvis temerarius audes,
Dum ratio, probitas, et metus omnis abest.
Gloria quæ tandem post pocula larga sequetur?
Quæ turpis victor præmia digna feres?
Gurges, lurco, nepos vesanus habeberis, atque
Cordatis fies fabula ubique viris.
Te rabies, febris, torpor, capietque podagra :
Fœde oculi lippo, tabe liquente, fluent.

Denique profluviis cum rem prodegeris omnem;
Quod reliquum est vitæ tristis inopsque trahes.

Mendax.

Mendax, impostor, nugator, frivole, fallax,
Et confingendi mille perite modis :

Arte adeo insignis, res ut si seria poscat,
Nil bene veridicus commemorare queas :
Mentiris, quoties tibi dicere vera videris;
Veraque cum dicis, falsa referre putas.
Fallis commentis alios et falleris ipse :
Structorique nocet machina structa suo.
Splendida fallaci decoras mendacia fuco,
Et tibi plaudendi non levis ansa datur;
Incautos videas si vanis credere nugis,
Intentosque tuis ora tenere logis.
Cautior at si quis tricis contraria dicat,
Mendacemque probis arguat indiciis;
Nulla verecundi facie das signa pudoris;
Sed dictis perstans, propositique tenax,
Acriter obsistis : nulli vis cedere victus :
Gloria ne palmæ sit minus ampla tuæ.
Perge, age, mendaces inter celebrabere victor :
Inter veraces, improbe, victus eris.

ABUSUS MEDICINÆ.

Medicus imperitus.

En adsum Medicus, languenti optabilis ægro,
Quem fluido vitæ tædet in orbe suæ.
Nostra quid efficiat præsens medicina docebo,
Et quibus excipiam corpora lassa modis.

Primo equidem quid agat saliens arteria scrutor :
Admota pulsum palpo premoque manu.
Tum vitrea sollers urinam specto matella.
Fundus hypostaseos morbida signa refert.
Hanc ubi perspexi, validissima pharmaca præsto.
Mors homini est validis acceleranda modis.
Quid multis ? ægrum vexo, uro, secoque necoque :
Sic demum æternam consequitur requiem.
Humano generi tabem interitumque parare
Carnificem medicum mitia jura sinunt.

Pharmacopola ineptus.

Pharmacopola vocor, vocor idem pharmacopœus :
Pharmaca quod vendam, conficiamque simul.
Simplicium nullas fateor me noscere vires ;
Attamen antidotis misceo multa meis ;
Sint peregrina licet, surda aut evanida, cassa,
Inveterata, olido putrida, senta situ ;
Qualia pyxidibus, capsellis condita, in usum
Dives conservat nostra apotheca suum.
Inde equidem ex medici præscriptis pharmaca promo :
Verum illa ipsa meum tempero ad arbitrium.
Si quidquam defit, sunt succedanea præsto.
Quid pro quo, simili substituo simile.
Explorare doses, mensuras, pondera, ad unguem,
Vanum et momenti nullius esse puto.

Si cesset natura, nihil medicina juvabit,
Sit licet exactis illa parata modis.
Nec magni facio, vivat, moriatur an æger.
Hinc medicum, non me, lausque probrumque manet.
Insipiens quidquid delirat pharmacopœus,
Omnis in insontem culpa cadit medicum.

ANIMALIA QUADRUPEDIA VIVIPARA

VARIO CARMINUM GENERE DESCRIPTA.

Leo.

Rex leo quadrupedum, dominus princepsque ferarum ;
In terris animal quo non generosius ullum ;
Audax, crudelis, fervens, animosus et acer,
Corpore robustus, colloque armisque jubatus,
Pelle micans fulva, villis horrentibus hirtus ;
Cauda et fronte, animi rabidus dat signa ferocis :
Aspectu torvus : visu speculator acutus :
Somno oculis fruitur modico insidiosus apertis.
Unguibus incidit, laniat, discerpit aduncis.
Impastus fremit ac rugit; pastusque modeste
Se gerit, innocuus bilemque iramque remittit.
Junior impertit nactus senioribus escam ;
Naturæ instinctu doctus nutrire parentes.
Nec minor in catulos amor est : quos pascere multo

Conatu gnavus studet, imbellesque tueri.
Oblique ingreditur : varie vestigia ponit,
Atque iter ad lustrum sollerti obliterat arte ;
Abdita venator ne forte cubilia lustret,
Prædaque ne catuli, carissima pignora, fiant.
Magnanimus parcit prostrato, supplici, inermi ;
Signaque in imbellem generosi pectoris edit.
Mirum equidem, quum sit præstantia tanta leoni,
Quî fiat, galli ut cantum cristamque volucris,
Et flammam, currus celeres, orbesque rotarum
Currentes, nimia metuat formidine pressus.
Scilicet id sapiens statuit natura, feroces
Ut facili possint animi ratione domari.

Elephas.

Immensis elephas membris atque artubus ingens ;
Rugosa, nigrante, rudi, crassa cute durus ;
Dentibus est nitidus magnis, quorum duo, ductu
Exserti longo, veluti duo cornua prostant ;
His eboris nomen docti tribuere Latini.
Longa vicem supplet nasique manusque proboscis.
A capite ingenti pendet lata auris utrinque.
Erecto placidum stans carpit corpore somnum.
Occulte exercet venerem pudibundus honestam ;
Vesani quanquam stimulis agitatus amoris,

Et stabula et muros fervente libidine sternat.
Lascivus loro, fuste, esurieque domatur.
Offensam meminit : tauro est hostisque draconi.
Conspecto in furias agitur candente colore :
Grunnitu pecoris perterreturque suilli.
Corniger in primis aries rabidum domat : hujus
Confestim adspectu placidus mitisque quiescit.
Quin et formicas muresque, proboscidis antrum
Ne morsu infestent metuens, formidat et odit.
Exuta feritate, bonus, cicur, officiosus ;
Unguenti et florum grato mulcetur odore :
Ad cantum exsultat, pedibusque ad tympana plaudit.
Turritus pedites fert dorso : tendit in hostes ;
Proterit armatos, acies sternitque cruentas.
Barrit, et horrendo terret stridore phalanges.
Quadrupedes sensu, ingenio, supereminet omnes.
Solem cum luna summo veneratur honore.
Debilis, annosus, lassusque a prole fovetur.
Annos ætatem bis centum vivit, et ultra.

Camelus.

Densis hirta pilis, et pulla colore camelus,
Membrorum fortis compagine, robore firma,
Cruribus et collo longa est, pedibusque bisulca.
Felle caret ; vivax permultos transigit annos.
Flexis se genibus submittit : pondera dorso
Excipit ; adsuetis justum spatiis onus æquo

Fert animo; ulterius vero portare recusat.
Audaci tendit pugnax in prælia gressu:
Horrendis irata modis stridetque fremitque.
Naturali in equos odio fera et aspera sævit.
Clam coit, et latebras ad opus veneris sibi quærit:
Incestumque fugit cum matre, sorore, nefandum.
Condiscant homines casti exemplo esse cameli.

Rhinoceros, sive Naricornis.

Rhinoceros forma rictuque simillimus apro,
Cornu munitus, summis quod naribus exstat,
Contra hostem fortis vehemensque in prælia tendit.
Est, elephanti instar, permagno corpore longus,
Cruribus at brevior: crustis squamaque frequenti
Compactus, jaculo aut hastæ vix pervius ulli.
Contra elephantum hostem decertaturus, acutum
Ad saxum limat prælonga cuspide cornu:
Mox petit hostilem, qua parte est mollior, alvum,
Et valido lædit, discerpit, perforat ictu.

Monoceros, sive Unicornu.

A cornu media quod fronte est, dicitur unicornu, et idem cubitis aiunt extare duobus.
Montibus in summis Indorum et rupibus errat,
Bellua sæva, suo generi infensissima, quosvis
Impetit infesto cornu, calce, ore, gregales.
Corpus equi, cervique caput, caudamque habet apri:

Floribus atque herbis vehementer gaudet odoris.
Virgine conspecta, mansues mitisque, puella,
Confestim accedit, propiusque quiescere gaudet.
Fiunt e magno, quod gestat, pocula, cornu,
Dirum quæ mira pellunt, virtute venenum.

Equus.

Fortis equus, sonipes, generosus, nobilis, audax,
Corpore cum primis erecto, vertice grandi,
Arguto capite, et lata cervice jubaque
Promissa, densa; solido clune atque rotundo :
Utilis humano generi, tellurem arat, occat :
Dorso onus impositum plaustrove, vehitque trahitque.
Bellator lato sese campo arduus infert;
Ad lituosque tubasque ferox, animosus et acer,
Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus :
Tellurem pedibus fodicans hinnit, fremit, urget :
Talis equus summa celebrari laude meretur.
Verum degenerans, mordax, duri oris, et asper,
Calcitro et effrenis, sternax, pavidusque furensque,
Invitus, segnis, morosus, difficilisque
Nil præter scuticas, stimulos, calcaria, speret.

Eale.

Est eale, instar equi fluvialis, corpore grandis :
Caudam elephantis, apri maxillas, cornua longa,

Quæ cubiti superant mensuram, habet; hæc movet; his se
Deflexis partem in quamvis, pugnando tuetur.

POEPHAGUS.

Duplo major equo facile esse poephagus, atque
Herbas, instar equi, pascendo carpere passim,
Aque herbarum esu nomen sumpsisse videtur.
Hunc caudæ tantum causa sectatur avarus
Venator : quæ quum setis setilibus, atris
Præcipue, mulier pulchre quibus Indica crines
Implicat ornatos, sit plena; fit ut sibi mercem
Comparet hanc magno formæ studiosa puella.

ASINUS.

Est asinus stupidus, rudis ; ignavusque pigerque,
Incessu tardus, si plagæ et verbera desint.
Robustus, firmus, patiens famis atque laboris :
Lenis, mansuetus, placidus, mitis, facilisque :
Demisso timidusque animo : flava sine bile
Pacis et otii amans : neque bella neque arma moratur.
Clitellas pandus multo cum pondere gestat.
Restitat, et crebro lascivus calcitrat ictu.
Esuriens fustes contemnit, verbera perfert :
Nec prius e pastu discedens pabula linquit,
Quam sese fœno, stipulis, culmisque replerit.
Tunc lento incipiens demum prorepere passu,
Arrigit oblongas auditu acerrimus aures;
Ore rudit, rauca testatur gaudia voce.

Mulus.

Mulus clitellas plerumque et ephippia gestat,
Ex equa et ex asino, natura operante, creatus,
Hinc utriusque refert formam moresque parentis.
Est lento tardus gressu, sed viribus ingens :
Pando portat onus, quantum vis prægrave, dorso :
Arva etiam solitus quondam proscindere aratro.
Longævus vivit : sed odorandi quia pollet
Sensu, pestifera facile aeris inficitur vi ;
Atque immatura nonnunquam morte recedit.

Onager & Lalisio pullus.

Græca onager sumpsit qui Græcum ab origine nomen,
Et dictus Latiis, asinus silvester, agrestis :
In calidis vitam degit regionibus ; atque
Lætis, quas tellus fert dives, pascitur herbis.
Dum tener est pullus, nomenque lalisio, servat,
Dicitur esse boni, coctus, gratique saporis :
At senior factus, stomacho fastidia gignit.

Hinnus sive Hinnilus & Burdo.

Pumilus ex equo et ex asina progignitur hinnus :
Inde solet nanus, bigenerque, nothusque vocari.
Hic plerumque asinæ, sed equi fert burdo figuram :
Ex equo et ex asina quum sit generatus uterque.

Cervus.

Est cervus simplex, expers fraudisque dolique :
Imbellis, placidus, timidus , levis : attoniti instar
Sæpe stupens restat, reque obtutu hæret in una.
Carnosus facie : simus naso : auribùs, acer
Auditu, arrectis; demissis, tardius audit.
Visu, oculis magnus, longe prospectat acuto.
Cornibus excelsus ramosis : quæ quia molli
E cute nascuntur, neque duris ossibus hærent,
Decidua amittit jucundo vere quotannis.
In Venerem effrenis vehementi sævit amoris
Vi, mense Augusto : pro cerva pugnat, et hostem,
Non sine vulneribus, rivalem vincere tentat.
Caudam habet exiguam : tenera atque exilia crura,
Ad celerem, quoties opus est, aptissima cursum :
His fidens fugit ora canum : lassatus aquarum
Ad fontes properat gelidos : vaga flumina tranat :
Atque citus casses, laqueos, venabula vitat :
Quamvis sese homini sæpe absque metu offerat ultro,
Oblitusque sui, dulcis modulamine cantus,
Vel stupido mirans quæcunque sibi obvia sensu,
Incidat in foveam venantum indagine falsus :
Aut vitam amittat jaculis confixus acutis.
Puniceam adspiciens pennam formidat : et ægre
Gannitum astutæ vulpis, perterritus, audit.
Horrificum infesto serpentem devorat ore,
Inde fit ut vulgo longævior esse putetur.

Hircocervus sive Tragelaphus.

Compositum ex hirco et cervo, a Latiis habet hirco-
cervus, translatum Græco de nomine nomen.
Longos gutture enim atque armis villos habet, hirci
Instar : sed crassi specie sunt cætera cervi.

Rangifer, Raingus sive Cervus Scythicus.

Rangifer, aut Scythicus, noto cognomine, cervus,
Lapponum genti vario percommodus usu,
Est asino similis : cervi instar cornua gestat :
Vincit equum cursu : forti fert pondera dorso,
Et curru traheaque vehit : glaciesque nivesque
Acriter adstrictas brumali tempore calcat.
Ubere repleto turgescens fœmina, lactis
Ubertim dulcis mulgenti alimenta ministrat.

Alce sive Equicervus.

Alce animal, multis equicervus dicitur, ut quod
Inter equum cervumque genus medium esse putetur.
Est cursu velox, timidumque, sagax, et odorum.
Crura sine articulis prælonga habet : his iter ingens
Conficit accelerans. Si cæspitet et cadat, ægre
Erigitur per se, cum flecti crura recusent :
Hinc fit ut arboribus sese applicet, atque ita somnum
Paulum inclinando capiat : si concidat arbor,

Concidit ipsa simul fera, humique immota recumbens
Fit venatori summo discrimine præda.
Decidua amittit, cervi instar, cornua sponte.
Deliquium, et morbum patitur persæpe caducum.
Alcis thoraces densata ex pelle parantur,
Quæ pluvias, gladiorum acies, et spicula sistunt.

Tigris.

Bellua crudelis, sæva, indomita, aspera, tigris,
Et furibunda, ferox, trux, pernix, corpore firma,
Vi simul et cursu superat genus omne ferarum :
Sæpe elephantem ipsum violento robore vincit.
Dicitur in primis similis torvæ esse leænæ :
Sed varia, virgis distincta, versicolore
Pelle decora, feras specie sic præstat et anteit
Insigni reliquas, plumis ut pavo volucres.

Ursus.

Ursus (turpe animal, pituita, humore redundans,
Pondus iners, crassum) confidens viribus, audax,
Astutus, sævus, multa feritate malignus ;
Intrepide aggreditur cervum, taurumque suemque,
Oblongo horribilis rostro, dentatus utrinque ;
Unguibus armatus, mordet laniatque valenter.
Deglutit carnes, mel et herbas, arboreosque

Fructus : non sorbet, sed aquas vorat ore cruento.
In venerem fervetque furitque libidinis æstu.
Quos genuit catulos lambit, lingendoque massas
Informes format, gremioque tepente focillat.

Vacca.

Adspectu generosa vacca torvo :
Compacto bene corpore atque opimo :
Lata fronte; nigrantibus, politis,
Planis cornibus : auribus pilosis :
Sub mento palearibusque longis :
Non lato pede : crure nec minuto.
Hujus si ubera lacte plena pingui,
Bis mulctralia repleant die omni,
Bos hæc fœmina jure erit probanda :
Hanc ne pascere desinas colone.

Bos.

Bos torvus, cerebrosus efferusque,
Robustis validus potensque membris :
Castratus; genitalium remisso
Pruritu; placidus fit, atque pinguis.
Mansuetus juga ferre non recusat;
Et terram patiens arando versat,
Aut gressu trahit essedum modesto.
Mactatur senior labore fractus,

Ut fiat tenui cibus colono :
Verum junior et laboris expers
Est lautæ magis utilis culinæ.

Taurus.

Dux taurus pecoris, juvencæ amator ;
Vaccarum, coitu potens, maritus :
Lascivus, petulans, procax, petulcus :
Firmus corpore, viribusque fortis :
Bellator ferus, et furens, et audax,
Fronte et cornibus impetit valenter :
Rivalem fugat impotentiorem :
Mugitu nemora implet et boatu.
Solus fœmineo gregi placere,
Armento studet imperare solus.
Aptus currui, et aptus est aratro :
Mactatusque fit esca grata ventri.

Urus.

Urus tauri equidem refert figuram ;
Quamvis ferme elephantis instar ingens ;
Degitque Hercyniæ in locis opacis
Silvæ : agrestis et efferus, nec arte
Nec vi, nec violentia domatur,
Nec conspecto homini, feræ nec ulli
Parcit : mox etenim insequi assequique
Cursu perceleri potest fugaces.

Hinc fit quo minus impetu prehendi,
Sed tantum foveis queat dolosis,
Venantumque agili manu necari.
Hujus cornua longa et ampla, mensis
Potu conveniunt referta opimis.

Bubalus.

Torvi bubalus est bovis propago,
Crassus corpore, perniger colore,
Prædurus cute : fronte crispus, asper,
Perplexusque pilis : brevi domatur.
Fixo naribus annulo tenetur.
Mansuetus placide subit labores :
Nisu maximum onus trahit potenti :
Currum ducit : arat, colitque terram.
Fit rubri intuitu ferox coloris :
Irritatus atrociter resistit :
Conculcat pede et ungula id quod odit.
Inflexis enim et ad nocendum ineptis
Frustra cornibus impetum minatur.
Mactati caro nec sapore grata,
Nec vescentibus est salubris esca.
Diro cornua et ungulas mederi
Spasmo, vera frequensque fama vulgi est.
Et pellem impenetrabilem, terique
Non valde facilem, usus ipse monstrat,
Qua se miles et induit viator.

Bison.

Est deforme animal bison, ferumque,
Silvestri genere ex boum, figuram
Quamquam cervi habeat, jubamque collo
Prolixam gerat, horreatque villis.
Hunc accedere præcaveto : cornu
Namque uno a media quod extat inter
Aures fronte, ferit quatitque sævus.

Bonasus.

Taurino capite est ferox bonasus,
Verum corpore equino, et ampliore,
Armorum tenus admodum jubato :
Dura pelle, pilo obsitaque fulvo :
Mugitû similis bovi boanti.
Pugnæ haud utilia, inque se recurva
Gestat cornua, multo adunca flexu :
Crura hirsuta habet, et pedes bisulcos.
Mactandum; caro delicata quum sit,
Venator studet insequi bonasum :
Verum, ne fugientis inquinetur
Fervente et liquido fimo, cavebit.

Tarandus.

Cervo persimilis caput tarandus,
Gestat cornua lata, plena ramis :

Est magnus bovis instar, instar ursi
Villosus : quoties libet colorem
Mutat; fit viridis modo, modo albus,
Mox flavus, ruber, et subinde fuscus,
Vertens in varias pilos figuras,
Ut venantum oculos manusque fallat :
Murini proprie est tamen coloris.
Thoracem sibi comparat tarandi
Ex dura impenetrabilique pelle
Miles, spicula quo repellat ensis.

Lupus.

Lupus vorax, agrestis, immitis, ferus,
Cruentus, asper et rapax; simillimus
Cum sit cani, silvester est dictus canis.
Amplissimo rictu, ore diducto minax :
Collo brevis pressusque : rigidus corpore,
Ægre potest, quoquo velit, se flectere.
Nocte acer; ast obtusus est visu, die.
Si forte quemquam adspexerit hominem prior,
Hunc, voce adempta, mox velut mutum facit.
Fit ipse, visus ab homine prior, debilis.
Urgente sævit et furit ferox fame :
Dirissimis ululatque atrox clamoribus.
Terram vorat, prædam invenire si nequit.
Escarum odores percipit longissime.

Præsepe, ovile, pascuum frequens obit;
Irrumpit, invadit; pecus mordet, vorat.
Pelles, pilos, et ossa glutit integra,
Eademque non concocta, sed cruda egerit.
Prorsum satur, mansuetiorem se exhibet.
Cantu fugatur, atque tympani sono,
Dum nec sagittas, nec timet venabula.
Annosus, atque ætate plurima gravis,
Edentulus, premente deperit fame,
Cum desit et quod, et simul quo mordeat.

Lynx, sive Lupus Cervarius.

Lynx, seu lupus cervarius, felem modo
Quodam refert, facie atque acutis unguibus.
Alacris est, capite rotundus ac brevis,
Oculisque blandus suaviter fulgentibus.
Est corpore ipso longior quidem lupo,
Non cruribus : visu est acuto perspicax.
Est tergore maculis refertus splendidis,
Pulchreque distinctis nitet coloribus.
Astutus et velox agillime pecus
Indagat et venatur, enecat, vorat.
Sæpe arbore adscensa latet, mox desilit
In transiens quodcunque, pernix, quadrupes,
Stratæ cerebrum devoratque bestiæ
Majoris, intactas relinquens cæteras

Partes : minorem absumit actutum integram.
Nec bestias solum, sed et homines necat.
Venator ut magnatibus gratissima
Ex pelle, opimum comparet sibi lucrum,
Sectatur hanc summo feram periculo.

Hyæna.

Hyæna fallax Africæ terram incolit.
Est corpore haud minor lupo : juba quidem
Equi instar ; at dorso hispido durissimis,
Ut sus, riget setis : die parum videt
Clara, sed atra est nocte visu acerrimo.
Mutat vafre sui colorem corporis :
Si mas modo, altero fit anno fœmina.
Cani et homini malos struit fallax dolos.
Vomitu atque singultu canem humano allicit ;
Vocem improbo mentitur ore : improvidus
Tangens hyænæ umbram canis, mutus tacet,
Et perdita latrare voce dum nequit,
Ab hoste deglutitur immanissimo.
Quin et hominem incautum dolis circumvenit,
Et mente privatum ac stupentem devorat.
Mirum quidem, teterrimæ atque pessimæ
Hujus feræ pellem, medullam, sanguinem,
Fellem atque lumbos, et lienem, ipsam quoque
Carnem, mederi posse morbis pessimis.

Crocuta.

Crocuta fallax, callida, immanis, ferox,
Nata ex hyæna et ex leæna, immitibus
Feris, feram se maxime et diram exhibet.
Utraque in oris parte perpetua acies,
Dens nempe continuus et amplus, attamen
Gingiva prorsus nulla cui dens hæreat.
Densum in nemus se fraudulenter occulit,
Et vafra vocis edit humanæ sonum :
Appellat hominem, nomine, ut notum, suo ;
Invadit incautum, necatque mordicus.

Leucrocuta.

Est Leucrocuta cum crocuta idem feræ
Genus, asinum refertque magnitudine :
Collum leonis, pectus et caudam ; caput
Autem cameli, orisque aperturam tetri
Aures adusque ; dentium vero vice
Os asperum et perpetuum habere dicitur.
Voce, ut crocuta, fallit hominem, et devorat.

Thos.

Thos efferum est lupi genus, natum ex lupo
Et pardali, supra modum, curtis licet
Sit cruribus, velox : leones et canes

Ferox et audax impetit, victos necat :
Sed diligit hominem, atque contra hostem adjuvat.
Æstate nudum, at hyeme corpus hirtum habet.

Gulo.

Gulo, gula et voracitate plurima
Septentrionis optime notus locis,
Diræ atque callidæ est hyænæ congener.
Felem refert forma feram plane truci :
Justa canem refertque magnitudine.
Inventa glutit quælibet cadavera,
Ventremque replet tympani inflatum modo,
Extensus et multo tumens ample cibo
Angustiam inter arbores quærit duas ;
Has inter irrumpit, ventremque arctissime
Stringit ciborum mole multa turgidum ;
Ingesta vi, vi maxima ut sic ègerat.
At stercore ejecto, ad cadaver mox redit :
Quantum potest, inanis, ut prius, vorat :
Angustias rursum petit, fœtensque onus
Protrudit excernitque : et id creber facit,
Donec vorax cadaver omne absumpserit.
Venator hunc sclopis et arcubus petit,
Non carnis, at pellis placentis, gratia,
Quæ scutulatis splendida est coloribus,
Et divitum vestitui percommoda.

Panthera, Pardus, Leopardus.

Panthera Pardalisve sexu fœmina,
Pardusque mas, statura uterque corporis
Non altior, sed longior quidem cane,
Felem tamen magis, minus canem refert.
Ungues aduncitate habet perhorridos.
At pardalis, quam pardus, est ferocior.
Ad sanguinem præceps, rapit, vorat feras,
Easque saltu intercipit celerrimo,
Velocitatis tantæ, aves ut involet.
Odore pellis naribus gratissimo,
Visuque maculis plurimis spectabili
Invitat allicitque agrestes bestias,
Mox subdole occulteque prensas devorat.
Fallaciis persæpe simias capit;
Has dentium unguiumque mucrone enecat,
Et delicatas inde conficit dapes.
Leopardus ejusdem quoque esse originis,
Prognatus ex pardo et leæna dicitur.
Alunt propaginem hanc ferissimam Africa,
Terræque multis fervidæ caloribus.

Sus.

Sus hispidus, brutus, luto atque stercore,
Ficu, piro, glande, hordeo, radicibus,
Faba, rudique furfurum gaudet cibo.

Fæces lubens, aquasque turbidas bibit.
Immundus et fœdus, sagina hujusmodi,
Turpi otio, somnoque inerti pascitur.
Gignit frequenter fervidus libidine,
Creberrimoque fœtu hero fert commodum.
Sed quum labore, lacte, nil prorsum juvet;
Pinguis, saginatusque mactari solet :
Hinc grata lardi, abdominis, farciminum,
Lucanicarum, apexabonum copia.

Aper.

Agrestis efferusque aper sus, horridis
Colore nigricante setis hispidus,
Acerrimas ad audiendum aures habet.
Ferventis igneæque naturæ, furit
Sævitque tempore improbæ libidinis.
Spumam ore fundit, frendit, atque dentibus;
Quos rostro utrinque ostentat exertos atro;
Stridet, crepat, mordet, trahitque asperrimis.
Venantium telis resistit acriter.
Repellit audacissimos audax canes :
Rumpit plagas, et densa quævis retia :
Nec absque venatoris ingenti cadit
Occiditurque pertinax periculo.
Mactatus, et coctus probe, a coquo simul
Conditus, est cibus gulæ gratissimus.

Quin et jecur, fel, pulmo, adeps, axungia,
Et ungulæ morbis medentur plurimis.

Canis.

Canis fidelis est hero comes suo.
Sincere amat notos sibi, et domesticos.
Quas incolit, custodit ædes sedulus.
Fures latratu nocte prodit pervigil,
Arcetque herili incognitos a limine.
Multa eruditus discit adsuetudine.
Artem facit solers citusque ludicram.
Auras sagax venando captat naribus :
Lustrat ferarum ocissime vestigia,
Captasque venatori hero defert feras.
Pugnax tuetur mordicus se dentibus.
Quam concipit cito iram, eam ponit cito.

Castor sive Fiber.

Castor, fiber, seu ponticus dictus canis,
Terris aquisque vitam agit : simillimus
Lutræ, licet cauda evidenter differat
Larga atque longa, piscis instar squamea,
Qua, quolibet, natans aquas, se dirigit;
Dum piscium sectatur et capit genus.
Ripæ in cavernis delitescit herbidæ.

Firmis, aduncis, atque longe exstantibus,
Latis, retortis, horridisque dentibus
Sese acriter defendit, arbores secat,
Pinguisque succi cortices mordax edit.
Mollissimus pelle, et pilo pulcherrimus.
Pellis quidem, caudæ, atque testium studet
Causa insequi venator acer castorem :
Pelle ut tegatur, caudam edat, testes bonis
Ut misceat loco medelæ pharmacis.

Lutra.

Lutra, est fibri genus, minor tamen fibro,
Caudaque differens : aquaticus canis
Dictus, quod ut terras, aquas sic incolat.
Mordax acutis dentibus, pisces edit,
Et cortices, fructusque dulces arborum.
Pulcherrimis pellem pilis perdensam habet
Mollissimisque, vestium oris congruam.
Offendit autem odore nares fœtido.
Et frigida, et parum salubris est caro.

Hircus, Caper, Hædus.

Hircus caprarum corniger
Maritus, atque dux gregis,
Procax, petulcus, pruriens
Et fervidus libidine.

Fronte acer et minax truci,
Duris potensque cornibus,
Hostem impetit, sternit, ferit,
Pugnaxque capras protegit.
Villosus, asper, horridus,
Odore tetro fœtidus,
Barba superbus hispida,
Gestit gregem præcedere.
Œstro furens libidinis
Orbatur hircus testibus,
Et eviratus fit caper,
Hædus fuit qui junior.

Capra.

Capra hirta, olens, barbatula,
Lasciva, sima naribus,
Gregem antecedit post caprum,
Præbetque se spectabilem.
In montibus rubos, vepres,
Virgulta carpit dentibus :
Hinc lactis ingens copia
Pleno redundat ubere.
Caper, capra, hædus et simul
Hoc omne cornutum genus
Morbo caduco et febribus
Obnoxium esse dicitur.

Ovis.

Ovis decoro vellere,
Densoque lanæ tegmine,
Contra nives, imbrem, gelu
Munita, vitam transigit.
Imbellis, et lenis, metu
Cito timens percellitur :
Stupens, inepta moribus,
Amentis instar hæsitat.
Balat, vagatur, ruminat :
Radicitusque herbas comest :
Quascunquẽ mordet dentibus
Plantas et arbores necat.
Sed damna quanquam stirpibus
Plantisque plurima inferat;
Est usui summe tamen
Et commodo mortalibus.
Lac præbet et carnem esui,
Lanam atque pellem amictui
Humano : et agris insuper
Lætamen adfert utile.

Aries & Vervex.

Bellator aries strenuus
Ovium vir, et ductor gregis,

Procerus, altus corpore,
Longoque tectus vellere.
Intorta gestat cornua,
Amplis vigetque testibus,
His pruriens oves init;
Rivalem at illis impetit.
Quamvis gregem admissarius
Implere solus haud queat;
Non fert tamen marem exterum
Inire oves quas ductitat.
Heus, heus, coniscatum satis,
Libidinatum, aries, satis :
Ni desinas, castraberis,
Vervexque fies debilis.

Oryx.

Silvestris est oryx capra,
Verso ad caput pellis pilo,
Contra atque cæteris dedit
Natura prudens bestiis.
Excelsa, dura, acuta habet
In fronte sævus cornua,
Fortem quibus leonem, aprum,
Ferasque plures impetit.

Camelopardalis.

Mixtam camelopardalis,
Pecus licet non sit ferum,
Partim cameli et pardalis
Figuram habere dicitur.
Instar cameli enim caput,
Et sunt pili instar pardalis,
Crura et pedes instar bovis,
Collumque equi simillimum.
Est floridus pellis color,
Maculisque pulcher plurimis,
Natura quas potissimum
Albo rubroque miscuit.
Bina eminent, aures prope,
Utrinque recta cornua;
His nec ferit, nec impetit,
Nec se nimis trucem exhibet.
Sunt qui camelum hanc indicam,
Sunt qui feram vocent ovem :
Sic non satis notæ rei
Diversa dantur nomina.

Rupicapra.

Rupicapra silvestris, fera,
Minoris est genus capræ,

Pellis colorem sæpius
Mutat per anni tempora.
Montes et arduas colit
Rupes : petit cacumina
Excelsa : de petra in petram
Velox repente transilit.
Adunca gestat cornua,
Exasperata circulis :
His se tenet, per montium
Devexa ne præceps cadat,
Sibi timens, venantium
Sclopos canesque dum fugit,
Perniciter concurrere
Quos visu acuto prospicit.

Dorcas, Capreolus, Caprea.

Dorcas, capreolus, caprea,
Diversa sunt hæc nomina,
Sed indicant parvæ et feræ
Unum atque idem genus capræ.
Ramosa huic sunt cornua,
Celerrimi ad cursum pedes :
Pulchra atque acuta lumina :
Et optimi succi caro.

Ibix, Capricornis, Capra montana.

Silvestris est ibix capra,
Quæ capricornis et capra
Montana, non incongruo
Passim vocatur nomine.
Hæc sit licet cervo minor,
Forma tamen differt parum :
Fert vasta, nodosa, aspera
Magnæque molis cornua :
Quæ cursui quidem nihil
Obsunt, celerrime Alpium
Et cæterorum montium
Dum summa pervolat juga.

Dama.

Velox, levis dama, et pavens ;
Agrestis est genus capræ ;
Munita latis cornibus,
Cervi licet minoribus.
Hæc prorsus haud cum sit fera,
Mitis cito fit et cicur.
Cæsæ caro succi boni,
Salubris est vescentibus.

Moschi capreolus.

Moschi capreolus, dorcadis
Seu capreæ ferum genus,
Velocitate sic viget
Raro capi ut vivus queat.
Binos acuta cuspide
Infra et supra dentes habet :
Differtque solum a dorcade
Pilis, odore, dentibus.
Pus umbilico projicit
Et fæculentum sanguinem :
Hinc moschus admodum bono
Fragrans odore provenit.

Felis zibethi.

Felis zibethi, grandior
Fele, ast feli simillimus :
Truci ore, acutis dentibus,
Pelle maculosa et aspera,
Ferum quidem atque atrox genus,
Edit nihil crudas nisi
Carnes : nemus densum incolit :
Hic quos vorat, mures capit.
Qui manat ejus testibus
Zibethus est dictus liquor :

Fragrante delicatulis
Odore gratus naribus.

Lepus.

Imbellis lepus est, tacitus pavidusque timore,
Tremens, fugax, vagus, levis, velox pede :
Callidus atque sagax : villosus : corpore parvus :
Sublimus autem, magnus, acer auribus.
Est oculis glaucus, longeque exstantibus amplus :
Diffuso hebes visu licet cæcutiat.
Non oculis dormit clausis : speculatur apertis,
Dum membra somno conquiescunt cætera.
Expositus prædæ, vulpem timet, atque rapaces
Feras, aves, canes, plagas venantium.
Cumque sit incerti, modo mas, modo fœmina, sexus ;
Gignit, parit, crebro superfœtat lepus.

Cuniculus.

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris :
Simillimus forma et pilis lepusculo.
More superfœtat leporis : timidusque cavernis
Sese occulit, ne præda fiat hostibus.
At frustra latebras, spelæaque quærit opaca :
Frustra fodit, cavosque agit cuniculos.
Vestigator enim tenuis subit antra catellus,

Sagacibus captans odorem naribus :
Furo quoque, aut ictis, viverrave, et hoc genus omne
Cuniculis ipsa indole infestissimum,
Multifores intrat speluncas : agmina turbat,
Et densa cogit cursitare in retia.

SIMIA.

Simia incultis Libyæ Indiæque
Montibus gaudet : foveas, recessus,
Rupium rimas, latebras, opaca
Quæritat antra.
Clunibus tritis glabra, aperta culo est :
Unde cognomen bene nacta clunæ ;
Quod nates cauda vacuæ tegantur
Tegmine nullo.
Cernitur membris hominem referre
Plurimis, vultu, digito, manu, aure,
Nare, palpebris, aliisque toto
Corpore signis.
Mima mox mores hominum æmulatur.
Quæ videt solers studet experiri :
Mobilis, velox, cita et actuosa
Gesticulatur.
Plurimum gustu valet et palato :
Vescitur pomis, nucibus libenter :
Suave amat vinum, joculariterque
Ebria saltat.

Cercopithecus.

Simiæ clunæ similis, sed illi
Hostis est acer, vehemens, dolosus:
Qui sui cauda tegit ani hiatum
Cercopithecus.

Vulpes.

Putida est vulpes, olida ore et ano :
Improba et fallax, vafra, plena technis :
Bestiis brutis, homini quoque ipsi
Insidiatur.
Non canem quamvis validum et potentem,
Non ferum quovis cane fortiorem,
Non avem crebro celerem volatu
Horret adire.
Callida infestat, rapit, involatque
Anserem, pavonem, anatem, columbam,
Feminam galli, leporem, atque inerme
Hoc genus omne.
Captat et piscem latitans silentem,
Et frequens amnis prope ripam oberrat,
Ut trahat cauda, velut hamo, aquosam
Fervida prædam.
Si canum forsan nimio urgeatur
Impetu, cauda quatit insequentum
Ora, et aspergit lotio : inde cursum
Sistere cogit.

Viva nil confert boni; at interempta
Pellis et sanguis, jecur et cerebrum,
Lingua, adeps et fel varios feruntur
Tollere morbos.

Felis sive Ælurus.

Ælurus est velox, levi atque flexili
Currit salitque corpore.
Et dentibus mordax, et unguibus rapax
Leonis instar se gerit.
Ardens ocellis nocte nigra cæsiis
Metum incutit tuentibus.
Clare in tenebris, ut die pulchra, videt;
Prædamque visam ocissime
Saltu cito, silentibus vestigiis
Prævertit, urget, impetit.
Mures, aves, piscesque venatur, cibum
Ori suo gratissimum.
Captos quidem mures amœniter brevi
Lusu doloso afficit :
Lusu peracto, nil moratus, unguibus
Inuncat; enecat; vorat.
Exempta postquam jam fames, lambit, lavat,
Ornat, polit pellem, pilos;
Ventrisque onus terra obruit, ne quid mali
Odor nocivus adferat.

Mustela, Viverra, Ictis.

Mustela fallax, callida et ferocula,
Feli quidem simillima,
Sed longiorque tenuiorque corpore,
Et flava tegminis pilo :
Terræ cavernas atque petras incolit :
Pavens latebras quæritat.
Velocitate maxima talpas, aves,
Muresque captos enecat.
Absorbet ova, acrique gallinam impetu
Raptam vorans se ingurgitat.
Inire cum serpente pugnam non timet
Munita rutæ pharmaco.
Lepusculum fallit, fatigat, gutture
Prensum premit, morsu impetit.
Mustela at hæc sint dicta de domestica :
Silvestre quum sit et genus :
Viverra nempe, astutiæ causa suæ
Pergrata venatoribus.
Antris cuniculos enim vafra exigit,
Ut præda fiant hostibus.
Ictis quoque orta ejusmodi propagine,
Apum laborem, mel, vorat.
Aves celerrime involat velox pede,
Morsuque crudeli necat.

Martes

Martes ferox, dolosa, pugnax bestia,
Silvestre mustelæ genus,
Infesta gallinis, eas dire necat,
Exsugit inde sanguinem :
Exsorbet ova : moxque saxorum satur
Aut arborum rimas petit :
In his latet, venaticos, quos omnibus
Fugit modis, timens canes.
Venator hac capta quidem præda, lucrum
Et gloriam nanciscitur.
Nam nobilem caramque pellem nobiles
Summi expetunt et principes.

Sabella, sive Scythica Mustela.

Sabella martem corpore atque moribus
Refert : tamen marte est minor,
Interque mustelas quidem palmam tenet :
Quum cæteris sit pulchrior.
Ejus pili, quocunque agas mulcens manu,
Nequaquam in adversum rigent :
Æquabilem sed obtinent semper situm ;
Habentur et carissimæ,

Putorius.

Putorius (peracre mustelæ genus)
Odore tetro putidus,
Qui maxime, quum fervet ira, pessimum
Spirare virus assolet.
Pilos inæquales, nigros longos quidem,
Fulvos habet vero breves.
Cavernulis rimisque riparum abditus
Pisces ut opprimat, latet.
Versatur in silvis frequens : et hic aves
Rapit necatque improvidas.
Pullisque gallinisque victis sanguinem
Exsugit omnem atrociter.

Sciurus.

Sciurus arbores opacas incolit,
Mustela dictus arborum.
Major quidem mustela, at haud est longior,
Agillimusque corpore.
Umbræ vice atque tegminis, cauda, supra
Dorsum reflexa, se tegit.
Alæ loco caudam movet frequens levem,
Ut quo lubet se dirigat.
Veli loco cauda utitur, dum flumina
Et stagna velox trajicit.

Pedes priores, ut manus, promptos habet :
Imponit his ori cibum.
Poma et nuces dulcesque fructus arborum
Roditque editque perlubens.
Atque hinc fit ut caro sciuri dulcior
Hædi sit et salubrior.

Ichneumon sive Mus Indicus.

Mus indicus plerisque ichneumon dicitur :
Forma quidem murem sua,
Felemque mustelamve magnitudine,
Aut ictidem in primis refert.
Hanc sola fert Ægyptus, ut fama est, feram,
Nili prope undas fluminis.
Instar suis pilos habet dorsi asperos,
Horretque setis hispidus.
Cauda aspidem diram apprehendit mordicus,
Undosum in amnem pertrahit.
Crocodilum humi stratum atque dormientem adit,
Fauces hiantis involat :
Per guttur amplum mox in alvum labitur.
Exta atque viscera exedit.
Tandem cibo pastus saturque prosilit
E ventre inanito, foras.
Præmunit autem sese arena vel luto,
Priusquam in hostes irruat.

Echinus, sive Erinaceus.

Echinus, instar, magnus est, cuniculi,
Formam tamen porcelli habet.
Dumeta, sepes, vineas, hortos obit,
Potissimum autumno frequens :
Præsagus uvas atque poma congerit :
Et in cava arborum vehit :
Cito, antequam brumale frigus urgeat,
Densum in cubile confugit.
Hirto obsitus spinis acutis corpore,
Se caute in orbem contrahit,
Et volvit in formam rotundæ sic pilæ,
Ut comprehendi ægre queat.
Cocti est echini grata edentibus caro,
Morbumque sanat colicum.

Histrix sive Porcus spinosus.

Histrix in Africæ Indiæque fervidis
Potissimum vivit locis.
Spinosus inde dicitur porcus, stilis
Quod obsitus sit spineis.
Namque ex echinorum rudi propagine,
Pinnis quidem majoribus,
Acutioribusque longe spiculis,
Quæ plurima in tergo erigit,

Persæpe venatorem, et acres vulnere
Gravissimo lædit canes.
Uvas licet, poma et pira et rapas edat,
Vesca est tamen parum caro.

Taxus, sive Melis.

Taxus, melisve a vulpe differt paululum :
Est pinguior, licet minor.
Hujus genus duplex : caninum unum, alterum
Vero suillum dicitur.
Pedum quidem et rostri figura discrepant :
Suum hic, canum ille edit cibos.
Villosa, uterque, sordida et dura est cute,
Partim albus, et partim niger.
Est asper et mordax, acutus dentibus :
Ineptus et venatui.
Vagatur in silvis : cavernas incolit,
Specusque subterraneos.
Mella appetit favosque prædulces apum,
Furax inanit alveos.
Apponitur mensis cæsi caro melis,
Cibus saporis haud mali.
Pelle obteguntur et pharetræ et helcia,
Ut et canum collaria.
Axungia et pinguedo membris illita
Emollit atque calfacit.

Talpa.

Est talpa capta lumine,
Peracris auditu aurium,
Acuta rostro, dentibus,
Acuta duris unguibus.
Murem refert quadantenus
Rostro atque dente araneum.
Terram celerrime egerit,
Hortos et arva suffodit.
Hic delitescit abdita,
Nec planum adit terræ locum :
Sed vescitur radicibus,
Longisque terræ vermibus.
Loquentium verba auribus
Percepta mox intelligit :
Vitæque præcavens suæ
Sese occulit profundius.
E pelle mollibus, nigris,
Pulchrisque conferta pilis,
Fiunt crumenæ, stragula,
Ejusmodique tegmina.

Mus.

Mus parvus, incola ædium,
Domesticusque, antra et loca,

Securus ut vitam colat,
Disquirit arcta et invia.
Interdiu tectus latet,
Nec prodit in lucem palam:
Sed vesperi potissimum
Noctuque discurrit vigil.
Frumenta, glandes, caseum,
Carnes suillas, fercula
Opima, lauta, pinguia,
Gratissima ori seligit.
Strepentium murmur cito,
Acutus aure, percipit.
Et musculorum copiam
Gignit salax libidine.
Cautus ruinas ædium
Præsentit, et celerrime
Commigrat indemnis, prius
Quam fracta corruat domus.
At salvus hoc licet malum
Evadat, in felis tamen
Et plurium ora improvidus
Cadit frequenter hostium.

MUS MAJOR DOMESTICUS, vulgo RATTUS.

Mus major est domesticus
Minore major quadruplo,

Qui rattus a vulgo solet
Trito vocari nomine,
Fusco colore subniger :
Longum caput, longamque habet
Caudam, pilis nudam, mali
Plenam veneni toxico.

Mus aquatilis.

Aquatilis mus, qui parum
Ratto minor domestico,
Venatur in minoribus
Pisces minutos rivulis.

Mus agrestis, sive rusticus.

Agrestis aut mus rusticus
Grande et rotundum cui caput,
Grumos uti talpa ejicit,
Plerumque subterraneus.
Agrum virentem suffodit :
Sata et radices exedit,
Multumque agri cultoribus
Rapacitate infert mali.

Mus silvaticus.

Non arva mus silvaticus,
Cultum nec incolit locum :

Silvas sed umbris arborum
Densis opacas expetit.

Cricetus.

Est mure cricetus quidem
Major, cuniculo minor :
At muris est tamen genus,
Color cui spadiceus.
Mordax et audax, asperam
Pronusque in iracundiam,
Miris agillimus modis
Ora impetit venantium.
Frumenta in antrum congerit,
Fodit quod agro in consito :
Atque inde difficillime
Sese extrahi latens sinit.
Non in cibum venit caro :
Verum tenax pellis pili
Pulchro colore splendidi,
Accommodatur vestibus.

Mus avellanus.

Est mus avellanus celer,
Scandit citatus arbores,
Interque cæteros legit
Fructus, avellanas nuces.

Terræ in cavernis quos edit
Æstate, congerit cibos :
Et dormiendo tempora
Brumæ quietus transigit.
Forma atque magnitudo huic
Ratti instar est : verum pilis
Hirsuta cauda plurimis
Monstrat notam discriminis.

Mus araneus.

Mus parvus est araneus,
Levisque ; visu hebes, teter
Odore : sed cauda brevis,
Multis licet longus pilis.
Minax, acutus et nocens
Exstante rostri cuspide,
Exiliumque duplici
Utrinque dentium ordine.

Mus alpinus.

Alpinus est mus, Alpium
Excelsa qui juga incolit,
Magnus cuniculi in modum,
Aure atque crure perbrevis.

Bipes subinde obambulat :
In clunibus rectus sedet :
Pedes priores, ut manus,
Edendo, rictui admovet.
Sopore gaudet, et cavis
Hyeme latens cavernulis
Dormit quietus : interim
Edit nihil, bibit nihil :
Fit attamen pinguissimus
Dum dormiendo sese alit.
Coctusque, ferculi loco
Lauti, culinæ convenit.

Mus noricus, sive Citellus.

Mus noricus corpus velut
Mustela habet domestica :
Caudam brevem : cava aurium,
Sine auribus, foramina.
Hyemem in futuram triticum
Nucesque avellanas legit,
Ut unde vivat sit satis,
Terræ in cavernas congerit.
Ex pelle vestes, vestium
Limbique confici solent :
At vilior præ ceteris,
Passim minoris venditur.

Mus ponticus, venetus, varius.

Mus ponticus quam plurimis
Sciurus esse dicitur :
Namque a sciuro non, nisi
Pellis colore, discrepat.

Sorex.

Sorex, avellanus quidem
Mus esse multis creditur :
Densos at ob caudæ pilos
Sunt qui minus consentiant.

Glis.

Silvaticus mus, glis, latet
Silvarum et arborum in cavis,
Major sciuro, et admodum
Parvis acutus dentibus.
Hyberna somno tempora
Tectus latebris transigit,
Eo frui nec desinit,
Donec recurrat ver novum.
Tum pinguior prodit, licet
Nullo interim fretus cibo :
Hinc fit coquus lautas dapes
Ex carne gliris ut paret.

VENATIONES FERARUM, AVIUM, PISCIUM.

PUGNÆ BESTIARIORUM

& MUTUÆ BESTIARUM.

ELEPHANTUM MUTUA AUXILIA.

Hunc servant morem naturæ instinctu elephantes :
In foveam incautus cecidit si forte gregalis,
Auxilium accelerant alii conferre, et in antrum
Moles, ac ramos, terræque immittere glebas.

ELEPHANTIS ET DRACONIS CERTAMEN.

Excelsa in barrum draco sese ex arbore jactat :
Præstringensque pedes nexu, ima in nare recondit
Mox caput. Hinc elephas labat, extinguitque draconem
Dum cadit. A nanis in frusta secatur uterque.

ELEPHANTES A TROGLODITIS MACTATI.

Trogloditæ insidiis elephantem fallere docti,
Arripiunt caudam, tum læso poplite mancum
Mactant : in varias scindunt partes : sua quisque
Quam nactus prædam propere in spelæa reportat.

Elephas ab homine victus.

Annibal in bello captos confligere cogit
Inter se : tantum superest ex omnibus unus :
Hic bardo objicitur : superatur bellua : victor
Dimitti pactus, dum poscit abire, necatur.

Elephas et Leo a cane necantur.

Magnus Alexander populo spectacula præbet.
Concertant canis et barrus : barrum canis acer
Latratu exterret, stratum necat ore cruento,
Quin etiam rabidum superatque necatque leonem.

Leo flammam fugiens capitur.

Astu qui satagunt validum illaqueare leonem,
Tædam alacres læva, dextra quo avertere possint
A facie flammam, gestant scutum : leo flammæ
Adspectum fugitans prætenta in retia currit.

Leo velis obductus interficitur.

Arte leo astutis mira superatur ab Afris.
Muniti occurrunt gladiis, et sæva leonis
Injecto capiti præstringunt lumina panno.
Obductum velo, lethali vulnere cædunt.

Panthera a pastoribus decepta.

Excrementa hominum panthera avido appetit ore :
Altius in vase hæc quam ut saltu attingere possit,
Pastores pendunt : languens saltu illa frequenti,
Concidit : insigni spoliatur mortua pelle.

Tigris irretitur.

Ex antro catulos venator tigridis aufert,
Atque in decipulas et retia tensa, tenellos
Quæ referant catulos, specula injicit : illa doli expers
Veros esse putat, rete intrat, captaque rancat.

Tauro laqueos injiciunt Sardi.

Sardi equites hastis tauros sectantur agrestes.
Cornibus injiciunt laqueos, et crura voluto
Torquent fune : at humi constricta hoc bestia nexu
Procumbit : mactant corpus relevare volentem.

Vitulos et capras necat vulpes.

Corsica quas gignit præstanti corpore vulpes,
Intrepide vitulos caprasque invadere, guttur
Et jugulum pecoris mordere ac rodere gaudent,
Exhausto donec discedat sanguine vita.

Cervi, cervæ, capreoli illaqueantur.

Sardi equites cervos et cervas, capreolosque ;
Velox sed timidum genus ac imbelle ferarum ;
Non hasta suerunt vel acuto figere telo,
Ast torto collum aut cornu circumdare fune.

Apri perimuntur sclopis.

Explosis apros uno simul impete sclopis ;
Corpora dum turpi in cœno setosa volutant ;
Opprimere, et duris occidere glandibus, ars est :
Hastis venari cum sit res plena pericli.

Ursus a viro armato interfectus.

Ense ursum invadit rabidum cataphractus : at ursus
Unguibus arripiens hominem conatur aduncis
Sternere et erectus nequicquam lubrica prensat
Arma : cadit tandem transfixus viscera ferro.

Serpens afer necatur a Regulo.

Attilius consul Romanus, Regulus, arcu,
Telo, hasta, jaculo, multa cum clade suorum,
Afrum serpentem, lingua vibrante minacem,
Gyro terribilem, victor tandem superavit.

Serpens flammis interemtus in India.

Ingentem vegeto serpentem corpore gignit
India, qui solitus latitare in aquis, fame pressus
Prodit, et umbrosa dependens arbore, saltu
Apprendit pecus : ast clavis flammaque necatur.

Crocodilus niliacus capitur.

Esca Niliacus capitur crocodilus et hamo,
Qui latet occiso in porcello : bellua vivi
Illectus porci grunnitu, ad littora tendit,
Escam hamumque vorat : limo interit obrutus udo.

Viperæ furcis apprehenduntur.

Vipera in Italiæ gaudet latitare palude.
Latratu canis, e dumis perterrita prodit.
Corripitur furca, in perdensum forcipe saccum
Injicitur : parat hinc medicamen pharmacopœus.

Orca e navigiis oppugnatur.

Ostiæ in extremum littus prolabitur orca.
Retibus atque plagis concludit Claudius oras.
Orcam e navigiis oppugnat milite crebro.
Romani hæc spectant læti spectacula cives.

Anseres capiuntur ab Indis.

Anserem agrestem undis capit in stagnantibus Indus.
Ipse cucurbita habet tectum caput, illecebrisque
Allicit : esuriens anser visæ involat escæ.
Indus pascentem facili capit arte volucrem.

Cornicum et sturnorum aucupium.

Cornicem in campo ligat auceps : vociferanti
Advolitant aliæ, quas fixa hæc una moratur.
Funiculo sturnus viscato annectitur : alte
Dum volat, approperant alii : viscoque tenentur.

Pygmæorum cum gruibus pugna.

Pygmæi capris, ovium maribusque vehuntur,
Arcubus et telis armati, fervida miscent
Prælia cum gruibus : pullos avium ovaque perdunt.
Aspera pugnando clades infertur utrinque.

Avis Indiæ piscibus insidiatur.

Anseris instar avem felix habet India, pisces,
Funiculo ingluvie adstricta, quæ prendere novit :
Non glutire, sed in ripas adferre propinquas,
Evomere, atque Indis victum conferre perita.

Ferarum venatio in Persia.

Magno Persarum quondam fuit insula regi,
In qua pernicum voluit genus omne ferarum
Nutriri : ut quoties animum oblectare videndo
Vellet, venari sese spectante juberet.

Papiliones apibus infesti necantur.

Melliferis infesti apibus sunt papiliones.
Excitat insecti genus hoc apiarius : et sub
Vase locat noctu flammantia pyramidali
Lumina : eo volitant, flammæque ardore necantur.

Baccarum conchas capiunt Indi.

Indi baccarum conchas fundo æquoris imo
Ut quærant, nares obstructi, auresque liquore
Uncti, demittunt e navi corpora, fune
Apprenso : in navem mox fune levantur eodem.

Coralium piscantur Siculi.

Coralium Siculus solers cautusque specillo
Ante oculos fixo, placidum cum stat mare ventis,
Piscatur : fit demptus aquis durusque ruberque
Ramus : qui tener, et viridis fuit ante colore.

Grues cucullo falluntur viscato.

Auceps e chartis confectos arte cucullos
Interius visco linit : in scrobibus locat : indit
Pisa : venit grus esuriens : rostrum ingerit : hæret
Charta oculos velans, volucri prohibetque volatum.

Thynnus capitur a piscatoribus.

Parthenopææ urbis thynnus prope littora magnis
Tempore certo anni solet adventare catervis.
Piscator conto tensa hos in retia pellit,
Fuscinula figit, vel acuti dente tridentis.

Crocodilus in Tentyra refrenatur.

Tentyra in Ægypto, Nilum juxta, insula gentem
Intrepidam gignit : crocodili hæc scandere dorsum
Audet : refrenat baculo os : discedere cogit
Ex amne in terram : mortem acceleratque nocenti.

Serpens triginta cubitorum captus.

Ter denos longum cubitos Ægyptia tellus
Serpentem olim habuit, qui bellica tela, sarissas,
Tympana, terribilesque tubas fugitans, per opacum
Tensos in casses male providus incidit antrum.

Simiæ mira arte falluntur.

Quo venatores oculos lavere catino,
Pro lymphis indunt viscum : mox simia visco
Os oculosque lavat : capitur lento uncta liquore.
Incidit et caligata in idem quandoque periclum.

Bubalus fatigatur a canibus.

Bubalus agrestis, rabidus, trux et ferus est bos.
Indomitum ut capiant equites peditesque, frequenti
Latratu cursuque canum morsuque fatigant,
Donec humi vasto procumbat corpore fessus.

Cuniculi a catellis falluntur.

Callidus effossis latitare cuniculus antris
Et generare solet. Verum persæpe catelli
Anglorum celeres fallunt pecus : ore prehendunt
Illusum : prædam venatorique ministrant.

Pardis Turcæ sectantur lepores.

Non lepores canibus tantum, sævis quoque pardis
Sectari timidos Turcis magnatibus est mos.
Venatoris equi prævelox bestia tergo
Insidet : hinc saliens conspectum fertur in hostem.

Naphta colligitur spongiis a nautis.

Naphta bituminis est liquidi genus : in mare manat
Montibus e Siculis, fluidisque supernatat undis :
Spongia eam excipiunt nautæ, expressamque recondunt
Ollis, ut varios hominum servetur in usus.

Cervus fallit venatores.

A canibus cervus quandoque agitatus odoris,
Saltu in dorsa boum pavidus formidine fertur :
Arboris aut altæ ramis sua cornua figit :
Spe tandem prædæ dum cesserit hostis inani.

Venator a serpentibus interficitur.

Sæpe quidem incautus venator in antra, cavernas,
Et Latii cryptas umbrosas incidit : unde
Fidis a sociis nequit extrahi : at anguibus atris,
Hydris, et morsu sævis manet esca colubris.

Anseres et anates clangore terrentur.

Anser anasque tubam metuunt et tympana : fallax
His auceps timidas terretque fugatque volucres :
Quæ dum se gravibus nituntur in aëra pennis
Tollere, falconem nequeunt vitare rapacem.

Asinus Indicus cornutus.

Non procul a ripis asinos venatur agrestes
Indus, permissu regis : cornu quibus exstat
In fronte : hinc phialæ fiunt et pocula, morbos
Quæ sanant, vulnus curant, pelluntque venena.

Cervi juniores noscuntur.

Francorum regis mandato, stercora quærit
Plurima cervorum, venator : ea olfacit, et quæ
Junior egessit cervus, canibus dat; odore
Percepto, ætates cervorum ut noscere discant.

Pisciculi lumine falluntur.

Ludicra piscandi quædam ars est : vespere mensæ
Insistit rutilæ fulgenti lampade cautus
Piscator, placidaque in stagni aut fluminis unda
Pisciculos, in aquis adeuntes lumina, fallit.

Leonis venatio.

Instructo spectant proceres spectacula circo.
Trux leo dente feras rabido discerpit et ungue :
Prosternitque lupos : vincit conamine taurum.
Territus interea formidine contremit ursus.

Satyrum insequuntur mulieres.

Montibus Ægypti, Nilum prope, turba salacem
Feminei generis satyrum, clamore, tumultu,
Fustibus, et contis propere sectatur : at ille
Insanam ridet turbam, repetitque latebras.

Elephantophagi venantur elephantum.

Æthiopum tellus gignit genus omne ferarum.
Hic tigris, leo, bos silvester, struthio, cervus,
Et complura simul tranquille animalia vivunt ;
Tantum elephantophagis elephantos cædere mos est.

Dracones capitibus gemmiferis.

Ecquis in Ægypto crista et tergo esse dracones
Serratis credat flammis? Et picta soporem
Stragula humi somnum membris inducere stratis ?
Aut capita istorum diffissa emittere gemmas ?

Aucupium nocturnum.

Incautas Anglus tenebrosa nocte volucres
Exturbat nidis auceps : consistere ramis
Ne possint, baculis abigit, flammisque fatigat,
Lassata donec potiatur denique præda.

ENCOMIUM GALLI GALLINACEI.

Musæ, boni proles Jovis,
Adeste : gallum laudibus
Exordiamur inclytis
Ornare gallinaceum.
Gallus diei nuntius,
Nocte excubando sedulus,
Somno solutos languido
Laboris ad pensum vocat.
Maritus acer, serius,
Gravis, severus, imperat :
Gressu superbo iter facit,
Gregemque gallinarum init.
Bellator audax, strenuus,
Fervente pugna pertinax,
Erectus adversarium
Et rostro et alis impetit.
Non cessat a certamine,
Receptui nec vult cani ;
Rostro celer rostrum fodit,
Cristamque vellit hosticam.
Donec pavore percitum
Hostem latebras quærere,
Circoque abire longius
Lassum relicto, viderit.

Tum lætam ovans victoriam
Victor canit, triumphum agit;
Alisque plaudens se virum
Testatur esse principem.
Cervice procera eminet,
Cristas rubentes erigit,
Caudamque, cœlum contuens,
Sublimiorem provehit.
Non victor ædes diripit,
Tectisve flammas injicit :
Victi nihil domesticis,
Insontibusve infert mali.
Sibi sat esse existimat,
Si se suosque protegens
Cum gloria victoriam
Queat referre nobilem.
Tu, miles, exemplo probi
Defende galli te, tuos,
Lares, propinquos, patriam :
Probusque cum gallo mane.
Sic tu, marite, acer, gravis,
Frugi, impigerque, conjugem,
Proles, gregemque sedulo
Domesticum rege et fove.

BELLUM INTESTINUM EXTERNO RESTINCTUM.

Decertare duos rapax cruento
Cernit forte lupus canes duello.
Pugnantes simul ac vident adesse
Invisum generi lupum canino,
Obliti subito prioris iræ,
Omissaque statim calente pugna,
In dirum pariter lupum feruntur,
Communemque necant furenter hostem.
Usu sic etiam venit subinde,
Ut civilia quæ incidere bella,
Externum recidant repente in hostem.

IN MILITEM IMPIUM,

CARMEN, CENTONIS INSTAR,

EX VIRGILIO PRÆCIPUE CONTEXTUM.

Fas versum atque nefas : tot magnum bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies, non ullus aratro
Dignus honos : ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt, sævit toto Mars impius orbe.
Quid memorem infandas cædes et furta latronis,
Qui scelere ante alios longe est immanior omnes?
Tristius haud illo monstrum; nec sævior ulla
Pestis, et ira Deum Stygiis sese extulit undis.

Ad grave Martis opus piger, auri cæcus amore
Invadit villas : correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a limine vellit :
Instat vi multa fervens ; nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent : labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
Se prædæ accingit : veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
Rusticus, ut cernit sævum in penetralibus hostem,
His illum aggreditur dictis, atque increpat : heus tu,
Quisquis es, armatus qui nostra in limina tendis,
Fare, age, quid venias : extemplo comprime gressum.
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, et dirum fertur moriturus in hostem.
Uxor ut arma videt, magnis exterrita turbis,
Horrescit visu subito : calor ossa relinquit :
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur :
Quæ mens te, quæso, tam dira, miserrime conjux,
His cingi impellit telis? Aut quo ruis? inquit.
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum ; miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Dixerat. Ille autem mox sese jactat in hostem :
Verum armis gravis, atque tremens, et segnior annis,
Devictus cadit, et vitam cum sanguine fundit.

Mœsta virum mulier morientem nomine clamat :
Semianimemque sinu curat complexa fovere :
Ille graves oculos cupiens attollere, languet,
Deficit, extinctique in ventos vita recedit.

Tum domus infando luctu, miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant : ferit aurea sidera clamor :
Omnes ingentem gemitum dant pectore ab imo.
Mœstorum torpent infractæ ad prælia vires :
Confestimque cadunt animi : nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque parant exposcere pacem.

Latro ultra sævit, precibus nec flectitur ullis :
Aggrediturque furens lectas mactare bidentes :
Subjicit et verubus prunas, et viscera torret :
Dant famuli manibus lymphas, cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis,
Et dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
Impletur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.

Inde scelusque novumque nefas in pectore versat.
Quæ patris occisi servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis,
Huic raptum invitæ, stuprumque intentat inermi,
Incensurum ædes minitans, terrensque trementem.

Nuncius interea vicinos clamat agrestes :
Atque vigil pastor stabuli de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo

Horrendam intendit vocem. Qua buccina signum
Rauca dedit, raptis concurrunt undique telis
Auxilio agricolæ celeres. Furor arma ministrat.
Mars ipse armipotens animum viresque colonis
Addidit, et stimulos acreis sub pectore vertit.
Ut videre virum crudeli morte peremptum,
Haud mora, prosiliunt, hic torre armatus adusto,
Stipitis hic gravidi nodis : quod cuique repertum,
Ira facit telum. Gladios et spicula vibrant,
Intendunt acreis arcus, amentaque torquent,
Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones :
Objiciunt multi sese ad divortia nota,
Hinc atque hinc, omnemque aditum custode coronant.
Omnibus idem ardor : perturbant eminus hostem :
Postremo ardentemque oculis, animisque frementem
Cominus invadunt : condunt in viscera ferrum,
Sternunt, et pœnam scelerato ex sanguine sumunt.
Purpuream vomit ille animam : cum sanguine mista
Vina refert moriens, seque in sua vulnera versat :
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Istic nunc metuende jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulchro.
Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent.

Militis hæc finis fatorum, hic exitus ævi.
Nunc exercetur pœnis, veterumque malorum

Supplicia expendit. Scelus omne exuritur igni.
Discite justitiam moniti, et non temnere divos :
Et sperate Deos memores fandi atque nefandi :
Aut tandem simili pœna commissa luetis.

ALEATOR DESPERANS.

LUSORI CUPIDO SEMPER GRAVIS EXITUS INSTAT.

Aleo fortunæ dubios expertus acerbæ
Casus, mentis inops, mœrens, iratus oberrat :
Nudatus numis, agro exutusque paterno,
Quo sese vertat, qua victum quæritet arte
Hæret : desperat : Diris se devovet : illæ
Finiat ut vitam laqueo, mortemque, malorum
Extremum, hortantur rapido semel oppetat ausu :
Aut vivendi ultra sit ei si forte cupido,
Militiam intrepidus divam sectetur, et agros
Grassator vastet, populeturque omnia ruri.
Pravo Dirarum suasu seducitur amens :
Mox prædæ intentum latrociniisque strategum
Invenit : immani se consecratque cohorti :
Agricolas vi, fraude, minis spoliare parati,
Invadunt pariter jurato fœdere villas :
Nec tantum villas et parva mapalia nudant ;
Aras diripiunt scelerati, et sacra profanant.

Nuncius interea rumor volat, haud procul hostem
Visum : audito hostis terrentur nomine : mentes
Invadit subito perculsas panicus horror.
Ocius accelerant ; præda spoliisque quadrigas
Et jumenta onerant : ad propugnacula tendunt ;
Castraque tuta petunt, voto furtisque potiti.
Æqua autem prædæ partitio restat opimæ :
Hinc talis faciunt sortes : sortitio lites
Dissidiumque parit, Nemesi instigante, scelestos
Dignis pro merito quæ pœnis afficit ultrix.
Denique post rixas furialia ad arma venitur :
Maxima lethifero pars vulnere saucia vitam
Conflictu amittit : quos inter concidit una
Aleo nec ludo felix nec denique pugna.

CIRCULUS
VICISSITUDINIS RERUM HUMANARUM.

Divitiis oritur plerumque superbia : cum sit
    Fluxarum paucis cognitus usus opum.
Stultitiæ vitio permista superbia tristem
    Commoda ob alterius procreat invidiam.
Invidia alterius macrescens rebus opimis,
    Lites, dissidia, et bella cruenta parit.
Bellum hostile, rapax, ardens, miserabile, dirum,
    Exutam profert robore pauperiem.

Duris pauperies ærumnis languida, gignit
Demissum atque humilem, spe pereunte, animum.
Demissusque humilisque animus pacem edit, et atras
Invidiæ extinguit dissidiique faces.
Pax alma, ingenuas præsertim quæ fovet artes,
Orbi suppeditat denique divitias.

VARII HOMINUM SENSUS.

Omnibus haud possit quum Juppiter ipse placere,
Non equidem mirum senis et pueri acta, loquaci
Morosus varie si rideat ore popellus.
Unus quod probat, hoc alius reprobare laborat.

PUER PEDES VADIT, SENEX ASINO VEHITUR.

Carpit iter pedibus puer, atque infirma tenellus
Longe progrediens sua membra labore fatigat :
Intereaque senex asini dorsum occupat, et nil,
Dum segnis vehitur, pueri miseretur euntis.

SENEX PEDES VADIT, PUER ASINO VEHITUR.

Deliro stolidoque seni nec cura salutis
Nec ratio fessæ fragilisque est ulla senectæ :
Tergo asini puerum ferri permittit, et ipse
Pone sequens pedibus figit vestigia lentis.

SENEX ET PUER PEDITES, VACUO ASINO.

Quanta senem puerumque simul dementia cepit !
Fasce omni vacuum comitatur uterque pedester
Defessusque asinum, cujus conscendere tergum
Neuter, gestari quo possit, velle videtur.

SENEX ET PUER SIMUL INSIDENT ASINO.

Ah, tandem pandi nimium rumpentur aselli
Pondere membra gravi. Simul ambo senexque puerque
Insideant uni ? Quænam hæc vesania ? Cur non
Alter eat pedibus, solus gestetur ut alter ?

SENEX ET PUER ASINUM PORTANT.

Delirare senem, puerum insanire, negabit
Nemo ; ridiculam quum rem designet uterque.
Namque asinum magno pariter conamine portant,
Quos asinus dorso fortis portare valeret.

ORLANDUCCIUS LEONINUS

PUER, LEONI A MATRE ERIPTUS.

INSIGNE IN PROLEM MATERNI EXEMPLAR AMORIS.

Quem grata accepit quondam urbs Florentia dono,
Vi valida erupit carcere forte leo :
Dum vero indomitus frendensque vagatur in urbe,
Grassantemque pavens civica turba fugit :

Unguibus invadit puerum violentus acutis,
Qui viduæ proles unica matris erat.
Currit mæsta parens, prædam eripit ocius : ille
Cum prole illæsam lenis abire sinit.
Quæritur : unde truci clementia tanta leoni ?
Indicia hæc animi sunt generosa sui.
Afflicto imbellique homines hinc parcere discant.
Discat opem proli sedula ferre parens.

SPECULUM.

Quisquis aves propriæ speciem cognoscere formæ,
Consule lævati planitiem speculi.
Si te conspicies facie vultuque venustum :
Fac vita et mores sint sine labe tui.
At si deformis tibi forte videberis : adsit
Deformi virtus splendida; pulcher eris.
Si te florentem validumque virilibus annis
Cernes : egregij facta imitare viri.
Si, rugose senex, tua tempora cana videbis;
Luctificæ tempus mortis adesse puta.
Dum, contemplator, speculo, hac ratione, frueris;
Te contemplando commoda multa feres.

COMES UGOLINUS GIRADESCUS & LIBERI DIRA FAME CONSUMPTI.

Urbs Pisæ, atque Arnus, qui Pisas irrigat, amnis
Testes exitii sunt, Ugoline, tui ;
Cum, turri inclusus, charissima pignora, natos
Esurie extingui cernis; et ipse peris.
Post Danthes, duce Virgilio, regna infera lustrans,
Necdum ibi sedatam comperit esse famem :
Nam videt infidi te Ruggerij occiput ore
Horribili, et rabidis dentibus impetere.
Fortunæ miserum, mortales, discite casum.
Esurie ecce comes dira Ugolinus obit.

DIEI ET ÆTATUM DIVISIO.

Aurora.

Aurea dum fulget roseis Aurora capillis,
Mortales ad opus surgere mane monet :
Mane monet puerum facilem tenerumque doceri,
Ne sero pigeat perdidicisse nihil.

Meridies.

Ecce, meri-mediusve dies præfervidus ortum
Inter et occasum, vivida membra movet.
Hinc discat duros juvenis tolerare labores :
Ne luxu ætatem desidiaque terat.

Vespera.

Vespera adest præceps : pars almi extrema diei
Ad cœnam et somnum corpora lassa vocat.
Vergit ad occasum quicquid provenit ab ortu :
Fitque senex tandem, qui puer ante fuit.

Nox.

Nox nigrans cæcis obducit cuncta tenebris,
Et nugas, somnos, somnia, spectra fovet.
Quælibet ad mortis tendunt animalia noctem.
Cum puero juvenis decrepitusque perit.

QUINQUE SENSUS QUINQUE DIIS ATTRIBUTI.

Visus.

Juppiter est oculis pictus tribus : haud male : visu
Namque inter reliquos prævalet ipse Deos.
Prævalet et visu reliquis mortalibus ille,
Luminibus fruitur qui sine labe suis.

Auditus.

Auditum recreat citharæ pulsator Apollo,
Musarum in medio dum canit arte choro.
Voce salutari et blandæ modulamine linguæ
Mite fit ingenium, quod fuit ante ferum.

Tactus.

Quum tactus sensum Venus atque Cupido gubernent,
Jucundum est tactu deliciisque frui.
Attamen obscœne tangendi prava voluptas
Gignere tangenti noxia sæpe solet.

Gustus.

Ruricolæ gustum Cereri adscribamus oportet.
Hæc frugum genetrix, hæc Dea cincta spicis,
Gustu nos dulci gratoque sapore focillat :
Ast procul ingluviem, vult procul esse gulam.

Olfactus.

Montivagæ olfactus tribuetur jure Dianæ,
Silvas quæ canibus lustrat odorisequis.
Herbarum et florum quisquis sectaris odorem,
Naribus admittas, quæ nocitura, cave.

AMORES NATURALES.

(Ex Plin. lib. xxxvj, cap. v.)

Marmoreo lapidi torva est incisa Leæna,
Parte omni aligeris cincta cupidinibus.
Colludunt; alii religatam urgentque tenentque :
Tortum alii cornu, quo bibat objiciunt :

Conscendunt alii : caudam hic trahit : iste flagellat :
Soccis villosos calceat ille pedes.
Hæc lapidi scalptor cum cuncta insculpseris uni,
Uni etiam tibi laus, Arcesilae, venit.

DII GENTIUM CELEBERRIMI.

Oceanus.

Rex vagus undarum, Cœlo Vestaque creatus,
Per mare balenis deferor Oceanus.

Saturnus.

Saturnus, Cœlo genitus Vestaque parente,
Ex me prognatam devoro Opis sobolem.

Jupiter.

Saturno genitore satus, Divum atque hominum rex,
Jupiter, ardenti fulmina vibro manu.

Pluto.

Saturni soboles et Opis, Pluto, Deus Orci,
Imi rex Erebi, Tartara opaca rego.

Neptunus.

Neptunus, proles Saturni et Opis, maris undas
Vasti ventosas paco tridente potens.

SOL.

Astrorum princeps, lyræ amans Sol, sum Jove natus :
Auratis mundum lustro nitens radiis.

ÆOLUS.

Æolus altitonante satus Jove, flamina cogo,
Et forti ventos carcere contineo.

VULCANUS.

Vulcanus Jovis et Junonis, atrox Deus ignis,
Fulmina, et arma paro bellica cœlicolis.

BACCHUS.

Inventor vini Bacchus, thyrsi inclytus hasta.
Ex Semele dicor filius esse Jovis.

MERCURIUS.

Mercurius Jovis et Maiæ charissima proles,
Alatus superis nuncia porto Diis.

MARS.

Mars nullo genitus patre sed Junone parente,
Asper, atrox, durus, prælia et arma sequor.

CUPIDO.

Flammifer, arcitenens, nudus, cæcusque Cupido,
Matre jubente ignes ejaculor Venere.

DEÆ GENTIUM CELEBERRIMÆ.

Ops.

Ops, Terra et Cœlo orta, leonum vecta quadrigis,
Sum Divum atque hominum mater et alma parens.

Vesta.

Vesta ego Saturni proles et Opis, Dea virgo,
Ignis perpetuus, flammaque viva vocor.

Ceres.

Nata Ope matre Ceres flavens, Saturnia proles,
Inventrix frugum, spicea serta gero.

Juno.

Juno Jovis soror et conjux, regina Deorum,
Filia Saturni, vindico sceptra mihi.

Minerva.

Orta Jovis cerebro, casta, armipotensque Minerva,
Artes ingenio, viribus arma colo.

Venus.

Alma Venus dicor, Cœli gnata atque Diei :
Auspiciis dantur gratia amorque meis.

Luna.

Filia Luna Jovis, rosei soror ignea Phœbi,
Clara nocturnas luce abigo tenebras.

DIANA.

Casta Jovis proles sum Latonæque Diana,
Venatrix pharetram duraque tela fero.

PROSERPINA QUÆ ET LUNA.

Progenies Jovis et Cereris Proserpina, certis,
Quod supra atque infra est, permeo temporibus.

MUSÆ.

Pierides Musæ, Jove natæ, Heliconis alumnæ,
Cantamus variis carmina læta modis.

PALES.

Magna Pales, Dea pastorum, præpinguia lætis
Ubertim armentis pabula suppedito.

FLORA.

Flora uxor Zephyri, Chloris quondam, Dea florum,
Nobilitor ludis, Roma proterva, tuis.

JUDICIUM PARIDIS.

MERCURIUS PARIDI.

Aureum ab ætherio tibi Mercurius Jove pomum
Aliger apporto nuncius, ecce, Pari :
Id, quæcunque trium censebitur esse Dearum
Formosissima, te judice, sola feret.

JUNO.

Sum, Pari, magna Jovis soror et conjux, dea Juno :
Me sine divitias sceptrave nemo tenet.
Præ reliquis forma si me testabere pulchram ;
Regna et opes tibi erunt munere prompta meo.

MINERVA.

E Jovis invicti cerebro prognata Minerva ;
Quæ præsum bellis, ingeniisque Dea ;
Grata equidem fuero si præferar, o Pari : per me
Magnus eris bello, magnus et ingenio.

VENUS.

Blanda et amœna Venus, lascivi mater Amoris,
Nudam luminibus me, Pari, sisto tuis.
Pomo ego si potiar, tu Helena potiere Lacæna.
Merces judicii faxo sit ampla tibi.

QUATUOR ELEMENTA.

IGNIS.

Ignis, seu flammans, cœlo qui proximus, Æther ;
Materia altisono fulminis unde Jovi :
Flammarum immodicus vi multa uritque necatque ;
Ast modicus grato multa calore fovet.

Aër.

Mobilis, et rerum per cuncta meabilis Aër,
Afflatu alituum promovet omne genus :
Commotus nimbos tempestatesque minatur,
Tranquillus terris æquoribusque favet.

Aqua.

Rerum Aqua principium, chaos, et fons est, et origo,
Frugibus unde vigor seminibusque venit.
Squamigeros homini pisces alimenta ministrat;
Et quo navigiis transeat, aptat iter.

Terra.

Terra parens, qua non elementum est firmius ullum,
In media mundi parte locata manet.
Fert gramen, flores, lætas fert denique fruges,
Et reliqua unde animans vivere quodque queat.

MENSES XII ANNI SOLARIS.

Annus.

Tortus ut in sese serpens convolvitur orbe,
Dum caudam immani mordicus ore tenet:
Haud secus in circum solaris volvitur annus,
Exactisque, in se, mensibus, usque redit.

JANUARIUS.

Jani bifrontis primo nunc ordine mensi
Conveniunt epulæ, pocula, abolla, focus,
Lætique in scena quos exhibet histrio ludi :
Urniger hibernas dum Puer edit aquas.

FEBRUARIUS.

Qui fuit extremus mensis Februarius olim,
Mutato veteri more, secundus adest.
Ante focum residens accenso pascitur igne,
Et Pisces, taciti ne noceant, metuit.

MARTIUS.

Quondam mensis erat velocis Martius anni
Primus, tertium habet nunc nova posteritas.
Collucat, putat : hortos stercorat, instruit herbis.
Incrementa simul verque Ariesque ferunt.

APRILIS.

Aprilis Latiis ab aperto tempore dictus,
Miti et fœcundæ qui proprius Veneri,
Dat gramen, flores ; plantas et germina profert :
Vernatque in Tauri sidere cornigeri.

MAIUS.

Maius, quo veteres soliti sacra reddere Maiæ,
Cantu avium gaudet, fronde virente viget :
Aucupibus præbet, qua fallant tempora, prædam :
Leda progenitos sidus habet Geminos.

Junius.

Junius esse sacer Junoni fertur : adunca
Herbas in pabulum, fœnaque falce secat.
Lanigerum tondet pecus, et lanam abluit undis.
Ast operi intento, Cancer aduste, noces.

Julius.

Julius Œnotrii sortitus nomen Iŭli,
Curva maturas falce metit segetes :
Colligit et religat cereales mergite culmos :
Æstiferi cum sol signa Leonis habet.

Augustus.

Sextilis modo fert Augusto a Cæsare nomen,
In metas semen qui cereale struit,
Et largam confert operosus in horrea messem,
Spicea dum manibus munera Virgo gerit.

September.

Septimus a Martis September mense locatus,
Vasa, cados, cuppas, doliaque ampla parat :
Grata maturas aura vindemiat uvas,
Sole fruente astro, pendula Libra, tuo.

October.

October cultæ cerealia semina terræ
Committit : glebas frangit, adæquat humum,
Lætior occato seges ut grandescat in agro.
Crebro at sementi Scorpio dirus obest.

November.

Suppeditat suibus glandes alimenta November,
Quercum qui solitus stringere verberibus.
Setigeri mense hoc hyemis pinguescite porci :
Glandibus Arcitenens nil nociturus erit.

December.

Providus accurat porcum jugulare December,
Durat et æquoreo pinguia larda sale.
Instruit arvina dulci botulisque, culinam,
Dum brumale piger fers Capricorne gelu.

QUATUOR MUNDI PARTES

Europa.

Sceptrum Europa gerit, pars præstantissima mundi :
Lætaque fert vinum munus, Iacche, tuum.

Asia.

Dives, opima, potens Asia, amplo splendida luxu,
Dat Divorum aris mascula thura sacris.

Africa.

Africa vi solis monstrosa animalia gignit :
Et profert calido balsama odora solo.

AMERICA.

Estrix dira hominum scatet auro America : pollet
Arcu : psittacum alit : plumea serta gerit.

IN P. GOSSILII LAREM NOVUM.

Quod Derrinthiacum larem vetustum,
Multo Gossilius labore, sumptu,
Tandem diruerit, quis improbabit,
Perpensis animo æquiore causis ?
Immensus, spatioque vastus amplo
Et longo undique murus, alta tecti
Magni congeries, trabes, tigilli,
Et transtra et mutuli, ostia et fenestræ,
Quin et materia omnis obsoleta,
Damnosæ indicium dabant ruinæ :
At destructa domus manu fabrili,
Jussu consilioque heri sagacis ;
Quum nil attulerit ruina damni ;
Magna ex parte alii, licet minori,
Paulatim fuit usui struenda.
Hac parce ædificata, herus sibi hortum
Ex fundi vacuo solo paravit.
Magnam materiæ ædiumque partem
Care vendidit, et cutem inde curat.
Hic apricus humi virente in herba

Curæ expers recubat diu supinus :
Noctu iras Jovis Æolive flatus
Sub tecto haud metuens, quiete in aurem,
Plenus munere Bacchi, utramque dormit.
O quam Gossilius lare hoc beatus !

POETICES LAUS.

Pingunt pictores et fingunt multa poëtæ,
Quæ licet indoctus ridicula esse putet :
Sunt tamen extra omnem cumprimis seria ludum,
Et dempto arcanis cortice plena sacris.
Nulla poëtarum est in doctis fabula libris
Quæ non delectet commoneatque simul.
Sed quoniam vario capiuntur plurima sensu
Judicio interpres sit sibi quisque suo :
Dummodo probrosi procul absit fomes amoris,
Et castæ menti quidquid obesse solet.

ORPHEUS, ORATOR.

Orpheus arte lyræ doctus, rapidos stitit amnes,
Et movit sylvas, perdomuitque feras.
Orator sapiens, dicendique arte peritus,
Dira hominum eloquio mitigat ingenia.

CUPIDO NUDUS.

Ex Apuleio.

Bella Psyche inspecto dum nocte Cupidine nudo
Miratur faciem pulchraque membra viri;
Forte humerum in dextrum fervens scintilla lucernæ
Insilit : evigilans inde Cupido fugit.

VULCANUS A PALLADE VICTUS.

Quid Vulcane tibi robur, quid malleus, ignis,
Et magni prosunt fulmina cusa Jovis ?
Aversata tuum Pallas generosa cubile,
Armis te vincit virgo pudica suis.
Non lædit castos arcu telisve Cupido :
Pectora nec penetrat pura protervus amor.

CORNELII KILIANI

DUFFLÆI

MISCELLANEORUM CARMINUM

LIBER SECUNDUS.

ILLUSTRES FEMINÆ VETERIS TESTAMENTI.

Eva.

Eva patris costa primi desumpta virili,
Prima hominum genetrix, prima virago fuit.

Sara, Abrahæ uxor.

Sara Abrahæ paret vetulo officiosa marito :
Isacum anus mater concipit atque parit.

Rebecca.

Isaci amans conjux prudens solersque Rebecca,
Esaŭ postponit, teque, Jacobe, fovet.

LIA.

Lia Jacobi uxor patriarchæ, filia Laban,
Germanæ sponso est nocte potita suæ.

RACHEL.

Cauta Rachel, Liæ soror, atque marita Jacobi,
Occultat patrios, clam fugitiva, deos.

THAMAR.

Bella Thamar, luctu posito, velata theristro,
Cum Juda socero dissimulata coit.

MARIA.

Aronis Mosisque soror Maria; æquore mersis
Hostibus; exultat, tympana pulsat ovans.

RAHAB.

Exploratores recipit, celatque receptos,
Servet ut incolumem seque suosque Rahab.

DEBORA.

Justitia et bello pollens Debora prophetis,
Summa Israëlem sedulitate juvat.

JAHEL.

Sisaræ iniqui hostis pertundere tempora clavo
Ausa Jahel, celebri nomine nota viget.

MATER SAMSONIS.

Cœlesti mater Samsonis voce docetur,
Quem, statuente Deo, sit genitura parens.

ANNA.

Quæ sterilis fuerat, tristis Dominum invocat Anna,
Et Samuelem edit, læta dicatque Deo.

RUTH.

Ruth spicas in agro, non cognita, colligit; inde
Noscitur affinis, fitque marita Booz.

ABYGAIL.

Davidem placat Nabali conjux Abygail :
Davidis consors postea facta thori.

ABELÆ MULIER.

Abelæ mulier sapiens, Sibæ caput urbem
Joab cingenti curat ab urbe dari.

SARA TOBIÆ UXOR.

Sara uxor Tobiæ septem viduata maritis,
Cum lacrimis fundit nocte dieque preces.

JUDITH.

Insignis Judith Holofernis nocte sopiti,
Numinis auxilio, demetit ense caput.

HESTER.

Assuero conjux Hester charissima regi,
Judæos precibus consilioque juvat.

SUSANNA.

Susanna, a senibus falso accusata malignis,
Insons inventa est, frausque retecta senum.

MATER MACHABÆORUM.

Hæc Machabæorum mater septem inclyta fratrum,
Legis amans patriæ, fortiter occubuit.

ILLUSTRES FEMINÆ NOVI TESTAMENTI.

MARIA VIRGO MATER DEI.

Virgo Dei genetrix Maria intemerata, salutem
Humano generi lætitiamque tulit.

S. ANNA.

Anna Dei matris Mariæ sanctissima mater,
Præmonitu sobolem concipit angelico.

ELISABETH ZACHARIÆ.

Cognatam Elisabeth simulac Maria ore salutat,
Utraque conceptu est exhilarata suo.

ANNA PROPHETISSA.

Anna pudica, modesta, senex vidua, atque prophetis,
In templo Dominum nocte dieque colit.

MULIER SAMARITANA.

Samariæ mulier regionis, aquas ab Jesu
Vivas ex vivo provida fonte petit.

MULIER ADULTERA.

Adducta a vafris muliercula adultera scribis
Ad Dominum, Domini libera sentit opem.

MULIER FLUXU SANGUINIS LABORANS.

Sanatur, vestem simulac contingit Jesu,
Quæ patitur fluxum femina sanguineum.

MULIER CANANÆA.

Vota precesque Cananææ pius audit Jesus :
Fitque fide matris filia salva suæ.

MULIER INCLINATA.

A Christo mulier sanatur corpore curva,
Laude salutiferum prosequiturque Deum.

MARTHA.

Hospitio Christum Martha officiosa receptat;
Et natum veri prædicat esse Dei.

Maria Magdalena.

Magdalena pedes Domini lacrimis rigat; inde
Crinibus abstergit mœsta dolensque suis.

Maria Jacobi.

Filio utrique locum in cœlis Maria ausa Jacobi
Poscere, divino commonita ore fuit.

Maria Salomæ.

Ungendi causa Christi Maria alma Salomæ
Cum reliquis pariter, sole oriente, venit.

Tabitha.

Mortua quæ fuerat, rediviva Tabitha resurgit,
Petri voce, aperit lumina, membra levat.

Lydia purpuraria.

Attente divi verba audit Lydia Pauli,
Baptismique sacræ fonte lavatur aquæ.

PROPHETÆ MAJORES ET MINORES VETERIS TESTAMENTI.

Isaias.

Quum Seraphim Dominum celebrassent, a Seraph uno
Admota est labris, forcipe, pruna meis.

JEREMIAS.

Defleo Judææ cladem, Solymæque ruinam :
Ad Dominumque velint, quæso, redire suum.

BARUCH.

Adventum Christi in carnem, postremaque mundi
Tempora prædico, præmoneoque pios.

EZECHIEL.

Quattuor in mediis describo animalia flammis,
Horribilesque rotas, ætheriumque thronum.

DANIEL.

Spelæo inclusus (sic rege jubente) leonum,
Numinis auxilio liberor incolumis.

OSEE.

Accipe adulteram, ait Dominus mihi : id exsequor : illa
Facta uxor, prolem concipit atque parit.

JOEL.

Explico Judææ quid terræ eruca, locusta,
Bruchus, rubigo sint paritura mali.

AMOS.

Primo equidem pastor, factusque deinde propheta,
In vaccas pingues invehor et proceres.

ABDIAS.

Vos ego Idumæos et gentes arguo : vobis
Nuntio luctificum providus imperium.

JONAS.

A ceto absorptus lateo noctesque diesque
Tres ventre in piscis : tum Niniven venio.

MICHÆAS.

Plango, et ut Israel moestus mecum, rogo, plangat.
Christi ortum, et magni jussa revelo Dei.

NAHUM.

Expono Niniven maneat quæ pœna relapsam :
Evertendam aio funditus Assyriam.

HABACUC.

Te Babylon, Babylon, te te, Chaldæe tyranne.
Arguo : at in psalmis, te, Deus alme, cano.

SOPHONIAS.

Vindictam minitor : moneo resipiscere pravos.
Est Domini velox et prope, dico, dies.

AGGÆUS.

Increpo Judæos templum instaurare morantes :
Ut properent, multis sedulus insto modis.

ZACHARIAS.

Quid vir rufo in equo, quid equi rufi, varii, albi
Sint, sancte indiciis, angele, disco tuis.

MALACHIAS.

Dira sacerdotum carpo peccata malorum :
Justitiæ solem nuntio corde bonis.

VITA D. JOANNIS BAPTISTÆ.

Aræ Zacharias dum sacræ incendit odores,
Angelus attonito talia verba refert :
Ne timeas : pariet, sterilis licet hactenus, uxor.
Hæc jussu summi sint tibi dicta Dei.

Sedula Zachariæ in domum abit Maria, Elisabetham
Cognatam impertit Virgo salute suam.
Infans exultat gaudens genetricis in alvo,
Aures ad gravidæ vox simulatque venit.

Elisabetha senex puerum parit : hinc domus omnis
Vicinique simul gaudia concipiunt.
Tum sumpta genitor vetulus mutusque tabella,
Scribit, Joannis nomen erit puero.

Conveniunt sacra de Virgine natus Jesus,
Atque parente puer natus utroque sene.
Divinæ apparent teneris signa indolis annis :
Ille quidem Deus est, iste propheta Dei.

Zachariæ proles deserta adit avia ductu
Angelico : luxum deliciasque fugit.
Membra pilis hirti discit velare cameli,
Et lumbos zona cingere pellicea.

Inde palam sancto populum monet ore profanum,
A malo ut abstineat qui fuit ante malus :
Baptismi et nitido purgetur rite lavacro,
Sordescit pravus cui vitiis animus.

O rem mirandam ! Venit expers labis Jesus,
Perfundique unda fluminis ipse cupit.
Tingit eum Baptista : patet cœlum : atque columbæ
Instar candentis Spiritus almus adest.

Clausus discipulos ad Jesum carcere mittit
Baptista : accincti mox iter accelerant :
Et referunt coram visa atque audita reversi ;
Ægros curari Numinis auxilio.

Gnata Herodiadis, natali Herodis, in aula
Saltat : et Herodi festa chorea placet,
Mercedem illa caput Baptistæ poscit : idemque
Saltantis voto protinus annuitur.

Sacrum divi hominis stricto caput ense recisum
Fert matri in patina sæva puella suæ.
Proh scelus infandum ! nece dira plectitur insons,
Qui carpsit vetiti crimen adulterii.

CHRISTOPHORUS MYSTICUS.

Hæc tibi quæ sacro panguntur carmine lector,
Mystica sunt veri symbola Christophori.
Christum fert humeris immensus more gigantis,
Dum fert humanum per freta sæva genus.
Non mundi aut pelagi rabie terretur; at atra
Nocte, maris fluctus transmeat intrepidus.
Lucida eremitæ pellit laterna tenebras,
Sancto evangelii lumine, Christe, tui.
Et gressum pinus viridans ac florida firmat,
Quæ solida et constans est, sine labe, fides.
Tu quoque Christophorum vigilans imitare beatum :
Ut verus tandem Christifer esse queas.

SIMON LEPROSUS & MULIER PECCATRIX.

(Mat. 26,6. Marc. 14,3. Luc. 7,37.)

Felix es Simon, qui convivator Jesu
Sanctis convivæ pasceris eloquiis.
Peccatrix quoque ter felix muliercula, Christi
Quæ fragrante pedes unguine mœsta linis.
At vos officia hæc animo qui fertis iniquo,
Felices inter quis numerare velit?
Abdita sacrarum quisquis mysteria rerum
Ignoras, falso carpere sacra cave.

MAGDALENA PŒNITENS.

Criminis exemplar sit Magdalena piandi,
Fusis quæ veniam promeruit lachrymis :
Ut peccatorum nimia qui mole gravantur,
In cruce Christi omnem spemque fidemque locent.

FIDES, SPES, CHARITAS.

(1. Corinth. 13.)

Virtus quidem magna est Fides,
Nec Spes Fide virtus minor :
Sed, teste Christi apostolo,
Est maxima harum Charitas.

IN SYMBOLUM JACOBI MONAWI.

IPSE FACIET.

Ipse faciet, fecit, facitque, qui suo
Mundum reget, rexit, regitque numine.
Futura, præterita & simul præsentia
Erunt, fuerunt, sunt, Deus, manu in tua.

IN IDEM SYMBOLUM.

Confide, homo, Deum roga, sis subditus
Illi, tuamque curam in Illum projice,
Te vestiet, te nutrietque, lilia
Qui vestit agri, quique aves cœli fovet.
Quid inquieto multa volvis pectore ?
Deus, saluti quod tibi est, ipse faciet.

DONA SPIRITUS SANCTI.

Spiritus sapientiæ.

(Prov. Cap. VIII. 15.16.)

Per me equidem regnant reges, et condere jura
Ac leges soliti justitiam statuunt.

Intellectus.

(Ecclesiast. Cap. XXXIIII. 9.10.)

Multarum expertus rerum vir mente volutat
Multa : intellectum qui didicitque refert.

Consilii.

(Proverb. Cap. XXVII. 10.)

Consilium satagunt almæ qui pacis inire,
Hos sequitur merces plurima lætitiæ.

Scientiæ.
(Sapient. Cap. XIII. 1.)

Vani sunt quibus est ignota scientia, summum
Qua noscant, et ament, rite colantque Deum.

Fortitudinis.
(2. Paralip. Cap. XVI. 9.)

Terram oculis late Dominus circumspicit omnem :
Credentesque in eum numine fortificat.

Pietatis.
(1. Timoth. Cap. IIII. 8.)

Utilis ad cuncta est pietas : promissio vitæ
Quæ nunc est et erit, cum pietate viget.

Timoris Domini.
(Ecclesiast. Cap. I. 12.)

Cor delectabit Domini timor, atque dierum
Vitæ homini spatium, lætitiamque dabit.

TEMPLUM.

Est locus iste sacer, sanctum et venerabile templum,
Æternique domus, non temeranda, Dei.
Relligio et pietas hic pura mente colantur.
Sint risus, nugæ, verba profana, procul.
Vana superstitio, perversaque hypocrisis absint :
Absit terrenæ sollicitudo rei.

Non huc atque illuc animus meditando vagetur :
Sed præsens numen cogitet, oret, amet.
Hanc serva normam quisquis sacra fana frequentas :
Sin minus : accedens fana, profanus eris.

IN HYPOCRITAM.

Heus tu, fucato simulator hypocrita vultu,
Ecquis erit fuci tandem finisve modusve ?
Vis clemens, humilis, mansuetus, justus, honestus,
Integer et castus, probus atque benignus haberi :
Plurima in æde sacra pietatis signa doloso
Ostentas gestu : supplex et cernuus oras :
Inque humeros caput obstipum inclinare peritus,
Murmura præproperis profers crepitantia labris :
Et gemis et plangis : palmas ad sidera tollis :
Sæpe feris pectus : lachrymas emittis inanes :
Et conficta vafro suspiria pectore ducis :
Denique versutus personas induis omnes,
Ut videare pius, quum pergas impius esse.
Fallax es vulpes, et simia relligionis :
Pelle lupus sub ovina avidus, pecudumque vorator :
Atque dealbatus paries. Quid prosequor ultra ?
Est perspecta Deo tua mens, lingua, actio, vita ;
Quem quia posse putas falli, tu falleris ipse.

EXPOSTULATIO JESU CHRISTI
CUM MUNDO INGRATO.

Sum pulcher : at nemo tamen me diligit.
Sum nobilis : nemo est mihi qui serviat.
Sum dives : a me nemo quicquam postulat.
Et cuncta possum ; nemo me tamen timet.
Æternus exsto : quæror a paucissimis.
Prudensque sum : sed me quis est qui consulit ?
Et sum via : at per me quotusquisque ambulat ?
Sum veritas : quare mihi non creditur ?
Sum vita : verum rarus est qui me petit.
Sum vera lux : videre me nemo cupit.
Sum misericors : nullus fidem in me collocat.
Tu, si peris, non id mihi imputes, homo :
Salus tibi est a me parata : hac utere.

MORTIS AGON.

Æger homo recubat languorum pondere pressus :
Assistunt conjux, proles, moestique parentes :
Consulitur medicus : geniorum turba malorum
Et furiæ afflicti mentemque animumque fatigant.

Ignarum instituit, sacris munitque sacerdos :
Angeli ab ætherio veniunt properanter Olympo,
Adstant languenti, lachrymas celantque parentum,
Et fugere horrendi cacodæmonis agmina cogunt.

Angelicis plene doctus sermonibus æger
Et divum exemplis, cœlumque erebumque tuetur :
Collocat in Christo spem confirmatus Jesu,
Qui generi humano servator et anchora sacra est.

Exhalans animam vita cadit, hanc sibi prædam
Incassum dæmon studet ima in tartara ferre.
Cœlestem angelicis manibus defertur in aulam.
Hæc illi merces cui sancta ecclesia mater.

ANIMA ALATA HOMINIS.

Instructas alis animas finxere periti,
Qui rerum causas pĕrdidicere, sophi.
Quippe anima in cœlos fertur sublimis apertos,
Intuitu æterni perfruiturque Dei;
Dum contemplatur lætis cælestia vŏtis,
Divinoque hilaris numine pasta viget.
Verum momento flaccescit protinus horæ,
Nec remanet claro, quo fuit ante, loco.
Nubila perstringit caligo lumina mentis :
Deficiunt alæ : labitur : ima petit :
Humanis præceps vitiorum involvitur umbris,
Virtutum spreta, qua solet ire, via.
Quam mens inconstans hominis, quam lubrica vĭta,
Qui subito e summis lapsus, in ima ruit!

QUINQUE SENSUS QUINQUE ANIMALIBUS

ATTRIBUTI, ET PIE INTERPRETATI.

Visus.

Visu aquila excellit, solis radiantia spectat
Lumina, et illæsis fulgura fert oculis.
Nos oculo mentis lumen speculemur Olympi :
Luce Dei exorta diffugiant tenebræ.

Auditus.

Auribus erectis Auditu cervus acuto,
Naturæ munus convenienter habet.
Divinis homo sic modulis accommodet aures,
Ut recreet verbis mentem animumque sacris.

Tactus.

Pertenues Tactu quæ nectit aranea telas,
Nocte dieque suum pendula texit opus.
Quæ tactu bona, quæ tactu fiant mala norint
Qui faciunt : factum judicet ipse Deus.

Gustus.

Simius eximio gnarus discernere Gustu,
Rejicit ingrata, et grata sapore tenet.
Quam suavis Dominus sit, quam cœlestia dulci
Delectent gustu, res manifesta piis.

Odoratus.

Pollet Odoratu canis indagator, et auras
Nare acri captans quod placet assequitur.
Virtutis dulces homo consectetur odores,
Possit ut æterno Christi odor esse Deo.

SOLITUDO SIVE VITÆ FEMINARUM ANACHORETARUM.

Elisabetha.

Elisabetha fugit cum prole senex in eremum :
Angeli opem celeres auxiliumque ferunt :
His dulcem moriens gnatum commendat; et inde
Defuncta in cœlum tollitur ætherium.

Maria Magdalena.

Magdalena, soror divæ carissima Marthæ,
Fastum, delicias, luxuriemque cavet.
Angelico gaudet deserta per avia cœtu;
Et sacrum attenta percipit aure melos.

Maria Ægyptiaca.

Hæc Maria Ægypti, nigra æstu, atque horrida cultu,
A Zozimo occultis vivere visa locis,
Exhalat, Christi gustato corpore, vitam;
Atque sepulta cubat, quam leo fodit, humo.

Maria Abrahami Eremitæ neptis.

Abrami neptis juveni dum credit amanti,
Exit desertum, luxuriæque vacat.
Post pertæsa probri, repetit quam liquit eremum,
Et moritur claris cincta caput radiis.

Thais.

Thaida lascivam Pannutius arguit abbas,
Et monet immundum linquere prostibulum.
Illa tribus cellæ claustro se continet annis :
Mortua nunc vivit conciliata Deo.

Pelagia mima Antiochena.

Ut mima et meretrix vitam Antiochena probrosam
Corrigat, et dure crimina dira luat ;
In tacitam devota Deo discedit eremum :
Hinc moriens cœlum migrat in ætherium.

Cometa et Nicosa.

Scortator Babylas mimus fœdam, edita in arce
Sponte sua inclusus, luxuriem domuit :
Mox quoque scorta Cometa, simulque Nicosa, pudice
Ut vivant, casulam non procul inde struunt.

Erena.

Casta Erena pie vestitu induta virili,
Eligit obscuri devia tecta specus :
Vescitur hic herbis : animam edit : lumine cassum
Corpus heremitæ condecorant tumulo.

Pelagia Margarita Antiochena.

Montis Oliveti, velamine tecta virili,
Antiochena jugum femina quæ coluit,
Contemptis opibus, fastu luxuque relicto,
In cœlis dulci lætitia fruitur.

Euphrosyna.

Euphrosyna in cœtum monachorum virgo recepta,
Mutato sexum nomine dissimulans,
Sponte inclusa casæ vitam sola egit; et ante
Credita vir, mulier mortua visa fuit.

Sara monacha.

Quæ sexagenis, ad ripam fluminis, annis
Sara senex vitæ tempora longa trahit,
Vasto in secessu, Domini meditatur Jesu,
Cum gemitu et lachrymis, vulnera, flagra, crucem.

Euphraxia Romana.

Discedit Roma, fugiens Euphraxia luxum,
Inque plagam tendit, per mare, Thebaidis.
Emaciata Deo servit : crebra prece fervet,
Et superat diras dæmonis insidias.

Sylvia Ruffina.

Annis sola quater vitam egit Sylvia denis :
Luce preces fudit : nocte quievit humi.
Interea, præter digitos, vix corporis ullam
Partem, quo nitida sit cute, lavit aquis.

Sophronia Tarentina.

Vitæ acta et nomen Sophronia in arbore sculpsit,
Atque in deserto debilis occubuit.
Cassum anima corpus volucres viridantibus herbis
Et foliis, multa sedulitate tegunt.

Sanctimonialis Hierosolymitana.

Virgo sacrata Deo juvenem quo vitet amantem,
Desertum accedit : sobria mandit holus.
Monstrat heremitæ, quam se servat penes, ollam
Unde alimenta capit, crescere, non minui.

Nephalia gnossia.

Nephalia Idæi quum decrepita incola montis,
Ævi jam finem sentit adesse sui,
Gnossum urbem, natale solum, lento pede tendit,
Hic vivit paucos, emaciata, dies.

Amata.

Occlusis foribus, se cellæ includit Amata,
Dum procul a turbis vivere sola cupit;
Vitam octo dure miseram trahit abdita lustris;
Post moritur miris extenuata modis.

Ivetta Leodiensis.

Ægris, orba viro, postquam subvenit Ivetta,
Leprosis medicas adhibuitque manus :
Se gurgustiolo secretam inclusit agresti,
In Domino tutam nacta Deo requiem.

Hermelindis.

Turpe Hermelindi stuprum exosæ, insula Meldris
Angelico sedes tuta fit indicio.
Hic agit ætatem : celebris post fata Pipini
Magnifice auspiciis est tumulata ducis.

Coleta Boyletta.

Gandavo orta, casæ Corbæi inclusa, Coleta
Quatuor annorum delituit spatio.
At cum Francisci rigidus magis ordo placeret,
Ordine funigero condecorata fuit.

Otilia Bavaria.

Otilia incoluit montes, calicemque salutis
Sumpsit sola : æthræ scivit et indicio,
Defuncti e pœnis animam patris esse redemptam.
Virginibus struxit denique cœnobium.

Dympna Hyberniæ regis filia.

Incestum renuens cum patre admittere Dympna,
Gerberni ductu devia rura petit.
Inventum mulctat Gerbernum morte satelles :
Virginis ipse caput demetit ense pater.

Maria Oigniacensis.

Hæc Maria oppidulum linquit natale Nivellas,
Wilbrochæque colit relligiosa Deum.
Instinctu inde migrat divino : vivere sola
Expetit e turbis : Oigniaci moritur.

REYNOFLA.

Veste induta rudi parvum Reynofla tegillum
Incolit, et degit virgine cum socia.
Affatu angelico fruitur : mortem oppetit : ægris
Et claudis miro subvenit auxilio.

PROSOPOGRAPHIA,

SIVE

VIRTUTUM, ANIMI, CORPORIS,

BONORUM EXTERNORUM,

VITIORUM ET AFFECTUUM VARIORUM DESCRIPTIO.

NATURA.

Ubera distenta, et fax ignea, avis, ligo, aqualis,
Naturæ illustrant divitis effigiem.

VIRTUS.

Ensem, hastam, et galeam mihi tradidit arma vetustas :
Nunc conculco malum cum vitiis satyrum.

VERITAS.

Nuda palam, fuco lita nullo, solis ad instar
Clara, regor ductu, Spiritus alme, tuo.

GRATIA DEI.

Larga Dei ditat nos amplis gratia donis :
Et toto quidquid vivit in orbe fovet.

ECCLESIA.

Sancta crucem, claves, calicemque ecclesia Christi
Ostendit, sancto subdita Spiritui.

MISERICORDIA.

Sortem afflictorum miseror : rosa, crux, pelicanus,
Dant nostri certum pectoris indicium.

VICTORIA.

Noxia pessumdo vani ludibria mundi :
Hinc victrix palmam et laurea serta gero.

CONSTANTIA.

Firma, columnæ instar, maneo : ceu Scævola dextram
Urens, sum constans, propositique tenax.

EXPERIENTIA.

Æquoris immensum docui perquirere fundum :
Hinc contum manus hæc, ista gerit bolidem.

SANITAS.

Intortus baculo serpens Epidaurius, impar
Et quinquangulus hic, signa salutis habent.

OBEDIENTIA.

Una crucem Christi manus, et gerit altera sceptrum :
Hæc duo sunt animi symbola morigeri.

PAX.

Frango arma : et festos palmæ atque virentes olivæ
Paciferis ramos alma gero manibus.

CONCORDIA.

Fasciculo signor telorum, turturibusque :
Ægre quod rumpi fœdera juncta sinam.

ÆTERNITAS.

Circulus æternam me, præteriti atque futuri
Me gnaram bifrons esse docet facies.

TIMOR DOMINI.

Lege, tubaque Dei Domini designo timorem :
Nuncia lex pœnæ est, et tuba judicii.

PIETAS.

Olim ut flagrantes aræ, atque ciconia, sic nunc
Signa piæ mentis sunt globuli atque liber.

PŒNITENTIA.

His metanœa utor delicti conscia virgis :
Moxque lavor, lympha purificorque sacra.

PATIENTIA.

Lilium ut agrestes inter spinas, ut in igne
Aurum, ita in extremis perfero dura malis.

HONOR.

Consilio insignis, facundus, doctus, et usu
Vir longo expertus, dignus honore cluet.

LABOR.

Et formica, et apis, bovis exuviæ, ligo, clava,
Ignitusque silex, sunt tua signa, labor.

DILIGENTIA.

Quod gesto flagrum, me gnavam agilemque; sed alæ
In capite et pedibus, me celerem esse docent.

LIBERALITAS.

Cornu copiæ habet manus utraque: largior inde
Munifice: at ne sim prodiga, servo modum.

MAJESTAS.

Dicitur alituum regina, aquila, et Jovis ales:
Majestas hominum præficitur generi.

POTESTAS.

E cœlo est omnis, Paulo testante, potestas:
Nec frustra virgam gestitat et gladium.

RATIO.

Ut virgæ pueros, et equos moderantur habenæ ;
Sic hominum affectus æqua domat ratio.

FŒDUS.

Ut restim e variis contorquet restio filis,
Diversos hominum sic animos socio.

TRIBULATIO.

Me misere afflictam, manibus pedibusque ligatam
Impetit esuriens dente minace lupus.

DEBILITAS.

Me, quibus innitor, baculi, angusto ore matella,
Et macies, fractam viribus esse docent.

INQUIETUDO.

Mustela, et crotalum, atque horarum machina, motum
Ut raro sistunt; sic mihi nulla quies.

NEGLIGENTIA.

Et colus et fusus digitis cecidere remissis :
Mox neglecta etiam concidet ipsa domus.

PAVOR.

Quum lepus ad folii strepitum paveatque trematque
Adscribi poterit jure pavor lepori.

MENSURA.

Circinus, æqualis norma, et libella fabrilis,
Commoda mensuræ sunt documenta bonæ.

PECUNIA.

Quidlibet in terris regina pecunia possum :
Quare hominum obnixe me colit omne genus.

PERICULUM.

Undique discrimen : pendet supra caput ensis :
Corpus circum enses : spina premitque pedem.

VIS.

Ore atque ungue leo sævit : violentia flammis
Et ferro valide fortia quæque premit.

FRAUS.

Esca pisciculos et mures illice fraudo,
Et larvata dolos qualibet arte struo.

DISCORDIA.

Cincta caput colubris tetrum discordia proflo
Dissidium, et rapidas effera subdo faces.

DIFFIDENTIA DEI.

Aspernor lucem, diffido Deo : mihi tota
Est spes in caris fixa numismatibus.

IMPUDENTIA.

Ostentat culum simia : atque pudore remoto
Nudam ego me exhibeo : pando pudenda palam.

IN OBITUM CHRISTOPHORI PLANTINI

ARCHITYPOGRAPHI REGII.

Sistite ploratus, lachrymas, planctusque poetæ :
Plantinus felix vivit apud superos.
Non illum (ut quondam) febris, non hernia, tussis,
Colicus aut dolor, aut calculus urget atrox.
Defunctus morbis, senio, cura, atque LABORE,
CONSTANTI tandem perfruitur requie.

IN EUMDEM.

Plantini patriam, indolem atque mores,
Si quem noscere forsitan juvabit;
Expertusque domesticusque dicam.
Plantinus genere atque gente Gallus,
Comis, candidus, innocens, modestus,
Large munificus, simul benignus,
Solers, ingeniosus, eruditus,
Et CONSTANS fuit et LABORIOSUS.
Sed notissima ne referre pergam,
Quæ chalcographiæ ars satis probavit :
Hoc demum genio precor sepulti,
Æterna requiescat in quiete.

(Obiit Antverpiæ anno CIↃ.IↃ.XXCIX.
kalendis quintilibus.)

IN OBITUM ABRAHAMI ORTELII COSMOGRAPHI REGII.

Orteli, tibi nænias inanes,
Et cantus querulos, monodiasque
Viventi minime fuisse cordi,
Perspectum mihi cognitumque quum sit :
Non lamenta proinde vana fundo,
Nec Parcas temere increpo sorores,
Quod vitam tibi ademerint molestam,
Teque ad sidera miserint volentem,
Jam lassum, fragilem, senem, tuoque
Functum munere recte et erudite.
Ipsum hoc decrepita exigebat ætas ;
Ipsum hoc pro meritis tuis statutum,
Summi Numine sic volente cœli,
Ut post assiduos quies labores
Te læto excipiens bearet ævo.
O si me quoque sicca mors, minorem
Annis plusve minusve te duobus
(Nam bis lustra ego septies peregi)
Ægrum tolleret, et labore, cura,
Languore, atque aliis malis levaret,
Ut sic post obitum et suprema tandem
Possim funera dicier beatus.

(Obiit Antverpiæ CIↃ.ↃXCIX.IIII.
kalendis quintilibus.)

IN MORTEM ANTONIOLÆ

MAXIMILIANI VRINDI FILIÆ.

Heu quam lanificæ brevi sorores,
Quinquennem nimis asperæ in puellam,
Momento fragile abscidere stamen !
Extingui, o mala fata, parcæ iniquæ,
Letho tam properato, acerbo, amaro,
Vrindi Antoniolam, patris simulque
Matris delicias, fuit necesse ?
Non talis superum quidem voluntas :
Vestræ hæc invidiæ imputanda mors est.
At nos cum revocarier puella
In vitam nequeat silens priorem,
Votis supplicibus Deas rogamus
Junonem Veneremque, amore junctis
Dulci conjugibus velint adesse :
Funestæ ut reparare damna mortis,
Atque Antoniolam, loco sepultæ,
Aut Antoniolum obtinere possint.
Quod, Vrinde, ut tibi sit bonum atque felix,
Gnavus præsta operam tuam patrando.

(Obiit Gandavi.)

FINIS.

INDEX.

Levensbericht. 1
Typographus lectori candido. XXXI
Ad Cornelii Kiliani Dufflæi Miscellanea Joannis Romboutii epigramma. XXXIII

LIBER PRIMUS.

Lusus in Europæ nationes. 1
Lusus in septem artes liberales 11
Lusus in tres operas librarias 16
Orthographiæ Latinæ querimonia 18
Bibliotheca. 20
Symposium 21
Gloria exitialis 22
Abusus medicinæ. 24
Animalia quadrupedia vivipara 26
Venationes ferarum, avium, piscium; Pugnæ bestiariorum et mutuæ bestiarum 73
Encomium galli gallinacei. 85
Bellum intestinum externo restinctum 87
In militem impium, carmen, centonis instar, ex Virgilio principue contextum. 87
Aleator desperans 91
Circulus vicissitudinis rerum humanarum. 92
Varii hominum sensus. 93
Orlanduccius Leoninus, puer leoni a matre ereptus . 94
Speculum 95
Comes Ugolinus Giradescus et liberi dira fame consumpti 96
Diei et ætatum divisio 96
Quinque sensus, quinque diis attributi 97
Amores naturales 98

Dii gentium celeberrimi 99
Deæ gentium celeberrimæ. 101
Judicium Paridis. 102
Quatuor elementa 103
Menses XII anni solaris 104
Quatuor mundi partes 107
In P. Gossilii larem novum 108
Poëtices laus 109
Orpheus orator 109
Cupido nudus 110
Vulcanus a Pallade victus. 110

LIBER SECUNDUS.

Illustres feminæ Veteris Testamenti 111
Illustres feminæ Novi Testamenti 114
Prophetæ majores et minores Veteris Testamenti. . . 116
Vita D. Joannis Baptistæ 119
Christophorus mysticus 121
Simon leprosus et mulier peccatrix 121
Magdalena pœnitens 122
Fides, spes, charitas. 122
In symbolum Jacobi Monawi. 122
In idem symbolum 123
Dona Spiritus sancti. 123
Templum 124
In hypocritam 125
Expostulatio Jesu Christi cum mundo ingrato. . . . 126
Mortis agon 126
Anima alata hominis 127
Quinque sensus quinque animalibus attributi . . . 128
Solitudo sive vitæ feminarum anachoretarum . . . 129
Prosopographia sive virtutum, animi, corporis, bonorum externorum, vitiorum et affectuum variorum descriptio 135
In obitum Christophori Plantini, architypographi regii . 141
In eumdem 141
In obitum Abrahami Ortelii, cosmographi regii . . . 142
In mortem Antoniolæ, Maximiliani Vrindi filiæ. . . 143

MAATSCHAPPIJ

DER

ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN.

UITGAVE Nr 7.

N^r

Exemplaar voor den handel

DE VOORZITTER,

DE SEKRETARIS,

Antwerpen. — Druk. J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

REFEREINEN

EN

ANDERE GEDICHTEN UIT DE XVIe EEUW

VERZAMELD EN AFGESCHREVEN DOOR JAN DE BRUYNE

UITGEGEVEN DOOR K. RUELENS

Bewaarder der Handschriften bij de Koninklijke boekerij te Brussel.

— II. —

ANTWERPEN.

P. KOCKX, Boekhandelaar der Maatschappij,

Oude Koornmarkt, 28.

—

1880.

— XLII —

Om dat Godt een gheeſt is, ſo ſint Jan ontbint,
salmen hem warachtich inden gheeſt aenbeden ;
want al dat wtwendich is een gheeſt verſlint,
belettende des gheeſts inwendich ſeden.
Den inwendigen mensch van Chriſtus leden
verſmaeyt alle ertſche dingen verganckelyck,
verblydende in Gods beloften, vol vreden,
dwelck hem eenen dranck is ſeer ontſanckelyck.
Wat batet vleesch óf iet int weſen cranckelyck ?
Inwendich en cant gheen vrucht inbrengen ;
den man inwendich verhuecht en valt danckelyck,
duer den wyn der belooften in alle dingen ;
al comt hem hier droefheyt oft blyſchap beſpringen,
gheenen dranck en verhuecht hem meer int leven
dan Godts belooften lieflyck den man geven.

Hoe dorſte Adam, nae den dranck der genaden,
inwendich, nae dbreken tgebots ſyns Heeren !
Eertſche wynen en coſten hem niet verſaden,
oft ſyn droeffheyt tot eenige vruecht verkeeren ;
maer doen hy den dranck der belooften vol eeren,
inwendich proeffde, wert los van rouwe,
van Godt den vadere, vol ſoeter leeren :
hoe dat hy vyantſchap ſetten ſouwe
tuſſchen tſaet des wyffs & tſerpent ontrouwe,
& dit ſelven ſal vertreden thoot
des ſerpents, Adam tot uwen behouwe.
O vrolycke rancken daer den wyn wt vloot !
Geenen tydtlycken wyn, in crachten ſoo groot,
meer vrolycheyts ſtichtende boven ſchreven,
dan Godts belooften liefflyck den man geven.

O wyn der belooften, die Noe ſmaeckte
Nae dat de deluvye was gedaen !
Godts lieffde vierichlyck doen themwaerts blaeckte,
ſterckelyck geloovende, met een ſalich vermaen,
hoe dat hy voort meer niet en ſoude ſlaen
al datter leeft ; waer is meerder vruecht bevonden,

inwendich den man verhuegende ſaen,
dan die belooften Gods ? Klaer ſchrifts orconden,
Abraham, u is diſgelycx geſonden
van den ſelven wyne, ſalichst om drincken,
hoe dat u ſaet, menichfuldich niet om gronden,
vermeeren ſoude in een eeuwich gedincken.
Waer machmen minlycker wyn in ſchalen ſchincken,
inwendich verhuegende Godts vrint verheven,
dan Godts belooften liefflyck den man geven ?

PRINCHE.

Due, duer Jeſayam doet een liefflyck bediet
tot al die geſchapen ſyn naer u beelde,
ſeggende : compt, coopt wyn & melck ; com, coopt om niet ;
voer den man inwendich noyt meerder weelde.
O wyn medeſynael, die noyt en verveelde,
maer verhuecht den man inwendich ſyn ſinnen !
U belooſte die ſterckt den genen die queelde,
als daldergoddelycxte wyn der goddelycker minnen :
onder u appoſtelen mocht men bekinnen

den wyn der belooften des heylicheyts crachtich,
dieſe alſoo verhuechden van binnen,
dat ſy der belooften vaſt waren gedachtich.
En twyfelt niet, Prinche, tis den wyn warachtich;
anders geenen en weet ic, om vruecht aencleven,
dan Godts belooften liefflyck den man geven.

— XLIII —

Hoe ongeſtadich is dlant ter weirelt wydt!
Deen is gierich, hoeverdich, in ſynder tyt;
met onrechtverdicheyt, ten mach haer niet baten,
muyterye maken over dlant & grooten ſtryt,
metten cortſten, in alle booſheyt, verwaten
oorloge, dierte & ſterfte in alle ſtraten;
ſyn onſalicheyt en is niet om ſchryven,
noch min des lants ſalicheyt & ſtaten.
Maer dlant, dat in ruſte & in vrede wilt blyven,
moet alleen Godts wyſheyt aenclyven,
& ſyn eygen vernufticheyt gaen te buyten wel;
want wanneer hy ſlapen ſal, nae des doots geryven,
ſoo en ſal hy niet met hem dragen dan gequel,
gelyc de rycke vrecke dede, wiens ſiele, snel
nae die doot begraven, wordt in eeuwicheyt vertreden.

den wyn der belooften des heylicheyts crachtich,
dieſe alſoo verhuechden van binnen,
dat ſy der belooften vaſt waren gedachtich.
En twyfelt niet, Prinche, tis den wyn warachtich;
anders geenen en weet ic, om vruecht aencleven,
dan Godts belooften liefflyck den man geven.

want Salomon badt Godt om ſwyſheyt gronden.
Beter is ſy dan peerlen oft gout ſeer reene :
geenen beteren ſchat, in ſweirelts ronden,
dan wyſheyt van Godt gegeven wt ſynen monden,
ons tot een leere om des lants verſtercken.
Dus, bidt om wyſheyt tot elcken ſtonde ;
ſoo blyſt ghy in ruſten tot alle percken,
haer wegen ſyn duechdelyc & goede wercken ;
want ſy bewaert in ruſte, in vrede, dlant,
& maeckt de menſchen tot wyſe clercken,
waerdoer ſy gebruycken een goddelyc verſtant.
Haer naeſte beſchermt ſy doer Godts crachtige hant,
doer Godts wyſheyt in landen & ſteden ;
geen beter ſolucie dan deſe ; want :
wyſheyt can de landen beſt houden in vreden.

PRINCHE.

Godt heeftſe lieff die hem vreeſen alleene meeſt,
& met ſynder wyſheyt woonen in dit foreeſt ;
want ſy is ſchoonder dan der ſonnen aenſchyne,
ſy is gecomen van den Heyligen Geeſt.

Geen peerlen oft geſteenten, hoe goet van myne,
en iſſer niet by te gelycken; midts haer doctryne,
ſubtyl, welſprekend in haer converſatie;
ſy is voorſichtich met Godts woort ten fyne;
by haer is kennis, verſtandt, met Godts gracie;
oock is ſy die spiegel een van Godts nacie.
Allen dingen vermach ſy doer wyſheyt claer;
want met Godts woort hout ſy haer rengnacie;
Godt blyft in haer & ſy in Godt voerwaer,
ſy blyft in die waerheyt, ſterck als een pilaer,
een met Godts woort, met vieriger beden;
geenen coſtelyckeren ſchat int openbaer:
wyſheyt can de landen best houden in vreden.

Per *Conste bemin ick*,
Wyngaert rancke van Berchem.

— XLIV —

Ghy, vrecke ſpaerpotten, van herten geltgierich,
bedervers ws ſelfs lichaems & der natueren,
met den ſchat der booſheyt ſydy gequelt vierich ;
want in overvloedicheyt ſiet men u trueren.
Segt waer toe dat ghy tgoet vergaert tallen hueren,
als ghy des niet vrymoedich en derft genieten ?
Oft idel glorie moet dyn hert berueren,
dat ghy u derm leven niet en laet verdrieten,
& verwacht hoe ghy in aermoeden moecht vlieten,
naer u doot, duer tryck ſterven en een groote fame.
O gierige dwaſen, die ooyt daerom lieten
dlichaem te gevene ſyn nootdruft eerſame !
Eenen goeden naem is beter, tuwer vrame,
dan veel rycdoms om eere te verwervene :
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Noch is de miere veel wyſer dan ghy ſyt;
want ſy alleene tſomers haer nootdruft bejaecht,
& ſoo haeſt als den ſomer weer voorby lyt,
dan blyft ſe voort in ruſten, wien dat miſhaecht,
verterende dat ſy vergaert heeft onverſaecht,
u tot een exempel, ghy gierige vrecken!
Want alſmen de rechte waerheyt gewaecht,
men ſiet u om tgelt & goet raſen als gecken,
loopen & draven ſonder eenich vertrecken,
nimmermeer geruſt, vol onvreedts menichfout.
Nochtans en hebt ghy tgebruyc, tot geenen plecken,
als Midas, die niet en mocht handelen dan gout,
oft Tantalus, die alleen de vruchten aenſchout,
maer tgebruyc van dien ſtaet hem te dervene:
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Gheen meerder ſotheyt en canmen beſeffen // toch,
dan met rycdom hem in aermoeden generen;
boven Godt ſiet men u Mammon verheffen // noch;
deerts kieſen voer themels, tmach elc wel deren;
want al moechdy doer recht oft onrecht vergeeren,
ghy moetet hier al laten: ſchadt, gelt & goet.

Hoe comt dan, dat ghy daer niet aff en derft teren,
& dat ghy u ſelven geen gemack aen en doet?
Maer al hebdy den rycdom, u gebreckt den moet;
des gelts geſichte doet u herte verblinden;
ſoodat ghy Godts liefde verlaet met onſpoet.
Streckt liever ſchatten die ghy namaels moecht vinden;
den armen byſtaende, wilt u onderwinden.
Godt werdt bereet u in ſyn ryc te ervene:
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

PRINCHE.

En wilt geen ſchatten vergeeren op eerden // ſchier,
die roeſten, vermotten, oft worden geſtolen;
maer Godts woort wilt geloovich aenveerden // fier;
maeckt u doch ſchatten, in den hemel verholen,
daer roeſt noch motten en is, oft ghy ſult dolen,
& eenlyc derven den ſchat der genaden;
want gieriche yt te ſchouwen wordt ons bevolen,
als dienſt der afgoden, oorſpronck alder quaden.
Al wat ſulck vreckaert verſpaert, wordt met onſtaden,
nae ſyn doot, van ander onnuttich verquiſt.

En is hy dan niet wel dwaeſlyc beraden,
dat hyt voer andere ſpaert & ſelve gemiſt ?
Dus winnen & verteren ſonder ergeliſt,
dunckt my dbeſte ſyn om druck aff te kervene :
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Vol ghebrecx, Tuernout.
Den hoochſten prys : dry onſen ſilvers.

— XLV —

Hoe lange ſuldy, o ghy ſotten miſpreſen,
ſchatten vergeeren die u ſchalyc weſen,
& niet en dorſt tot ws nootdrufs ontpluycken,
geenſins gebruycken ?
Sydy niet naeckt, hier op dees weirelt gereſen ?
En naekt moeſty weder wech boven deſen.
Wat baet u van den ſchat die ghy gaet beluycken ?
Segt, verdorde ſtruycken,
ghy vult u kyſten & laet idel de buycken,
ghy brengt gelt te ſamen als ſlyc & ſant,
ghy vergaert veel ackers, erm eerde cruycken !
haeſt wordy gebroken : de dood comt op de hant ;
wat ſuldy dan medragen ? Niet eenen pant,
u ghierige pynt deſe dwaeſheyt te dervene ;
gebruyck u goet ſoo lange alst by u is ; want
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Godt en hevet goet niet te vergeefs gegeven;
maer om dat een mensch daer by ſoude leven
& ſyn deel daer aff nemen, wie dat mach haten,
eerlyc by maten;
want al waert dat wy hier twee duyſent jaer bleven,
& ons goet niet en dorſten comen beleven
noch gebruycken; wat ſout ons dan al baten?
Wy moetent doch laten.
Denckt ghy daerom niet, ghy gierich volck, verwaten?
Eenen goeden naem ſal voor duyſent ſchatten gaen.
Ghy ſlacht rechts Tantalus, ghy en condt niet vaten;
nochtans dwater & dappelen neven u ſtaen;
tgoet hebdy ſonder redene, dblyft onverdaen.
Raſch begint dees idelheyt aff te kervene,
oft tot uwer ſchanden ſal elck u roepen aen:
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Sot is hy die catyvich leeft erm, naect & bloot,
nacht & dach woelende om aertſche ſchatten groot,
die den roeſt & de motten duerſchaven,
oft dieven nae graven,
& van ſyn moeyte, en derff hy nau eten broot;

maer ontrecket ſyn ſiele, & lydt grooten noot ;
want ſynen Mammon, die hem niet en laven,
dient hy als de ſlaven :
om achter te laten huyſen & haven,
en groote rycdommen is alle ſyn geraes.
O ghy vrecke ! Verlaet u ſchrapen & draven ;
want in deſen nacht wordt u ſiele, ſeyt Godt u, dwaes,
gheyſſchet ; dat ghy vergaert hebt, ey ! wormen aes,
dat ſal eenen vremden beſtaen te ervene.
Leeft dan eerlyc, deylt darme ryckelyc ; elaes !
Sot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

PRINCHE.

Iſt dat u rycdom aenvloeyt boven getal,
ſoo en ſetter u herte niet op heel en al ;
maer opden levenden Godt, die ons voerſpoedich
geeft overvloedich
alle dinck te gebruykene, groot & ſmal.
Soo en is dan niet beters, dan dat elck ſal
van ſyn goet eten & drincken vrymoedich,
ſegt Salomon vroedich ;

want dats een gave Godts, die elck is behoedich.
Als wy hier voetsel & decſel hebben eenpaer,
laet ons gepaeyt ſyn, & ſchouwen rycdom woedich;
maer bereyden Godt een rycke ſiele hier naer;
want rycdom helpt niet in den dach der wraken ſwaer:
tryc volck is ontſeyt tryck Godts te verwervene.
Hy is wys die milt leeft op ſyn goeden; maer
ſot is hy die erm leeft om ryc te ſtervene.

Per *Siencie verheft*, Liere.
Den tweeden prys : twee onſen ſilvers.
Per A. Van Molle, feſit.

— XLVI —

Retrograde.

Hout vaſt thouwelyc //, malcanderen bemint,
Verblydt volcomelyc //, verwinnet quaet, doet goet;
betrout Godt getrouwelyc //, Chriſtum alleen bevint,
Strydt hier vromelyc //, thellemet vierich aendoet.

A° 1568 den eerſten July.

Minnelyc voer Godt, ja, een behagelyck	Iolydt,
Eeſt als man & wyff altyt leven	Openbaer,
Eerlyc nae Godts gebodt, ſonder twiſt oft	Nydt,
Soo Tobyas met vlydt & Sara leefden	Claer.
Tot dien fijn, ſtelde Godt dien ſtaet in	Voerwaer:
Een vlees, eens mans & wyffs eenpaer, duer hen diet	Regeert,
Ruſtich int hantwerck, godtvruchtich voer Godts	Outaer,
Behoort de man te ſyne, daer hy toe is	Verordineert.
Als een wyngaert vruchtbaer // de vrou hier oock	Iubileert;
Recht, als Davidt nareert //, in Godts vreeſe	Obedieert,
Namelyc ſoot de Heere, duer uwer liefden	Hanteert:

Aen dyn tafel geſtoffeert //, en ſyn oock geenſins	Abſent
Eel olyſplantkens, u kinderen tot duecht niet	Negligeert;
Reyn danckt dan pertenent // Godt & anders	Niemant,
Diet u al verleent, van ſweirels vernuft u hert	Afwent.
Chriſtus, u hooft excellent //, vlocht hier naer	Vaelyant,
Op dat ghy goey vruchten muecht voortbrengen	Abondant.
Leeft inden geeſt playſant //, herboren in	Noveteyt;
Acht ſweirels gewin verlies; lydy ſmaet, blyft	Conſtant;
Elck erme reyckt u hant //, met loff ſcheeren naem	Verbreyt.
Reden gebruyckt in al & wyckt van dwaſe	Ydelheyt;
Tlams maeltyt is bereyt //, ſiert u met witte	Cleeren,
Salich ſyn ſy die hen tot Godts genade	Keeren.

Ter liefden van u & u vader Colaert mede,
Prins der Jenetten reyn //, daer vruecht duer vermeert // is,
heeft uwen Mol dit nu gedicht duer jonſt & vrede,
die oock een cleyn Jenetteken ongeleert // is.

INCARNATIE.

Een componiſt //, voerwaer //, noode tyt verquiſt :
Godt geve waert ſy !
Al is in bedwanck // dlyff teer & cranck,
een geeſt is vry.

A° 1568, den 1 July. Per A. V. Molle.

— XLVII —

Als een ſterre der ſee, alderclaerſte van lichte,
oft als Abigael, die Davidts gramſchap ſwichte;
ja, als Rachel, o ghy dochter van Sion vercoren!
ſchoone, idoone, reyn Davidts nichte;
oft als Heſter, die ſeer bloeyde int geſichte;
ja, als Cedrus int velt, wilt hier nae hooren,
die de ſlangen can verjagen en verſtooren;
oft als ciſterne, daer dry ſterren om ſtreden,
ſulck is, ſeyd Chriſtus, tot onſen oorboren,
myn beminde, myn vrindinne; verſtaet de reden
om de welcke, ſegt hy, ic hebbe geleden
de doot, en gedaelt wt ſhemels troone.
Ja, rieckende als balſem, die niet en is om vertreden;
ja, al is Cypres edel, eer daer is aff gesneden:
ſulck is myn vrindinne, myn beminde, myn ſchoone.

Want ic hebſe gereynicht, ſegt hy waerachtich,
duer myn eygen doot, wt lieffden crachtich,
& huer habyten gewaſſen in myn bloet, al wit,
als ſy onreyn was, ſyt dit gedachtich,
& met de ſonde belaen ſeer onmachtich ;
maer nu machmenſe wel noemen, verſtaet wel dit:
puer, ſuyver van ſonden, & heel onbeſmet ;
want dat warachtich is, ſoo Paulus belydt ;
want Chriſtus, op huer ſynde verhit,
heeft hyſe gereynicht & in ſyn doot bevryt,
& willen ſterven voer huer, ja, vermalendyt
vande goddelooſen, met nydigen toone.
Dus al is mirre coſtelyck, ſonſer reſpyt,
& de ſonne claer, ſecht hy ſonder nyt :
ſulck is myn vrindinne, myn beminde, myn ſchoone.

Sy is de weirelt geſtorven & alle haer heerlc[illegible]happye,
& niet meer genegen, ſegt hy met melodye,
op tytelycke ſaken, te geenen dagen ;
maer heel nieu geboren, ſonder envye,
wtten geeſte ende water, los van melançolye ;
& nu wandelt ſy ootmoedich, ſonder vertſagen,

als een die niet en vreeſt ſvyants plagen,
noch ſweirels torment, noch ſulck aencleven.
Sy wandelt inde lieffde, naer Chriſtus gewagen,
ende int geloove, dits warachtich beſeven;
ſy heeft twee oogen, ſegt hy ſonder ſneven,
als twee duyven oogen, dats thueren loone;
de rooſe Jericho is coſtelyc in dit leven;
Christus die segt ooc, naer Salomon beſchreven:
ſulck is myn vrindinne, myn beminde, myn ſchoone.

PRINCHE.

Wie is deſe, ſpreekt Chriſtus tot haer, overluyt
als de bruydegom tot ſyn beminde bruyt,
die voort comt ſchoone als de dageraet,
claer als de mane, vol van virtuyt,
wtvercoren als de ſonne daer den dach wt ſpruyt,
huer aenſicht bloeyende als de granaet,
huer kele ſeer liefelyck? Dit nu verſtaet:
ſy is genegen tot goede wercken;
ſeer ootmoedich iſt dat ſy hier gaet,

met eenen ſchilt inde hant, tot haer verſtercken ;
ſterck int geloove, ſoo ic can bemercken ;
overſtraelt met lieffde, op huer hooft een croone ;
maer al is ſy volmaeckt, nae dbelyden der clercken,
Chriſtus die ſeyt : het hooft der heyliger kercken,
ſulck is myn vrindinne, myn beminde, myn ſchoone.

— XLVIII —

Schaemt u, catyvige herten vol nydt,
mans ende vrouwen, wie dat ghy ſydt;
als ghy ſiet uwen even naeſten dolen,
dan maeckt ghy blydelyc veel jolyts.
Vermaent doch uwen broeder tot duecht in tyts:
ſoo vergaert ghy op ſyn hooft vierige colen.
Ons wordt in devangelie bevolen:
ſiet ghy ſulcke die wt den wege gaen,
weet ghy ſyn gebreken, houtſe verholen;
en ſegt niet: ghy ſyt een Samaritaen.
Al doolden in ſonden een publycaen,
hy creech genade by den Heer der Heeren:
de ſulcke doolt wel, hy mach noch wederkeeren.

Al wert de ſulcke in dolen gevonden,
ghy diet wel weet, muecht hem ter duecht orconden.
Niemant en mach doen den anderen befamen :
doet hy onrecht, bidt voer hem tallen ſtonden.
Chriſtus is inde weirelt geſonden
dat hy de verloren ſchaepkens ſoude verſamen ;
de propheet ſegt : ghy ſout u ſelven pramen,
ghy die den verdoolden ſondaer veracht ;
niemant en mach oordeelen : tmoet Godt betamen.
Hebt compaſſie met den ſondaer dach & nacht,
wy ſyn in ſonden al ter weirelt gebracht ;
misdoet uwen broeder, wilt hem beter leeren :
de ſulcke doolt wel, hy mach noch wederkeeren.

Dolen & wederkeeren, Godt mach vergeven ;
men ſiet elck doolt wel eens in ſyn leven,
tſy int begin, middel, eynde, cleyn oft groot.
Die apoſtelen doolden, ſtater geſchreven ;
ſy ſyn gekeert & in Godts rycke verheven,
ſonder Juydas ; dit tuycht ſchriftuere bloot.
Den ſchaker doolden, ſondich tot in ſyn doot ;
hy is gekeert & ruſt in glorie perfekt.

Wilt uwen naeſten dan niet verſmaden in ſynder noot,
mer wilt elck anderen in liefden ſyn ſubieckt ;
& ſiet dat ghy den balck eerſt uyt u ooge treckt,
eer ghy een ander verwydt tſondich verſeeren :
de ſulcke doolt wel, hy mach noch wederkeeren.

PRINCHE.

Al dolen de ſulcke & doen overſpel,
en werpt den eerſten ſteen niet, tis Chriſtus bevel;
maar ſegt : bekeert u, wilt ſonden vlien.
Moyſes, al was ſyn volck tegen Godts wet rebel,
hy badt voor de kinderen van Iſrahel.
Doet dan goet, ſoo mach u dan oock goet geſchien ;
vermaent hun met liefden, tis Godts gebien ;
wiltſe met Godts woort trooſtelyc aenſpreken.
Elck ſal ſyn hoofken eerſt wel duerwien
& ſien wel op ſyn eygen gebreken;
& valt uwen broeder, wilt hem niet verſteken ;
maer bidt Godt voor hem tot ſynder eeren :
de ſulcke doolt wel, hy mach noch wederkeeren.

— XLIX —

Comt herwaers, vertoeft niet, hoort de majeſteyt :
de baſuyn ſyns woorts ſlaet in Sion met cracht,
de wynſtock gheeft ſyn vruchten : tis al bereyt;
de bruyloft des lams is gecomen ; niet en beyt :
comt ter bruyloft, ghy vercoorne, wys bedacht,
toeft niet, want dlam is van dbeginne geſlacht.
Salich ſyn de geroepene tot deſer feeſt ;
treckt u cleerkens aen reyn wit, blinckende & ſacht ;
die u geschenckt ſyn, dwelck is u geloove eeſt,
waer duer ghy verſekert ſyt, duer den Heyligen Gheeſt,
dat Godt u geroepen heeft tot dees maeltyt bly,
met al diet gelooven, & overwinnen meest
de weirelt, vlees, ſonden & Sathans liſten; want ſy
ſullen eten vant verborgen manna, dat hy
dongeloovige ontſeyt heeft int beginnen,
maer dees geroepen tot des lams avontmael vry
diet gelooven & in Chriſto overwinnen.

Siet, ick ſtae & clappe voer de duere geſtadich,
ſpreekt de Heere, iſt dat iemant myn ſtemme hoort
& opdoet, ick ſal tot hem comen genadich,
met hem myn avontmael eten beradich,
gelooft hy ſlechs, dat hy is geroepen & voort
overwint in my al wat de ſonde oorboort.
Sy ſullent al erven, ick ſal haer Godt weſen
& ſy myn kinderen : dits dlam Chriſty Jeſus woordt.
Syt getrou totter doot int gelooff gepreſen,
ſoo hebdy verwonnen in Christo, tot deſen
ſyn u namen in ſlevens boeck geschreven ;
maer oordeelt ghy u ſelff in twyfel gereſen,
ſoo behoort ghy niet tot dees maeltyt verheven ;
want Godt wilt die alleen ſyn geloovige geven,
die in hem haer volcomen ſalicheyt kinnen
& in lydſaemheyt beſitten dit haer leven,
diet gelooven & in Chriſto overwinnen.

Niemant is dan vremt van dees maeltyt voorwaer,
dan diet niet gelooven & haer ſelfs verdoemen ;
want de Heere roept de ganſche geloovige ſchaer.
Maer die de ſonde in haer laeten heerſchappen ſwaer,

can tot geen gelooff & overwinninge comen ;
al gebruyckt hy hier de maeltyt met den vromen,
hy ſlaecht ſyn oogen opt wtterlyc wyn & broot ;
maer de geroepene, die Godt heeft aengenomen,
ſlaen huer yverlycke oogen op des lams doot,
ſy cruyſſen haer vlees & betrouwen devoot
datſe de tweede doot niet en ſullen ſmaken,
maer nae dees doot int leven gaen ; ja, dat, minioot,
het lam ſal waſſchen de tranen van haer kaecken,
& gelyckformich den beelde Chriſty maken,
dat geen ooge en heeft geſien, geen hert en can verſinnen,
wat hy bereyt heeft, die in ſyn liefde blaken,
diet gelooven & in Chriſto overwinnen.

PRINCHE.

Dees ſynt diet gelooven & overwinnen al
in Chriſto, die de Heer tot dees maeltyt in laet ;
die hem alleen dienen & haten dafgoden mal,
die huer ſelven tellen int vercoren getal,
die Godt meer gehoorſaem ſyn dan dmenſelyc ſaet,

die hem duer Chriſtum verloſt hout van ſyn miſdaet,
die den naem Jeſu belyen voer de menſchen hier,
die ſyn cruys op hem neemt & dlammeken naegaet,
die werdich wandelen den evangelio ſchier,
die hen ſelfs niet leven maer Chriſto goedertier,
die haer cleederen gewaſſchen hebben in ſlams bloet,
die volſtandich blyven totten eynde fier,
die erm & ſachtmoedich ſyn van geeſte ſoet,
die truerich & bermhertich ſyn, geneycht tot goet,
die de gerechticheyt lieffhebben & beminnen,
die roept Godt ten avontmael; want tſyn deſe vroet
diet gelooven & in Chriſto overwinnen.

— L —

Ghy, cleyne ſchaer, hier verdruckt int leven
van ſweirels kinderen met turbacie,
vreeſt niet; dbehaecht den Vader u te geven
ſyn eeuwich rycke vol jubilacie.
Al ſchynet dat hy lang beyt ſyn gracie,
wilt pacientich verwachten in u lyden;
al doet u tvlees aen groote temtacie,
denckt niemand dan dien, die wettelyc ſtryden
werden gecroont; al roept den geeſt tallen tyden:
wie ſal my van dit lichaem des doots bevleckt
verloſſen, op dat ick mach verblyden
met mynen Godt, daer therte inwendich nae treckt?
Twyfelt niet; ſyn belooften ſal hy perfeckt
volbringen; dus peyſt, met begeerten duerſtraelt:
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Lang te beyden verweckt de begeerten ſeere ;
dus beſidt u ſiele met patientie ;
denckt den knecht is niet beter dan ſynen heere.
Hebben ſy my vervolcht met violencie,
ſy ſullen u oock dooden, ſonder mencie ;
want onder dien wolven, als ſchaepkens deſolaet,
ſende ick u ; maer op myn aſſiſtencie
ſtuendt, en ſyt liſtich als ſerpenten tuwer baet ;
ſonder valſheyt als duyven ſchouwende tquaet,
verwachtende den Heere nerſtich wakende.
Al ſchynet dat hy lang beyt, ſtandvaſtich ſtaet
op ſyn woordt ; ſydt vierich nae hem haeckende,
wetende dat u ſalicheyt is nakende.
Dus denckt vry als een die ſyn hope niet en faelt :
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Neemt exempel aen ons vaders verlangen,
die om verloſſinge riepen dach & nacht :
ſchuerdt, ghy hemelen ; comt, wilt ons ontfangen !
In uwe beſcherminge, toont, Heere, u macht !
Dus, mede lydtſamich u ſalicheyt verwacht ;
comende, ſal hy comen & niet verthoeven ;

al ſchynet dat hy op ſyn ſchaepkens niet en acht :
dat doet hy om u als tgout int vier te proeven.
De weirelt ſal lachen, ghy ſult u bedroeven ;
maer u droefheyt, ſeyt hy, ſal in vruecht verkeeren ;
als den appel ſyns oogs, tot uwer behoeven,
ſal hy u bewaren int perſequeren ;
hy en ſal u geen weeſen laten ; wilt vermeeren
u ſelven, & peyſt, als ſynen geeſt in u daelt :
hy en beydt niet lang, al ſchynet, diet eens betaelt.

PRINCHE.

Al ſaten die kinderen van Iſrahel
benaudt & verdruckt onder Pharaons hant,
duer Godts groote goetheyt, wt al haer gequel
werden ſy wonderlyc verloſt ſeer triomphant.
Al ſadt ſyn volck int Babiloniſche lant
gevangen, ja verlaten, voer ſmenſchen oogen,
al ſcheen hy lang te beyden, hy verloſteſe : want
ſyn belooften niet faelgeren en mogen.
Dus, al ſydt ghy me int verdriet getogen

vanden gepurpurden hoet opt beſt geſeten,
ſtaet vaſt op u hope ; ghy & wert niet bedrogen.
Jae, hoe hooch dat ſy haer ſelffs gaet vermeten,
die u geſchapen heeft en ſal u niet vergeten.
Dus denckt vryhertich opden regel dick verhaelt :
hy en beydt niet lang, al ſchynet, diet eens betaelt.

Per *Heer buycht myn herte.*
Egbert Meynert factuer in Amſterdam.

— LI —

Wyſheyt, een moeder alre goeder dingen,
heeft Rethorica eerſt geordineert,
op dat de menſchen, die naer booſheyt dringen,
& ooyt van begin die ydelheyt aenhingen,
daer duer geſticht ſouden worden & geleert.
Douders, voertyts, in wyſheyt gefondeert,
hebben duer Rethoricas excellencie
die volcken vermaent, onderweſen, geregeert,
duer geſchierde woorden & eloquencie,
ſtellende rechten, wetten vol ſciencie,
om redelyc te doen leven tvolck obſtinaet.
Hier toe hielp hun Rethoricas invencie,
die oorſpronck vande duecht is, beletſter van tquaet,
der benauder conſiencien toeverlaet,
die ſy duer vertrooſtinge ſteldt te vreden.
Maer twerdt beclaecht van menich geeſt boven maet,
dat onverſtandt deſe conſt dus doet vertreden.

Alle dien, die tvolck tot duechden willen trecken,
moeten in deſe conſt ſyn vervaren ;
want geen redenen en doen den geeſt verwecken,
ten ſy datmenſe luſtich weet tontdecken.
Met diſpoſitie den ſin openbaren
voort eloquencie : dat is jent verclaren
die woorden met reyne prononciatie,
op dat die hoorders uit hert mogen bewaren
tegen dat geſeyt wordt ſonder turbacie.
Die aldus tvolck leert, hebbende gracie
van Rethoricas conſte, werdich om pryſen,
die doet veel menſchen, duer ſyn informacie,
berou & leetweſen van ſonden bewyſen.
Doemen eerſt Rethorica ſach opryſen,
was dit haer officie in alle ſteden ;
maer tdeert jonge geeſten & oude gryſen,
dat onverſtandt deſe conſt dus doet vertreden.

Alle dat conſt genaemt wordt opder aerden,
machmen duer nerstigheyt leeren metter tyt ;
maer Rethorica, ſeer hooge van waerden,
can niemant duer ſyn ſelfs crachte aenvaerden ;

want tis een gave van Godt gebenedyt,
een chierage ſyns woorts, doende profyt
alle dien, die hem wt der herten beminnen;
een ſchoon inſtrument, dwelck coſtelyc affnydt
die booſheyt van veel verdoolde ſinnen.
Cranckheyt des vlees doet ſy dick gewinnen,
midts dat ſy inwendich conforteert den geeſt,
onſtekende therte vierich van binnen;
duer levende perſonagien aldermeest,
thoonende veel oude geeſten diemen leeſt,
recht oftmen geſchien ſach dat lange is verleden.
Dus iſt moeyelyc te ſien, in dit foreeſt,
dat onverſtandt deſe conſt dus doet vertreden.

PRINCHE.

Als voermaels heeren oft princhen yet bedreven
dat haer gemeente mochte miſhagen,
twert hun behendich te kennen gegeven
duer die conste van Rethorica verheven,
op dat daer vrede ſyn ſoude tallen dagen.

Wilde tvolk murmureren oft clagen
tegens haer regenten ? Twert haeſt geſlicht
van ſubtyle geeſten, die verre ſagen,
duer wien oock kenniſſe der dingen comt int licht.
Aldus is Rethorica lieffelyc int geſicht
eerſt geſtelt, om den mens te maken bekent
redelycheyt; want meeſt Godts geboden opricht
hebben wt die redene haer fondament.
Alle bequame policyen, pertinent,
ſyet men duer Rethoricas daet verbreden :
maer droefheyt menich geeſt nu duerpre nt
dat onverſtandt deſe conſte dus doet vertreden.

Per *Heer buycht myn herte*
Egbert Meynert factoer
in Amstelredam, den tweeden
prys & was dry schalen.

Als den menſche tgebodt Godts hadde gebroken,
& geenen trooſt van niemant en coſt verwerven,
ſoo heeft dan Godt den vader ontploken
de belooften ſyns ſoons, als ſoete conſerven,
hoe dat hy geboren ſou ſyn, & oock ſterven
om den menſche weder te brengen in ſynen ſtaet;
ſulcx dat hy eeuwich ſoude mogen beerven
ſyn ryck dwelck alle rycken te boven gaet.
Hier beloofden Godt Adam dat duer ſyn ſaet
tſerpents hooft noch ſoude worden vertreden;
de mens hadde mogen worden diſperaet,
& hadde Godt hem niet geſtelt te vreden.
Daer naer waſt meer dan vyfduyſent jaer leden
eer Chriſtus quam, die nu noch nimmermeer en faelt:
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

De propheten riepen lange met een accoort :
ghy, hemelen, dauwet neder van boven ;
ghy, wolcken, brengt regen der gerechticheyt voort ;
ghy, eerde, moet oock open ſyn gecloven
om dat onſe ſalicheyt, groot van vergroven,
opwaſſe ; dit baden ſy met verlangen ;
dat Chriſtus ſoude comen, niet om volloven,
& ſoude verloſſen de erme gevangen,
duert ſtorten ſyns bloets aent cruyce gehangen,
betalende de ſchult van Adam gemaeckt,
wt grooter lieffden, ſoo int boeck der ſangen
vertelt wordt van ſyn lieve bruydt ongelaeckt,
de welcke hier duer ſyn bitter doot heeft geſmaeckt
& ſyn vrindekens oock wtter hellen gehaelt :
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Disgelycx oock den mens vanden wyve geboren
vol onruſten is levende eenen corten tyt ;
hy gaet op als een ſchoone bloeme vercoren,
& valt aff als een ſchaduwe die verflydt.
Al ſchynet ſeer lange, tgebuert ſoo ſubyt :
ſyn dagen & maenden ſyn doch al getelt ;

tperck is gemaeckt daer hy niet verby en lydt.
De ſchult moet betaelt ſyn, al en heeftmer geen gelt;
de natuere heeft over elckerlyck gewelt;
tſchynt dat noch al lange is, alſt wat verbeyt;
maer als den tyt daer is van Godt geſtelt,
dan comt de doot fel, vol ſieckten verbreyt;
ten can al niet gehelpen, geroepen, geſchreyt,
natuere hout regel al comtſe gedraelt:
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

PRINCHE.

Den mens dan geſtorven, dlichaem geconſumeert,
mach blyven in deerde veel duyſent jaren,
verdroncken, verbrandt, geſoden, verrot, verteert,
ſulcx dat daer niet aff en can openbaren.
Nochtans ſullen, naer Ezechiels verclaren,
die doode weder levendich opſpringen;
want Godt canſe ſoo wonderlyc bewaren,
ja, gelyc den appel ſyns oogs ſonderlingen;
niemant en canſe wt ſynder handt gedringen,

al ſchynt datſe geheel ſyn verlaten,
& dat Godt ſoo lange beydt int wederbringen
haers lichaems tſynder alder eerſten ſtaten.
Weet dat Godt alle dingen doet met maten
& tgetal alſt hem paſt; hier ſietmen ongedwaelt:
hy en beydt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

— LIII —

Hertneckich volck, die hier int eerſs foreeſt,
ſyt gaende ingnorant
naer u behagen, en leeſt onbevreeſt,
thoonende elck samblant;
niet achtende des Heeren woordt vaelyant,
& nae ſweirels hoocheyt altyt wilt ſtaen,
aenmerkt hoe de Heere, duer ſyn ſtercke hant,
met de roede ſyns monts ſal ſtraffelyc ſlaen,
& ſynen thoren ſal ſnel als tvier opgaen
over de gene die de waerheyt haten.
Dus doet met Davidt naer Nathans vermaen,
& volcht de waerheyt, met redene, by maten;
dinckt dat ghy maer en ſydt als brooſche vaten
& als dblaeyken, dat vanden wint afdaelt;
op hoocheyt of joncheyt wilt u niet verlaten:
hy en beyt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Hy en beyt niet lange; dus ſoeckt den Heere:
het is nu den tyt
vanden ſlaep op te ſtane telcken keere;
want de doot comt ſubyt.
Den vyant loopt omme, groot is den ſtryt;
als getrouwe knechten weeſt op u hoede,
& verlaet den Heere niet om een cleyn jolyt;
met de wyſe maechden, doet als de vroede.
Des Heeren gaven neemt al te goede,
& van ſynder liefden en wilt u niet ſcheyen;
maer vliedt de booſheyt, tis tuwen voerſpoede.
De Heere ſal comen & niet lange beyen;
ſyn ſchaepkens die ſullen in Sion weyen:
bekeert u tot den Heere, niet langer en dwaelt,
& wilt u tot ſynder bruyloft bereyen:
hy en beyt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Ghelyc den blicxem opgaet int ooſten,
& ſchynt int weſten claer,
ſoo ſal de Heere comen & vertrooſten
ſyn kinderen eenpaer,
die hem boven al eeren & volgen naer,

in ſynder liefden oprechtelyc bedacht.
Maer ghy, die ſyn compſte en acht niet een haer,
u ſelven verlatende op hoocheyt & cracht,
al iſt dat de weirelt & tvlees op u lacht,
bemint de waerheyt voer alle ſaken.
De Heere ſal comen als een dieff inder nacht;
dus nae de gerechticheyt wilt altyd haken;
wilt vierich in des Heeren liefde blaken;
gaet hem te gemoete, niet langer en draelt;
weeſt nuchteren, wilt altyt bidden & waken:
hy en beyt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

PRINCHE.

Die eens betaelt (dus wandelt in ſyn paden),
is de Heere perfeckt;
de bocken ſal hy van hem verſmaden;
maer ſyn ſchaepkens ſubjeckt
ſullen met hem gaen in ſyn ryck onbevleckt.
Onder ſyn crachtige hant wilt u verneren;
den dorſtigen laeft, den naeckten deckt,

in Christus liefde wilt perſevereren :
hy is den hoeckſteen, wilt u daerop ſonderen,
opdat ghy eeuwich met hem mocht leven.
In ſyn heerlycheyt ſal hy triompheren;
ſyn kinderen ſullen met hem ſyn verheven;
ſy ſyn int boeck des levens geschreven;
hy heeftſe wt den doot int leven gehaelt.
Wt genaden ſal hy haer ſyn rycke geven :
hy en beyt niet lange, al ſchynet, diet eens betaelt.

Per *Liefde verwint vele.*

— LIV —

O eeuwige wyſheyt, vol alder genaden,
beloofte des Vaders, mynder ſielen een ſpyſe,
ghy ſyt alleene die myn ſiele heeft ontladen,
als ick bedroeft was met ſwaren advyſe.
Duer u duecht, lieff, iſt dat ick vruecht verſyſe;
ick was eens bedroeft, maer vruecht nu ten tyen
oorboor ick, lieff : tis noot dat ick u pryſe.
Myn droefheyt comdy met u woort bevryen,
vrede & ſolaes vindick aen alle ſyen;
myn ſwaermoedigheyt is duer u duecht gebluſt.
Hoe ſoudick ſonder u, lieff, connen verblyen?
Want den bant der droefheyt is duer u geſuſt;
ghy hebt vervult ſvyants begerten luſt;
ſyn nydich opſtel is duer u duecht vertreden.
Dies ick mach ſeggen, daer myn ſiele in ruſt :
lieff, uwe duecht // maeckt my verhuecht // & vol vreden.

Een fonteyne der claerheyt ſydy, lieff, alleene;
u minnaers lieſdy met uwer borſten dranck;
ghy ſyt den minſten eenen ſtandtvaſtigen ſteene.
Duer u, lieff, heb ick, erm wormken cranck,
tot ws vaders erve eenen vryen toeganck;
duer uwe duecht, lieff, is my dit al geſchiet,
daerom ben ick vol vreden, lieff, u weet ick danck,
dat ghy alleen myn qualen hebt geneſen ſiet;
& dat valſche ſerpent, dat Eva riet
die weirelt vol twiſt & diſcoort te ſtellen,
hebdy ſyn hooft vertreden, en anders niet
dan wt rechter duecht ick moet vertellen.
U duecht beſchermt my voer den twiſt der hellen;
ghy ſydt ons hooft, & ick een van u leden;
duer u duecht, lieff, en vrees ick geen quellen:
lieff, uwe duecht // maeckt my verhuecht // & vol vreden.

Den ſchat uwer duecht en ſal ick niet vergeten;
want ghy verhuecht my thert, ſin & gemoet;
ghy hebt my ontdeckt u ſvaders ſecreten,
duer uwe duecht alleene, wt liefden ſoet;
ghy ſyt neder gedaelt inde weirelt onvroet,

perſecucie geleden dryendertich jaer ;
& valſche leeraers, die als wolven verwoet
op my grunden & liepen, met nyde ſwaer,
heeft u duecht van my gekeert wt liefden lofbaer.
Hoe ſoudick, lieff, u dan connen gehaten,
om dat ghy mynder ſielen ſout doen lichten claer,
die als den nacht was doncker & verwaten ?
Verhuecht is my therte, nu boven maten,
duer u duechdelycke duecht & ſoete ſeden ;
& noch hebdy u leven om my gelaten :
lieff, uwe duecht // maeckt my verhuecht // & vol vreden.

PRINCHE.

U princhelycke duecht en can ick niet volſchryven,
die ghy my beweeſt, als ick lach gevangen
in Babel ſwaerlyc, duer tſondich bedryven
van Adam aengeerft tſwaermoedich in prangen.
U duecht heeft my verloſt : ick mocht wel verlangen,
doen my Pharo hadde in Egipten gebonden ;
daer toonde ghy my u lieffelycke wangen,
& hebt my int lant van belooften geſonden
met Moyſes u knecht, getrou bevonden.

U duecht, tallen plecken te mywaerts bekent,
uwen loff moet ick allomme vermonden,
die my van u geſchiet, eeuwelyck ſonder endt.
Sou ik u duecht verlaten, ſoo waer ick geſchent;
want vol vruechden ben ick duer u ſduechs reden,
die my wt der eeuwicheyt is toe geſent :
ieff, uwe duecht // maeckt my verhuecht // en vol vreden.

Per *Niet ſonder Godt*
Wilt alle diſcoort bergen.

— LV —

Als ick bemercke hoe nu de weirelt gaet,
den rou overboort // ſlaet //, myn oogen leken ;
want tvolck in archheden ſoo geſtoort ſtaet,
ſaeyende haer diſcoort // ſaet //, achterclap te ſpreken.
Elck wilt hem onderwinden ander menſchen gebreken,
hoet comt geſtreken //, tſy op leecke oft clercken,
niet aenſiende huer ſelffs quade treken,
den balck geſteken // in huer oogen niet en mercken,
maer de ſplinter in eens anders ſien ſy wel vlercken
te verwercken //, te benyden tallen tyen.
Men acht ook niet meer opt geeſtelyc van de kerken,
dat ſy leeren niet en verſtercken, ſeggen ſy ſonder vermyen.
Sinte Peeters leeringe ſtellen ſy opt dſyen,
die ſeyt : Wildy verblyen, obedieert tallen termyne
goede overſte, ooc quade die luttel bedyen ;
willet niet achten al ſiedeſe over dmaetken ſchryen :
ghemeene is tgebreck, elck ſie opt ſyne.

Wie is nu ſoeckende deeuwich leven // ſoet
met wercken even // goet // van charitaten ?
Weeſt my beradich, wilt my geven // moet,
ghy, die ſneven // doet // de onnooſele vaten
met quade opinien, die luttel baten,
benydende u prelaten //, u overſte blyvende.
Geven ſy u quaet exempel in kercken, in ſtraten,
wiltſe daerom niet // haten // ; tvlees is dat bedryvende ;
tvlees is contrarie den gheeſt, ſoo Paulus is ſchryvende,
altyts kyvende ſonder ophouwen.
Dus ſyt ghy altyts in duechden beclyvende,
& niet verſtynende noch te verflouwen,
wilt niet vonniſſen op tgeen dat ſy brouwen ;
tmocht u rouwen // hier namaels in pyne.
Wilt de leeringe der duyven aenſchouwen,
cleyn ſynde van geeſten alle menſchen ter trouwen :
ghemeene is tgebreck, elck ſie opt ſyne.

Als Chriſtus van deertryck machtich // ſchiet,
ſyn woort even crachtich // liet // tonſen profyte :
nochtans en is tvolck ſoo eendrachtich // niet ;
tis waerachtich : // ſiet //, ſynde ſonder verwyte :

die de taverne ſchout, is nu een ſplyt myte,
een ipocryte, // die Bachus kinderen wilt vlien.
Twaer beter dat ſy huer maecte ſulcx claps quyte,
eer huer, tot cleynen jolyte //, erger mocht geſchien.
Sy hoorent ſeer dicwils preken & geken,
maer tis te beſien // wie dat treckt te beene.
Dat een iegelyck ſyn hoveken wilde wien,
ic ſeg u lien // : verloſt waren wy wt weene ;
maer, lacen ! ons ſalicheyt achten wy ſoo cleene,
Godts gratie reene // & ſyn edele doctryne.
Dus kent ſelve u gebreken alleene,
& niemant doende blamatie geene :
gemeene is tgebreck, elck ſie opt ſyne.

PRINCHE.

Weeſt onderdanich, altyt Godts wille doet,
met eenen ſtille // moet // tot inder doot,
in tegenſpoet patientich, // in geſchille // vroet,
tis doch een pille // ſoet //, voer ſvyants ſtoot.
En moeyt u met niemant, tſy cleyn oft groot,
ick ſegt u bloot //, ſoo vindy u ſelven in vreden.

Siedy u broeder gevallen inder ſonden ſchoot,
duer Godts wonden // root //, verwint hem met goeder leden,]
ſoo verlofty ſyn ſiele wt ſvyants treden.
Malcanderen beden // behooren wy te decken,
alſoo lange als wy ſyn hier beneden.
Ter ſalicheden // laet ons tvlees doch wecken,
ſoo mogen wy afdwaen ons ſondige vlecken,
tot Godts gracie trecken //, die te crygen ten fyne.
Dus en wilt u ſoo verre te boven niet stecken,
met u eigen vlees & bloet te gecken :
gemeene is tgebreck, elck ſie opt ſyne.

— LVI —

Tvelteecken der Fransoysen.

Anno dryentachentich is dit geſchiet,
Janus ſeventhien tAntwerpen inder ſte;
maer Godt heeft ons geholpen wt dat verdriet,
doen ſy riepen : *tue, tue, la ville gaingné !*

O ghy lang gelobte knietaſters cortooys,
archliſtich volck, Franſoys // ontrou van gronde,
ſlangen onder palingen gecropen ſeer loos,
vermomt Huygenooyt //, luegenachtich van monde !
Haddy inde Paryſe moort geen ſtonde
u couſens te binden om ſdoots tontvlien,
twaer nochtans tyt dat menſe eens opbonde,
& niet en ſloddercouſte tot over de knien.

O vals wtgeven, verraderlyc ſpien
des lants, om rooven Antwerpen, de ſtadt!
Paryſche moorders, moeſt men u oock hier ſien
met groote buycken op een gebroeckillit gat?
Was dit u knietaſten nae couſbanden prat?
Neent; maer oft ſlodderveltceccken waer vergeten,
tſy moordersloſe van bloede niet ſadt.
Moetmen u ontrou al de weirelt doerweten?
U ſyn nu couſbanden met ſpieſen gemeten;
leertſe opbinden thoont beter nobleſſe,
& roept niet meer, of ghy wordt doot geſmeten:
Ville gaignée, vive la meſſe!

Ter meſſe hebdy gheweeſt, tis claer gebleken,
ons wacht doerſteken //, die ghy bloots hoofts vont ſtaen;
& deden u eere: ſchaemt u moorders treken!
Maer quaemdy ter weken // noch eens monſteren voortaen,
u ſouder weynich naer Vranckeryc gaen
victorie roepen, dwelck veel beclagen mach.
Maer hadden wy u te Parys ſulcx gedaen,
ghy ſoudt ons gemoort hebben tien dagen na dien dach;
wy vermochten u oock te doen een hert gelach;

wy ſyn ſulcx aerts niet, maer hebben u verſchoont,
meer als duyſent gevende ſtoot noch ſlach,
maer gevanckelyc geſet, genade betoont,
getracteert nae dat elck was geperſoont.
Danckt Godt der goetheyt & ons hert getrouwe,
ghy die ontroulyc by ons hebt gewoont;
tſcheen dat elck hert ons deylen wouwe,
ſoo gingdy voer open, maer cnoopt u nu touwe.
Ghy creecht knopgaten, rooy riemen, bindt op u teſſe;
maer roept niet meer tAntwerpen ſoo bouwe :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Ville gaignée, riept ghy me; tſal ons gedincken,
met tſweert al blincken //, om tvolck aen te vueren.
Die ons ſouwen moorden, de vrouwen verdrincken,
ſach men u tvolck wincken //, boos van natueren.
Siet, riept ghy, tcanalye ſpringt over de mueren :
Ville gaignée ! Want, met looſe liſten,
hadt ghyer vier duyſent uit ſtadt te dier hueren
in buſcade, daer geen borgers aff en wiſten;
tgewer was in u hoff, met tonnen & kiſten,
voer bagagie brocht, om ons te vernielen.

De cans liep verdraeyt, daer ghy luttel op giſten ;
want de moorders ſpouden meeſt ſelfs haer ſielen.
En ghy, bedenckende dmiſdaet, liet ſien u hielen,
vreeſende tgeſchut, te ſterck was u Godts hant.
Ghy meynden ryck maken u franſche fielen ;
ſy roofden te vroech, te laet ſtichten ſy brant.
Dacht ghy een nieu Vranckeryc te maken van dlant,
& u moeder daer in te ſtellen als vochdeſſe ?
Riep daerom u volck, & ghy als thirandt :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Ses daech te voren, heeft u volck, tis blyckelyc,
geſocht practyckelyc // baggen, coppen, ſchalen,
by alle juweliers geſteenten ryckelyc,
die ſy gelykelyc // ſmaendaechs ſouden halen
ſonder Godts penninck, met moorden betalen.
Sulcx was u meyninge, dexploot vanden ſpele,
tſchreyen der vrouwen, tſmeeken onſer quale,
en ſoude gebaet hebben int affteken der kele ?
Maer neen ; tis beter dat wy u ele
opt straet ontblooten, al acht ghy ons onſterck ;
dry hondert ſloechter vyftien hondert niet te vele ;
ſy mochtender meer gedoot hebben int perck.

Maer twas genoech om graven int bolwerck.
Alſt u belieft, moecht ghyſe beſoecken commen;
maer niet op ſulcker wyſe, oft ghy wordt den ſerck.
Comt devotich om een miſken, met ſwitſers trommen,
heydenſe wyſe, bidden den ſtommen,
voer de ſiele na tdecretaels confeſſe,
ſonder meer te roepen met grooter ſommen :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Seer naer een jaer hebdy hier liggen vermotten,
het balleken doen botten //, geen vyanden vercleent.
Als u quamen clagen goey patryotten,
die liet ghy gaen trotten //, met trooſt ongemeent :
hebt patiencie ; mon grandt troupe vient.
Twas waer; ghy en spraeckt nooyt waerder woort :
haer toecomſt wordt noch van weduwen beweent,
want ſy tAntwerpen meynden te doen een leelycke moort.
Was dit uwen eedt, doen ghy ons quaemt aen boort,
& wy u ontfingen als een hertoch geeert ?
Ten is niet te verantwoorden; maer hoort :
wildy dat uwen goeden naem weder keert ?
Juſticeert ſulc raedſtlie, u qualyc geleert,
& dat ghy als een jonck vorſt ſydt bedrogen,

bekent ſoo u ſoute op dat u loff vermeert :
ghy wint weder de herten u afgetogen.
Maer hebdyt wt ws moeders borſt geſogen ?
Soo is te vergeefs dees voergaende leſſe;
want ghy sout al weder te roepen poogen :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Wy hebben u als een princhelyc vorſt aenveert,
ingehaelt ſeer weerdt //, met veel jolyten ;
maer wy haelden in het Troyaens peert,
want met vier en ſweert //, woudt ghy ons doerryten.
Hebdy aen Joab geleert dus cuſſende byten ?
Oft heeft u Roboams jongen raet gepraemt ?
Oft ſocht ghy als Achab ſingulier profyten ?
Spreckt wt u herte, oft ghy blyft beſchaemt.
Deen huer waerdy hertoch, dander moorder genaemt;
tis claerlyc : ſydy verleyt, oft hebdys ſchult?
Soo macht u ſpyten dat ghy ooyt tAntwerpen quaemt;
want den put, die ghy ons groeft, heeft u volck gevult;
den geveynſden hinckaert bleeff oock in tumult;
daer en was int dootſlaen oft graven geen favuer.
Vive la meſſe creech vaſt ſlagen op den bult.

Dus werdt de loſe : o Monſieur, Monſieur,
miſéricorde ! ghy waert int getruer;
oock u volck, met menich gecuſte duceſſe,
die biddende mocht roepen, achter de duer :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Een comedie ſpeelden die van Parys,
dat wy hier onwys // & ſonder hert waren.
Wy hebbent u volck getoont; ſegt grand mercys;
leeft nae beter advys //, wildy wel varen;
oft wy ſullen thertoochs cleet niet ſparen
een ander om te hangen, datmen u omhinck.
Maer wildy ons een goed heer ſyn al u jaren ?
Voldoet den eedt die ghy ſwoert doenmen u ontfinck;
laet varen tcarſtpel, het ſteken nae den rinck,
ſteeckt nae vyanden, thooft haer monſtreert.
Dit brengt den tyt me : het ſpelen is kinderdinck;
volcht de Romeynen, ons alſoo govèrneert,
doer wyſen raet & crygſlie wel gemonteert,
ſoeckende den vyand & geen ſpeelbanen;
het ſal worden vergeten, hebdy u verabuſeert.
Staet weder op, uwen val ſal niemant vermanen;

gelooft des lants ſtaten, niet u corteſanen :
ſy kennen onſen aerdt niet, maer wy haer fineſſe,
duer troepen in Antwerpen, met vliegende vanen :
Ville gaignée, vive la meſſe !

Per *Theeft al ſynen tyt.*

— LVII —

Die hier onwetende altyt ſyn beſte // doet,
oft ſonder kenniſſe, goetdunckende, voort vaert,
is te pryſene, in ſweirels geweſte // ſoet,
boven dien die wetende ſwoorts veſte // goet,
misbruyckt, veracht, den heyligen geeſt beſwaert.
Nochtans om ſalich te ſyne, ſoo de ſchrift verclaert,
is dit niet genoech; want die hier nae wil leven,
moet wetende ſyn beſte doen, midts tgelooff gepaert
in Chriſto, welck ons de ſalicheyt can geven;
want wat niet wt den rechte geloove even
en geſchiet, is voer Godt onrecht, quaet oft ſonde,
& onwetentheyt, en can niet aencleven
tgeloove, de timmeringe van gronde.
Dus en wordt niemant ſalich, tot geenen ſtonde,
noch en is de geſchoncken genade weert,
dan die, ſoot ooyt de ſchrifture orconde,
die wetende ſyn beſt doet geloovich volheert.

Sout anders weſen, ſoo ick can mercken // hier ?
Sou ons ſgeloofs wetentheyt weynich baten ?
Soo mochten oock veel heydenſche clercken // ſchier,
Machometiſten, Joden, ſom van wercken // fier,
ſoot ſchynt, die oock Chriſtum noch ſyns woorts mandaten
niet en kennen, maer met verachtinge haten,
ſalich worden ; dwelck niet mach weſen.
Wie niet en gelooft, ſeyt Chriſtus, elck macht vaten,
is verdoemt : wat dient dan ſulcke daet gepreſen ?
Die hier ſyn beſt doet, duert tgelooff wtgeleſen,
wordt alleen een herboren Godts kint genaemt ;
die is reyn & van alle qualen geneſen ;
daer donwetende onreyn cranck blyft befaemt :
de genade Chriſty, ſoot recht is en betaemt,
wordt hem alleen toegeſchreven expeert.
Dus en wordt niemant ſalich, dan diet ſoo raemt :
die wetende ſyn beſt doet, geloovich volheert.

Waerom heeft Godt ſyn woort & leere // jent,
ſacramenten & alſulcx voer oogen geleyt ?
Dan om datmen van donwetentheyt keere // blent
totter waerheyt, die altyt Godts eere // ment.

Daer duer ſou gaen, als nieu creatuere bereyt,
ſou donwetende, beſtdoender der ſalicheyt,
in tſyne, als dander, hier nae beerven.
Wat ? Waer dan Chriſtus geloove, der liefden feyt,
dan een idel niet, datmen wel can derven ?
O neen, broeders, neen ; Chriſtus leven & ſterven
is die contrarie, ſoomen merckt & ſiet.
Die wetende ſyn beſt doet, bruyckt ſoete conſerven,
daer dander niet dan bitter pyne en beſpiet.
Sonder tgeloove en machmen Godt behagen niet.
Hoe ſterck hem dypocryt hier tegen weert,
dus wordt alleen ſalich, naer ſwaerheyts bediet,
die wetende ſyn beſt doet geloovich volheert.

PRINCHE.

Hier om, Prinche, waeckt & ſyt int weten // cloeck,
namelyc int gene dat u Godt heeft bevolen ;
doet u beſte, niet inden ſecreten // hoeck,
als ſulcken ſecktenſtichter oft verbeten // roeck,
maer als een chriſten openbaer onverholen.

Siet ghy donwetende ſalen oft dolen,
duer u wetentheyt wilt hem ſaen onderrichten;
want ſulck meynt hy gaet byde waerheyt ter ſcholen,
daermen niet en hoort dan leugenen dichten.
In Gods oordeel, wilt u tonge ſwichten
die ongrondelyc ſyn, & wy niet en verſtaen
dan ſententien nae des ſchrifts verlichten.
Muecht ghy, om beters wille, wel wtſpreken ſaen,
ſoo wy, in deſen, hier oock hebben gedaen:
dwelck ghy, Prinche, wyſelyc hebt begeert.
Dus niemant en wordt ſalich, dan nae ſchrifts vermaen,
die wetende ſyn beſt doet geloovich volheert.

Op de vrage van Bruſſel oft die menſch mach ſalich worden, onwetende ſyn beſt doende.

Per *Waer ſchuylt de waerheyt?* Caſſyere vanden Boſſche.

— LVIII —

O warachtich woort, dwelck was inden beginne,
by Godt vlees geworden, voer my ſeer geſtadich,
ter bequamer tyt, hier trooſt ick my inne,
van een maecht geboren, nu elcken beradich.
Dit warachtich woort en ſal my niet versmadich
ſyn, o Vader, al is myn ſiel in getruere;
tis my geſchoncken vol liefden genadich,
voer u, myn ſchult betaelt met ſyn bloet puere.
Neemt deſen trooſt met vader, van u figure,
daar ick op ſtake, ſoo ghy my duert woort bevaelt.
Ende tis de waerheyt die oprechte duere,
Chriſtus, uwen geſalfden, van boven gedaelt,
die my, duert woort der waerheyt, heeft weder gehaelt,
dryendertich jaer voer my gearbeyt // ſeere.
Nut dan : die ſpys is duer uwen geeſt beſtraelt,
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

In Chriſto woont de volle goetheyt int weſen,
my geſchoncken, Vader, loff heb ſynen name,
inder eeuwicheyt, nooyt te volle gepreſen,
die my na ſyn beloofte maeckte bequame
ſyns rycx, duert dragen van myn eygen blame.
Dit woort is geworden mynder ſielen bate,
duer tſlagen van myn ſonden aent cruyſen rame,
heeft my gebrocht inde warachtige ſtrate.
Sterkt my, o Vader, dat ick den wech niet en late;
nemet bloet des gerechtigen ſoet van treke;
van my niet ſiet doch in wat benauden ſtate
ben ick, ſpyſt den mont wt de vloeyende beke
der genaden, dat ick des vyants net breke.
Ghy, die wt u woort allen donclaerheyt //; teere
ben ick & roep, om dat ick int vlees noch ſteke :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Neemt dit fondament niet wt myns hertſen gronde,
Chriſtus uwen ſone, gecruyſt in geender tyt,
op dat ick mach belyen, met mynen monde,
dat in hem de waerheyt is, die my heeft bevrydt.

Van u comt hy coſtelyc gebenendyt,
ſyn weerde ſtreckt verre boven den goude,
& heeft my met uwen woorde alſoo verblydt,
dat myn ſiel een is met Chriſtus dieſe troude.
Soudy my dees hoop nemen ? Neen ghy ; geen froude,
Vader, men ooyt eenichſins aen u en vant ;
want u rechtverdicheyt hem alſoo benoude,
dat hy moeſt ſterven, & heeft alſoo triomphant
uwen thoren in genade verandert ; want
myn hope was wech, dies trooſt my naer leyt // ; eere
moet u alleen ſyn, Vader, ick roep om byſtandt :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

PRINCHE.

Princhelycke Vader, een God der erven,
daer ick duer uwen ſone gegoeyt ben binnen,
neemt wt mynen mont niet, als ick hier ſal ſterven,
dit woort Chriſtus, regent van myn vyff ſinnen,
die duer ſyn doot duergedrongen is wt minnen,
by u, mynen Vader, daer hy te voren ſadt
int leven ; op dat ick als dan ſou gewinnen

een gerechtige voorſprake, neemt my doch niet dat
ghy my gegeven hebt : den genadigen ſchat
Chriſtus, mynen broeder; ſoo is recht myn ſake.
Met inwendige oogen van traentkens nat,
ſchreyt myn ſiele & hout met hem de wake.
Dits myn hope; & als ick deynde genake,
voer my, o Vader, en valt geen ſwaerſeyt // meere;
& om dat den vyant haet ſulck myn voerſprake :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Gheſtelt op de Goublom int jaer
1564 den 4 april per *Verheyt den tyt*
Olyſtack in Antwerpen.

— LIX —

Heere, hoort myn woort, merckt op myn reden,
hebt acht op myn ſchreyen & myn gebeden;
myn Godt, myn coninck, ſeer geweldich & groot,
leyt my in u gerechtige ſeden;
verlicht my, dat ick niet ontſlape inden doot.
Wy hebben ſeer ghetreft ancxt ende noot,
nochtans heb ick luſt aen uwe wet;
want u woort en is niet dan de waerheyt bloot;
tduert eeuwelyc, thout de luegen verplet,
tvermaeckt de herten in droeffenis geſet,
tgeeft wyſheyt in onverſtandige gronden,
tverlicht de oogen, worter wel op gelet;
tis coſtelycker dan gout, twaerſchout de ſonden,
tis ſoeter dan honich mynen monde;
daer om bid ick u, nae ſchrifts eenpaerheyt // ſeere :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Ontneemt ghy de lanterne mynder voeten
dlicht opden wege, ſoo ſal my ontmoeten
duyſternis, die my in alles is ſchadelyc.
Maer gondt ghy my, tot mynder ſielen verſoeten,
dit woort der waerheyt, ghy toont u genadelyc;
dan ſal mynen mont over al geſtadelyc
uwen loff verbreyden, u dancken & pryſen.
Myn vyanden, die tegen my mordadelyc
met luegenen & liſt dagelycx opryſen,
ſal ick nae uwen woorde met goetheyt ſpyſen,
& metter waerheyt heel verwinnen.
Dan u, o Godt, bid ick, wilt my onderwyſen
& duer uwen geeſt onderhouden van binnen;
oock al loopen ſomtyts verkeert myn ſinnen,
oft dat ick my tot ſlevens onclaerheyt // keere:
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Hadt ghy my niet duer u woort bygeſtaen,
ſoo waer ick in myn ellende heel vergaen;
mynen trooſt & hulpe waer geweeſt ſeer cleyne.
Dan altyt was my u goddelyc vermaen
een gewiſſe toevlucht, eenen ſchilt ſeer reyne;

naemt ghyt nu van my, ſchande waer my gemeyne.
Dan ick heb, biddende, een ander betrouwen :
mynen mont blyve een levende fonteyne,
daermen waerheyt wt vloeyende mach aenſchouwen.
Leydt my daer in, leert my u woort onthouwen ;
want ghy ſyt Godt, dien ick tot hulpe verwachte ;
laet liefde in my geenſins vercouwen,
ſterckt myn geloove, ghy ſtercke Godt van machte ;
ſonderlinge gondt my daer ick om doe clachte,
op dat myn hert u eens ſonder ſwaerheyt // eere :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

PRINCHE.

O Prinche, wilt my van u woort niet berooven ;
want het is voer alle, die daer aen gelooven,
een cracht Godts, die dmerch duerdringt, ja, geeſt & leven;
tgeeft warachtich geluyt niet om verdooven,
theeft als de waerheyt altoos boven gedreven.
Ick verhuech my ſoo ſeere over ſyn aencleven,
gelyk een die den buet crycht daer hy nae vertoeft ;

tis myn erve, een ſchat van my hooch verheven,
duer louter ſilver ſevenmael beproeft.
Ick hope daer op, als myn vlees is bedroeft,
dwelck ghy metten inblaſenden geeſt condt ſtercken;
neemt ghy dbroot wt mynen mont dwelck myn ſiele behoeft,]
ſoo blyff ick onvolcomen in alle myn wercken;
daerom, o woort, wilt op u knechts woorden mercken,
op dat ick met Davidt ſwoorts vruechtbaerheyt // leere:
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Per *Weeſt dat ghy ſyt, Fruytiers*
den opperſten prys tot Antwerpen
ſes onſen ſilvers.

— LX —

O opperſte waerheyt, diet al regeeren // moet,
aenhoort myn bedinge, hier int dal van weene ;
maeckt my weerdich u woort & int gronderen // vroet,
dwelck ghy my verleent hebt duer Chriſtum alleene.
Al is myn vleeſch luegenachtich & onreene,
mynen gheeſt, Heere, die is tot u genegen :
laet den vooys myns monts dan, voer elcken gemeene,
getuygen u woort, opdat ick vande wegen
der duyſterniſſe, duer de ſonde vercregen,
mynen broeder afleyde als hy is cranck.
Want bleeff dan den trooſt ſynder ſielen verſwegen,
ſynen gheeſt mocht benaut blyven duer ſdoots bedwanc :
jont my dan wt gracien dat ick vroom & vranck
hem trooſte, als hem belaſt ſvlees ſwaerheyt // ſeere ;
op dat hy mach ſmaken den genaden dranck,
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Neemt wt mynen mont niet, maer laet my houwen // vaſt
den gheeſt ws woorts, op dat den dangerueſen tyt
my niet en verleyde, gheeft duer dbetrouwen // raſt
myn ſiele in u genade gebenendyt.
Want ick weet dat ghy alleene myn verloſſer ſyt;
maeckt my dan levendich nae uwen woorde,
& gheeſt my verſtant, als my hier naeckt den ſtrydt;
neycht myn herte tot u met ſoeten accorde,
booſheyt doet van my; want als ick tquaet oorborde,
ſoudick u, Heere, mynen ſchepper verlaten.
Roept my dan; my waer leet dat ick u verſtoorde
wt den godlooſen raet, die de waerheyt haten;
midts dat u woort ſoeter is dan honich graten,
ick my tot u ſonder ancxt oft ſebaerheyt // keere
u biddende, ootmoedich wt charytaten:
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Dwoort der waerheyt, gedaelt wt ſvaders // ſchoot,
dwelck my is gegeven tot een dierbaer pont,
op dat ick niet en ben van ſyn verſmaders // groot,
ſal ickt wtdeylen; want ſulck inhout myn verbont;

& duer tgeloove & tbelyden metten mont,
is den bekeerden ſondaer tot Chriſtum gewent.
Laet my dan, o Heere, al wordt ick gewont,
dwoort der waerheyt blyven tot een teſtament;
ſoo mach ick alleene, in deſen tyt preſent,
aenroepen uwen goddelycken name.
Want, ſonder u woort, waer my noch onbekent
de wetentheyt van u, o ſchepper bequame;
maer wt genaden heb ickſe tot mynder vrame,
ſoo ick in devangelyſche claerheyt // leere.
Dus op dat ſalich blyve ſiel & lichame:
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

PRINCHE.

Heere, laet u genade comen vuer // my,
tot mynder ſalicheyt, ſoo ick heb gebeden;
op dat ick u goetheyt een belover // ſy;
ſoo ſal ick antwoorden, op den dach van heden,
myn leeraers & ſtraffen haer booſe ſeden;
midts dat ick my verlaet op u woort verheven,
om dat my verſterckt; want theeft de doot vertreden.

Soo u, ſal ick niet ſterven, maer eeuwich leven
& vertellen, nae dat my is gegeven,
de wercken van uwer mogentheyt crachtich,
die in al beveſticht ſyn & geſchreven,
doer dwoort der waerheyt, o Vader almachtich.
Laet mynen mont dan niet weſen leugenachtich;
maer u alleen ſpreke met lofbaerheyt // eere,
op dat ghy myn ſiele muecht ſyn gedachtich :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Per *Goetwillich van herten,* Vioeliere
den derden prys, dry onſen ſilvers.

— LXI —

O Iſrahels Godt, myn wthelper crachtich,
keert u doch tot my, o myn trooſt & raet;
onderſoeckt my, Heere, hoort myn bidden clachtich,
want ghy ſyt op wien dat myn hope ſtaet.
Siet hoe ick van elck eene hier worde gehaet;
veel vyanden benouwen aen alle ſyen,
my ſeggende : laet ons hem vervolgen met ſmaet,
hy hoopt in Godt, laet hem die bevryen.
O Heere, vernielt doch myn wederpartyen,
die rondom my loopen met tanden bloedich,
van alle cant dat ſy my beſtryen,
& brengen my tondere geheel onvroedich ;
als raſende wolven loopen ſy verwoedich.
Maer op u ick hoope, met eenpaerheyt // meere,
biddende tot u, duer benautheyt gloedich :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

U woort, Heere, leydt my op de rechte bane,
& duer tſelve verwin ick alle tempeeſt;
met u woort, Heere, ick u wet vermane;
u woort is de ſpyſe der ſielen meeſt.
O Heere, nae u woort haeck ick inden geeſt;
het is mynen padt, een claer lanterne,
een licht inde duyſterniſſe onbevreeſt,
waer duer ick tquaet van my pyn te werne.
U woort, Heere, en ſtaet my niet tontberne;
want het is alleene mynder ſielen confoort.
U woort der waerheyt bemin ick gerne;
want het ſelve duyvel & helle verſtoort.
Ick waer als een doode, Heere, ſonder u woort;
maeckt dat van my alle ſwaerheyt // keere,
biddende waer ick ben; ooſt, weſt, ſuyt oft noort:
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

Als huenich, Heere, is my u woort ſoete,
ſeer goet van ſmake iſt in mynen mont;
int ſelve vindick myns lydens boete;
doer u woort, Heere, ſoo wordick geſont.
Nemet my dan niet, maer tſelve my jont;
ſoo mach ick myn vervolgers tonder bringen,

die om myn bederven ſoecken menigen vont;
ſy bereyden ſtricken om my te bedwingen.
O Heere, en laet ſulck doch niet gehingen,
dat myn vyanden behouden de overhandt;
ſiet hoeſe my als ſtomme honden beſpringen.
Midts dat u woort in haer niet en is geplant,
latet my niet gebreken, o myn Godt vaelyant;
want myn ſiele haeckt nae dopenbaerheyt // ſeere;
midts dat ick bin in mynder vyanden lant :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

PRINCHE.

U woort der waerheyt, Heere, ick vierich beminne,
latet my niet gebreken, o Heere Godt;
plantet wel vaſt in mynen ſinne,
jondt my doch tſelve voer myn deel & lodt.
Want ick weet, Heere, ghy ſyt myn ſterckte & ſlodt,
eenen metalen muer niet om te mineren.
Al ben ick hier geworden der weirelt ſpot,
u woort, Heere, dat can my doen floreren;

dies ickt boven al oock moet exalteren,
want u woort iſt oprechte hemelſche broot.
Sonder u woordt ſoude ick faelgeeren :
ontrecket my doch niet in deſen noot,
o Heere, wiens ontfermen is ſeer groot ;
maeckt dat ick u woorts claerheyt // leere,
roepende tot u, o myn Godt minioot :
neemt wt mynen mont niet dwoort der waerheyt //, Heere.

— LXII —

Wat is een ſtadt met poorten & mueren,
de macht van volcke daer in belooken ?
Sonder volck en mochtſe niet lange dueren,
Muer vervallen & worden gebroken.
Ten propoſte van deſen geſproken,
wat is de weirelt & tvolck dat daer binnen // is ?
Al mach tvolk inde weirelt wonder coken,
dat hatich, neydich, vol onminnen // is,
peyſt dat de weirelt, van int beginnen, // is
vol gebrecks, & ſal tot haren fyn.
Dus, ghy menſchen, in wien tgoet beginnen // is,
ſtroeyt rooſkens van minnen & geen fenyn,
& laet de weirelt de weirelt ſyn.

Wat wiltmen erch vande weirelt ſeggen ?
De weirelt is goet, maer veel volcx is quaet.

Willet cruyden, heffen, leggen & herleggen,
oft de weirelt niet ſchoon en liſtich & ſtaet,
vol boomen, vruchten, cruyden, waer ghy gaet.
De ſee vloeyt & ebt, de ſonne claer // is,
de mane ons geen ſwycke en ſlaet,
de ſterren lichten, oft hier oft daer // is,
den ſchyn dier elcken openbaer // is;
menich is ongelyck ſynen ſchyn,
en oordeelt niet oft luegen oft waer // is.
Merckt u ſelffs gebreck in elcken termyn,
& laet de weirelt de weirelt ſyn.

O menſche, die ſubtyl ſyt & ſchalck,
ghy ſiet wel in eens anders geſichte,
een cleyn ſplinter, maer eenen grooten balck
in ws ſelffs oogen, niet al te lichte.
Al ſiedy tvolck, midts ſweirelts geſtichte,
vol ſonden, oft neder oft hooge // is,
geeſtelyck, weerlyck van wat gewichte
hoewel dat reyn in den tooge // is,
al iſt dat miſmaekt in u ooge // is;

doet altyt water in uwen wyn,
ſyt niet te heet, oft nat oft drooge // is,
duerwiet altyt wel thofken dyn,
& laet de weirelt de weirelt ſyn.

PRINCHE.

De weirelt ſtaet ſoo ſy plochte,
den hemel boven deerde, hier ondere ;
twas een meeſter die de wereld wrochte,
daer geen menſche en mach ſondere.
Al gebuert inde weirelt groot wondere,
duer de menſche die broos & vranck // is,
en verſlaet u niet vanden dondere,
maer peyſt dat meeſt den ouden ganck // is.
Tis natuerlyck, oft cort oft lanck // is ;
den ſiecken behoeft den medeſyn ;
elck ſchout gerne de plaetſe daer ſtanck // is.
Vliet ghy oock alle ſondich gepyn,
& laet de weirelt de weirelt ſyn.

— LXIII —

O Godt, die alle herten kent,
in wat nooden ben ic nu ter tyt!
Noyt hert en leet ſwaerder torment,
dan myn erm herte nu en lyt.
Gave ſy my trooſt, ick waer verblyt;
dien ick minne & ſeer vreeſe te verlieſen,
van grooten drucke myn herte ſplyt:
want voer u en ſal ick geen ander kieſen.

Gherechtige lieffde, in u geſticht,
wt grooter lieffden, moet ick dit ſchryven;
om uwen wille heb ick dit gedicht,
op dat ghy daer duer mocht vruecht bedryven.
Och! lieff, mocht nu u jonſte beclyven;
van minnen ſal ick myn ſinnen verlieſen;
al ſoudick my ſelven daerom ontlyven,
voer u en ſal ic geen ander kieſen.

Ander en kieſe ic nimmermeer,
al ſoudicker om ſterven duyſent doode ;
van lieffde doet my myn herte ſeer.
Trooſt my doch om de lieffde van Gode ;
lyff & ſiele ſtaet tot uwen gebode.
Van minnen ſal ick myn ſinnen verlieſen ;
trooſt my nu, lieff, ic ben in noode,
want voer u en ſal ic geen ander kieſen.

Och, lieff, mach ick tegen u niet ſpreken,
ſoo is myn hopen al gedaen ;
van lieffde ſal myn herte breken,
van rouwe en weet ick wat aengaen.
Trooſt ghy my nu niet met woorden ſaen,
van minnen ſal ick myn ſinnen verlieſen ;
al ſoudicker de doot voer ontfaen :
voer u en ſal ick geen ander kieſen.

Wat heb ick menigen heeten traen geweent,
daer my natuerlyck lieffde toe dwanck !
Nochtans was u herte ſoo verſteent,
dat ghy u verblyde als ick was kranck.

O Godt almachtich, ic neemt in danck,
van minnen ſal ic myn ſinnen verlieſen ;
laeft my nu, lieff, met trooſtigen dranck,
ic en ſal voer u geen ander kieſen.

Och ! is dit de trouwe, is dit de duecht,
is dit myn goede vrinſchap reene,
is dit den trooſt van mynder jonger juecht,
die was tuſſchen ons beyden alleene ?
Ick macht wel beclagen met ſwaren weene :
van minnen ſal ick myn ſinnen verlieſen ;
trooſt my nu, lieff, en latet u gaen te beene,
want voer u en ſal ick geen ander kieſen.

PRINCHE.

Daerom, Princherſſen, alle ghy amorueſe ſinnen,
als ghy wilt minnen, mint al by maten,
& laet u lieffde dus niet volkimmen ;
ic hebber by geleden groote achterbate.

Ic loope gelyc eenen hont achter ſtrate ;
van minnen ſal ic myn ſinnen verlieſen ;
gheeft nu trooſt my, die u niet en verlate,
want voer u en ſal ic geen ander kieſen.

Miſtrooſtich doet verſuchten.
Eſpoer me ſuſtient.

— LXIV —

O du, ſlymige ſpyſe der wormen eerdich,
tſy wt dyn wanckelbaer condicie hooverdich,
daer brooſcheyt dyn catyvighe natuere omringt,
niet vreeſende Godts oordeel ſnydende ſweerdich,
maer met dyn verwaende wyſheyt onweerdich
dyn even kerſtenen te jugeren dinckt;
niet achtende dat Godt dyn miſdaet gehinct,
die als gras der eerden ſyn menichfuldich;
ſiende in ws broeders ooge een ſtoff geminct,
maer den balcke die heel tgeſichte dwinct,
die mineert ghy als onbeſchuldich.
O verkeerde generatie, ter verkeertheyt gehuldich,
bedwingt doch u tonge alle duecht mineerlyc;
al ſyt ghy op iemants gebrek onverduldich,
ſwycht, menſchen onwys, Godts oordeel is ongrondeerlyc.

O ghy, die ſonder redene oft mate
elck anders gebreck, tſy van wat ſtate,
by uwer verwaender wyſheyt jugeert;
den eenen verdoemt ghy ten helſchen verwate,
den anderen verheft ghy vroech & late,
recht oft ghy Godt waert, diet al beſtiert;
ſcheynende ſeer heylich & wel gemaniert,
maer als Schriben & Phariſeen ſyt ipocryten;
ſoo Eſaias ſeet & Chriſtus ongefaelgeert:
dit volck my met den monde eert & viert,
maer therte en wilt hem te mywaerts niet quyten.
Dus, blinde, verdoolde, vol ſondiger vyten,
die in dwaſe ſentencien ſyt conſenteerlyc,
eer ghy iemants ſonden oft gebrek wilt verwyſen,
ſwycht, menſchen onwys, Godts oordeel is ongrondeerlyc.

U domme ſentencie, van Gode miſpreſen,
op geeſtelycke perſoonen men ſiet gereſen,
die van uwer ſielen ſyn voocht en regent,
ſeggende: iſt ſoo ſy preken & leſen,
de helle ſal veel te cleene weſen,
want gierichеyt & luxurye den hoop verblent;

niet denckende dat Godt alle herten kent,
oft dat ſy menſchen ſyn, ſoo wel als ghy,
& ſelve ſoo ſyt totter quaetheyt gewent,
dat den roock dynder ſonden tfirmament
& den hemel duerclimt Godts aenſchouwen by.
Dus en vonniſt niemant dan u ſelven vry ;
ſoo en wordt u Godts vonniſſe niet perſequerlyc.
Al dunckt u dat iemant de archſte ſy,
ſwycht, menſchen onwys, Godts oordeel is ongrondeerlyc.

PRINCHE.

Siet ghy deene in voerſpoet proſpereren,
terſtont ſoo gaet ghy tvonnis paſſeren
& ſeyt : Godt is rechtverdich, hy jont hem duecht.
Siet ghy dander by armoede declineren,
die gaet ghy oordeelen en wilt arguweren
dat hem Godt plaecht om ſyn ſonden ontvuecht,
niet denckende hoe luttel dat ghy vermuecht,
& dat Godts wyſheyt ſmenſchen verſtant ontreckt.
want die hier verſteken ſyn van ſweirels vruecht,
worden ſom in den hemel meeſt verhuecht.

Daer aff ons theylich evangelie claerlyc ſpreckt,
hoe dapoſtelen waren met verwonderen bedeckt,
vanden blinden geboren wien Godt was conforteerlyc.
Dus, al dunckt u een ander met ſonden bevleckt,
wyckt, menſchen onwys, Godts oordeel is ongrondeerlyc.

— LXV —

Duer Adams miſval in tgebots overtreden,
was gecorumpeert tgeheel menſelyc geſlachte,
vol catyvicheyt duer der ſonden ſeden,
elck met onleden //, niet dan booſheyt & wrachte,
totter tyt toe van Noe, dat elck man achte
een eyſelyc gedachte // te miſbruycken de vrouwen,
waer wt quamen rueſen van grooter machte,
die met crachte // tvolck wilden ſubieckt houwen,
om dat ſy inde booſheyt hun volgen ſouwen.
Men wiſt van geen trouwen // oft houwelycken ſtaet,
waer duer ſy alle quamen in ſdoots benouwen.
Dit hadde gebrouwen // die groote ruesen quaet;
al werden ſy van Noe vermaent vroech & laet,
ſy bleven obſtinaet // erch int bekeeren
& terchden hem met ſpot, lachter & ſmaet;
om dat noch ſoo gaet // ſoo ſeg ick met verſeeren :
duer ſmenſchen ſonden crycht elck lant veel heeren.

Noe heeſt Canaams geſlachte vermalendyt
doer dbeſpotten van Caym, doen hy naeckt lach int velt;
van welcken volcke geſproten is, doen ter tyt,
den fellen Nemroth, die ſubyt // hem heeft geſtelt
vuer hun als deerſte coninck, & met gewelt
heeft hy elcken gequelt // als erme ſlaven.
Veel onruſten ſtelden hy, ſoo de Schrift vermelt;
ſulck was de vreeſte helt // die tvolk meeſt de draven.
De Romeynen eertyts ſlachten den graven;
met ſweerden & ſtaven // wonnen ſy veel landen;
van veel nacien, oock Beyerſche & Swaven,
hun goet & haven // maeckten ſy ter ſchanden.
Elcke ſtadt quam eenen governuer in handen;
als den vaelyanden // moeſtmenſe noch eeren,
ſy dreven elcken in benautheyts banden.
Dus ſegt : wyſe verſtanden //, naer ſregels leeren :
duer ſmenschen ſonden crycht elck lant veel heeren.

In voorleden tyt, de kinderen van Iſrahel
tegen Godts ordinancie murmureerden;
ſy eyſten eenen coninck, met ſinnen rebel;
dwelck Godt & Samuel hun accordeerden,

& cregen coningen, die vuer hun regeerden,
die niet en faelgeerden //, ſoot was voorſeyt
van Godt, die tvolck na ſynen wille hanteerden.
Oock domineerde // Iesabel, tot quade bereyt,
over Israhel; in Juda, heeft elck beschreyt
die tirannicheyt // van Athalia woedich,
die Davidts heel geſlachte, ſonder onderſcheyt,
hadde overleyt // te vernielen bloedich.
Daer tirannen regeeren is dlandt onſpoedich;
met branden gloedich //, als quaey helſche beeren,
raſen ſy altyt, ſoo elck mach ſyn bevroedich.
Dus ſegick ootmoedich //, duer ſregels vermeeren:
duer ſmenſchen ſonden crycht elck lant veel heeren.

PRINCHE.

De mens ſondicht altyt; dies blyſt Godt verbolgen,
ſoot hem over al nu dagelycx openbaert,
Aen de grauſaem plagen, dies wt volgen,
twordt gulſelyc geſwolgen // wat elck een ontſpaert.
Veel heeren ſyn tot ſlants verderven vergaert,
dwelck out & jonck gejaert // wel mogen beclagen.

Dlant wert eertyts geregeert van vrouwen vermaert,
met ſchattingen beſwaert //, niet om verdragen.
Duck Dalve de met wreetheyt elcken versagen ;
nae hem, een weinich dagen //, quam de comandaduer,
die Hollant & Seelant, nae der papen behagen,
met liſtige lagen // bracht in groot labuer.
Nae hem quam don Jan, die duer tirannich riguer
& verraders ranckuer //, rooft goet, gelt & cleeren.
Hy ſchent allen dlant, tis al *adieu honuer ;*
ick ſeg duer derruer // : ſpyt allen de Spaenſche weeren,
duer ſmenſchen ſonden crycht elck lant veel heeren.

— LXVI —

Het nieuwe jaer my op vrinden doet // dincken,
want vrinden malcanderen giften goet // ſchincken.
Dus wenſch ick u, myn vrint, een eerlyc leven,
wt jonſten geſchreven;
de lieffde int herte van buyten moet blincken,
al en volchter gheen gifte, vrints woorden ſoet clincken.
Neemt in dancke myn jonſte als vrint verheven,
duecht ſalder aencleven;
want een eerlyc leven //, tis claer beſeven,
behoet voer ſneven // & doet duechden groeyen.
Duer een eerlyc leven // wert ſonde verdreven,
& onſtucken ghewreven // der plagen roeyen.
Wilde hem een jeghelyck eerlyc te leven moeyen,
Godts gratie ſou vloeyen // op ons ter noot;
geluck & welvaert, wilt dit bevroeyen,
ſouden ons beſproeyen //, maer boven al iſt groot :
nae een eerlyc leven volcht een ſalige doot.

Een eerlyc leven ſalichlyc ſterven // doet;
die in ſonden leeft alle eere derven // moet;
want ſchande is ſonde & ſonde ſchande ſwaer,
dats elcken openbaer.
Een eerlyc leven is boven conſerven // ſoet;
het doet Godts rycke hier naer verwerven // goet.
Sonder duecht en is der weirelt eere, voerwaer,
niet te achten een haer.
Sulck is hier wel in ſtate verheven, maer
Godts oogen ſien claer // ſyn ſchandelyc leven quaet;
edelheyt der geboorten en helpt niet hier naer,
maer alleene helpt daer die duechdelycke daet.
Een eerlyc leven is een vruechbaer ſaet;
maer, my wel verſtaet //, alſer duecht wt ſproot.
Soeckt eerlyck te leven, tis ſeer goeden raet;
die niet en verſmaet //; want hier leet den cloot :
Nae een eerlyc leven volcht een ſalige doot.

De wolff wel ſomtyts een ſlams hahyt // draecht,
maer Godt hier nae elcken ypocryt // plaecht;
want ſchyn ſonder ſyn en ſal niet ſalich maken,
dit ſyn waer ſaken.

Maer die eerlyc leeft, der ſielen profyt // jaecht
& ſyn conſcientie ſonder reſpyt // vaecht;
dorſtige herten, die na gratie ſpaken,
ſal Godt genaken.
Dus, die nae een eerlyc leven wil haken,
in duechden moetty waken //; want eere is duecht,
& duecht is eere, wilt dit wel ſmaken,
& dat nootken craken // op dat ghy muecht :
een eerlyc leven vercrycht deeuwige vruecht.
Dus, elck jonge juecht //, vliet des duyvels poot,
ſchout ſondige ſchande, ghy wort nae verhuecht,
tot eeren u vuecht //; want ick ſegge noch bloot :
na een eerlyc leven volcht een ſalige doot.

Maer die eerlyck wil leven houtmen voer ſot // nu;
meeſt elck leet in ſonden alſt verken int cot // nu.
Men eertſe die vercrygen geeſt, ſchat & gelt,
doer fortſe & gewelt;
maer dieſe ſullen ſien, verſtaet myn ſlot // nu,
den genen dieſe hebben begeckt, beſpot // nu,
int oordeel als ſchapen ter rechter hant geſtelt,
kinderen Godts getelt,

inde lucht verheven; ſy, daer neder gevelt
& eeuwich gequelt //, vindenſe hen bedrogen;
deertſe rycdom, daer ſy toe waren gehelt,
daer werden ſy aff ontſchelt // want heeft gelogen.
Dus, elck wil nae een eerlyc leven poogen;
met duechden duertoogen // en vreeſt geenen ſtoot.
Wildy tſoch ſuygen dat Godts vrinden ſogen?
Soo moetty hier doogen //, denckt oft u verdroot:
na een eerlyc leven volcht een ſalige doot.

PRINCHE.

Duermerckt myn dicht, & willet cnouwen // wel,
& ter duecht u ſchickt, wilt ſonden ſchouwen // wel;
recht ſal Godt elcken nae wercken loonen,
tis claer om toonen;
& die eerlyc leeft twert hem vergouwen // wel,
natuerlyc vueget mans & vrouwen // wel.
By deſen werckt wel, want duecht ſalmen croonen,
ick en wil u niet hoonen;
in reyn eerbaer herten ſal Godt oock woonen.

Nu, eerbaer perſoonen //, weeſt tempels ons Heeren,
ſiet toe, acht deertſche eere niet twee boonen ;
alle duechden verſchoonen // den naem van eeren.
Nu, wilt dan eerlycker wercken vermeeren
nae myn ſimpel leeren //, dwelck jonſte ontſloot,
altyt ſynde duechdelyc de beſte cleeren.
Raſch wilt u keeren // tot dat Godt geboot,
ſoo ſuldy wel ſterven een ſalige doot.

— LXVII —

Daer wert gevraecht, dwelc wel vragens weerd // is,
oft yet ſonder eere profytelyc mach weſen;
& het ſchynt wel jaet.
Maer profyt ſonder eere quaet inden ſteert // is,
al wordet van ſulcken grootelycx gepreſen.
Men ſiet nu hoet gaet :
tſoeckt al profyt, onderſaet & prelaet,
& deere wert achter rugge geſtelt;
want iſt eere oft ſchande, ja goet oft quaet,
theet al profytelyc, crychtmen tgoet oft tgelt.
Sulck crycht profyt duer fortſe & gewelt;
men heetet profyt, dwelc is ſonde & ſchande;
tis oneerlyc profyt, daer de ſiele om quelt,
& namaels verwyſt ten helſchen brande;

voerwaer, dit dunckt my nae mynen verſtande.
Gheeft ghy hier aff oock vonniſſe, ghy bekinde:
al dedent dalder edelſte vanden lande,
profyt ſonder eere wert verlies int inde.

Profyt ſonder eere is tegen Godts gebodt;
want niet en is ſchande, ten is ſonde;
wilt dit wel knouwen.
Nochtans ſyn de menſchen ſoo dwaes & ſot,
& bedriegen malcanderen met valſchen gronde,
om dat ſy ſouwen
veel rycdom vergaren, daer ſy in betrouwen,
& laten hen duncken, het is profytelyc.
Maer waert, dat ſy deynde wel mercken wouwen,
al ſchynet profyt, ten is maer tydelyc;
Godt ſalt hem noch ſwaerlyc ſyn verwytelyc;
ſulck profyt doet deeuwige glorie derven.
Nochtans arbeyden ſy hier ſoo vlytelyc,
al oft ſy nimmermeer en ſouden ſterven.
Sy ontwegen, ſy ontmeten, ſy ontkerven,
waer duer ſy comen inde helſche allinde,
& werden berooft van de hemelſche erven:
profyt ſonder eere wert verlies int inde.

Profyt ſonder eere is bedroch hantieren,
om datmen veel gelts ſoude vergaren,
tuyſſchen & ſpelen.
Profyt ſonder eere is valſheit verſieren
in coomenſchappen, & geen leugenen ſparen,
maer de waerheyt helen.
Profyt ſonder eere is rooven & ſtelen :
die ſulck profyt ſoeckt is qualyc bedacht,
want daer iſſer veel gehangen byde kelen
daerſe profyt ſonder eere toe heeft gebracht.
Sulck profyt wert vanden goeden veracht,
want tis ſchalck profyt, daer eere abſent // is ;
om profyt ſonder eere wort veel quaets gewracht,
menig maecht daer duer bedrogen & geſchent // is.
Profyt ſonder eere een vals ſerpent // is.
Wys waer een jegelyc dat hyt verſinde,
peyſende om den ſteert, daer tfenyn ontrent // is :
profyt ſonder eere is verlies int inde.

Waer ſydy die voermaels dermen verdruckt // hebt ?
Waert dat wy tegen u mochten ſpreken,
wy ſouwen u vragen :
wat baet u dat ghy donnooſel gepluckt // hebt ?

Oock wat profyt hebdy daer aff geſtreken ?
Een bitter knagen,
het derven Godts aenſchyn ten eeuwigen dagen,
ſchreyinge der oogen & deerlyc ſingen,
tgeſelſchap der duyvelen, noyt ſulck miſhagen,
daermen tanden ſal byten & handen wringen,
!it is den loon die de gheene ontfingen,
diet profyt ſochten tegen tgebot ons Heeren.
O chriſten menſche, u hier aff wilt dwingen !
Syt rechtverdich, ſoo crychdy profyt met eeren,
& doet niemant onrecht nae Chriſtus leeren,
ſoo werdy van hem de wel geminde.
Beſitty iet qualyc, willet weder keeren :
profyt ſonder eere wert verlies int inde.

PRINCHE.

Bemint rechtverdicheyt, doet als de vroede ;
oneerlyc profyt is verlies der ſielen :
neemt de woorden waer.
Al hebdy onderſaten onder u roede,

wiltſe oock niet ſchatten oft vernielen,
& ſyt niemant ſwaer.
Niet en iſſer verborgen voer Godts oogen claer ;
tis kennelyc : elck moet voer hem reden geven
waer ghy tgoet vercregen hebt, hier oft daer.
Reyn profyt der ſielen doet eeuwich leven ;
alle rechtverdige werden hier nae verheven,
alleen beſitten ſy den hemelſche vrede,
niet donrechtverdige, maer werden verdreven ;
noyt onrechtverdich en nam daer ſtede.
Al is hier gemiſt mate, dicht oft ſnede,
latet licht wayen metten winde,
& ſoeckt eerlyc profyt, dit is myn bede :
profyt ſonder eere wert verlies int inde.

O eeuwich, onbegrypelyc, goddelyc woort!
ghy ſyt wtten schoot ws Vaders gedaelt;
vlees worden in Marya, ghy maket accoort;
ghy ſyt die alle onſe ſchult hebt betaelt,
& tſchaepken heeft vonden dat liep verdwaelt.
Ghy ſyt die verlichten moecht ons arme blinde,
die ſonne daer alle licht ſchynſel aen haelt,
alpha & o, beginſel & inde;
ghy ſyt die tot ons ſiet als moeder totten kinde,
ontfermich olyfboom wtvercoren // tack,
wtgeſtorte olie, uwen naem ick vinde.
Ghy ſyt die tot Moyſes inden doren // ſprack,
ghy ſyt die op Pharao uwen thoren // brack,
ghy ſyt dat ſerpent inde micke verheven,
ghy ſyt den wech, de waerheyt & dleven.

Ghy ſyt in Sion den vercoren hoeck // ſteen,
ghy ſyt den leeu wt Juda gheſproten,
dlam dat ghedoot is, dwelck aenden boeck // reen
de ſeven ſegelen heeft ontſloten.
Ghy ſyt den wyngaert, die de Vader wilde pooten,
daer donvruchtbaer rancxkens aff werden geſnoeyt;
ghy ſyt de fonteyne met vyff wyde goten,
daer de sacramenten ſyn wtgevloten.
Ghy ſyt de rooſe van Jericho aen tcruys gebloeyt,
den cedrus opden berch Libano gheſtaen;
ghy ſyt den ſtierman die Petrus ſchipken weyt;
ghy ſyt den bermhertigen Samaritaen,
die den gewonden halff doot hebt minlyc ontfaen.
Ghy ſyt die alleene moecht ſalicheyt gheven;
ghy ſyt den wech, de waerheyt & dleven.

Ook ſyt ghy dlammeken dat op den troon // ſit,
daer de vier & twintig ouders voer knielen.
In u bloet maken wy ons cleeren schoon // wit;
ghy ſyt de herder & biſſchop onſer ſielen;
ghy ſyt die alle ketters ſult vernielen,
metten ſweerde ws monts, alder ſterckste Heere;

ghy ſyt daer de Egiptiſche goden voer vielen,
der chriſtenen croone, glorie & eere.
Ghy ſyt ons Godt ghevende nutte leere;
ghy ſyt de hertoge die de Moabiten verſloech
& die Anteochie plaechde ſoo ſeere,
ghy ſyt de hant die Baltesaers wercken woech;
ghy ſyt dlam Godts dat der weirelt ſonden droech,
daer alle helſche geeſten voer beven :
ghy ſyt den wech, de waerheyt & dleven.

Noch ſyt ghy tpaeſlam, dat voer ons geoffert // wert;
ghy ſyt dat warachtich levende broot,
dat inde ſuyverſte arcke geoffert // wert,
de ſpeyſe der pelgroms in duere der doot.
Ghy ſyt ons hulpe, onſen trooſt ter noot,
o Rex Emanuel, ghy ſyt ons Vadere;
ghy ſyt der kercken bruydegom, der kerſtenen hoot,
den ſteen Horeb, die ons laeft alle gadere.
Ghy ſyt een bloeme des velts, niemants verſmadere,
den ſluetel Davidt, den ſepter van Iſrahel;
ghy ſyt een milde overvloedige verſadere :
alle creatueren leven duer u bevel.

Ghy ſyt dat licht der weirelt, wy wetent wel;
die u volcht en mach in geen duyſternis ſneven :
ghy ſyt den wech, de waerheyt & dleven.

PRINCHE.

Alderhoochſte prinche, recht coninck der Joden,
Naſarenus, bloeyende in alder duecht,
natuerlyc ſoon Godts, God boven alle goden,
almachtich als Godt vader, gy alle dinck vermuecht.
By u, alle themelſche heer is verhuecht;
in hemel, eerde, helle is u macht ghebleken.
Jont ons gratie, ons leven tot duechden vuecht;
noyt en hebdy uwen trouwen vrint beſweken;
ſiet op ons, eertwormkens vol alder gebreken.
Ghy ſyt een brandende ſlindende vier,
coude herte condy in lieffden ontſteken;
ghy ſyt dalder liberaelſte almoeſſenier;
ghy ſyt den eenhooren, ſeer ſterck & fier,
die inder maget ſchoot ghevangen ſyt bleven :
ghy ſyt den wech, de waerheit & dleven.

Per *Anna Byns fesit* (ſic).

— LXIX —

Menichfuldicheyt der boecken is onendelyc,
waer duer de menſchen, die Godt behendelyc
recht op heeft geſchapen, dolen blendelyc
in haerlieden verſtant.
Hier om heeft dopperſte meeſter bekendelyc
ons ghetoont een open boeck wtwendelyc,
in ſyn bitter paſſie allendelyc,
duer der lieffden brant.
Dit is den boeck, den coſtelycken pant,
daer Paulus in vant // dat vat vercoren,
ſmakelycke wyſheyt, die hy in menich lant,
daer hem de Heere ſant //, heeft laten hooren.
Bernardus, Bonaventuere, ſonder ſtooren
beleden als voren //, dat dit boecxkens contempleren
huer meer geleert heeft dan meeſter of doctoren.
Ontſluyt u ooren //, laet u dit moneren :
int boeck des cruyſen moet elck ſtuderen.

Tegen dit boeck moet eertſe wyſheyt ſmalen,
& pompiueſe eloquentie moet dalen.
Cicero, Philo, Homerus, ſoet van talen,
werden ſtom geacht;
tverſtant wordt plomp, redene moet falen.
Tis onbegrypelyc, al wordet verſtant ſtalen;
nochtans macht elck leſen, weer Duytſen oft Walen,
by dach ende nacht;
in dit boeck is al ons ſalicheyt ghewracht,
& elck heeft de macht //, tſy in wat ſtaten,
hier wt te leerene : dies ſyt wel bedacht,
ghebruyckt ghy cracht //, Godt comt u te baten.
Neſtelt als tduyfken in de open gaten,
wt charitaten //, wilt dit ſpeculeren :
weer coningen, princhen, heeren, prelaten,
die donderſaten // wel willen regeeren,
int boeck des cruyſen moet elck ſtuderen.

Dit boeck is met dry letteren geſchreven :
eerſt een gulden lettere, weerdich verheven,
dat is de lieffde Chriſty aen alle becleven,
want hy is ons hoot,

& hy heeft ons ondanckbaer menſchen gegeven
ſyn ſiele, ſyn godtheyt, ſyn bloet, ſyn leven,
des vyants cracht vernielt, verdreven,
duer ſyn bitter doot.
Die tweede lettere is bloetverwich & root,
die beteeckent den noot // & bitter pyne,
die Chriſtus aent cruyſe leet, daer hy ons boot
ſoet ſmakelyc broot, der ſielen medeſyne.
Die druyve wert gheperſt, alderſoetſt van wyne,
als een ſchaep int ſchyne //, ſonder murmureren.
Noyt beteren boeck, noyt ſchoonder doctryne.
Ic blyve by dmyne // & wilt confirmeren :
int boeck des cruyſen moet elck ſtuderen.

De derde is ſwert ; hoort, nydige honden,
& beteeckent ons vuyle ſtinckende ſonden,
die Chriſtus Jeſus, nae Petrus orconden,
aent cruyſe heeft gedragen.
Sgelycx ſeyt Eſayas, wilt dit wel gronden,
Godt heeft ons gebreken, ons ſieckten, ons wonden
op hem gheleyt, waer duer wy ſyn ontbonden.
Och ! oft wyt aenſagen

hoe ons coninck miſmaekt was, ſeer ſwert geſlagen,
nae ſvaders behagen // voldaen ons gebreken !
Kerſten menſchen, hoe moechdy dus vertragen ?
Sucht allen u dagen, laet u oogen leken,
ſiet ſyn herte om u ſonden duerſteken,
dbloet vloeyende als beken // ; wilt daerme ſtofferen
u ſiele ; & ſydy van Chriſtus geweken,
comt tot hem geſtreken //, hy ſal u conforteren :
int boeck des cruyſen moet elck ſtuderen.

PRINCHE.

Loff teecken van Thau, triomphelycke ſtandaert,
daer aff thelſche geſpuys is vervaert ;
die coninck der glorien, ons prinche vermaert,
heefter aen geſtreden,
den vyant verwonnen, ſoo ſchriftuere verclaert.
Alle duechden werden ons geopenbaert
in dboeck des cruyſen, daer Chriſtus ongeſpaert
aen reckte ſyn leden :
lieffde, reynicheyt, met verduldicheden,

heeft Chriſtus ghebeden // den Vader gepreſen
voer ſyn vyanden, die hem den doot aendeden.
Alle goede ſeden // machmen hier in leſen :
armoede, naeckt hangende met gereckte peſen,
waer duer is geneſen // ons gierich tromperen;
gehoorſaemheyt heeft hy oock grootelyck beweſen.
Dus blyff ic by deſen // ſonder ceſſeren :
int boeck des cruyſen moet elc ſtuderen.

— LXX —

Och, hoe ongeſtadich, broos en wanckelyc
is trooſt der menſchen ! Al neempt men ſulck danckelyc,
tis inder waerheyt niet anders dan wint;
& die daer op ruſt, die ruſt ſeer cranckelyc,
want eertschen trooſt vergaet als miſt ſtanckelyc ;
een yegelyc dit aen hem ſelven bevint.
O weduwe ! u man heeſt ſyn leven geint,
wie is nu u vrint ?
Tis u bekint :
al haddy eens vrinden, ghy & vint nu geene ;
men pluckt u, men teeſt u, tgoet wort geſchint.
Och ! ſyt ghy wys gheſint,
Godt den Heere bemint,
niemant & mach vertrooſten dan hy alleene.
Peyſt : alle menſchelycken trooſt is cleene,
& veel lieden ſpreken wel met twee monden ;
maer den trooſt des Heeren is ſuyver & reene.

Ic raets den weduwen alle ghemeene :
bint u met den Heere, nu ghy ſyt ontbonden.

Bint u met den Heere, ghy wort verblyt ;
ſtelt in hem uwen trooſt, verduldelyc lydt,
hy ſal u inwendige ſoeticheyt gheven.
Wilt vredelyc leven, draecht haet oft nyt ;
blyft in huys, ſchout den mensche & vromelyk ſtryt.
Merct Judich, die heylige weduwe verheven,
is in haer camerken beſloten bleven
in een eenich leven,
ſoot is beſchreven,
datmen gheen quaet van haer & coſte gheſpreken.
Geſelſchap der menſchen doet weduwen ſneven,
duecht wert verdreven.
Wilt vaſtelyc cleven
aen Godt, ſyn gracie ſal op u leken.
Verongelyckt u iemand, hy ſalt wel wreken,
want tis een vande roepende ſonden ;
ſyt ghy pacientich, vliet ſondige ghebreken ;
Godt vertrooſt de weduwen, het heeft ghebleken :
bint u met den Heere nu ghy ſyt ontbonden.

Ghy, weduwen, ſyt innich devoet & vierich,
niet curiues, wtwendich oft menich chierich,
maer chiert u ſiele, datſe Godt mach behagen.
Syt ſtichtich, rype, ſedich en manierich,
& den ermen menſche goedertierich,
comt haer te hulpe by nachten & dagen;
ſyt ſimpel in cleeren & in allen u dragen,
ſoo weduwen u plagen,
als ſchriften gewagen.
Judich dede wt haer cleederen der rouwen,
op datſe Holofernus mocht behagen,
dien ſy heeft verſlagen
ſonder verſagen,
want inden Heere ſtont allen haer betrouwen;
dus wert ſy ghepreſen boven veel vrouwen.
Ghy, devote weduwen, wilt dit wel gronden,
& acht niet dat u de menſchen verdouwen,
maer wilt dit regelken onderhouwen:
bint u met den Heere, nu ghy ſyt ontbonden.

Chriſtus heeft de arme weduwe ghepreſen,
die twee myten offerde, & heeft beweſen

dat haer devotie de gifte maeckte groot.
Inſgelycx in devangelie wy leſen
dat der weduwen ſoon is verreſen,
die wtter ſtadt te grave wert gedragen, tis bloot.
Doen, duer Helias gebet, den hemel ſloot,
geenen reigen en goot,
oft coren en ſproot,
ſont Godt Heliam der weduwe te baten.
Heliſeus halp de weduwe wt wederſtoot,
dat haer olie vloot
& overſchoot.
Nimmermeer en ſal Godt ſulcke weduwen laten,
die hem beminnen & de weirelt haten,
alleene hem ſoeckende tot allen ſtonden,
gerne inde kercke, ſelden opde ſtraten.
O weduwen, wilt doch dit woort wel vaten :
bint u met den Heere, nu ghy ſyt ontbonden.

PRINCHE.

Die totten eynde volherdt, die ſal ghecroont // ſyn :
een eerbaer weduwe mach wel verſchoont // ſyn,

die haer oeffent in duechdelycke wercken.
Sulcke weduwe ſal ſeſtichfout gheloont // ſyn ;
lichtveerdige weduwen ſullen gehoont // ſyn ;
die meſten in weelden gelyc een vercken,
loopende ter feeſten in allen percken,
daer leecke & clercken
cleyn duecht aenmercken.
Dit en ſyn gheen rechte weduwen warachtich.
Maer een weduwe, die gerne gaet ter kercken
beweenen de ſercken,
die ſal Godt ſtercken.
Dus ſyt oock der ſielen ws mans gedachtich ;
als de tortelduyve truert om u gaeyken clachtich,
& de Heere ſal ſalven al u wonden.
En begeert geenen man meer dan Godt almachtich,
& hoort noch dit woort, want tis warachtich :
bint u metten Heere, nu ghy ſyt ontbonden.

— LXXI —

O ſluetel van Davidt, ſepter van Iſrahel,
die hemel & eerde hout onder u bevel,
dat ghy ſluyt & can niemant ontſluyten el,
dan ghy alleene.
Al hebben wy tegen u gheweeſt rebel,
ghy ſyt goedertieren, dat weet ic wel,
niet wreet of niet fel // ach ! hoort ons ſuchten ſnel,
hier int dael van weene.
Rex Judeorum, Jeſu van Naſareene,
ghy ſyt een bloeme des velts gemeene,
voer niemant gheſloten ;
die u ſoecken, vinden u, groot & cleene ;
wie clopt, comt inne ; ghy en verjaecht geene,
want die wyde goten
van uwer gratien eenlyc vloten ;
waer aff de pooten // van duechden ſprooten.
O herder der ſchapen, leytſman der blinden !
wie aen u trooſt ſoeckt, ſal trooſt vinden.

Ic ben den wech, dleven & de waerheyt,
ſeyt Chriſtus, ic ben der weirelt claerheyt;
comt alle tot my, de ghene die aerbeyt,
ic ſal u ontladen;
in my vindy ruſte, hy dat openbaer ſeyt,
inde weirelt anext & ſwaerheyt;
eer ghy hier naer ſchreyt //, raſch van hier ſcheyt,
wiltſe verſmaden.
Ic ben dlevende broot; ic mach u verſaden;
ic ben den raetſman, die u wil beraden
& ſalicheyt leeren;
al ſydy ghedwaelt wt myne paden,
ic en ſal niet ghedincken uwer miſdaden,
wildy u noch keeren.
Hoe minnelyc roept ghy ons, Heere der Heeren!
Mocht ic vermeeren // loff tot uwer eeren,
ic ſout my ſeer geerne onderwinden:
wie aen u trooſt ſoeckt, ſal trooſt vinden.

Trooſt vant de ſonderſche, die niet en myde
de voeten Chriſtus, dwelck Symon benyde.
Die ſchaker aent cruyſe, ter rechter ſyde,
en wert niet verſteken;

al quam hy ſpade, hy quam noch te tyde.
Trooſt vant Davidt, doen hy ſyn ſonden belyde,
Godt Manaſſem vryde //, dies hy verblyde,
ſoe ſchriftueren ſpreken.
Al ſyn wy cranck, vol vleeſchelycker treken,
Godt en ſal ons miſdaet ſoo ſwaerlyc niet wreken.
Laet ons tot hem kermen ;
den Vader heeft den ſoone van veers gekeken,
& is hem vrindelyc tegen geſtreken,
met openen ermen.
O Heere ! u natuere is ontſermen ;
wilt ons beſchermen //, ons herten verwermen ;
een voncxken uwer lieffden wilt in ons ſinden :
wie aen u trooſt ſoeckt, ſal trooſt vinden.

PRINCHE.

Princhelycke prinche, ootmoedich befaemt,
die op een eſelken te Jeruſalem quaemt,
alle loff, alle eere u wel betaemt,
diemen mach bedincken.
Die verſtroyde ſchaepkens hebdy verſaemt :
die in u betrout, en wert niet beſchaemt.

O Godt ongeblaemt //, Emanuel ghenaemt,
u woorden clincken !
Ghy roept : alle die dorſt comt tot my om drincken,
ic ſal u levende water ſchincken ;
niemant en deyſe.
Al hebben wy gegraven putten die ſtincken,
ſiet onſen behoeder vrindelyc wincken.
O Prinche van peyſe,
ghy hebt ons verloſt vanden helſchen forneyſe ;
ſtiert oock ons reyſe // ten hoochſten paleyſe ;
eer ons de helſche draken verſlinden :
wie aen u trooſt ſoeckt, ſal trooſt vinden.

— LXXII —

Kinderen van Eva, laet ſtaen u ſuchten,
de fonteyne des genadens ſpruyt overvloedich;
tduyfken comt inde arcke, de rave moet vluchten,
ſegt de dochter van Sion, en wilt niet duchten;
ſiet, u coninck comt u tegen ſeer ootmoedich.
Ontfangt den jongen bruydegom bloedich,
dochters van Sion, cierlyc hem tegen // gaet.
Siet coninck Salomon ſeer voorſpoedig
& merckt hoe Aſſuwerus, wt minnen gloedich,
tot Heſter der ſlechter deernen genegen // ſtaet.
Soeckt dat kint niet, nae Herodes plegen // quaet,
maer gelyc de dry coningen, ghy ſullet vinden;
in Bethleem is Abrahams wel bedegen // ſaet:
int cribbeken opt hoy daer iſt gelegen; // jaet
voer de beeſten die haren ſchepper kinden.
O minnende bruyt, ſoeckt hier uwen geminden;
hy comt als de hinden // op de bergen geſprongen.
Singt den nieuwen coninck nieu loff met nieuwe tongen.

Siet, een nieu wonder iſſer gebuert :
een maecht heeft eenen man omvangen,
gedragen & gebaert ; den hemel is geſchuert,
de verloſſer is gedaelt, dies niet meer en truert.
Nu is geboet de oude vaders verlangen :
een vrou heeft vertreden thooft vander ſlangen.
Verblydt u al tſamen, ghy Chriſten nacie,
Mardocheus is verheven & Aman gehangen,
Aſſuwerus gebodt, niet om verſtrangen,
is weerroepen, Heſter heeft vercregen gracie.
O Iſrahelliten, maeckt nu jubelacie,
wt de handen van Pharao ſyt ghy verloſt ;
Godt wil metten mens hebben converſacie,
den Vader is verſoent, hy ſendt ſalutacie
de maecht van Nazareth, Gabriel is den poſt.
Gaet ter bruyloft, die liggen in ſonden vermoſt,
ſorcht niet voer den coſt //, comt oft ghy wordt gedwongen.
Singt den nieuwen coninck nieu loff met nieuwe tongen.

Looft den cleynen Davidt, die tgevecht // wan
tegen den grooten Goliadt, jonck van dagen.
den Heere heeft den rock van ſynen knecht // an ;
den coninc der coningen ſchynt nu een ſlecht // man ;

die de weirelt draecht, die wert gedragen.
Salomon heeft in Raab gecregen behagen,
& Moyſes heeft de moorinne getrout.
O volck van Bethulia, laet ſtaen u clagen,
Judich heeft Holofernem verſlagen.
Wy ſyn verloſt, niet doer ſilver oft gout,
maer met ſlammekens bloet, dat, acht dagen out,
quam bloedich beſneden in ſyn ſmoeders ermen,
weenende met pynen met ledekens cout;
die alle creatueren in weſen hout,
moeten nu de ſtomme beeſten verwermen.
O chriſten menſchen, laet u dies ontfermen;
met nieuwe termen //, ſoo dingelen ſongen,
ſingt den nieuwen coninck nieu loff met nieuwe tongen.

Laet den gheeſt nu nae Bethleem vliegen;
ſiet, hoe deeuwige wyſheyt daer leet & weent
als een jonck kindeken inder wiegen.
Op dat hy ſvyants waen ſou doen liegen,
heeft hem dalmachtige Godt aldus vercleent,
een mens als wy gevleeſt, gebeent,
heden beſneden, een kint van eender weken.

O eeuwige Godtheyt, wat iſt dat ghy meent,
dat ghy u metter menſcheyt dus hebt vereent,
willens aennemende menſchelycke gebreken ?
Al licht ghy ootmoedich in cribben verſteken,
nochtans buygen voer u de hemelſche vorſten.
Al leyt deeuwige wyſheyt ſonder ſpreken,
ſtil ſwygende, in ſyn ootmoedicheyt beſweken,
die al de weirelt ſpeyſt voer honger & dorſten,
der Engelen broot, alderſaechts van corſten,
hangt aen de maget borſten // wel vaſt gedrongen.
Singt den nieuwen coninck nieu loff met nieuwe tongen.

PRINCHE.

Aenſiet uwen coninck, een onſterffelyc // prinche,
om onſent wille een knecht geacht ;
deeuwich woort is worden een ſterffelyc // minſche,
Altyt eere elck hem erffelyck // winsche,
hy heeft ons ſalicheyt ſeer lieffelyc gewracht ;
een nieu licht is geſien van die ſaten inder nacht,
nieu blyſchap condicht ons de engelſche ſchare,

tis ons gegeven dat lange is gewacht.
Vernieut inden gheeſt, die in ſonden liggen verſmacht,
reynicht den ouden deesem metten nieuwen jare,
als Saba brengt Salomon dierbaer ware.
Al is de Godtheyt met ſnoode doecxkens bedeckt,
nochtans ſyn oogen ſien alle dinck int clare;
niement en vreeſe, Godt is ſmenſchen care;
alle die ſlapen werden nu ontweckt.
Vernieut in den geeſt, den ouden mens wttreckt;
wert nieu deech onbevleckt //, out metten jongen,
ſingt den nieuwen coninck nieu loff met nieuwe tongen.

— LXXIII —

Waer ſal ick blyven, ſpyſe der wormen,
daer ſoo veel vyanden om my ſwermen,
die tcaſteel mynder ſielen ſwaerlyc beſtormen ?
Ic en heb gheen macht dat ic my can beſchermen.
Dus roep ick : Jeſu, Davidts ſone, wilt myns ontfermen.
Al iſt dat ghy ſtraft die woelende ſchare,
nochtans ſonder ophouden, ſal ic tot u kermen
tot dat ic u comſte worde geware.
Myn begeerte is dat ic mach ſien int clare,
want tot noch toe heb ic geweeſt verblint,
hoe ouder hoe erger, van jare tot jare,
my ſelven geſocht en de weirelt bemint.
O Heere, de helle hadde my lange verſlint,
en haddys niet belet ; dus behoeff ic dyns.
Wilt my ontfangen als verloren kint :
Jeſus, Davidts ſone, ontfermt u myns,

Heere, gelyc een ſchaepken ſonder herder,
ben ic verre van uwer cooyen gedwaelt;
u goddelycke geboden een overterder,
buyten den wech die ghy my hebt gepaelt.
Dlicht uwer gracien, heeft my duerſtraelt,
ic en heb niet gemerckt u goddelyc wincken;
ic blyff verloren, ten ſy dat ghy my weerhaelt,
want wt myn ſelven en can ic niet goets gedincken.
Ghy roept : alle die dorſt ic ſal u ſchincken :
o levende fonteyne, diet al moet laven,
u heb ic gelaten, & ciſternen die ſtincken,
oft putten ſonder water heb ic my gegraven,
den vyant gedient als een van ſyne ſlaven.
Dus is my nakende veel ſwaer gepyns,
al heb ic miſbruyct u goddelycke gaven :
Jeſus, Davidts ſone, ontfermt u myns.

Ic en weet niet waer keeren, ſoo ben ic verbaeſt,
als ic dencke dat ic ſal worden gedaecht
om rekeninghe te doene metter haeſt ;
ic en weet niet, Heere, wanneert u behaecht.
Den vyant die wroecht, conſciencie die cnaecht,

& ic moet daer compareren alleene ;
wat ſal ic ſeggen, o rechter, als ghy my vraecht ?
Voer duyſent en mach ic antwoorden niet eene.
Soecty vruchten aen my, ghy en vinter geene ;
want tgeen dat ghy my verleent hebt, heb ic verquiſt;
myn ſonden ſyn groot, myn goet is ſeer cleene,
& tegen u en helpen practycken oft liſt.
Iſt dat myn rekeninge int paſſeren miſt,
ſoo is my nakende veel ſwaer gepyns.
Al en heeft myn juecht hier op niet gegiſt,
Jeſus, Davidts ſone, ontfermt u myns.

PRINCHE.

Ic mach wel ſorgen voer de lange reyſe,
die ic alleene ſal moeten beſtaen,
ten hemel oft ten helſchen forneyſe,
ic en weet niet van beyde waer dat ic ſal gaen.
Als ic myn rekeninge gae overſlaen,
voerwaer ſoo naeckt my diſperatie;
maer dan peys ic weder opden publicaen,
die ootmoedelyc badt & hy creech gracie.

O Heere, ic doe oock alſoo myn ſupplicacie :
ic hope, ghy en ſult my niet verſmaden;
ic was bedrogen doer ſvyants temtacie,
tvlees heeft my verleyt, de weirelt verraden;
tvlees is cranck, de weirelt vol overdaden,
de weirelt is loos, ſeer ongelyc haer ſchyns.
Heere, ghy ſyt alleene die my mach verſaden :
Jeſus, Davidts ſone, ontfermt u myns.

— LXXIV —

Als een ſchaepken dat voor den wolff is vluchtende,
als een die ſtaet tuſſen duyſentich ſweerden,
ben ic verſaecht, weenende, ſuchtende :
aenſiet myn wercken cleyn van weerden.
Den geeſt ſoude geerne wat goets aenverden,
maer tvlees ſoeckt welluſt nae ſyn oude plegen.
Myn leven is eenen ſtrydt hier opder eerden ;
den vyant verwoedt is my altoos tegen.
Dus, erm & blint, ſit ic by de wegen,
almoeſe biddende, want hulpe ſoo behoeff // ic.
De booſe natuere is tot quaet genegen,
ſy is verganckelyc, haer ontrouwe ſoo proeff // ic.
O ſalvator mundi, naer u ſoo toeff // ic ;
my en mogen geneſen geen medeſyns :
O Heere, Davidts ſone, ontfermt u myns.

Och ! Waer ſal ic blyven, ſpyſe der wormen,
daer ſoo veel vyanden nu om my ſtaen,
diet caſteel mynder ſielen willen beſtormen ?
Ic en heb de macht niet dat ict mach ontgaen.
Dus roep ic : Davidts ſoon, wilt myn ſonden aff dwaen;
al iſt dat my ſtraft de Heere der engelen ſchare,
ic bidde u, Heere, wilt my ten beſte raen,
tot dat ic u comſte worde geware.
Myn begeerte is dat ic mach ſien int clare ;
want tot noch toe heb ic geweeſt heel blint,
hoe ouder hoe erger, van jare tot jare,
my ſelve geſocht & de weirelt bemint.
O Heer, de helle hadde my lange verſlint,
hadde ghyt niet belet ; dus blyff ic dyns :
O Heere, Davidts ſone, ontfermt u myns.

Als een verloren ſchaepken ſonder herdere,
ben ic verre wt uwer cooyen gedwaelt ;
u goddelycke geboden een overterdere,
in ſonden geboren, in quaetheyt gepaelt.
Ic ben verloren, ten ſy dat ghy my weder haelt,
want wt my ſelven en can ic niet goets gedincken ;

dlicht uwer gracien heeft my dikwils gefaelt,
ic hebt miſbruyckt, niet gemerckt u minlyc wincken.
Ghy roept : alle die dorſt, comt, ic wil u ſchincken.
Levende fonteyne, diet al moet laven,
u heb ic verlaten ; ciſternen die ſtincken,
& putten ſonder water heb ic my gegraven,
den vyant gedient als een van ſyn ſlaven.
Dus is myn ſiele vol dootlyc fenyns :
O Heere, Davidts ſone, ontfermt u myns.

PRINCHE.

O alder hoochſte Prins, en wilt my niet verraſſchen,
noch en laet u eygen hantwerck niet verloren.
Niet anders en ben ic dan ſtoff & aſſchen,
van Adams generacie, in ſonden geboren,
boos, cranc van duechden, naeckt geſchoren,
in ſonden ontfangen, tot quaet geinclineert.
Ic bid u, en ſtraft my niet in uwen thoren,
naer u bermhertigheyt, Heere, my corrigeert.

Tgetal mynder ſonden myn ſiele verneert;
maer tot uwer genaden ic my keere.
O Godt, laeft myn herte dwelc is verturbeert,
verſtoot my niet, nae u gerechticheyt, Heere;
op myn miſdaet en gedenckt niet meere,
maer giet in myn wonden wat olie & wyns:
O Heere, Davidts ſone, ontfermt u myns.

— LXXV —

O ghy dwaſe menſchen, cranck, eerdich // ſtoff,
wat hebdy vore? Waer ſydy hooverdich // off?
Als tgelas broos, ſaen onſtucken gewreven,
ſoo is u leven.
Ghy ſyt hier ſueckende altyt volherdich // loff,
waer duer dat ghy verlieſt Godts eeuwich weerdich // hoff;
want de hooverdige worden daer verdreven,
de cleyne verheven.
Och! denckt om duyterſte, ghy en ſult niet ſneven,
maer ſuchten & beven //, peyſdy opt ſterven.
Want daendincken der doot, tis claer beſeven,
& oock beſchreven //, doet ſonden derven.
Siet toe intyts, wilt duechden opkerven,
ſoo ſuldy verwerven //, tot uwer baten // goet,
Godts rycke hier naer, daer ſuldy in erven.
Daendincken der doot veel ſonden laten // doet.

Daendincken der doot doet veel vergeten // tquaet,
iſt niet alſoo ? Nae myn vermeten, // jaet.
Want als wy op onſen ſterffdach dincken,
ons vruecht moet crincken.
Tegen de doot en is geen ſecreten // raet,
& nae dat ons ſchult dan afgequeten // ſtaet,
ſoo ſal de ſiele in glorie blincken
oft neerwaerts ſincken;
dlichaem moet in deerde rotten & ſtincken,
daert de wormen mincken // ſelen & duercnagen.
Dwelck haer in welluſten woude eten & drincken,
hoveren & ſchincken // nae ſyn behagen,
dat wort dan walgelyc, in corte dagen,
voer vrinden & magen // : elck dit wel vaten // moet,
Sterft eer ghy ſterft, wildy nae niet clagen:
daendincken der doot veel ſonden laten // doet.

Peyſt om u ende, ghy ſult omkeeren // ſnel;
als de doot ons ſal komen viſiteeren // fel,
ſoo moeten wy van hier, eylaes ! maer
wy en weten waer.
Och ! waer willen wy doch ſtuderen // el
dan om ons ſomme te calculeeren // wel,

op datſe dan effen mach ſyn & claer?
Want dat gelt hiernaer.
Bernaerdus betuyget ons openbaer :
een reyn herte ſal daer // meer weſen geacht
dan alſulcken geladen met goude ſwaer.
Voer dien dach hebt vaer //, ſoo ſydy wel bedacht;
de rechter is van ſeer grooter cracht ;
die ſyn comſte verwacht // is boven maten // vroet,
want ſy is onſeker, weer dach oft nacht :
daendincken der doot veel ſonden laten // doet.

Denckt, waer es Samſon, die vroem int werck // was ?
Oock mede Virgilius, die een groot clerck // was?
Alexander Magnus, daer elcx macht voer vloot ?
Al geſtorven den doot.
Och ! den camp der doot is voerwaer een ſterck // pas ;
ten baet geen vroemheyt, legt hier aengemerckt // ras :
het moeter al ane, ſoot Godt geboot,
onderſaten & hoot.
Dit maeckt elck herte ſwaerder dan loot.
Dus iſt wel noot //, dat wy altyt waken
& ſorgen intyts voer der ſielen broot ;
want met goude root // en muecht ghys niet ontraken;

peyſt om de note, ſeer bitter om craken.
Als die ſouden ſmaken // boven garnaten // ſoet,
denckt hoe therte ſal breken, den mont ſal ſpaken :
daendincken der doot veel ſonden laten // doet.

PRINCHE.

Waert dat wy dit alteſamen wel gronden wouwen,
ſerteyn my dunckt, wy ſouden de ſonden ſchouwen;
want der natueren ſchult moet elck betalen
Duytſchen & Walen.
Ten waer niet muegelyc, dat wy vermonden ſouwen
wat ſuerder bier de helſche honden brouwen
voer die ſy ter hellen in dootſonden halen;
dus wacht u voor dwalen.
U en ſelen daer helpen borchten oft ſalen,
croeſen oft ſchalen //, treckt dit wel te beene;
want, lacen ! als ons de doot ſal duerſtralen,
dan ſalt al falen // ſonder de duecht alleene.
Diet bruyloft cleet derft, blyſt eeuwich in weene.
Peyſt, ghy onreene //, die der armer aten // bloet,
hoe ſwaer dat ſal ſyn vande weirelt te ſcheene :
daendincken der doot veel ſonden laten // doet.

— LXXVI —

Gheen meerder wyſheyt men ter weirelt en vint
dan verduldelyc verdragen wat Godt toe ſint;
want een goet vader ſyn wtvercoren kint
aldermeeſt caſtyt.
Dus caſtyt Godt ſyn vrinden, die hy meeſt mint.
Och! doet open u oogen, weeſt niet verblint;
al werdy berooft, u goet geſchint,
verſtooten & benyt,
weeſt daerom niet bedroeft, maer grootelyc verblyt;
ſeer vromelyc ſtryt & hebt patiencie.
Verblyt u, als u iegelyc vermaledyt:
die voor de waerheyt lydt, hoort dees ſentencie,
is ſalich lyden; groot is u excellencie;
doer abſtinencie // & tegenſpoet,
moeten wy comen voor Godts preſentie.
Stelt hier in credencie // & neemt eenen moet:
die in lyden verblyden, die ſyn ſeer vroet.

Die hier opder eerden ſoeckt ſyn welluſticheyt,
hier naer deeuwige droefheyt verbeyt.
Salich is hy dan, die nu weent & ſchreyt
in dit ſchreyende dal;
de vruechde des hemels is hem bereyt,
want den wech des hemels, ſoo Chriſtus ſeyt,
is hert & ſcherp, vol doornen gheſpreyt,
ſeer nau & ſmal;
& die hier duer wandelen cleen is tgetal.
Nochtans ſyn ſy mal, // die anders ſpeculeren;
de ſchapen die willen comen in Chriſtus ſtal,
tes noot datſe al // deſen wech paſſeren.
Spelen, boeleren, // drincken, bancketteren
& triompheren // inder weelden vloet,
dits den wech die ter hellen doet deſcenderen,
laet u niet tromperen //, maer u daer voer hoet:
Die in lyden verblyden, die ſyn ſeer vroet.

Dexempel laet ons Chriſtus hier aff weten:
den rycken man, die dagelycx adt lecker beten,
is geſtorven & in deeuwich vier geſmeten
onder ſvyants poot;

derm Laſarus, die niet en hadde om eten,
vol wonden, vol ſweiren, van elcken vergeten,
is nae ſyn doot met vruechden geſeten
in Abrahams ſchoot.
Die overvloedich leefde in weelden groot,
die den wyn in goot //, moet nu nae water gapen;
& tis hem geweygert, peyst hoet hem verdroot;
& die naeckt & bloot opt ſtrate moeſt ſlapen,
hongerich, verlaten van meeſter & cnapen,
werdt nu onder de ſchapen // Chriſtus gevoet.
Die hier op de weirelt ſolaes willen rapen,
weer clercken oft papen //, ſy ſyn verwoet :
die in lyden verblyden, die ſyn ſeer vroet.

PRINCHE.

Verduldich lyden is een groote gratie,
want de duecht wert ſterck inde temtacie.
Hier aff neem ic myn fondacie
wtter ſchriftueren.
Laet ons dan maken geen excuſatie,
maer blydelyc lyden ſonder murmuratie,

al lyden wy hier een corte ſpacie,
ten ſal niet dueren.
De weirelt ſal haer verblyden & ghy ſult trueren,
maer u beſueren // ſal in vruechden verkeeren ;
dit ſeyt Chriſtus ; oock hebben wy veel figueren,
die hier aff rueren tot onſer leeren :
diſraelsche verdruckt ſachmen vermeeren,
die Heere des Heeren // moeſt duer ſyn bloet
& duer ſyn lyen gaen in ſyn rycke met eeren :
die in lyden verblyden, die ſyn ſeer vroet.

— LXXVII —

Staet op, gaet wtte, o dochter van Iſrahel,
den bruydegom comt, raſch gaet hem te gemoete ;
hy comt u ſachtmoedich, niet wreet oft fel,
een kindeken cleyne, niet om verſoeten.
Gaet nu voer tcribbeken & wilt hem groeten ;
al iſt dat ghy u ſelven vol miſdaden // ſiet,
met vollen betrouwen, valt hem te voeten,
roept om gracie, hy en ſal u verſmaden // niet,
want wt hem de fonteyne der genaden // vliet.
Belydt u ſonden, & wilt niet overtreden // meer,
hy ſal u ontlaſten, ſydy beladen // iet,
die hem liet beſnyden in ſyn jonge leden // teer.
Om onſe miſdaden die hem deden // ſeer,
heeft hy willen weenen, lyden & ſuchten.
Gaet te Bethleem, maer laet u oude ſeden // eer :
offert den nieuwen coninck nieuwe vruchten,

Den nacht is voerby, den dach begint te nakene ;
miſtrooſtige, u naeckt een nieuwe verblydinge :
het is nu tyt wt den ſlaep tontwakene,
ſegt de dochter van Syon, haer naeckt bevrydinge ;
Eſaias brengt ons een nieuwe tydinge :
een maecht heeft een kind ontfaen & gebaert,
den nieuwen Adam, naer Paulus belydinge,
alle dinck vernieut ; doude is verhaert,
peys & rechtverdicheyt ſyn te ſamen gepaert.
Daer is gheopenbaert // een nieuwe ſterre,
die verſtrooyde ſchapen ſyn by een vergaert.
De heydenen ſagen dnieu licht van verre.
Comt, geeſtelyc & weerlyc, niemant en merre,
edel & onedel, wt ſteden & gehuchten,
comt alle, die gevallen ſyn vande kerre :
offert den nieuwen coninck nieuwe vruchten.

Den quaetſprekenden mont wilt van u werpen // ſnel,
looft den nieuwen coninck met nieuwe tongen ;
ſpeelt een nieu liet opder herpen // ſpel,
verhuecht u inden gheeſt, ouden metten jongen.
Goliat is verſlagen, tſerpent is bedwongen,
van Davidts ſeden houtmen memorie,

dengelen hebben een nieu liet geſongen,
den goetwilligen prins een goede glorie.
Thouwelyc is ghemaeckt inde conſiſtorie
der dryvuldicheyt, dwoort is nedergedaelt
in die ſuverſte eerde, looft die ſiborie.
Een nieu licht is inde duyſterniſſe gheſtraelt,
tverloren ſchaep is vonden, tranſoen is betaelt,
de ſonne is oppe : wech, ſtinckende luchten !
Comt, verloren ſone, al hebt ghy lange gedwaelt,
offert den nieuwen coninck nieuwe vruchten.

Treckt wt den ouden menſche, vernieut inden gheeſt,
doet aen den nieuwen, die naer Godt ghemaeckt // is,
gaet wiegen tkindeken, tis nu al feeſt,
te Bethleem int huyſken, dat dun gedaeckt // is ;
wandelt tewyl dat licht is, want den dach wort cort ;
vreeſt niet tſvaders thoren, die heel geſlaeckt // is
duer ſyn bloet, dat dlammeken heeft geſtort.
Een nieu leere is ons ſeer ſterck geſport,
daer wy me mogen climmen int beloofde lant.
Wakende ſyt ſober, u lendenen op ſchort,
brandende lichten neemt in u hant ;

doet olie in u vaten, dat u lampe brant,
oft anders moeſt ghy wtter bruyloft vluchten ;
ſyt gheen dwaſe maechden, maer wys int verſtand :
offert den nieuwen coninck nieuwe vruchten.

PRINCHE.

Jonſtelycke prinche, vernieut u converſatie,
op dat ghy niemant en ſchandaliſeert ;
hertelyc neemt waer des Heeren vocatie,
als den ouden arent, u juecht renoveert ;
nieu deech wert in Chriſtus, den ouden deeſem purgee
nu wandelt nieu wegen nae Godts gheboden ;
u naeckt nieuwen ſtryt, want den vyant u temteert,
ſvlees treken, ſweirels luſten u nooden.
Pynt de weirelt te vliene, tvlees treken wilt dooden,
en laet u niet verwinnen, als u den vyant bevicht ;
alle wortelen der ſonden wilt heel wtrooden ;
tot den Heere roept, die allen arbeyt verlicht,
& neemt den ſchilt des geloofs tegen ſvyants ſchicht;
aenveert dat ſweert des geeſts tegen ſvyants gerucht
Alle ſtaten ter weirelt, neemt dancklyc myn dicht :
& offert den nieuwen coninck nieuwe vruchten.

— LXXVIII —

Menſchelycke natuere, brooſcher dan ſcherven,
vliet deertſche genuchten & leert nu ſterven,
want tis al ydelheyt haer aencleven;
ghy moetſe niet laten, ghy en moechtſe niet erven;
ſy en mach u niet verſaden; dus wiltſe derven.
Deynde alder vruecht is ſuchten & beven.
Salomon, van Gode hooch verheven,
heeft in ſyn leven
veel bedreven.
Boven andere in wysheden ſeer excellent
heeft hy hem tot alle conſte gegeven,
wonder beſchreven.
Hy hevet al beſeven
& geproeft, dat geſchien mach onder tfirmament.
Veel peerden, veel knechten waeren hem ontrent.
Ten eynde hy hem ſelven eccleſiaſten hiet,
dats een wtſpreker, dus bewees hy jent
alle eere, alle ryckdom een ydel riet:
Godt iſt alleene, want alle dinck is niet.

Alle dinck is niet, bewyſen ons ſchriftueren,
want tis vergankelyc, ten mach niet dueren;
dus iſt al niet datmen eens moet laten.
Waer ſyn nu de weeldige ſchoone figueren,
die voermaels in vruechden leeffden ſonder trueren ?
Sy ſongen, ſy ſpeelden & ſy aten,
ſy liggen in deerde, vol wormen, vol gaten.
Is de ſiele verwaten.
wat mach dat baten
welluſticheyt, eere & domineringe,
ſteden, borchten, caſteelen vol onderſaten,
croonen, ducaten,
oft gulden vaten ?
Och ! tis al ydelheyd, niet dan tromperinge,
een ſchyn ſonder ſyn, een crancke fonderinge,
een blaſe vol wints, een ſtromende vliet.
Dus ſtelt in Gode al u contempleringe,
die u ſiele geſchapen heeft van niet tot iet :
Godt iſt alleene, want alle dinck is niet.

In Gode wilt allen u betrouwen ſetten;
alle creatueren ſyn ſtrikken & netten,

&, ſoo ons de wyſeman ontbint :
die tpeck wilt raken ſal hem beſmetten.
Doen Davidt ginck op creatueren letten,
wert met Berſabea beſmet, verlieft, verblint.
In de figuere men oock beſchreven vint :
Dina, Jacobs kint,
wert ontſchaeckt, geſchint;
dbeſien der creatueren heeft haer berouwen.
Salomon heeft ſyn leven ſchandelyck geint;
die ſoo wys was gheſint
ende van Gode bemint,
die aenbadt afgoden ter liefden van vrouwen.
Dwaes ſynſe, die in creatueren betrouwen,
want ſy ſyn beſmettelyc, ſoomen dagelycx ſiet.
Maer mint Godt & wilt ſyn gheboden houwen;
noyt berouwich herte Godt en verſtiet :
Godt iſt alleene, want alle dinck is niet.

Alle dinck is niet, ick wilt bewyſen,
want ten mach de ſiele verſaden noch ſpyſen,
en in alle ſolaes ſietmen bitterheyt mingen.
Dus machmen alle vruecht voer niet wel pryſen.

Sot ſynſe die om niet ſeer loopen & byſen,
want die nae niet loopt, ſal ooc niet thuys bringen.
Al machmen bancketteren, hoveren & ſingen,
danſen & ſpringen,
tſyn ydel dingen;
want alſt voerby is, moet therte onſachtich // weſen.
Sy wetent die oyt eertſche vruecht ontfingen.
Dus, jongelingen,
wilt u bedwingen,
ſoeckt trooſt aen Godt, die ſal ſeer crachtich // weſen.
Sint Jan ſeyt : en wilt niet deelachtich // weſen
der genuchten der weirelt, die de ſiele duerſchiet;
ſcheyt u daer aff, & wilt voerdachtich // weſen,
ſy wondt veel ſwaerder dan ſweert oft ſpiet :
Godt iſt alleene, want alle dinck is niet.

PRINCHE.

Bemint Godt, die alle begeerten verſaden // mach;
och! hy iſt alleene, die ons beraden // mach.
Niet iſt al waer wy anders nae haken :
alleene hy onſen laſt ontladen // mach.

Wel hem die Godt mint : wie iſt die hem ſchaden // mach ?
een godtminnende herte mach vrolyc waken.
Niet iſt al gout, ſilver & ſyde laken ;
therte moet ſpaken.
Wat wy ſmaken,
reyn lieffde Godts therte meeſt verhuecht.
Alle die hier in Godts lieffde blaken,
ſullen hem genaken,
ten hemel geraken.
Al ydel, verganckelyc is deertſche vruecht ;
neemt dit voer u oogen, elck jonge juecht :
natuere leert ſterven, al iſt u verdriet,
aen Godt legt u ſinnen, voedt altyd duecht :
Godt iſt alleene, want alle dinck is niet.

— LXXIX —

Wt der diepten roep ick met herten ootmoedich,
duer de kenniſſe aenſiende myn groote miſdaet
van myn jonkheyt, als ſeer overvloedich :
o Godt der genaden, weeſt myns behoedich,
want myn ſonde myn hooft verre te boven gaet,
& boven der bergen gewichtich, ſoo is myn quaet,
gedaen van dbegin mynder dagen,
duer de ſotte begeerte & jongen raet,
verſmadende u waerheyt & u goet behagen.
Nu aenſiende myn miſdaet, ſoo moet ick beclagen
myn groote onwetentheyt van myn jonck leven;
dus en gedinckt de ſonden niet, die ick moet dragen,
maer meer u genade & u goetheyt verheven.
Nu aenmerck ick wel dat my dede ſneven,
myn jonge ſotheden die voer u ſtincken;
nu biddick, als van uwen goeden geeſt gedreven,
o Heere, en wilt de ſonden myns jonkheyt niet gedincken.

De ſonde mynder jonckheyt ſynde gedachtich,
ſoo duncket my nu therte van rouwe ſchueren;
want naer u rechtverdicheyt, o Godt almachtich,
als ghy die aenſiet, dit weet ick warachtich,
ſoo en mach niemant ſtaende blyven noch gedueren;
want de ſterren onreyn ſyn, nader ſchriftueren,
& faute is in u ingelen gevonden.
Dus moet nu mynen geeſt veel dancx beſueren,
als ick dincke om alle myn miſdaden & ſonden,
ende noch, alſoo den heyligen Petrus can orconden,
ſyn nauwe behouden, die oot rechtverdich waren.
Waer ſal ick den ſondaers, ten eeuwigen ſtonden,
ons voer u vertoogen oft openbaren?
Maer met een betrouwen op u genadich verclaren,
die ghy duer Chriſtum alle penitentien wilt ſchincken,
dus biddick, duer ſyn lydens & doots beſwaren:
o Heere, en wilt de ſonden myns jonckheyt niet gedincken.

Als Jeroboam heb ick, onwyſelyc bedocht,
o Heere Godt, u eeuwige wyſheyt verſteken,
& der jonge ſotten onwyſen raet volbrocht,
& nae myn wulpſe ſinnelycheyt in als gewrocht.

Dies ſyn de thien geſlachten van my aff geweken :
dat ſyn alle myn duechden, dit mach ick wel ſpreken,
& met clagende woorden duer tſondich aenmercken ;
maer noch is een hope crachtich in my gebleken
op u genade, die gaet boven u ander wercken ;
want ghy en begeerde de doot niet tot tſondaers verſtercken,
maer dat hy hem bekeere & leve nae Ezechiels woort.
Dus doet wt myn booſheyt & duyſter vlercken,
naer u ontfermhertigheyt, ſoomen dander hoort ;
aenſiet myn cranckheyt altyt voort & voort,
oft met den ſondaren ſoudick in duyſterheyt versincken.
Dus noch biddick met alle berouwende accoort :
o Heere, en wilt de ſonden myns jonckheyt niet gedincken.

PRINCHE.

Princhelycke genade, Godt vol eeuwiger eeren,
noch beclaech ick ſeer myn ſondige jonge tyden,
dat ick duer myn jonck ſinnich wulps vermeeren,
u niet gevreeſt en heb als Heer der Heeren,
noch niet bekent in u goetheyt, naer Salomons belyden.

Leert my duer uwen geeſt nu mynen geeſt bevryden,
duert ſchryven uwer wet in myn herte binnen;
leert my daer duere ſonder handt beſnyden;
als de heylige Magdalena ſoo verandert myn ſinnen,
met Jeremias, duer ons geeſts beſtralicheyt.
Maer ſiet op Chriſtus, myn eeuwich gewinnen,
ons geſet tot gerechticheyt & tot ſalicheyt,
dan ſal ick mueghen, naer ſchrifts verhalicheyt,
met die rechtverdige voer u aenschyn blincken.
Dus biddick, my ſiende inder ſonden regalicheyt:
o Heere, en wilt de ſonden mynder joncheyt niet gedincken.

— LXXX —

Hoe hebt ghy my, Cupido, met uwer ſtralen,
duer dbevel ws moeders, duerſchoten ſoo vierich,
my ſtellende in bedwanck, dies tprincepale
der lieffden, om een, de ſchoonſte goedertierich,
die therte beſpuert heeft, int weſen manierich?
Sy is de lieffſte onder tſchyn der ſonnen,
in myn geſichte boven maten ſierich.
Dus, Venus, u byſtant wilt my doch jonnen:
als ghy Hipomine deedt, die heeft begonnen,
duer uwen raet, om ſyn lieffſte puere,
Atalanta, die hy heeft gewonnen
met loopen veerdich, al vielt hem ſuere.
Toont aen my oock, Venus, alſoo u cuere;
want lieffs abſentie doet hert & bloet // haecken:
die in ſlieffs bedwanck is, moet ſuer & ſoet // ſmaken.

Al moeſt ic als Perseus ſtryden vromelyc,
die duer Andromeda, ſyn wertſte lieff,
den ſtryt aennam, twaer my ſchroemelyc,
& tegen tſee monſter vocht, dwelck hy duer gerieff
ter doot gebrocht heeft, om der minnen brieff.
Brenkt my al deſe feyten te voeren;
dbedwanck der lieffden doet my ongerieff;
maer, Venus, ghy en wilt myn beden niet hooren :
al moeſt ic als Leander in druck verſmooren,
die hem te water gaff, ſoo lieffde riet,
om dat hy trooſt ſoude mogen oorboren
van Hero, dwelck dicmaels ſoo was geſchiet;
hoe wel dat hem dwater ten leſten liet
onder hem ſchuylen, ic en wil geenen moet // ſtaken :
die in ſlieffs bedwanck is, moet ſuer & ſoet // ſmaken.

Laet my eens gebruycken, toont, Venus, u cracht;
trooſt van de lieffſte, duer wien ghy duerſteken
hebt het herte vierich, & my gebracht
int bedwanck ws kints, diens oogen leken
overvloedich van tranen, den mont geſpreken
ſeer weynich can nu duer lieffs bedwanck,

Dus, Venus, toont raſch u ſoete treken
& laet nemen Cupido tot haer den ganck ;
dat ſy tot mywaerts genegen worde eer iet lanck.
Want als ghy, Venus, ſoo is ſy ſchoone :
Mercurius ſprake & oock den ſanck
der Serenen heeft de bloeme te loone,
de getrouwicheyt van Themis & oock idoone,
als de maecht Jeſſe, wie ſout elc vroet // maken.
Die in ſlieffs bedwanck is, moet ſuer & ſoet // ſmaken.

PRINCHE.

O princheſſe Venus ! jont my eens duecht,
als ghy Pharis deedt van Trooyen ryckelyc,
die ghy hebt doen cryghen de alder ſoetſte juecht,
Helena de ſchoonſte duer practyckelyc.
Oft wilt my jonnen, als ghy deedt blyckelyc,
Ancontius Sidippe, de maecht vol rouwe,
oft als Uliſſis, die ghy onbe ckelyc
Penelope gaeft vuer ſyn eyg uwe.
Toont aen my, Venus, alſo

dan ſoude ic u dancken tot elcker ſtede,
& therte ſoude dan, dwelc nu als de flouwe
verlicht ſyn, ſoo mocht ic leven in vrede.
Maer tis al om niet & verloren bede;
den regel geſeyt my ſwaermoedich doet // waken:
die in ſlieffs bedwanck, is moet ſuer & ſoet ſmaken.

— LXXXI —

De twelff Artyckelen des Christelycken Geloove.

Per *Verbeyt den tyt,* anno 1567
den achſten dach in Mey.

Voorreden.

Opdat ick een oprecht chriſten mochte gevonden // worden,
ende een iegelyck te antwoorden, diet van my begeren // ſal,
ſoo wil ick in dees hope, wt genade, tallen ſtonden // torden,
al waſt dat tſerpentelyc ſaet my tot ſonden // porden;
wt een onverganckelyc ſaet ick my voordaen generen // ſal.
Nu ick van tvercoren volck ben, wie iſt die my deren // ſal
opden hoeckſteen te timmeren, daer ick op gebout // hebbe?
Want hy is voer my geſtorven, die de doot van my weeren //
[ſal,
in wiens warachtich woort ick trooſt menichfout // hebbe,

alſoo de ſchriftuere ſeyt, daer ick my op betrout // hebbe
waer in geen bedroch en is, dan ſalicheyt & leven // ſoet
dlicht dwelck ick liever dan ſilver oft gout // hebbe :
hier duer ick rekenſchap van mynen geloove geven // mo

I. — HET EERSTE ARTYCKEL DES GELOOFS.

Ick geloove in Godt den Vader inder eeuwicheyt gepreſen
in dat oneyndelyc goet, dryvuldich int weſen,
bermhertich, lanckmoedich, die altyt ſyn volck verſchoont
getrou & rechtverdich; ick weet dat buyten deſen
geenen anderen Godt en is om ons te geneſen ;
die boven inden hemel & hier in onſe herten woont ;
die hem niet en heeft onbetuycht gelaten, maer is gecroon
met glorien; den Vader, daer heden den Soon is wt gewonne
almachtich, dwelck hy wonderbaerlyc wel heeft betoont ;
die voer alle beginſelen was, eer den dach is begonnen,
wiens oogen op ons ſien; ja, heeft ons meer liefde wille
[jonner
dan den vader eenichſins can bewyſen ſyn kint ;
een ſterck geweldich Godt, die wy niet wederſtaen en connen
een oprecht levende Godt, daer al wat ruert dleven in vint.
By deſen Godt en is niet onmogelyc, hy bint & ontbint,

die duer weynich als duer veel helpt, hoe ſterck van wapen,
Schepper, eeuwige wyſheyt, die al wat weſen heeft verſint;
ſienlyck, onſienlyck, dach, nacht, tmoet hem al vercnapen,
die hemel & aerde vervult & van niet heeft geschapen.

II. — HET TWEEDE ARTYCKEL.

En in Jheſum, myn ſalichmaker, & in Chriſtum ſynen
geſalfden, des Heeren ſweirels middelaer & mynen
broedere, den eenigen geboren duert goddelyck aencleven;
ſone Godts, duer de cracht des heylichs Geeſts beschynen,
eer hem de maecht ontfinck, die hem baerde ſonder pynen,
is hem deſen naem in den ſtoel Davidts in eeuwicheyt gegeven.
Onſen Heere, in geenen anderen naem en is ſalicheyt noch
[leven,
die ons ſyns Vaders rycke heeft vernomen duer ſyn bloet.
Den Vader heeft hem lieff, gaft hem al; ja, hy is dat even
beelde des Vaders, dwoort dat in hemel, aerde allen dingen doet,
den heyligen Heere des Sabaoths, dbegin van alle goet;
niemant dan deſen en heeft alleen deere des Vaders ontfangen.
Godt in Chriſto is oprecht getrou, genadich, wys & vroet,
tſaet dat belooft was om te vertreden den cop der ſlangen,
den Meſſias daermen doude vader, roepende, nae ſach verlangen

diet wt trouwer liefden altemael heeft volbrocht,
al watter belooft was in propheſye, in geſangen,
& heeft alle die aen hem gelooven duer ſyn bloet gecocht
& den peys tuſſchen ons & den Vader troulyc gewrocht.

III. — HET DERDE ARTYCKEL.

Die ontfangen is vanden heyligen Geeſt,
niet wt de wille des vlees, maer wtten goddelycken keeſt;
ware mens ſonder vader, ware Godt ſonder moeder,
ſoo dengel ſprack, dies Joſeph te min was bevreeſt;
tvrouwen ſaet, daer de belooften aff getuychden meeſt,
wt de lendenen Davidts is voorts comen ſweirels behoedere:
niet in vele, maer in dyn ſaet ſal Chriſtus, u broedere,
geboren worden, die onſe herten duer ſynen geeſt wil beſtralen.
Int ſaet der engelen en ginckt ons geenſins voerſpoedere,
maer int ſaet Abrahe genas hy onſe qualen;
al was hy in goddelycke gedaenten quam hier beneden dalen,
waer in hy ons gelyck werdt, niet dat dwoort is verandert, maer
nam aen dat hy niet en was, daelde wtter hoochſter ſalen,
om te vervullen Eſaias propheſye; dits claer.
Siet : een maecht ſal ontfangen & bevrucht worden ſwaer,

in haren lyve, duer een onwtſprekelyc begorden ;
dit was die evangelieſe botſchap & dat aengenaem jaer,
daer tvaders brant der liefden den ſone toe porden ;
ſoo dat dwoort, dwelck Godt was, vlees is geworden.

Gheboren wt der maget Maryen,
die vruchte haers lyfs, diemen hoorden gebenedyen
Eliſabeth, int geberchte daerſyſe willecom hiet,
& baerden te Bethleem, by keyſer Auguſtus tyen,
ſoo de engelen vercondigden tot een eeuwich verblyen,
doen den ſepter van Juda was gecomen te niet ;
duer welcken ſone wy ſyn verloſt wt allen verdriet ;
daer ons de genade duer verſcheen, verdempende de ſonde.
Wt den ſade Davidts naden vlees, die ons niet en verliet;
ſonder begin, voer Abraham; wt Godt, nae ſchrifts orconde,
maer wtten ſtamme Juda; dats wtter maecht, die genade vonde
by Godt, van haer vlees & bloet der kinderen geworden
[deelachtich.
Nu, ware Godt & menſche vereenicht, die ons ſyn ryçk jonde;
in eenen perſoon twee natueren onvermengt ſeer crachtich;
onſen opperſten priſter : wie hem ſiet, ſiet den Vader warachtich,
& heeft die de macht des doots hadde, gebrocht in dolacien,

& ons van den vloeck verloſt & van al die over ons waren [clachtich,
ende de wet overgeſet, in eenen tyt der gratien,
& wil getroulyc by ons ſyn inden dach der tribulatien.

IV. — HET VIERDE ARTYCKEL.

Gheleden onder Pontio Pylato, der Joden rechter,
die ons in een verbont & in geduerige echter
trouwen, getrout heeft, opgeoffert aent hout;
een man der ſmerten worden, die den twiſt was een beſlechter;
veel lydens is hem omringt, onſer alder voervechter,
& hebben hem ſonder oorſaeck duerwondt menichfout.
Op ſyn ſchouderen droech hy de ſonden van jonck & out,
als een ſlachſchaepken, ſwygende, ſonder woorden oft reden.
Wat ſoude hy de wyngaert meer doen, die hy hadde gebout?
Duer ſyn eygen bloet is hy int heylige gegaen & ons verbeden,
den eenigen priſter eens geoffert op Calvarien te dier ſteden,
gecruyſt, geſtorven, bringende hier doer dleven tonſer baten,
begraven in een nieu graff, nader Jotſer ſeden;
nedergedaelt duer ſyn pyne, verwon hy de helſche potentaten.
Syn ſiele en is inder hellen niet gelaten,
maer heeft, duer ſyn doot, de doot in victorien verſonden,

& duer ſyn vernederinge ons verhoocht boven maten,
& die geloovige den bant der gevanckeniſſen ontbonden :
wiens geboorte, lyden, ſterven, is die betalinge onſer ſonden.

V. — HET VYFDE ARTYCKEL.

Ten derden dage is hy verreſen vander doot;
waer duer wy alle leven ſullen in eeuwicheyt, alzoot
aen Jonas, figuerlycker wyſe, wel is beweſen.
Chriſtus ſprack : ontbint deſen tempel, tis noot;
in dry dagen ſal icken opmaken. Hier aen blycket bloot
dat hy, ten derden dage, warachtich is verreſen.
Syn verryſeniſſe is ſekerlyck gebleken by deſen
dat de engelen ſpraken tot de vroukens & ander vrinden :
hy is opgeſtaen, hy en is hier niet, ſoo wy claerlyc leſen;
ſiet, gaet in Galalea : daer ſuldy hem vinden
& is daer van vele geſien; daer haren druck duer quam inden.
Nu voortane en heeft de doot over hem niet meer gewelt;
ons borgerſchap is inden hemel, by ſvaders eenigen beminden,
& heeft ons doer Chriſtum inde onbevleckte erffeniſſe geſtelt,
& is nu byden Vader ons voorſprake, die behouwen heeft
[het velt;

als ons den Sathan voor Godt wilde accuſeren.
Want, alſoo wy duer Adam met de doot ſyn gequelt,
ſoo ſullen wy duer Chriſtum leven, die ons brocht wt verneren,
& hem ſien, ſoo hy is, inder eeuwicheyt, met Godt triompheren.

VI. — HET SESTE ARTYCKEL.

Hy is opgeclommen ten hemel, in ons Vaders lant,
ſienlyc, duer ſyn cracht, buyten ſmenſen verſtant,
in eender wolken, opden berch van Olyveten,
met vruechden & clinckender baſuynen; want
hy moeſte inde hoochte varen, ſitten ter rechter hant
ſyns Vaders, opdat hyt boven, beneden, duer ſyn cracht on-
[gemeten
allomme vervullen ſoude; op dat elck eene ſou weten
dat hy, nae ſynder menſheyt, den hemel heeft genomen inne,
& heeft nu alle gewelt, in hemel & op aerden, geſeten
inde cracht ſyns Vaders, ſoo hy dede voerden beginne.
Deſen Heere en ſlaept niet, want dengels geſinne
& alle gewelt is hem onderdanich; hy is coninck & almachtich.
Die rechte hant Godts hout de victorie; tonſen gewinne,
heeft Godt Chriſto verweckt, dies ben ick ſekerlyc gedachtich:

dat is, weer ick leve oft ſterve, ſoo hoore ick den Heere
[warachtich.
Wie ſal ons dan beſchuldigen oft wie ſal ons mogen pramen?
Hy bondt die gevangheniſſe & maeckten ons levendich, ſeer
[crachtich,
& ſyn duer hem verweckt: dies hem Sathan wel mach ſchamen
ons met Chriſto, in een hemels weſen, vereenicht alteſamen.

VII. — HET SEVENSTE ARTYCKEL.

Van daer ſal hy weder comen, daer elck geloovich hert nae
[wacht,
oordeelende goede & quaede; ja, alle dmenschen geſlacht,
ſienlyck in eender wolken, nader baſuynen geſchal.
Wy en ſullen niet al ontſlapen, hier op heb ick acht,
maer ſullen alle verandert worden; subyt, als een dieff inder
[nacht,
ſal ſyn toecomſt ſyn & ons verloſſen van alle ongeval.
Chriſtus met ſynen heyligen de weirelt oordeelen ſal,
& dat nae dwoort ſyns Evangeliums, hier int cort geſomt,
ſoo hy duer de ganſe weirelt te prekene beval.
Wie in my gelooft, ſeyt hy, en derff niet weſen verſchroemt;

hy en ſal int oordeel niet comen; maer dees ſullen weſen [verdoemt,
die niet en gelooven, noch en hebben dwoort niet willen [aencleven.
Comt, ſeyt hy, gebenedyde, u nu mynder beroemt,
in myn rycke, ghy hebt de behoeftigen ſpyſe gegeven;
gaet, vermaledyde, ghy moet eeuwich ſyn verdreven
int vier u bereyt vanden beginne met alle helſche draken;
maer de volſtandige ſullen met Godt worden verheven
& de eeuwige verblydinge ſal ſulke genaken,
die Godts woort gelooven, nuchteren ſyn, bidden & waken.

VIII. — HET ACHSTE ARTYCKEL.

Ick geloove inden heyligen Geeſt,
die inder waerheyt is leyende aldermeeſt,
den trooſter van alle herten, die haer bedroeven;
die alle ſwacke verſterckt, die ſyn bevreeſt;
die ons wedergebaert heeft & tegen thelſche tempeeſt
bewaert & verſegelt al wat wy behoeven,
& getuycht onſen geeſt, dwelck wy ſekerlyc proeven
dat wy Godts kinderen ſyn & roepen : Vader ! in ons gebet;

die wt Godt gegaen is & heeft van Chriſto ſonder thoeven
genomen & ons vercondicht, dat wy ſyn ſuyver & net,
gewaſſen duer dlammekens bloet, & ſyn ſalich, niet duer
[de wet,
maer duert geloove. Deſen trooſter verſcheen ons inder Jor-
[danen,
daer Godt ſprack : dit is myn ſone, die ick minne, u mede let.
Hoort hem hier toe, van ons deſen heyligen Geeſt recht
[vermanen,
daer ſyn wel veel dienſten, maer een Heer, die ons ſocht met
tranen ;
een Godt, veel gaven, maer eenen Geeſt gehuldich,
die duer den adem ſyns monts alle wegen can banen;
die dwoort in ſyn appoſtelen, geloovigen, verbreyt menich-
[vuldich :
dus ſyn wy Vader, Sone, Heylich Geeſt gelycke eere ſchuldich.

IX. — HET NEGENSTE ARTYCKEL.

Ick geloove datter is een chriſtelycke Kercke,
die de weirelt niet en kent, dies icker nae hercke,
daer Chriſtus alle dage totten eynde by wil blyven ;

diens hooft hy is, op deſen ſteen gaet te wercke,
ſyn dienaers prekende, ſoo ick bemercke,
dat elck in Chriſtus naem vergevinge der ſonden ſal beclyven,
& is alghemeyn verſtrooyt, getimmert, nae Paulus ſchryven,
op Chriſtus Jeſus, dats den grondt der appoſtelen & pro-
[pheten,
& opt louter reyn woort, al ſietmenſe verdryven.
Chriſtus heylichtſe duert waterbat int woordt ongemeten;
gemeynſchap der heyligen heeftſe, ſoo elck mach weten,
& ſyn in Chriſto een lichaem & been van ſyn leden.
Wie dees leere niet en heeft, tſyn Johannes ſecreten,
en ſullen wy niet ontfangen in eeniger ſteden;
maer wie de rechte herders hoort leerende de rechte ſeden,
hooren Chriſtus ſelver & ſalſe onder ſyn ſchaepkens tellen.
Deſe ſynt daer hy ſynen Vader om heeft gebeden;
geen ander fondament en machmen hem te leggen quellen:
dees kerck bewaert Godt tegen alle gewelt & poorten der
[hellen.

X. — HET THIENSTE ARTYCKEL.

Ick geloove datter is vergevinge der ſonden,
wt genaden, duert woort dwelck hem liet duerwonden,

hebbende hem ſelven tot eenen ſoeten rueck gedreven.
De vrindelycheyt des Vaders verſcheen ons te dier ſtonden,
doen tuſſchen Godt en den mens deſen middelaer was ge-
[geven;
& is eens opgeoffert & aen den cruyce verheven.
Daer en is niet verdoemlycx in haer die Chriſtus aencleven,
niet om de wercken des gerechticheyts, maer
hy maeckten ons ſalich, doen wy waren verdreven,
duer Jeſum Chriſtum, wt genaden onſen eenigen middelaer,
& beval vergevinge der ſonden te preken int openbaer.
Alle die gedoopt worden ſullen duert geloove ſyn behouwen
aen Jeſum Chriſtum, want al ons wercken ſyn vuyl & onclaer;
want ſy hebben al geſondicht : kindt, mans & vrouwen,
& behoeven Godts genade, goetheyt & dbetrouwen
datter anders geenen middelaer oft anderen naem en is.
Hier op de geloovige onbewegelyc vaſt bouwen
& worden, doer Chriſtus doot, getrooſt, ſterck, vroom & fris,
& ſyn wt genaden, om niet, vergevinge haerder ſonden gewis.

XI. — HET ELFSTE ARTYCKEL.

Ick geloove dat tvlees, ten leſten ſal verryſen,
ſoo Chriſtus warachtich voer heeft willen bewyſen,

& ſal ons ten leſten eynde wederom verſamen.
Hy ſalſe vander doot verloſſen, om hem eeuwich te pryſen:
die booſe ten oordeel; de goede ſullen haer verjolyſen;
want de doode ſullen leven & opſtaen met haer lichaem,
met deſe myn huyt, met myn oogen; dits Jobs ramen.
Mynen Heer, mynen verloſſer ick aenſchouwen ſal
& my wtter aerden opwekken; och! den aengenamen
tyt, duere comt, dat de ſtemme wil gaen over al,
ſoo dat die inden grave ſullen voorts comen nae tgeſchal
der leſter baſuynen; dan ſoo ſal ophouwen de doot,
& dat men onverganckelyc geſaeyt heeft in dit aertſe dal,
ſal onverganckelyc, eerlyck in heerlycheyt groot,
wederom opſtaen in een hemels weſen; geenen tytelycken [noot
van houwen noch trouwen en ſalmen daer huſeren;
dat wy nu door een doncker woort ſien, ſullent dan claer [& bloot,
van aenſichte tot aenſichte, aenſchouwen & gronderen,
& ſullen inder eeuwicheyt altyd byden Heere triompheren.

XII. — HET TWELFSTE ENDE LESTE ARTYCKEL.

Ick geloove datter is een eeuwich leven hier naer;
al iſt dat wy verlaten, duer tytelycke vaer,

huys, hoff, ouders, broeders, kinders, vrouwen die wy aen-
[hangen,
ſoo is ons gewiſſelyc belooft duer onſen vaſten pilaer,
hondertfout hier vuere in deſer tyt, & te comen daer
wy de croone des eeuwigen levens ſullen ontfangen,
dwelck nooyt ooge en heeft geſien, daer elck wel nae mach
[verlangen.
Als ons dees weirelt is aendoende verdriet & torment,
al verblytſe haer, & al trueren wy duert verſtrangen,
tis om eenen cleynen tyt te doene; Godts beloofte is ons wel
[bekent:
wie inden ſone gelooft, hevet eeuwich leven present,
daer wy de Godtheyt ſullen aenſchouwen, nae ons ſelfs be-
[hagen,
& heeft ons een onverganckelycke erve in den hemel ex-
[cellent
bewaert, daer wy vry ſullen ſyn van ſonden & plagen.
Want gelyc een ſchaduwe oft domp vergaen ons dagen;
maer duyſent jaer is als den dach van giſteren hier tegen.
Dan ſal hy ons tranen afdwaen, dan ſal eynden ons clagen;
nu Chriſtus duert geloove in ons woont, wie ſal ons toch be-
[wegen,
die ons inder eeuwicheyt tot erfgenaem duer ſyn doot heeft
[vercregen?

In dit geloove, o Vader der heerſcharen,
hoet met my gaet, in geluck, lyden oft plagen,
wilt my ſtercken duer uwen geeſt, & hier inne bewaren
int begin, middel & int eynde van myn dagen;
want ſonder tgeloove iſt onmogelyck Gode te behagen.

Finis per *Verbeyt den tyt* feſit
1567 in Mey.

— LXXXII —

Keert wedere, o huys van Iſrahel,
ſoekt my, ſpreekt de Heere, & ghy ſult leven;
ic en wil des ſondaers doot niet of ſyn gequel.
Bekeert u, ſyn goetheyt is groot verheven;
volcht ſyn paden, ende en wilt niet beven;
aenveert den ſchilt des geloofs ſeer crachtich,
den helm der ſalicheyt laet aen u cleven.
Hoopt in ſyn goetheyt, want hy is warachtich,
hy die Iſrahel ſpyſde van honger clachtich;
hy was met Davidt als hy Golyadt verwan.
Vergeeft, u wort vergeven, ſyt eendrachtich;
de welluſten des vlees wilter ſcheyden van.
Vaſt ghelooft, betrout, hoopt duer lieffden; want als dan
waerſchou ic u, broeders, ſuldy tvyants verſeer // vlien,
ſal Godt, als Vader bermhertich, ſterc neer // ſien.

Sacchtmoedigheyt, bewyſt doch alle menſchen;
wat ghy den minſten doet, dat doedy den Heere;
verdraecht wt lieffden van die u quaet wenſchen;
ſoeckt hem, hy en ſal u nu noch nimmermeere
verlaten, al ſydy vol van verſeere,
want ſalich ſyn ſy alle die op hem hoopen.
Salichmaker der weirelt, vol alder eere,
laet voer uwen broeder u hant ſtaen open;
verſmaetſe waer datſe comen geloopen,
valſche leeraers, want, broeders, den tyt is hier.
Met menſchelyck aes, ja, daer ſout cnopen,
ſouden ſy de rechtverdige verleyden ſchier,
maer verbeyt, broeders; want als een ſterck bernende vier,
crachtich, met gewelt, dus wilt hem eer // bien,
ſal Godt, als Vader bermhertich, ſterck neer // ſien.

Leyt van u aff der duyſterheyts wercken,
rechtverdicht u weſen;
hy is vuer ons, de Heere, wilt dit aenmercken.
Volcht ſyn woorden, en wilt niet vreeſen;
acht niet op Jeſabels plucken & teeſen,
al ſiedy Athalia perſevereren,
ſittende onder Pharo als de meeſen.

Inden ſlach looft Godt, wilt niet murmureren ;
Vliet Babel, de Heere wiltſe verdeſtruweren,
als Daniel Bel en Bels propheten mede.
Als Helias, wilt glorificeren
Godt in u wercken; helpt, nader lieffden ſede,
uwen naeſten volder goedertierichede.
Wilt als geloovige des Heeren Heer // plien;
ſal Godt, als Vader bermhertich, ſterck neer // ſien.

Als een vader ſyn kint, ſal hy u ontfermen,
blyffdy vaſt in hem, duert geloove geplant.
Hy roept u minnelyck, met openen ermen,
blyft vaſt inde hope als campyoenen vaelyant.
Duer ſyn ſtercke bermhertichеyt, hy verwant
ſonde, duevel, weirelt, ja, & de doot;
nederſiende, by ſyn bermhertichеyt ſant
op der menſchen kinderen in grooter noot,
liggende gevangen in des vyants ſchoot.
Dus laet ons lieffde tot hemwaerts ryſen ;
elk betere hem ſelven, hoot vuer hoot.
Soo ſal ons Godt duer hem int geloove pryſen ;
want ſoo doende tot onſen veriolyſen,
verſmayende die u anderen keer // rien,
ſal Godt, als vader bermhertich, ſterck neer // ſien.

PRINCHE.

Princhelycke Godt der weirelt excellent,
al hebben wy, als Jeroboam, verlaten
u geboden & onſen naeſten geſchent,
wy bidden genade; wilt niet verwaten
u hantwerck, Heere, maer comt haer te baten;
inder noot roept tot u ſmenſchen geſlachte;
elc een ſal hem beteren, tſy van wat ſtate.
Niemant, Heere, dan ghy, hoe groot van machte,
en mach ons hinderen; ghy diet gedachte
der menſchen weet, een jaloers Godt tot alder tyt,
beminnende den vrede, ſeer groot van vrachte.
Verleent ons een nieu herte, o Godt gebenedyt!
Want ſoo, ſonder naemaels te hebben verwyt,
levende na dwoort, alle dage dat meer // wien,
ſal Godt, als vader bermhertich, ſterck neer // ſien.

— LXXXIII —

Verloren ſone, van Gode gekeert,
bekent, beweent & betert u ſonden groot,
eer ghy wort ontgoeyt, ontwyt, onteert ;
want die heden leeft, die is morgen doot.
Belyt u miſdaet, hebt berou, tis noot ;
ſtaet op & gaet uwen vader inden ſchoot ;
haeſt u, bidt hem genade, erm & rycke,
gaet aen ſyn tafel, eet met hem dbroot ;
ſchout de doornen, gaet inde rooſen root,
& vroet met de verkens niet meer int ſlyck.
Syt u ſonden bekermende, Petrus gelycke ;
met rouwe hebt als Magdalena verſycke ;
betrout Godt, als de ſchaker de met hem geſtaen,
eer u landt verdrinckt, haeſt u, maeckt den dycke :
het is beter heden, als morgen gedaen.

Verloren ſiele, maeck dat ghy wert vonden ;
peyſt wie & van waer dat ghy ſyt ;
ſtaet op & gaet wt den put der ſonden ;
werckt heden, ſorcht voor den morgen altyt.
Haeſt u, doet aen u bruyloft habyt ;
draecht den rinck des geloofs om profyt,
hebt hope, geloove & charitate ;
hoopt in Godt, bemindt Godt, draecht geenen nyt ;
doet wt u ſchaemſchoenen ſonder reſpyt,
ende en gaet inden wyngaert niet te late.
Wint goede vruchten, het wert u baten ;
maeckt dat u ſiele, veel olie vate ;
wilt als tvrouken tot Jeſum gaen ;
belydt u ſchult, ſtelt u in goede ſtate :
het is beter heden, als morgen gedaen.

Verloren ſchaep, wacht u voer dry wolven :
voer tvlees, de weirelt & voer de vyant.
Al waerdy tuſſchen vier mueren gedolven,
ghy moet ſterven & wech in een ander lant.
Staet op, & doet aff den ſondigen brant,
nemet cruys der penitencien in de hant,

& laet u leet ſyn u quade wercken ;
vreeſt Godts oordeel, ontſiet der hellen brant,
voecht u in de gebeden : want
daer ſonden ſyn en mach geen duecht verſtercken.
Open is den ſchat der heyliger kerken ;
de prieſters verwachten daer leecken & clerken ;
wilt Davidts beteringe gade ſlaen ;
wilt de dronckenheyt ws levens merken :
het is beter heden, als morgen gedaen.

PRINCHE.

Sydy een verloren ſone ?
Wilt voer u miſdaet ſuchten & kermen,
gaet tot uwen vader alder duecht gewoone,
laet hem tranen van berou verwermen.
Begeirt genade, hy ſal ws ontfermen,
minnelyck cuſſende, ontfangen u in ſynen ermen,
ſyn ryck u als ſyn erfgenaem geven ;
hy ſal u voeden, ophouden & beſchermen,
& vergeven u, u voerleden quade termen,

u foute, miſdaen, miſſeyt & miſſchreven.
Betert u ſonden als heden bedreven ;
ghy en weet niet of ghy morgen ſult leven.
Staet op & gaet ; ghy ſult gratie ontfaen.
Ghy wetet doch wel, Prinche verheven :
het is beter heden, als morgen gedaen.

— LXXXIV —

Meeſt is elck gierich als den rycke vrecke
en heeft op derm huyſman geen ontfermen,
maer veracht hem in dermoe als een ſlecke.
Laſaro en baet ſuchten, cryten oft kermen;
derm huyſman heeft nu, Godt, betert cleyn beſchermen.
Tis meeſt al gierich, meeſter & cnapen,
donnooſele en weten nievers waer ochermen;
ſoo mordadich is de vrecke int betrapen,
want hy verſchuert Godts onnooſel ſchapen.
Al heeft Chriſtus voer elcken geſtorven de doot,
elck wilt op donnooſel bloet gieten & gapen,
op Laſarus den huyſman, die heeft gevens noot,
makende als den koeckoeck blooter dan bloot,
& laet hem, och lacen! met honger duerkerven:
de rycke vrecke laet Laſarum nu ſterven.

De vrecke ſchynt op Laſarum heel verbolgen,
midts dat hy hem van honger laet ſneven.
Wie ſietmen nu Marcum Curtium na volgen,
die voer tgemeyn volck gewillich gaff ſyn leven ?
Meeſt elck leert nu Marcum Craſſum aencleven,
wiens gierichcyt noyt en was te payene,
den welcken geſmolten gout wert ingegeven
om ſyn gierichcyt bat te verſayene.
Exempel neemt, oft trat eens quaem te drayene,
o vrecke, die Laſarum doet den achterſpoet ;
dermoede begint voer Godt te crayene,
datmen aldus ſuypt der onnooſelen bloet.
Meeſt worpt hem ſelven int helſche gloet,
recht oft hy trycke Godts niet en wou verwerven :
de rycke vrecke laet Laſarum nu ſterven.

De vrecke is als een dieff, een moordenaere ;
want waer hy can, ſluyt hy Laſaro den mont.
Sulck erm huyſman ſterft nu bycans van vare,
geldeloos, nerloos, ick maecket u cont ;
diet beteren ſouwen en doens niet goet ront ;
Laſarus gaet nu allomme verloren.

Is dit gehouden trecht doopſels verbont,
daer ghy Godt hebt vaſte trouwe geſworen ?
Lacen ! neent : hoe ſuldy verbeyden Godts thoren,
als ghy ſult rekeninge doen, verre & by,
van dat ghy ontfaen hebt van achter tot voren ?
Dan moechdy wel thoot crauwen, want Chriſtus ſeyt vry:
wat ghy mynen minſten doet, dat doedy my.
Maer al ſeyt dit Chriſtus, men achtet voer ſcherven :
de rycke vrecke laet Laſarum nu ſterven.

PRINCHE.

Duyſentich dooden ſterft Laſarus ſerteyn,
doer den vrecke gierich boven maten.
Die Laſarum nu tvel aff ſtroopt, als een deyn,
is dat een werck van charitaten ?
Des naeſten met honger verdrucken & haten,
is dit den hongerigen geſpyſt, die ſucht & weent ?
Is dit van twee tabbaers den eenen gelaten ?
Is dit Godt gedeylt van dat hy u verleent ?
Is dit met uwen vyant in Godt vereent ?

Is dit den dorſtigen gelaeſt, vroech & ſpade ?
Is dit Godt gevolcht, och ! herten verſteent ?
Is dit Laſarum gedaen genade ?
Is dit gedaen ſoo ghy wout dat men u dade ?
Ick ſegge : neent ! al ſoumen my bederven :
de rycke vrecke laet Laſarum nu ſterven.

— LXXXV —

Hoe comt eenich menſche ſoo ſlom verweert,
ſoo vol erchs, ſoo verkeert, dat hy vrouwen onteert,
daer ooyt duecht & vruecht by voort gebrocht // is?
Ghy, mans, die vroukens vermomboort begeert,
doet ſoo natuere leert, vrouwen loff vermeert;
want tot behulp van den man tvrouken eerſt bedocht // is;
naer tbelde Godts ſy int paradys gewrocht // is,
daer Adam, deerſte man, // buyten int velt began;
met Chriſtus bloet ſy oock gecocht // is,
hoe wel nochtan // tſerpent haer eerſt verwan.
Waer een vrouwe is, daer is gemack, elck genieter van;
van vrouwen wordet bequaemſte voetſel geſogen;
ſonder vrouwen qualyc iemant wel geleven can;
by vrouwen ſyn ſelden mans bedrogen,
midts vrouwen ſyn dickwils vyanden vertogen.
Dies vrouwen, ſoot recht is, veel voordeels verwerven;
hebdy vrouwen geplogen? Segt vry ongelogen:
wie can tſolaes van vrouwen gederven?

Dat Davidt, luſt ſoeckende, trooſt & gemack,
ſynen houwelyc brack // & Uriam duerſtack,
tonrechte geeft men Berſabea tverwyt :
ſyn eygen ſinlycheyt bracht hem inden ſack
dat hyſe ſoo lieff ſprack //, die ſoo tot hem track.
Als mans lieffde verwint, crygen vroukens gecryt :
Ick ſeg : vrouwen volck is der weirelt jolyt,
dbyſyn van vrouwen verhuecht int aenſchouwen,
dworſtelen tegen vrouwen geen bequamer ſtrydt;
vrouwen by trouwen // beſt liefde onderhouwen,
en, daede Godt, elck wenſchte nae darmkens ſonder
[mouwen.
Vrouwen ſyn dbegin van alle ſtaten,
duyſent menſchen van eeuwen bederven ſouwen,
en deden vrouwen niet wercken van caritaten.
Vrouwen gaen ter kercken, mans achter ſtraten;
en deden de vrouwen, de weirelt moeſte heel verſterven.
Antwordt, heeren, prelaten // & onderſaten :
wie can tſolaes van vrouwen gederven ?

Pryſdy Adam, Noe oft Abrahams wercken ?
Wildy mans loff ſtercken // met patriarchen ?
Pryſt dan oock Sara, Rachel & Liam.

Pryſdy docktoors & geleerde clercken,
verlichters der kercken // ? Wilt diſgelycx oock mercken
op Delboram & Moyſes ſuſter Mariam,
ſtelt vry de Sibillen by Eſaiam
& ſiet wat figueren & ſchriften ſy rueren :
ghy vint Marthàm //, Magdalena by Meſſiam,
als Chriſtus mebrueren //, tallen uren // verdueren.
Siedy martelaers voer Chriſtus tſaemen beſueren ?
Ghy vint Catharinam & meer mertelerſſen.
Vindy Joſephs voer haer eere ſtaen als mueren ?
Ghy vindt oock Agnes & maegdelycke princerſſen.
Siedy Maers by oorlogen quaetwillige perſſen ?
Siet Panthaſileum oock houwen & kerven.
Mans prys ick; mer vroukens geen meerder oft ſoeter
troosterſſen :
wie can den tſolaes van vrouwen gederven ?

PRINCHE.

Eert den boom daer de vruecht des levens wt ſproot :
bracht Eva de doot, // Marya ons boot

voer den ſerpents beet dierbaer medeſyne;
ſweirels ſalicheyt, tſacramentelyc broot,
tvrouwen lichaem beſloot // & bracht voort ſonder noot.
Alle vroukens bevryende van ſchimpers fenyne,
vrouwen leeſtmen van Chriſtus begraciet te ſyne
duer tgroot onderstant dat hy aen haer vant :
een vrouken crycht tpatroon van ſynen aenſchyne;
waer hy reysde duer tlant //, altoos vrouwen byder hant;
de vrouwen hebben dappoſtelen Godts vermant,
al ſchreyende met haer ter doot, waert gaende.
Op vrouwen hy den heyligen Geeſt oock ſandt;
de vrouwen vertoonde hy hem eerſt vander doot op-
[ſtaende ;
vrouwen ſyn allen druck vander dood afflaende;
vrouwen als mans in hemel in aerde erven.
Dies ick noch ſluyte ſoo ick eerſt vermaende :
wie can dbehulp van vrouwen gederven ?

— LXXXVI —

Ghy, erm gierich mens, die dongeloof aencleeft,
wiens herte doert ſorgen van gebreke beeft,
die geen ruſte inwendich, midts tgierich ſpueren
des goedts becueren,
hier en moecht vinden, maer tot een ſlaeff u begeeft,
vanden ſchat des booſheyts, daer ghy doch maer en leeft,
eenen cleynen tyt in veel dolueren,
ſiet, u ſal gebueren
een haeſtich ſterven : wetty dit niet van vueren,
eer ghy de weirelt volcht, met haer luſten ſwaer,
daer ghy ſiele & lyff om gaet avontueren ?
Weer trecht oft onrecht is, ghy ſlypet al naer :
vreck van leven, inwendich & openbaer.
Hoe pyndy tgemack van u goet te dervene !
Ter redelycker wys ſorgen, prys ick wel ; maer
ſot is hy, die hier erm leeft om ryc te ſtervene.

Ghy leeft hier ermhertich, nau en dorffdy eten,
& denckt om geen fterven, in ryckeyt geſeten.
Ghy ſorgt voer gebreck : ſiet, u ryc en mach niet ſtaen ;
het vergaet ſeer ſaen.
Hoe moechdy dan uwen naeſten ontwegen, ontmeten ?
En den ermen buyck hebdy altemael vergeten !
Die ſelve mate ſuldy van Godt ontfaen ;
menigen droeven traen
ſuldy namaels beſchreyen ; u valſchen waen,
uwen ſchat ſal verdwynen gelyc een blomme ;
dat ghy verſpaert hebt, ſal u int leſte afgaen.
Wat helpt doch den dooyen een groote ſomme ?
ſchoudt uwen afgodt, want den wech gaet cromme ;
ghy en wordt niet miſnaemt, dits trecht ; ſeyt daeromme :
ſot is hy, die hier erm leeft om ryc te ſtervene.

Hoe moechdy in u dwaefheyt ſoo verſtyven ?
Condy tvier des gierichеyts niet verdryven,
dwelck u erm doet leven om veel te vergeiren ?
Het doet ſeer deiren
u hert, dwelck verſot is opde roode ſchyven ;
die ghy niet en gebruyckt, ſullen hier blyven,

ander ſullent verteiren.
Hoe moechdy u aldus vreck, gierich geneiren,
& laet u erm ſiele liggen wroeten int ſant,
die geſtelt ſal worden byden oncleiren!
Wat leven leydy? Merckt toch u miſverſtant:
diendy niet den Mamon, een knecht vanden vyant?
Den cnagenden worm ſtaet u te verwervene.
Blyfdy even wreckgierich, tis dwaeſheyt; want
ſot is hy, die hier erm leeft om ryc te ſtervene.

PRINCHE.

Waer wildy met de ſake in deynde henen?
Wat onſchult wetty? Godts woort is verſchenen:
dit hebdy gans verlaten & ſtelt uwen moet
opt verganckelyc goet.
Als ghy van ſieckten hier ſult liggen ſtenen,
& hope van leven is al verdwenen,
wat ſal u uwen rycdom baten & tſparen vroet?
Siet wel wat ghy doet:
ſterfdy dan in eenen onſaligen voerſpoet,

hebbende den booſen ſchadt voer eenen godt,
dan heeft u de giericheyt onder haren voet.
Wordy met recht niet wel genaemt eenen ſot ?
En hebbet qualyc gebruyckt tegen Godts gebodt ?
Wat ſekers ſtaet u doch hier te ervene
dan dwoort datter is volgende hier mede tſlot ?
Sot is hy, die erm leeft om ryc te ſtervene.

Geſtelt op de Goubloem feeſte
per *Verbeyt den tyt* A° 1564 4 April
Olyftak in Antwerpen.

— LXXXVII —

Om datter niemant en mochte ſalich weſen,
maer moeſte alle duer Adam den doot ſterven,
ſoo heeft Godt geſonden ſynen ſone gepreſen,
om datſe die al ſoude geneſen,
die in hem geloofden, dat die ſouwen beerven
Godts eeuwich rycke, & niet bederven
dwelck dat ons duer Chriſtum moet aencleven.
Want van ons ſelven en conſten wy niet verwerven
dan den eeuwigen doot; dus wilt ſonder beven
vaſt in hem gelooven, die ons belooft heeft dleven,
gelyc Abraham geloofde, ſonder verſagen
dat hem Godt, op dalder ſekerſte, ſoude geven
tgene dat hy hem beloofde in ſyn dagen.
Dus, wie in hem gelooft, ſyt ſonder clagen;
want het ſal u voer gerechticheyt, in Godts aenſchyn,
gerekent weſen, al wiltmen u daerom verjagen:
die perſevereert totten eynde, ſal ſalich ſyn.

Weeſt vroom int geloove, wilt dat vry belyen
dat wy van Godt hebben wt genade ontfaen ;
want wy ſyn daer op beſegelt, tonſer verblyen,
met ſynen geeſt der waerheyt, die ons ſal bevryen
van het voortbrengen der geſlachten der ſlangen.
Dus, en wilt haer leeringe niet aenhangen,
al iſt dat ſy ſeggen : Chriſtus is hier en daer ;
maer ſtelt alleene op Chriſtum u verlangen,
die ons dit te voren heeft geſeyt ſeer claer,
datter veel valſche propheten opſtaen ſullen voerwaer.
En weert mogelyc, ſy ſouden oock verleyden
duytvercorne Godts ; maer vreeſt niet een haer :
ſynen geeſt en ſal van ons niet ſcheyden,
maer ſal ſynen trooſt in ons herte verbreyden,
als ſy ons willen doen drincken van haer fenyn.
Dus, laet ons vaſt int geloove Chriſtum verbeyden :
die perſevereert totten eynde, ſal ſalich ſyn.

Paulus doet ons totten Coloſenſen een vermaen :
dat wy ons niet en ſouden laten bedriegen
van de gheen, die op haer eygen gerechticheyt ſtaen ;
want met den geeſt ſyns monts ſalſe Godts verſlaen.

Dus, en laet u niet met geene fabelen wiegen;
al iſt dat de geveyſde de hoecken duervliegen
om een Jode te maken, ſoo Matheus vermondt,
& acht niet hoe dat ſy geveyſdelyc liegen.
Chriſtus is onſen ſteen, daer wy op ſyn gegrondt,
die ſal ons bewaren tot eeuwiger ſtont;
want duer hem ſoo mogen wy perſevereren.
Al leggen ſy ons menigen looſen vondt,
met Chriſtum ſoo ſullen wy daer wel duer paſſeren.
Al iſt dat ſy u totter doot toe perſequeren,
ſyt vroom int geloove, in elcken termyn,
& weeſt gedachtich Chriſtus declareren:
die perſevereert totten eynde, ſal ſalich ſyn.

PRINCHE.

Al wiltmen u om u geloove verbannen,
oft dat ghy daerom moet lyden eenich verdriet;
al ſiedy de nydige haer bogen ſpannen,
ſtrydt vroom int geloove, als ridderlycke mannen;
want den knecht dan als ſynen meeſter geſchiet.

Dus blyft int geloove, en wilt niet ſlachten het riet,
dat men daer met allen winden ſiet wayen ;
want dit was Chriſtus propooſt, & ooc anders niet,
dat wy ons niet en ſouden laten beſchayen
met valſche leeringen, die ons mochten verlayen,
& als dan ſoo van den geloove keeren.
Dus latet ons genoech ſyn & daer me payen,
dat ons dit voerſeyt heeft de Heere des Heeren :
blyft vaſt in my, en acht op geen verſeeren,
al iſt dat ſy u doen tormentelyc gepyn ;
wilt int geloove ſynen loff vermeeren :
die perſevereert totten eynde, ſal ſalich ſyn.

Den noot doet vele.

AANTEEKENINGEN.

XLIII. bl. 8. De Wyngaertrancke of de Bloeyende Wyngaert van Berchem, met zinspreuk : « Niet sonder God » nam een aanzienlijk deel aan het Antwerpsche Landjuweel van 1561, en ook volgens La Serna (*Mémoire hist. sur la biblioth. de Bourgogne*, p. 160) aan het Haagspel te Vilvoorden in 1560.

Men vindt een referein van den dichter Conste bemin ik in de *Refereynen, enz., op de Corenbloeme binnen Brussele A° 1562, enz.* Brussel, 1563. — Zijn echte naam is ons onbekend.

XLIV. bl. 12. Vol ghebreckx is het schuilwoord van een lid der Turnhoutsche Kamer Het Heybloemken, met zinspreuk : « Wy Heybloemkens bieen vrucht met bliiscapen » Dezelfde dichter onderteekende het *Spel van Sinnen*, door de Heibloem in het Landjuweel van 1561 uitgevoerd. Een tweede stuk, ter zelfder gelegenheid gespeeld, eene *Factie*, is geteekend : Vol ghebrecx. De Hose. Dit laatste woord, echter, mag men niet, denken wij, voor den naam des dichters aannemen; het is, nevens de zinspreuk, een tweede raadsel. Men vindt meermaals dergelijke naamwoorden aan het einde van andere spelen, zooals b. v. *Leerze*, *Poortier*, enz.

XLV en XLVI. De onderteekenaar van dit eerste referein : A. van Molle is ook de opsteller van een ander stuk, dat in den bundel van de Bruyne voorkomt (n° 86) namelijk de *Retrograde op het huwelijk van meester Barnaerd Colaerts met joncfrou Johanna*

van Cuyck, den 1 july 1568. Het draagt in onze verzameling het volgnummer XLVI. Hij behaalde den oppersten prijs op het Prinsfeest, welk te Brussel gevierd werd, op de Corenbloeme, in het jaar 1562. Zijn bekroond Referein komt voor in de *Refereinen ende Liedekens.... op de Corenbloeme kamere binnen Brussele, anno 1562,* enz. bl. 24. Al wat wij van hem weten, is, dat hij lid was der Jenetten ongeleerd te Lier. Deze dichter is niet te verwarren met een ander « Rhetorisyn » die teekent: Laet wrueten de Mol. Deze laatste heeft het Brusselsche Refereinboek van 1562 met een stuk versierd, en was lid der Goudbloem van Antwerpen. In de Brusselsche boekerij bestaat er van hem een handschrift : *Van Eneas en Dido, twee amorose spelen ghemaekt ende ghespeelt Tantwerpen, Ao 1561.* Snellaert spreekt in zijne *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst*, bl. 169, over deze twee stukken, en doet opmerken, dat het spel van Eneas en Dido van de Mol, zich in den bundel van J.-B. Houwaert bevindt, aldus betiteld: *Den handel der amoureushеyt*, en hij vraagt : Wie is de warachtige schrijver?

XLVII. Dit stuk is eene der zoo talrijke behandelingen van het Hooglied, destijds in het licht gegeven. De meeste dezer stukken zijn even duister van zin als gebrekkig van vorm. Hier ook ontmoeten wij woorden en spreekwijzen, welke eenige opheldering noodig hebben, om verstaanbaar te worden, zoo b. v. bl. 19, v. 14 : *Ja, al is Cypers edel...*, en bl. 20, v. 14 : *sonser*; misschien moet men daar *sonder* of wel *tonser* lezen.

XLIX. Dit referein komt tweemaal voor in den bundel van de Bruyne; eens onder nº 122, en eens onder nº 133. De afschrijver doet dit zelf opmerken bij middel eener kantteekening. De afwijkingen der twee teksten zijn zonder belang.

L en LI. De dichter Egbert Meynerts is ons gansch onbekend. Wij vinden hem nergens vermeld, noch in Witsen Geysbeek, noch in Jonckbloet, noch in een der talrijke bundels refereinen die wij ter hand hebben. Hij was waarschijnlijk *facteur* op de kamer 't Bloeyende Eglentier te Amsterdam, met zinspreuk : « In liefde bloeyende ». De werken dezer kamer, zegt Schotel, *Geschiedenis der Rederijkers in Nederland*, II, 229, zoowel in handschrift als in druk, worden vermeld in het *Catalogus der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, I. 224, enz.*

LII en LIII. Zooals men ziet, hebben de refereinen L, LII en LIII denzelfden stokregel. Waarschijnlijk maakten zij deel van eenen kamerstrijd. Het stuk LIII is onderteekend per Liefde verwint vele. De *Refereynen ende Liedekens op de Corenbloeme binnen Brussele, a° 1562 enz.* bieden ons ook een referein van denzelfden dichter ; het staat daarin aangeteekend als volgt : 19. Antwerpen, Violiere Liefde verwint vele. Ziedaar al wat wij nopens den schrijver kunnen mededeelen.

LIV. Twee Kamers hadden voor zinspreuk « Niet sonder Godt » : de Vilvoordsche kamer de Goudsbloem en de Berchemsche de Wyngaertsrank. De zinspreuk der eerste nochtans, luidde meermaals « Niet sonder Godts in liefde groeyende. »

Wij denken dat de dichter van dit Referein, met den schuilnaam Wilt alle discoort bergen, lid der Berchemsche kamer was, alhoewel wij zijnen naam, noch zijne spreuk ergens aangetroffen hebben. Vele zijner medeleden zijn ons bekend, onder andere : Ongeleert verkeert. — Conste bemin ick. — (Zie hierboven n° XLIII). — Verbleydt u in den Heere (Berckelaer). — Den gheest verheucht. — Wel hem die Godt betrout (P. Heyns). — Blyft in de waerheyt sterck. — Ondersoeckt my, Heere. — Int hert verstoort. — Jonckheyt suekt vreucht. — (C. V. Damme). — De Liefde is sterck ; welke alle voorkomen in de *Refereynen,* enz..... *op de Corenbloeme te Brussel, anno 1562, enz.*

LVI. *Tvelteecken der Fransoysen.*

In het *Belgisch Museum,* deel IV, bl. 225, jaargang 1840, heeft de Heer Lambin het volgende medegedeeld : *Vertoogschriften aen het Magistraet der stad Antwerpen ingediend in de jaren 1564 enz.* en : *Memorie van het apparent verraet van de stadt van Hantwerpen van den garnisoene van Ducq d'Anjou (gheseit Ducq d'Alanchon) alsdan ligghende in Garnisoene in de voornomde stadt ende duer dien (met Godts hulpe) zy faulte hadden, zoo was van de burgers van Hantwerpen de naervolghende balade ghemaect tot schande van de Franchoisen.*

Bij deze *Wethouderlyke verklaring* « door den druk in handen van elkeen gekomen » voegt de Heer Lambin een stuk, dat, zoo hij zegt, als eene navolging van het memorie mag be-

schouwd worden. Het is de hier op nieuw uitgegeven ballade.

Hij heeft ze getrokken uit een familieregister van het einde der XVIe eeuw. Wij hebben hetzelfde stuk onder oogen, het is als plakbrief in Duitsche letter gedrukt. Dit blad, dat men destijds op de straten voor een oordje verkocht, is nu een kostbaar bibliograpisch voorwerp geworden; het eenigste exemplaar, dat wij ervan kennen, bevindt zich in de *Cronyck van Antwerpen* door Caukerken, waarvan het tweede boekdeel te Brussel, in de Burgondische boekerij, bewaard is gebleven (nº 7563). De heer van Vloten heeft er in zijne *Nederlandsche Geschiedzangen* eenen nieuwen afdruk laten van verschijnen.

Eenige afwijkingen tusschen het oud gedrukte blad en onzen tekst bestadigt men, met dezen laatsten te vergelijken met de uitgave van van Vloten. De titel van het eerste, b. v. *Veldtiecken* is verkieselijk. Wij vermoeden dat het oordjesblad uit de Plantijnsche drukkerij herkomstig is; men vergelyke den druk ervan met dien van de *Corte verclaringe ghedaen by Burgemeesteren... nopende den aenslach teghen de stadt aengericht den XVII deser maandt January*, gelijktijdig bij Chr. Plantijn verschenen.

Wie was Theeft al syn tyt, de dichter van dit kernachtig stuk? Waarschijnlijk een Antwerpsche rederijker.

LVII. Dit stuk is een antwoord op eene vraag der Brusselsche kamer: Het boek, om beters wille. Wij hebben over deze eenige bijzonderheden medegedeeld in het *Brabandsch Museum* van Edw. van Even. De Register van het Boek bevindt zich in de Burgondische boekerij te Brussel.

Wij hebben over Cassiere gehandeld in het eerste boekdeel, bl. 198.

LVIII. De drie achtereenvolgende stukken LVIII, LIX en LX, behooren tot eenen dichtstrijd. Er bestonden vier kamers, die de Goudbloem voor naam voerden: de eerste te Antwerpen, met kenspreuk « Groeyende in deuchden »; de tweede te Gouda, met spreuk: « Wt jonste begrepen »; de derde te St Nikolaas had voor zinspreuk: Behouden simpel van sinnen »; en de vierde te Vilvoorden: « Nyet sonder Godt in liefde groeyende ».

Uit het stuk nº LIX blijkt, dat de strijd te Antwerpen in de Goudbloem plaats had.

LIX. De onderteekenaar van dit Referein, Jan Fruytiers, is, in de tijden van onzen opstand tegen Spanje, een zeer aanzienlijk man geweest. Er is nochtans weinig van hem gekend. « Hij is » waarschijnlijk in Brabant geboren, zegt het Biographisch » Woordenboek van A. J. Vanderaa; en dit is dan ook al wat » wij van dezen man melden kunnen, die door zijne beschrijving » van de belegering en het ontzet van Leiden niet alleen aan » die stad, maar aan geheel het Vaderland een gewigtige « dienst bewezen heeft; die door zijne geschriften de hervor- » ming, welke hij zeer was toegedaan, behulpzaam geweest » is, en daarom eene eervolle plaats verdient naast een Marnix, » een Coornhert en andere vernuften der XVIe eeuw, en die » eindelijk als dichter zich kennen deed als een man van » smaak en gezond oordeel, en wien wij om zijne krachtige, » sierlijke, regelmatige en zuivere taal onder de bekwaamste » taalbeoefenaren van zijnen tijd moeten stellen ».

Die lof zal misschien wat te overdreven voorkomen, daar de naam zelf in Jonckbloet's *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* niet vermeld is. Het ware niettemin te wenschen, dat deze naam het voorwerp eener opzoeking werd. Was Fruytiers een lid van het Antwerpsche geslacht dat in de XVIIe en XVIIIe eeuwen eenige schilders en etsers voortbracht; was hij de broeder van Lucas Fruytier of Fruterius, den uitmuntenden humanist, te Brugge geboren in 1541? Zeker, zegt Vander Aa, was Jan Fruytiers zijn bloedverwant.

Wij hebben de geslachtstafel der Brugsche Frutiers onder oogen; tusschen de namen der broeders en zusters van Lucas is er geen Jan Frutiers te vinden. Wij kunnen dus verder niets bepalen aangaande het bloedverwandschap der twee schrijvers. Van zijne oudste literarische voortbrengselen kennen wij het volgende: In de « *Spelen van sinnen.... op de vraghe:*

Wie den meesten troost oyt quam te baten
Die schenen te syn van Godt verlaten.

ghespeelt..... binnen die stede uan Rotterdam.... den XX dach in julio, aº 1561. Tot Antwerpen, Silvius, 1564 » bl. 42-63,

vindt men het spel door Rynsburch ingezonden. Het is eene groote samenspraak tusschen Joden, Heidenen, Apostelen, enz. met een stuk muziek versierd, en is onderteekend : Weest dat ghy syt, Johan Fruytiers. Hij was dus in dit jaar lid der Rynsburgsche kamer de Roode Angieren met zinspreuk : « 't woordt is crachtich » eene kamer, die, volgens Schotel, in 1561 was opgericht.

In het meermaals aangehaalde *Prinsfeeste op de Corenbloeme, te Brussel den 26 dach in Julio 1562*, zond hij een antwoord in op de strijdvraag : *Wat de landen can houden in rusten*. Het stuk is aldus vermeld : *Refereyn 45, Rynsburch in Holland. Fruytiers. Genoffele.* Weest dat ghy syt.

Een vraghe beantwoordt van een roode Angiere,
Wt Rynsburch te comen, cost het hem noch lusten,
Om te Bruessel te sien de rechtste maniere
Wat dat de Landen can houden in Rusten.

Op het referein volgen twee Liedekens, het eerste op Psalm XXI ; het tweede is een *Responce* op den Psalm Exaudiat.

Bovengemelde stukken en het hier uitgegeven referein zijn de eenigste dichtgewrochten van voor zijne gedrukte boeken, die wij ontdekt hebben. De gedrukte werken, reeds door Witsen Geysbeek, Willems, Scriverius, de la Rue, enz. vermeld, zijn door van der Aa nauwkeurig opgegeven. Zie ook *Catalogue des livres*, etc., chez Olivier, Bruxelles, 1880, n° 1038. Van zijn levensloop weten wij verders niets, dan dat hij waarschijnlijk in Brabant geboren is, en requestmeester van Prins Willem I is geweest ; voorts, dat hij de laatste jaren van zijn leven in Zeeland doorbracht, van waar zijne nazaten althans afkomstig zijn.

LX. De medekamper van J. Fruytiers, in dezen kleinen dichtstrijd : Goetwillig van Herten is de beroemde Willem van Haecht, wiens levensloop niet veel beter gekend is. Witsen Geysbeek en Willems (*Verhand.*, I. 256) hebben bijna al wat ervan gekend was medegedeeld. Sedert is er nog wat bij te voegen.

De Liggeren van St. Lucas Gilde melden dat hij « quam in de Bloeme » in 1552. In het zelfde jaar vindt men aangetee-

kend, dat : « de regeerders hebben doen spelen het spel van » Scipio gecomponeerd van M. W. van Haecht, facteur van » onze camere in Mey. » Dit stuk is waarschijnlijk verloren; wij kennen er noch afdruk, noch afschrift van; het is het ondste zijner vermelde gewrochten.

Hij heeft in hoedanigheid van Facteur der Violieren veel voor deze kamer gewerkt. Aan het Landjuweel van 1561 namelijk, nam hij een groot deel. De Violieren waren de *opzetters* van dit merkwaardig feest, en Willem van Haecht was de werkelijke bestuurder der spelen. De meermaals aangehaalde bundel der *Spelen van Sinnen* van dit Landjuweel bevat de volgende stukken van hem : *De Wellecome,* met vyf personadjen, gespeelt door de Violieren; *het Oordeel van Tmolus, tusschen Apollo en Pan,* met acht personadjen, de *Prologhe,* spel met drie personadjen, den *Verloff oft adieu van de Violieren op het Landjuweel, den Willecom op Thaech-spel den Oorlof uit ghemeyn,* alle aanzienlijke stukken.

In het jaar 1557 werd van hem gedrukt *een Spel van Sinnen opt derde, vierde ende t vyfste capittel van Twerk der Apostelen.* Aan het einde staat : *ghedruckt tot Embdem (sic) bij mij Willem Geylliaert. Anno 1557.*

Is dit spel te Antwerpen vertoond geweest? Ziedaar eene vraag die wij niet met zekerheid kunnen beantwoorden. Wij houden het niettemin voor waarschijnlijk, alhoewel de melding, dat dit boek te Embden gedrukt is, hier zou doen twijfelen. Men weet inderdaad, dat vele verbodene boeken, door de aanhangers der hervorming geschreven, aldaar in het licht gegeven werden; en Willem van Haecht was een vurige voorstander der nieuwe godsdienstige gedachten. Het moet zekeren bijval genoten hebben; want wij kennen er nog eene andere uitgave van, zonder aanduiding van stad of jaar, wellicht vroeger te Antwerpen in het geheim gedrukt. Het bestaat uit 40 bladeren, klein 8°, zonder cijfers. De Brusselsche boekerij bezit de twee uitgaven, buiten een handschrift van hetzelfde spel. Dit zijn de eenigste exemplaren, die wij er van kennen. Willems, noch Witsen Geysbeek hebben, die eerste bewerking van het Boek der Apostelen gekend.

F. A. Snellaert heeft in het *Belgisch Museum,* X, 322, onder

den titel : *Drie Spelen van Sinnen uit den tyd der Reformatie,* de Prologhe en eene kleine brok van dit gedrukt spel uitgegeven. Hij voegt erbij : « Volgens de aanteekeningen van den Heer Willems, is het eerste dezer spelen (het Spel der Apostelen), gedrukt te Dordrecht in 1592, in-8°. Zie *Catalogus van boeken verkocht te s'Hage, 8 october 1764*, n° 3255. Volgens het *Catalogus der boeken van de Maatschappij van Leiden*, bl. 126, zou dit stuk ook gedrukt zijn te Gorichem, bij Jan Kaensberch, in 1608.

Buiten bovengenoemd spel, zijn er nog vier andere, volgens hetzelfde boek, door Willem van Haecht behandeld. Zij berusten in de Brusselsche boekerij, en zijn voortkomstig uit de rijke verzameling van J. Koning van Amsterdam. Daar werden zij door Willems en Witsen Geysbeek gezien. (Zie Willems, *Verhand.* I, 255 ; Witsen Geysbeek, III, 2.)

Het handschrift, dat van Koning naar van Voorst overging, en van daar tot Brussel kwam, is een groot in-folio van 56 bladeren, in goed geschrift. Op het eerste blad draagt het voor titel : *Spel van Sinnen van twerck der Apostelen, Sinne regel :*

> Wt Israhels val, maer en beroemt u niet,
> is de heydenen salicheyt geschiet.

en daarnevens : *gespelt den IX April 1563.*

De Prologhe is geteekend per Haecht. Dit spel is bewerkt volgens kap. 16, 17, 18 en 19 der *Acta Apostolorum*. Het is verdeeld in Pausen, of zoo als men nu zegt, in tafereelen, waarin noch eenheid van onderwerp, noch eenheid van tijd of plaats te ontwaren is. Hier en daar komen er aantrekkelijke gedeelten in voor ; de derde pause, b. v. getiteld *Athenen*, die ons de lotgevallen van Paulus in de beschaafde Grieksche hoofdstad te kennen geeft.

Niettegenstaande het ongunstig oordeel over van Haecht in 1822 door Witsen Geysbeek uitgesproken, aarzelen wij niet te verklaren, dat er meer leven en merg in te vinden is dan in vele andere, en zelfs vermaarde tooneelstukken. Wij deelen er hier, om ons gezegde te staven, een gedeelte van mede.

Paulus bevindt zich te Athenen, in de « Liberye » daar

wandelt hij door, en, het opschrift van den onbekenden God ziende, treedt hij binnen. Daar bevinden zich een astronoom, Dionysius Areopagita, een poëet, verscheidene philosofen, enz. Zij spreken met elkander en met Paulus. Op zeker oogenblik spreekt de Apostel zijne bekende rede uit :

O ghy, mannen van Athenen ! ick ſie dat gy ſyt
hertneckich in u gelove, want voerby gaende
& ſiende uwen godſdienſt, ſach ik ſtaende
eenen outaer ; daer oppe vondick geſchreven :
Den onbekenden Godt. Daer ick acht was op ſlaende.
Nu vercondich ick u den ſelven, die gy hebt verheven
& onwetens dienſt doet ; Godt, die doer syn aencleven,
de weirelt gemaeckt heeft, al datter is inne ;
want hy is een heer des hemels, eeuwich int leven,
& der aerden. Dus en woont hy niet (hoort met ſinne !)
in tempelen, die met handen ſyn gemaeckt ;
oft hy en wert oock niet geeert tſynen gewinne
met menſchen handen, recht oft hy behoefde, naeckt,
onſe hulpe ; maer hy iſt ſelve die voir ons waeckt.
Soo en heeft hy dan ons niet van doen. Siet hoe gy ſneeft !
Want hy ſelfs alle menſchen adem & leven geeft ;
ende hy heeft gemaeckt, & dat van eenen bloede,
alle geſlachten die op aertryck ſouden woonen
& haer geſtelt beſette tyden, & tot hoede
deynde haerder wooningen, op dat ſy, als de vroede,
den heile ſoecken ſouden oft ſy hen ſouden hoonen,
gevoelen & binden mochten & ootmoet toonen.
Tis waer ; hy en is niet verre van yegelycken,
want in hem leven wy &, om ons verſchoonen
oock beweegt, & in hem syn wy ſonder beſwycken,
alſoo oock ſommige hebben laeten blycken
& geſeyt hebben van ouwen poeten geacht.
Wy ſyn van ſyne geſlachten, arm metden rycken ;
iſt dat wy dan ſyn vant goddelyck geſlacht,
ſoo en ſullen wy niet meynen, naer ons enge gedacht,
dat de Godtheyt gelyck is de verſierde wercken,
den goude, den ſilver, oft der geſteenten cracht,
want hy moet ſelfs alle cruyt en geſteente verſtercken.

NIEUSGIERIGE BEGEERTE.

Hoordy wel, Sorge ?

SORGE.

Ja ick ; tis al vant vercken :
Waerent al ſulcke clercken // tſouwer haeſt al verloren // gaen.

STOÏCI.

Iſt dan al quaet dat ons voorouders hebben gedaen ?
Swygt toch ſulck vermaen // : wy weten wel betere,
op Zeno's leeringe ben ick een vermetere ;
wy en begeiren geen ſwaericheyt oft ſinnen bedruckt.

EPICUREI.

Ick ſeg dat den menſch ſaelich is diet wel geluckt
& die hier leeft nae ſyn eygen welluſticheyt.
Meyndy dat Godt denckt op ſmenſchen ongeruſticheyt ?
Neen ; hy hout ſyn gemack, hy en ſlaet ons niet gaede.

PHILOSOPHI.

En om den onbekenden Godt comdy te ſpaede.
Meynde gy ons dien te laten kennen perfeckt ?
Wy weten wel : dees ſtadt was eens met peſte bevleckt,
daerom ded' Epimenides den naem oprechten.

ASTRONOMI.

Hoe naer houdy ons elck hier als den ſlechten,
Oft onnutte knechten ? // Neen ; de waerheyt is ons bekent :
wy onderſoecken locht, aerde, water, vier & tſirmament,
dwelck wy vinden diligent //, elck in ſyn natuere.

POETA.

Verachte gy dan dat wy eenige figure
naer de Goden maeckten, die alſulckx regeren ?
Oft als Pallas & Neptunus, die daer domineren
boven Vulcanium oft Ops & Martius vreet ?

DIONYSIUS.

Oft neen ; toont gy ons daer af beter beſcheet ?
Wy en hebben anders geen weet // dan ons ouders ſeden,
die houden wy toch op den dach van heden.
Leeſt naer recht & reden //, was hun meeſte gebien.

PAULUS (*ſpreekt ſuetelyck*).

Tis waer; Godt heeft de tyt der onwetentheyt aengeſien;
maer nu gebiet hy de menſchen op alle eynden,
dat ſy hun betere ſouden & tot hemwaert wenden,
om dat hy eenen dach geſet heeft, ſonder ſwycke;
op welcken dach hy rechten wille heel aertrycke
met gerechticheyt, & dat deur eenen man
in welcken hyt beſloten heeft; & elck ſeer autentycke
dat gelove voorhout, na dien dat hy hem van
den dooden verweckt heeft, want niemant en can
dit oordeel ontgaen, maer ſal als hy verryſen.
Dan ſal hy een rechtveerdich oordeel wyſen.

EPICUREI.

Ick ſeg u dat gy dwaelt, wiet mocht miſpryſen,
want deur de doot, lyf & ſiel ſaemen ſterft;
ſoo dat elck naer dit leven alle leven derft
& anders niet en aenerft // dan tgruys der eirden.

STOÏCI.

En al mocht den geeſt een nieu leven aenveirden,
hoe can een verrot lichaam vanden doot opſtaen?

PAULUS (*ſpreekt hertelyck*).

Jaet! & niet een haer en ſalder gebreken aen!
Dit leven en is maer eenen tyt van verſeeren.
Hoe meyndy; dat de menſchen als beeſten vergaen?
Och! neen; wy moeten al ſien den dach des Heeren.
Wie oyt leefde oft leven ſal, niet om vermeeren,
ſal hy Godts ſtemme hooren als der baſuynen ſlach.
Dus wilt u, tis tyt, van booſheyt keeren;
op dat u niet te ſwaer en valle den grooten dach;
want in dit ſelve lichaem, hoe wel dat mach
in deerde verrotten & in aſſche verdwynen,
ſal elck weder opſtaen, & ſonder verdach,
Godts mogentheyt ſien, die daer ſal ſchynen
boven de wolcken, den verdoemden tot pynen,
maer de ſaelige tot een glorie.
Wel haer, die hier dan ſtryden met victorie!

De samenspraak wordt voortgezet, de aanhoorders onderbreken of spreken redevoeringen uit. Paulus spreekt voor de tweede maal. Dionysius noodigt hem uit in zijn huis te treden, waar vele vrouwen en kinderen zich verzamelen. Zij waren daar zoo bewogen dat zij allen het nieuwe geloof omhelsden.

Het hier aangehaalde gedeelte van Willem van Haecht schijnt ons niet zoo gebrekkig te zijn voor wat taal- en dichtkunst betreft; onzes dunkens is het tamelijk rijk aan gedachten, en komt er beweging in voor. Evenmin als Shakespear heeft W. van Haecht er afschrik van, gemeen volk op het tooneel te laten verschijnen, en de nederigen te laten spreken volgens hun vernuft. Zijne helden hebben niet in eene hoogeschool gestudeerd, en staan niet altoos in eenen kansel of op stelten; zij zeggen ronduit wat zij te zeggen hebben.

Er valt stellig veel aan te merken op een spel van dien tijt: het bevat veelal meer gesprek dan actie; doch men treft er gewoonlijk meer waarheid, meer natuur in, dan in menig gewrocht van latere en beschaafdere tooneelkundige tijdstippen.

In de eeuw van Bilderdijk, wanneer Witsen Geysbeek onze Willem van Haecht beoordeelde, was het bijna niet mogelijk iets goed te vinden in de werken van den facteur der Violieren. Heden nochtans, durven wij ons op hooger recht beroepen, om de waarde van zekere stukken te schatten, en wij wenschen, dat zoowel de ongedrukte als de gedrukte voortbrengselen van Willem van Haecht eens verzameld en uitgegeven worden.

Nu nog eenige woorden over de drie andere *Spelen :*

Het tweede spel is het vervolg der Geschiedenis van Paulus : *Epheseen, Cesareen,* en is bewerkt volgens de kapittelen 20 tot 24.

Het derde is eene uitbreiding van het 25e kapittel: Paulus te Jerusalem en op het schip.

Het vierde is betiteld : *de Bekeeringe Pauli.*

Het eerste spel werd opgevoerd den 9n april 1563; het bedraagt 1476 *regulen.* De vertooning van het tweede, dat 1712 *regulen* bedraagt, had plaats op 9 april 1564.

Het derde, groot 1417 *regulen,* werd gespeeld den 17en november 1564; het vierde eindelijk, dat geen jaartal draagt is uit 952 *regulen* samengesteld.

Dikwijls treft men de volgende onderteekening aan : Per Haegt, Violiere; Behaegt Gods wille; en twee stukken dragen deze goedkeuring : « gevisiteerd ende onderteekent bij mij heer Jan Huysmans, priester vicaris ende prochiaen der kercke van St. Jeuris binnen der stadt van Antwerpen, blyckende by de originalen berustende onder Willem van Haecht, facteur van de Violieren. »

Deze spelen zijn nooit gedrukt geweest; zulks is niet te verwonderen, wanneer men bedenkt, dat, toen zij opgesteld werden het bloedjaar naderde.

In de *Refereynen, enz., op de Corenbloeme te Brussel a° 1562,* ziet men aangeteekend op bl. 68, « het Refereyn 31. Antwerpen. Violieren. Den tweeden prys Goedwillich van herten, per Haecht. » De eerste prijs werd behaald door A. van Molle, lid der Ongeleerde van Lier. (Zie hierboven de nota betreffende de refereinen XLV en XLVI.) In de *Deuchdelyke Solutien*, enz. (1574) vindt men een stuk geteekend : Behaecht Godts wille Violiere en een liedeken, met muziek op de wijze : *Les filles de Barbentine*, met dezelfde zinspreuk.

Witsen Geysbeek en Willems maken verder nog melding van : *Dry lamentatien oft Beclaghinghen, inhoudende dmisbruyck ende onverstandt die tegen Godswoordt nu van vele gheuseert en gheleert worden.* Gedrukt in 1567, in-4°, zonder melding van plaats noch drukker. — Wij hebben dit werk niet gezien.

Voor onze oogen hebben wij een ander werkje liggen, waarvan Snellaert, in zijne bekroonde *Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst*, enkel den titel mededeelt, zonder het gezien te hebben. Het is : *Een Dialogus van twee personaggien, deen gheheeten den Vertrooster in Leyden, dander den danckbaren Gheest. Ghecomponeert op de wonderlycke verlossinghe van Leyden, anno M.C.LXXIIII, den 4 octob. Nu corts ghespeelt van den Schilders. Noch met meer ander Refereynen, Baladen, op den tyt voorleden en den tyt present, gheprint anno M.C.L.XXVIII*, een boekdeel in-4°.

Het boekje behelst : een Prologhe bedragende 3 bladzijden; den *Vertrooster in Leyden* groot 6 bladzijden, onderteekend : Behaecht Gods wille, eene der zinspreuken van van Haecht,

en verders een *refereyn oft Waerschouwinge, ghedaen anno 1573,* dat 2 bladzijden beslaat, en onderteekend is : *Per Haecht.* Het is eene hevige klacht tegen Spanje.

Ons exemplaar bevat niets meer, noch de Refereinen, noch de Balladen op den titel vermeld. Wel is waar, dat een andere druk, met het jaartal *anno 1570 en 1571* (sign. ai en aij) nog twee refereinen bevat; doch niets bewijst, dat zij aan van Haecht mogen toegeschreven worden.

Buiten bovenstaande gewrochten kent men nog : *Die vyf claechliederen Jeremie over Jerusalem* ende *dlant Juda. Per Haecht. THantwerpen, 1578,* in-8°, dat in het *Vaderlandsch Museum, I,* 205 vermeld is, doch zonder beschrijving, en eindelijk *De CL Psalmen Davids in dichte gesteld* door *Willem van Haecht. Antwerpen, 1579;* meermaals herdrukt en beschreven.

Wij kunnen ten slotte nog verscheidene stukjes van hem aanduiden, voorkomende in het *Geusen Liedboek.*

Het eenige doel dezer, misschien al te uitgebreide aanteekening is eenige bouwstoffen opteleveren aan hem die later de levensbeschrijving van onzen dichter zou ondernemen.

LXIII. bl. 90. Mistroostich doet versuchten. Espoer me sustient. Deze bevallige dichter is ons onbekend.

LXV. Dit stuk werd stellig ten tijde van Don Juan van Oostenrijk, dus tusschen 1577 en 1578 geschreven.

LXVI. *Nae een eerlyc leven volgcht een salige doot* is een voortbrengsel van Anna Byns. Het komt ook voor in het handschrift van Willems, n° 19547 der Burgondische Bibliotheek, bl. 31, doch met eenig verschil. Het werd onlangs uitgegeven in de *Nieuwe refereinen van Anna Byns,* door Dr W. J. A. Jonckbloet en Dr W. L. van Helten. Groningen 1880. Eerste stuk, bl. 5, volgens een handschrift toebehoorende aan den Heer Eugène van Damme, te Brugge, en met de varianten van het Brusselsche handschrift.

Niet onaardig is het de drie verschillende *Clausulen* van den *Prinche* te vergelyken. De eerste, d. i., die van het Brugsche handschrift, luidt volgens de uitgevers, aldus :

Beminde vriendt, myn dicht wilt cnouwen wel,
Op deuchden let, wilt zonden ſchouwen wel.
Na ſyn wercken ſal God een yeghelyck loonen,
Als ſchriftueren ons thoonen.
Vvie eerlyck leven, Gods geboden houwen wel.
Een eerlyck leven vuecht oock mans & vrouwen wel.
Noeyt en ſachmen eere ſonder duechden croonen.
Tquaet ſal elcken hoonen.
Vvien ſal de gratie Gods bewoonen ?
Reyn eerbaer perſoonen, tſyn tempels des Heeren.
Al deertſche eere en is niet weert twee boonen;
Maer duecht moet verſchoonen den naem van eeren.
Altyt wildt eerlycke wercken vermeeren
Na myn ſimpel leeren, dwelk jonſte ontſloot;
Namaels ſyn duechden der zielen beſte cleeren.
Altyt wilt u keeren tot dat God geboot,
Soe ſuldy wel ſterven een ſalighe doot.

In het handschrift van Willems, is het slotkoeplet op eene andere wijze bewerkt :

Beminde vriendt, myn dicht wilt cnouwen wel,
Reyn duecht vermeerdt, wilt ſonden ſcouwen wel;
Ons eyghen wercken ſal God ons loonen,
En laet u niet hoonen.
Die nu eerlyck leeft, twerdt hem vergouwen wel,
Een eerlyck leven vuecht mans & vrouwen wel.
Recht eeſt, datmen eerlycke duecht ſal croonen ;
En ick wilt bethoonen.
Noyt en liedt de Heere eerlycke perſoonen.
God wilder in woonen, tſijn tempels ons Heeren.
Eere der weerelt en is niet weerdt twee boonen :
Laet dan duechden verſchoonen den naem van eeren.
By deſen wilt eerlycke wercken vermeeren
En vaedt myn ſlecht leeren, dwelck jonſte ontſloot :
Eerlycke duechden ſyn dalderbeſte cleeren.
Raſch wilt u keeren tot dat Godt gheboot,
Tot dat ghy verwerft een ſalighe doot.

Zooals men ziet, dragen de drie clausulen verschillende namen in *acrostiche*. De eerste naam is *Bonaventura Anna*; het achter elkander stellen der eerste letter van ieder vers, voor

wat de tweede lezing betreft, levert den naam van *Broeder Engelbert* op, terwijl het derde den naam van *Biins Anna* inhoudt. Wij zijn zelfs geneigd te denken, dat men in de voorletters der zes eerste regelen lezen mag : *Merten*, alleenlijk met het eerste woord *Duermerckt* om te keeren en *Merckt duer* te lezen.

In zijne hooggeschatte *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (tweede uitgave. 1873. Eerste Band) heeft Dr Jonckbloet, met veel scherpzinnigheid gehandeld over de namen, voorkomenden in de gedichten van Anna Byns. Hij heeft de aandacht getrokken op de naamverzen en de dubbele clausule ; en hij legt er zich bijzonder op toe, de namen *Bonaventura, Franciscus*, enz. te verklaren. (Deze twee namen komen voor in een stuk, door ons in het eerste boekdeel uitgegeven.)

Van de driedubbele slotsnede van dit Referein, die wij hier mededeelen, had Jonckbloet geene kennis. Het is ook het eenigste voorbeeld daarvan, dat wij in Anna Byns hebben aangetroffen.

Dr Jonckbloet houdt het er voor, dat *Bonaventura*, zoo dikwijls in hare refereinen voorkomende, de naam is van een « ontrouwen minnaar » der dichteres, en dat het de pseudoniem is van Matthys Castelyn, den schrijver der *Conste van Rhetorycke*.

Wij zullen de diepzinnige gissingen van den hooggeleerden schrijver hier niet nagaan, alleenlijk moeten wij zeggen dat de door hem medegedeelde beweegredenen ons niet overtuigd hebben. Wij bepalen er ons hier bij, de stukken mede te deelen.

Het schijnt nochtans, dat A. Byns veel in betrekking is geweest met paters uit verschillige kloosters van Antwerpen. Ter gelegenheid van bovengemelden *Merten*, zullen wij doen opmerken, dat er in het jaer 1529 een Martinus Cuperus, prior der O.-L-.Vrouwenbroeders of geschoeide Carmelieten was. In hetzelfde klooster leefde er ter zelfder tijd een Matthias de Rhete, en een Matthias van Mechelen; doch geen Bonaventura. *Zie Graf- en Gedenkschriften der Provincie Antwerpen.* Kloosters; bl. 340.

Onzes inziens, is die Bonaventura niets anders dan de H. Bonaventura, dien onze dichteres bijzonderlijk vereerde,

evenals de H.H. Bernardus en Franciscus. Zie referein LXIX, bl. 115, v. 13.

Bernardus, Bonaventura, ſonder ſtoren, enz.

In dit vers zijn die Heiligen aangehaald als de eerste opvolgers van den apostel Paulus. En wie weet niet, dat Bonaventura, de doctor Seraphicus, gehouden wordt voor den meester van het innige leven ? Zijne werkjes, waarvan menigvuldige dietsche vertalingen bestaan, zijn altijd het handboek geweest der godvruchtige vrouwen. Niet wonder, dat Anna Byns eenen bijzonderen eerbied gevoelde voor den heilige, waarvan het gekende woord luidde als volgt : « Eene goede vrouw kan beter God beminnen dan een uitmuntende Godsgeleerde ». Zulk man moest onze dichteresse wel bevallen.

LXVII. Dit referein is van Anna Byns. Het bevindt zich ook in Willems H. S. Burgond. Biblioth. nº 19547, bl. 46, en is uitgegeven geweest door de H.H. Jonckbloet en van Helten. Ref. VI, bl. 12.

Verschillende lezingen :

Bl. 105. v. 1..... dwelck op my begeerdt es,
» v. 4..... ſeer letter weerdt es..
» v. 9. Eeſt eere oft ſcande, dits der weerelt ſtaet.
Bl. 109, v. 5. Waer ghy tgoet vercregen hebt, hier oft daer.

Vele andere varianten tusschen het H. S. van Brugge en dat van Brussel zijn in bovengemelde uitgave aangeteekend.

LXVIII. Dit stuk is het eenigste, dat in de verzameling van de Bruyne aan Anna Byns toegeschreven wordt. Het bevindt zich niet in de gedrukte bundels, evenmin als in Willems H. S., noch in het eerste stuk der *Nieuwe refereinen* van Anna Byns, door Dr Jonckbloet en Dr van Helten uitgegeven. Dat het van Anna Byns is, valt echter buiten twijfel; men bemerke inderdaad, dat de rede aan *Prinche* het *acrostiche* Anna Byns oplevert.

LXIX. Referein van Anna Byns. Door Jonckbloet uitgegeven op bl. 62.

LXX. Insgelijks van Anna Byns. Men treft het aan in het Brusselsche H. S., nº 19547, bl. 44, en het werd door Jonckbloet uitgegeven, bl. 38.

LXXI. Nog van Anna Byns. In het Brusselsche H. S., nº 19517, bl. 96.

LXXII. Dit referein treft men aan in de gedrukte refereinen van Anna Byns, IIIe boek, referein XXVI (uitgave Bogaers bl. 307). In het afschrift van de Bruyne bevat het slechts vijf strofen, terwijl men er zeven telt, in het gedrukte boek. In dit laatste is er, bij het referein, eene *conclusie* gevoegd, van negen verzen, welke bij middel van tusschensneden, een driedubbel naamvers uitmaken, op de woorden Anna Byns. Doch die *conclusie* is zoo gebrekkig, dat wij ze niet als eene bewerking der dichteres kunnen aannemen. Nog eene bijzonderheid levert het H. S. van de Bruyne op, namelijk, dat er twee verzen uitgelaten zijn (het vijfde der derde stroof, en het 16e der 4e stroof). Deze woorden : « hier gebreekt eenen regel » roepen de aandacht daarop in. Dit laat vermoeden, dat de Bruyne zijn afschrift volgens eenen anderen tekst heeft genomen, dan het gedrukte boek, en dat hij zelfs de uitgave van 1567 niet zou gekend hebben.

Ziehier nu nog eene bijzonderheid : In het gedrukte referein draagt de *Princhelijke* stroof het *acrostiche* : Bonaventura Anna V. W. S. In het afschrift van de Bruyne is daar klaarblijkelijk eene omwerking van te bemerken ; daarin blijft alleen ...entura Anna V. W. S. bestaan. Deze zeldzaamheid zou meer dan eene vraag kunnen uitlokken. Is deze kleine omwerking aan Anna Byns zelve toe te schrijven ? Zou zij misschien de vijf eerste regelen der slotstroof verward hebben om de bedoelde namen aan het *profanum vulgus* te verbergen ?

LXXIII en LXXIV. Deze twee refereinen zijn, zooals de voorgaande, van Anna Byns. Zie de gedrukte uitgave, boek III, ref. XXXIX. (Uitgave Bogaers, bl. 355). In dien afdruk bevat het eerstgenoemde referein zeven strofen van A tot G gerekend. Ons referein telt de strofen B. C. D. en A. Met de drie hier onderbrekende strofen, en bijvoeging van twee andere, aan dit referein ontnomen, heeft men het volgende samengesteld. Is dit de oorspronkelijke bewerking ? Eene tweede vraag kan men zich hier nog stellen, namelijk, hoe het komt dat de Bruyne, nadat de eerste uitgaaf van het derde boek reeds verschenen

was, hetwelk. zoo men weet, in 1567 in het licht gegeven werd nog eenen anderen tekst heeft willen afschrijven. Het is toch te veronderstellen, dat hij in 1579 het thans gedrukte referein, kennen moest.

LXXV. Dit stuk van Anna Byns is opgenomen in Willems' H. S. nº 19549, bl. 40. en in de uitgave van Jonckbloet, bl. 8.

LXXVI. Anna Byns, zie Willems H. S. nº 19547, bl. 78. Jonckbloet, bl. 72. In het H. S. van de Bruyne ontbreekt de strooi D der gedrukte uitgave.

LXXVII. Dit referein komt reeds in de uitgave van het IIIe Boek voor. (Zie editie Bogaers, bl. 304), doch met zonderlinge verschillen. Het bevat daar, ten eerste, eene stroof meer, eene vijfde voor de slotsnede; en ten tweede, is onze slotsnede volkomen omgewerkt.

Het is gemakkelijk op te merken, dat in den gedrukten tekst de kopletters der stroof van den Princhе oorspronkelijk de namen Bonaventura Anna uitgemaakt hebben.

B.n.v.ntura Anna bestaat er nog van; die letters zijn blijkbaar verward, om den lezer uit het spoor te drijven. In onze lezing maken de verzen de volgende woorden: Johannus Pe.te.. Hier ook is er klaarblijkelijk eene verwarring gebeurd. Leest men in het 11e vers *En alle*, in het 14e *Rukt dat sweert*, laat men in het 15e het woord *alle* wegvallen, en leest men verder: *Staeten der Weirelt*, dan bekomt men den naam Peeters. Onze gissing is, denken wij, zeer aannemelijk. Wat er ook van zij, de aanvangletters dezer slotrede zijn niet uit de lucht gevallen, om den naam Johannus te doen voorkomen. Dergelijke voorbeelden meer zijn aan te halen; de reden echter van deze veranderingen ontsnapt ons.

LXXVIII. Stuk van Anna Byns; komt voor in de uitgave van Jonckbloet. bl, 24. De Princhе is alweer een *acrostiche* op dezelfde namen: Bonaventura en Anna.

LXXIX. Dit referein is geheel in den trant der boetgedichten van Anna Byns, die in het algemeen uit de Psalmen voortvloeien, opgesteld. Hetgene wij hier aanhalen is eene uitbreiding van het *De Profundis*. Onder de verzen, welke Dr Jonckbloet aanhaalt, om te bewijzen, dat onze dichteres in hare jonge jaren

niet altijd « een bedaagd, godvruchtig kwezeltje » is geweest, leest men het volgende :

De ſonden mynder jeucht en wilt niet ghedincken.

Dat is de slotregel van referein XXXVII van het derde Boek (zie Bogaers, bl. 348). De stokregel van ons referein verschilt daarvan weinig. Wij schrijven dit eerste echter aan Anna Byns niet toe. Het opstel er van schijnt ons niet op de hoogte harer gewone voortbrengselen te zijn. Men zal opmerken, dat er in den *Prinche* een regel ontbreekt.

LXXX. De lezer zal bemerken, dat de stokregel van dit referein op de zinspreuk van Anna Byns : « meer suer dan soets » zinspeelt. De dichteres heeft menigmaal deze woorden tot spil van een referein gebruikt. Men zie o. a. het stuk in de nieuwe uitgave der HH. Jonckbloet en van Helten voorgebracht, waarvan de twee stokregels luiden als volgt :

Een ſuer inde doeget ſoet begin vergeten,

en :

Die tſoete wilt proeven, moet tſuere ooc ſmaken.

Dit stuk draagt voor opschrift :

Een claginge van eender eerlycker vrouwen
Wiens man abſent was door fauten van trouwen.

Het is eene soort van *Héroïde*, die, met ons hier uitgegeven stuk, veel overeenkomst heeft. Dit is ook wel een minneklachtlied, doch van eenen man uitgaande, een tegengedicht, om zoo te zeggen, zooals men er vele aantreft in het land van Rhetoryke. Zou het aan Anna Byns mogen toegeschreven worden ? Wij denken het niet. De schrijftrant schijnt ons niet op hare hoogte te zijn, en het gebruik van talrijke persoons- en zaaknamen aan de fabelleer ontleend, die er in voorkomen, is niet in de gewoonte der Antwerpsche Sapho. Hier en daar, wel is waar, spreekt zij van vrou Venus; zij kende ook Saturnus en den naam van Virgilius; doch veel verder trad zij niet in het heidendom. Met de zaken van Israël is zij beter bekend, en de Bijbel is gewoonlijk de bron harer dichterlijke geleerdheid.

Wij zien dan, in ons referein, enkel eene verruiling van dichterlijke gedachten, eene soort van liefelijken strijd tusschen twee bij Rhetorika ingewijde geesten. Wij zouden nog andere dergelijke voorbeelden kunnen aanwijzen, die zoo wel van den invloed onzer dichteres als van den toenmaals heerschenden letterkundigen geest zouden getuigen. Wanneer nog andere oorkonden zullen aan den dag komen, zal men, denken wij, verwonderd zijn, hoe levendig en groot de iever voor letterkunde, kunsten en wetenschappen nog was, bij de Antwerpsche bevolking, in die reeds zoo onstuimige tijden.

LXXXI. Elk vers van dit groot gedicht van den onbekenden Verbeyt den tyt is, in kantteekening, vergezeld van eene melding uit de Schriftuur. Het is dus eene uitbreiding van teksten uit het Oud en Nieuw Testament geput. Wij hebben deze ontelbare aanhalingen, die voor den hedendaagschen lezer geen belang opleveren, niet overgedrukt. Zij getuigen, zooals vele andere dergelijke bijzonderheden, hoezeer in dien tijd de geesten doordrongen waren van de godsdienstige zaken, en vooral van het Oud Testament en het Evangelie.

LXXXII. bl. 188. v. 22. Sittende onder Pharo, als de meesen in den slach.

Deze *meesen* komen hier nog al vreemd voor. Doch, de heer Jan van Beers doet ons bemerken, dat men in Antwerpen nog altijd eenen *slag* heet, het kooitje met eene *mees* of *lokvink*, waarmede men andere vogelen vangt. Deze aanmerking geeft de juiste zin aan bovengemelde spreekwijze.

Bl. 189. v. 15. Het H. S. draagt :

Nederſiende hy ſyn bermhertigheyt ſont.

LXXXV. bl. 200 v. 14. Het vers luidt aldus in het H. S. :

En deden vrouwen midts wercken van caritaten.

Die lezing is aannemelijk, wij hebben echter *midts* in *niet* verandert.

LXXXVI. Op drie verschillende plaatsen treft men, in den Bundel van de Bruyne, een referein aan met den zelfden stokregel. Twee er van deelen wij mede : het een onder nº XLIII, het ander onder nº XLIV. Zij maakten deel van eenen wedstrijd, in

welken Vol ghebrecx Turnhout den hoogsten, en *A. van Molle* van Lier den tweeden prijs wegdroegen. De hedendaagsche lezer zal oordeelen of Verbeyt den tyt, die geenen prijs verkreeg, niet met zijne medekampers mocht gelijk gesteld worden. Zie, voor wat den dichter betreft, Nota XXII, deel I, bl. 194.

LXXXVII. Van den schrijver Den noot doet vele hebben wij nog een ander stuk in onze verzameling. Zie deel I, XXVI, en de nota bl. 196.

Op het afschrift van dit referein draagt bijna elk vers eene kantteekening, verwijzende naar de evangelische boeken. Wij hebben die nota's weggelaten, zooals wij voor andere deden. Zij bewijzen alleenlijk hoe, sedert de Reformatie, de rederijkers doordrongen waren van den geest der H. Schriftuur.

TAFEL.

—

Het cijfer tusschen haken, is het nummer van het stuk in het handschrift.

Het eerste vers is het begin van het Referein, het tweede, in *cursijf*, de stokregel.

XLII (12) Om dat Godt een gheeſt is
Dan Godts belooften lieflyk den man geven. 1

XLIII (124) Hoe ongeſtadich is dlant
Wyſheyt kan de landen beſt houden in vreden 5
(door *Conste bemin ick*).

XLIV (143) Ghy, vrecke ſpaerpotten
Sot is hy die erm leeft. 9
(door *Vol gebrecx*)

XLV (144) Hoe lange ſuldy
Sot is hy die erm leeft 13
(door A. Van Molle).

XLVI (86) Retrograde 17
(door A. Van Molle).

XLVII (21) Als een ſterre der see
Sulk is myn vrindinne 19

XLVIII (121) Schaemt u, catyvige herten
De ſulcke doolt wel 23
XLIX (122) Comt herwaers.
Diet gelooven. 27
L (127) Ghy, cleyne ſchaer
hy en beydt niet lange 31
(door EGBERT MEYNERT).
LI (126) Wyſheyt een moeder
Dat onverſtandt dese conſt 35
(door EGBERT MEYNERT).
LII (125) Als den menſche tgebodt Godts
hy en beyt niet lange 39
LIII (128) Hertneckich volk
hy en beyt niet lange. 43
(door *Lieſde verwint vele*).
LIII (129) O eeuwige wyſheyt
Lieff, uwe duecht. 47
(door *Niet sonder Godt*).
LV (25) Als ick bemercke
Ghemeene is tgebreck 51
LVI (135) Tvelteecken der Franſoyſen. . . 55
(door *Theeft al synen tyt*).
LVII (137) Die hier onwetende
die wetende ſyn beſt doet 63
(door CASSYERE).
LVIII (79) O warachtich woort
neemt wt mynen mont 67
(door *Verbeyt den tyt*).
LIX (140) Heere, hoort myn woort
neemt wt mynen mont 71
(door FRUYTIERS).

LX (141) O opperſte waerheyt
neemt wt mynen mont 75
(door *Goetwillich van herten*).

LXI (142) O Iſrahels Godt
neemt wt mynen mont 79

LXII (22) Wat is een ſtadt
Laet de weirelt de weirelt ſyn . . . 83

LXIII (27) O Godt die alle herten kent
want voer u en ſal ick geen dader kieſen 87
(door *Miſtrooſtich doet verſuchten*).

LXIV (60) O du, ſlymige ſpyſe
ſwycht, menſchen onwys. 91

LXV (132) Duer Adams miſval
duer ſmenſchen ſonden 95

LXVI (42) Het nieuwe jaer
nae een eerlyc leven 99
(door Anna Byns).

LXVII (23) Daer wert gevraecht
profyt ſonder eere 105
(door Anna Byns).

LXVIII (49) O eeuwich, goddelyc woort!
Ghy ſyt den wech 110
(door Anna Byns).

LXIX (50) Menichfuldicheyt der boecken
int boeck des cruyſen 115
(door Anna Byns).

LXX (48) Och, hoe ongeſtadich
bint u met den Heere 121
(door Anna Byns).

LXXI (51) O fluetel van Davidt
Wie aen u trooſt ſoeckt 127
(door ANNA BYNS).

LXXII (66) Kinderen van Eva
Singt den nieuwen koninck 131
(door ANNA BYNS).

LXXIII (65) Waer ſal ick blyven
Jeſus, Davidts ſone 137
(door ANNA BYNS).

LXXIV (118) Als een ſchaepken
O Heere, Davidts ſone 141
(door ANNA BYNS).

LXXV (40) O ghy, dwaſe menſchen
Dacndenken der doot 145
(door ANNA BYNS).

LXXVI (45) Gheen meerder wyſheyt
die in lyden verblyden 149
(door ANNA BYNS).

LXXVII (46) Staet op, gaet wtte
Offert den nieuwen koninck 153
(door ANNA BYNS).

LXXVIII (47) Menschelycke natuere
Godt iſt alleene 157
(door ANNA BYNS).

LXXIX (53) Wt der diepten roep ick
O Heere, en wilt de ſonden . . . 163

LXXX (34) Hoe hebt gy my, Cupido
Die in ſliefs bedwanck is 167

LXXXI (136) De twelff Artyckelen des Chriſtelycken Geloove 171
(door *Verbeyt den tyt*).

LXXXII (15) Keert wedere
Sal Godt, als Vader 187
LXXXIII (29) Verloren sone
het is beter heden 191
LXXXIV (64) Meest is elck gierich
De rycke vrecke 195
LXXXV (68) Hoe comt eenich menſche
Wie can tſolaes 199
LXXXVI (80) Ghy erm gierich mens
Sot is hy, die hier erm leeft 203
(door *Verheyt den tyt*).
LXXXVII(83) Om datter niemant
die persevereert totten eynde 207
(door *Den noot doet vele*).
Aanteekeningen 211

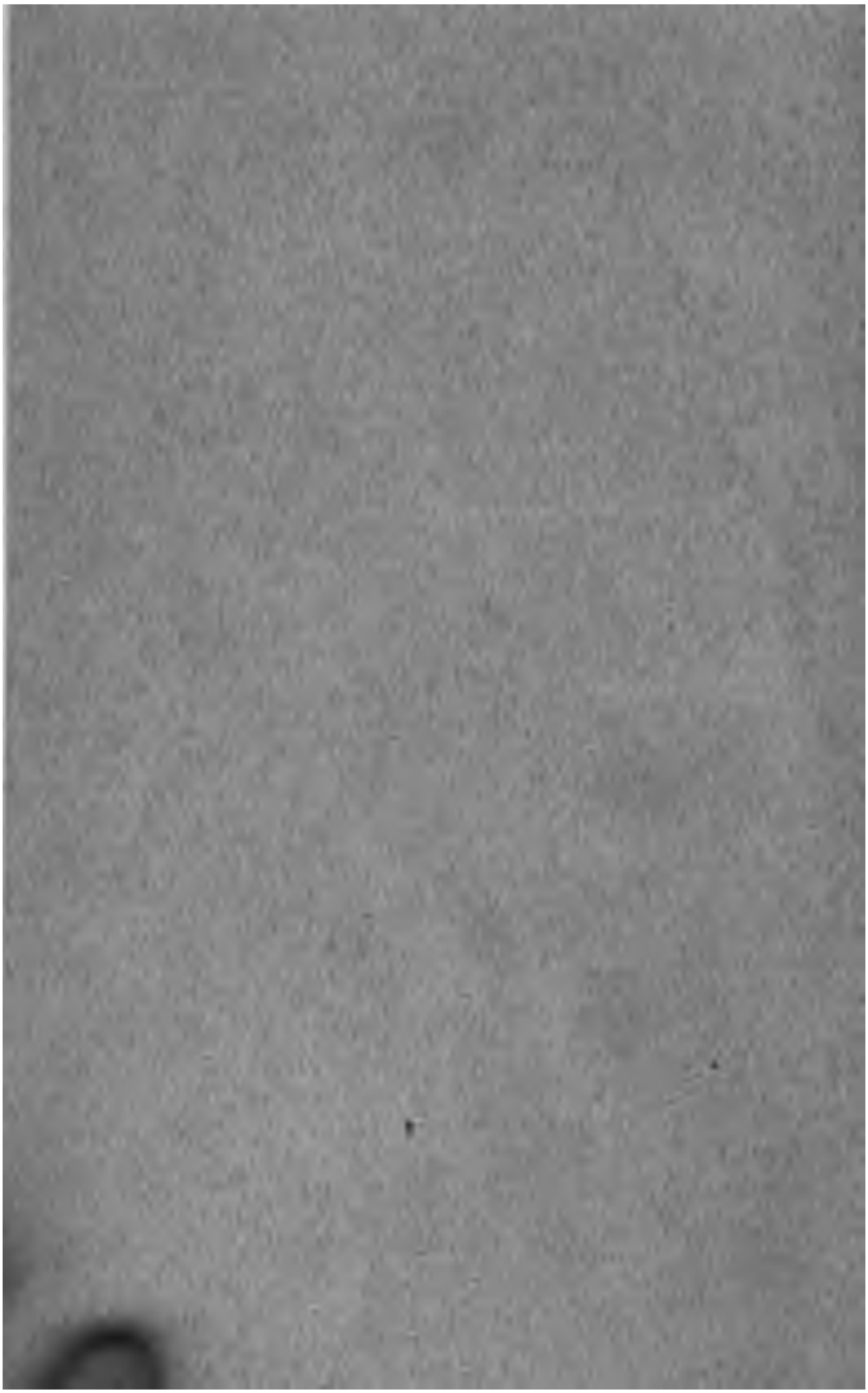

UITGAVEN DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN, Nr 6.

KILIANUS

LATIJNSCHE GEDICHTEN

UITGEGEVEN EN MET EEN LEVENSBERICHT VOORZIEN

DOOR MAX ROOSES

ANTWERPEN.

P. KOCKX, Boekhandelaar der Maatschappij,

Oude Koornmarkt, 28.

1880.

UITGAVEN DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN, N° 7.

REFEREINEN

EN

ANDERE GEDICHTEN UIT DE XVIe EEUW

VERZAMELD EN AFGESCHREVEN DOOR JAN DE BRUYNE

UITGEGEVEN DOOR K. RUELENS

Bewaarder der Handschriften bij de Koninklijke boekerij te Brussel.

— II. —

ANTWERPEN.

P. KOCKX, Boekhandelaar der Maatschappij,

Oude Koornmarkt, 28.

1880.

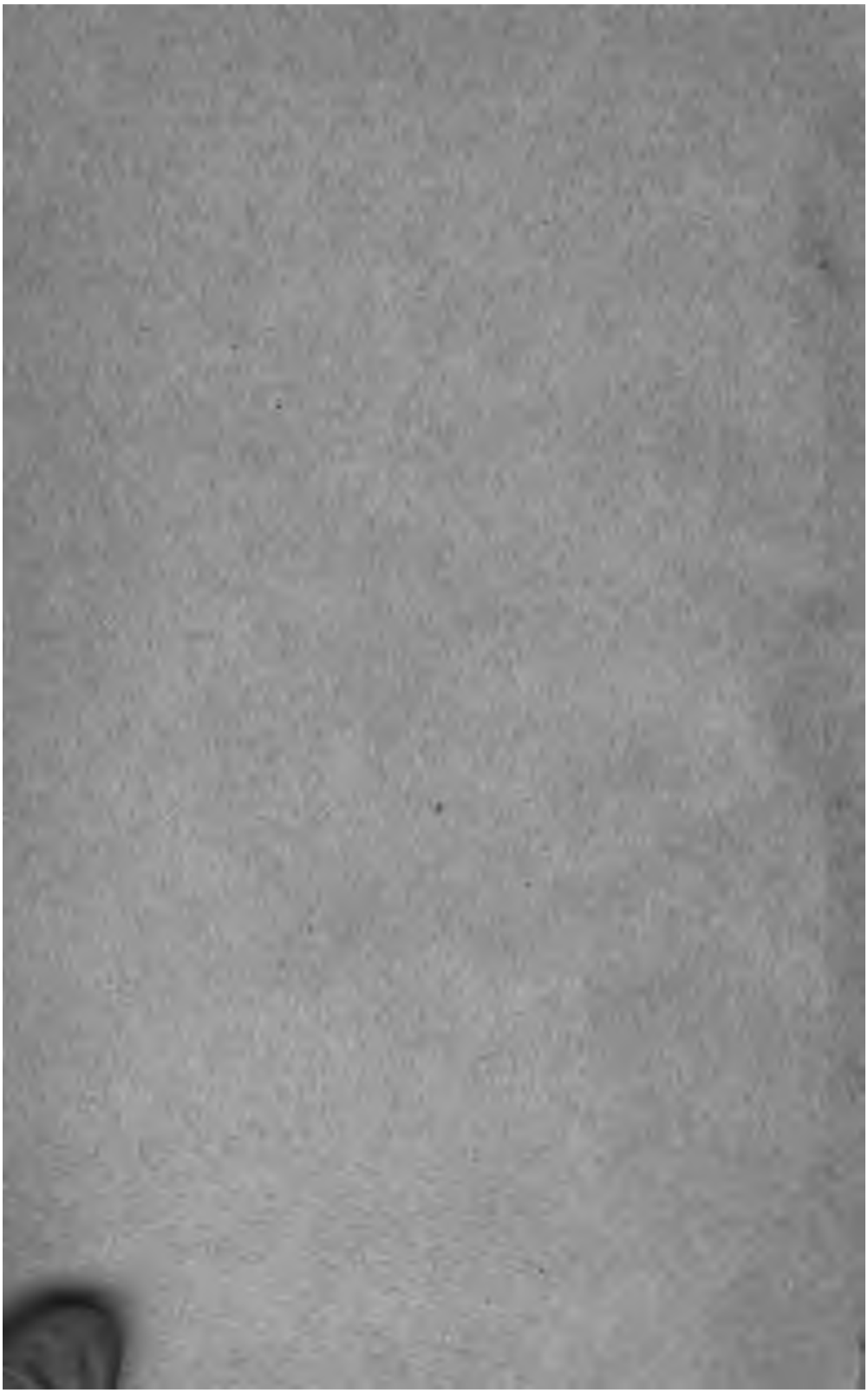

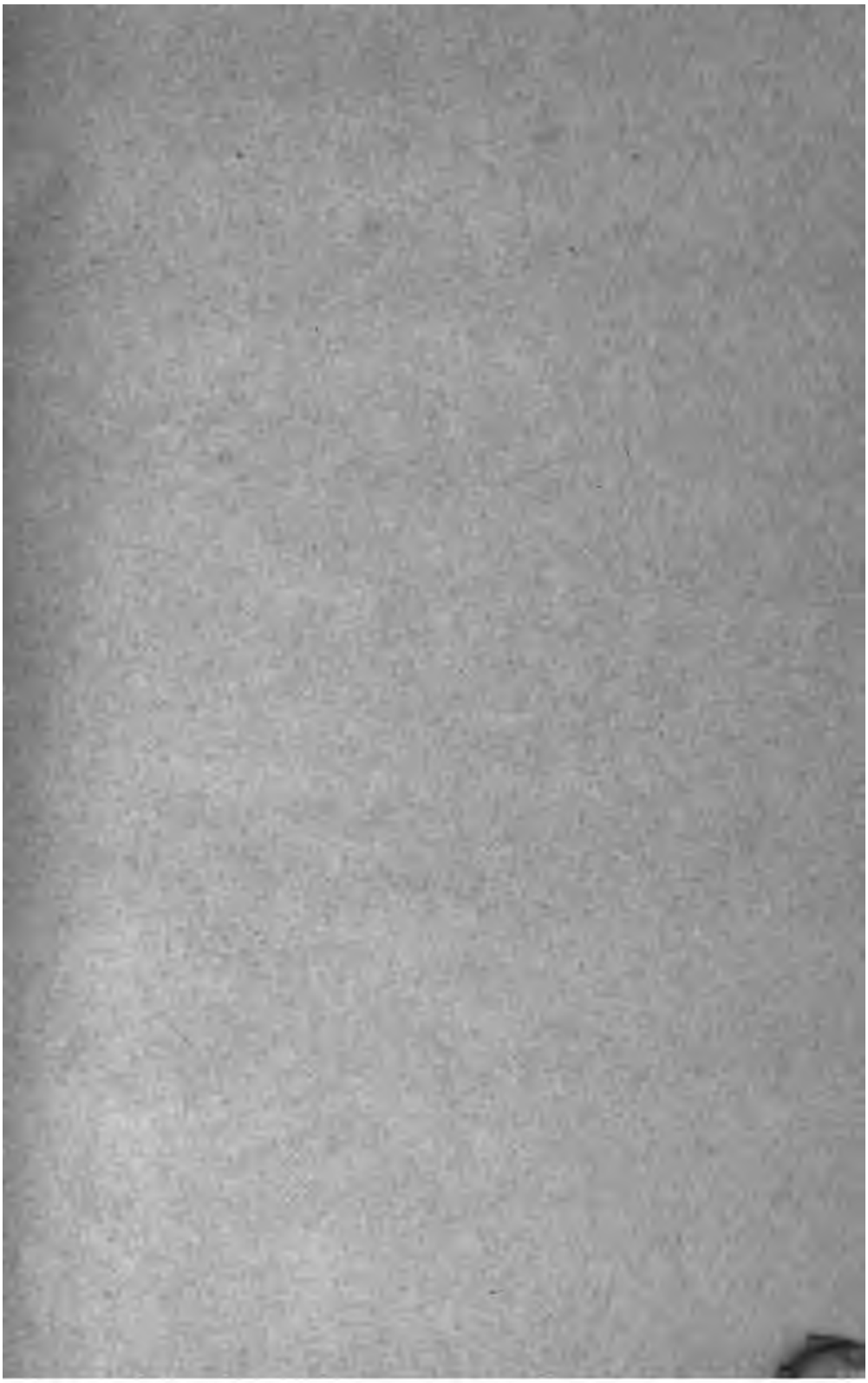

UITGAVEN

DER

Maatschappij DE ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN.

1878

N° 1. Boek gehouden door Jan Moretus II, als deken der St Lucasgilde (1616-1617). . . . . Frs. 2.50

» 2. De Antwerpsche Ommegangen in de XIVe en XVe eeuw, naar gelijktijdige handschriften, uitgegeven door Ridder Leo de Burbure . . . . . » 2.50

» 3. De Gebroeders van der Voort en de volksopstand van 1477-1478. — Verhalen en ambtelijke stukken, vergaderd en toegelicht door P. Génard. . . . » 4.—

1879

» 4. Refereinen en andere gedichten uit de XVIe eeuw, verzameld en afgeschreven door Jan de Bruyne, uitgegeven door K. Ruelens, bewaarder der handschriften bij de Koninklijke boekerij te Brussel. — I^e^ deel . . . . . » 5.—

» 5. Chronijck der Stadt Antwerpen, toegeschreven aan den notaris Geeraard Bertrijn, uitgegeven door Ridder Gust. van Havre, ... » 5.—